

Ardahan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

**KAZAK TÜRKLERİNİN KÜLTÜRÜNDE HALI VE DÜZ DOKUMA
YAYGILARI İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI**

Ulpetay NIYETBAY

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV

Doktora Tezi

Ardahan, 2019

KAZAK TÜRKLERİNİN KÜLTÜRÜNDE HALI VE DÜZ DOKUMA
YAYGILARI İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

Ulpetay NIYETBAY

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV

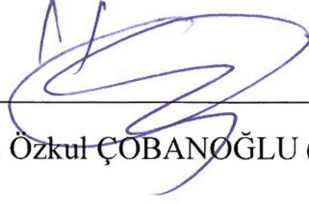
Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ardahan, 2019

KABUL VE ONAY

Ulpetay NIYETBAY tarafından hazırlanan “Kazak Türklerinin Kültüründe Halı ve Düz Dokuma Yaygıları ile İlgili Söz Varlığı” başlıklı bu çalışma, 24 / 12 / 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Başkan)

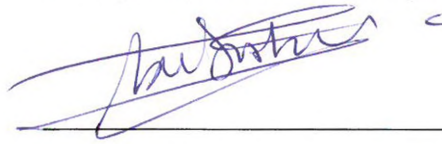

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV (Danışman)

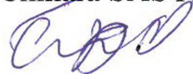
Prof. Dr. Bekir DENİZ

Dr. Öğr. Üyesi Ebru SUBAŞI

Dr. Öğr. Üyesi Chinara SASYKULOVA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Berkay DİNÇER

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan *“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”* kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

24 /12 / 2019

Ulpetay NIYETBAY

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

(2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

(3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Ulpetay NIYETBAY

ÖZET

NIYETBAY, Ulpetay. *Kazak Türklerinin Kültüründe Halı ve Düz Dokuma Yaygıları ile İlgili Söz Varlığı*, Doktora Tezi, Ardahan, 2019.

Kazak halkı için el sanatı ürünleri arasında halı ve düz dokuma yaygıları önemli bir yere sahiptir. Arkeolojik verilere göre bu el sanatı türünün bronz devrine kadar uzandığı bilinmektedir. Çalışmamızda, Kazak Türklerinin kültüründe halı ve düz dokuma yaygılarının söz varlığını derleyip onları Anadolu Türklerinin söz varlığıyla karşılaştırarak benzer ve farklı yönlerini incelemeyi amaçladık. Tezimiz, altı ana bölümden meydana gelmektedir. Bunun yanı sıra araştırmamızda, sözlük tarama, söz varlığını anlam bakımından sınıflandırma, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarma, karşılaştırma, saha çalışması şeklinde yöntemleri kullandık. Bu bağlamda, Kazak Türkçesinin çok kapsamlı izahlı sözlüğü, “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü, 15 Cilt) (QÄTS) halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili söz varlığını tespit ettik. Bu kelime ve kelime gruplarını malzeme, teknik, renk, motif açısından sınıflandırarak “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi” (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırdık. Ayrıca, halı ve düz dokumaların çok dokunduğu Güney Kazakistan’daki veri toplamada anket yöntemini ve bulunduğumuz coğrafya, Doğu Anadolu’nun kuzeyinde karşılıklı görüşme yöntemini kullanarak saha çalışmasını gerçekleştirdik. Neticesinde yazılı kaynaklarla beraber sözlü kaynaklardan da yararlandık.

Anahtar Sözcükler

Kazak Türkleri, Anadolu Türkleri, Halı ve Düz Dokuma Yaygıları, Söz Varlığı, Kazak Edebi Dili Sözlüğü, Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü, Derleme Sözlüğü

ABSTRACT

NIYETBAY, Ulpetay. *Vocabulary on Pile and Flat Woven Carpets in the Culture of Kazakh People*, Ph. D. Dissertation, Ardahan, 2019.

Pile and flat woven carpets, a type of craft, which plays a significant role in the history of Kazakh textile. According to archeological statistics the history of the craft traced to the bronze age. This dissertation work discusses the selection of core terms and words related to the pile and flat woven carpet field and it aims to research a comparison of those terms with Anatolian Turkish language vocabulary attempting to find out their similarities and differences in the languages. The dissertation work consists of six main parts. During the research process, we tried to study the vocabulary in this domain. We used methods such as, the selection of words due to their meanings, translation of used terms from Kazakh into Turkish language, comparison of used terms and the method of collecting data from professionals in this field. From this perspective, we attempted to study and select the terms related to pile and flat woven carpets from 15 – Volumes of Kazakh literary language dictionary. Furthermore, we compared the following carpet glossary and terms with their usage of materials, the ways of carpet weaving, defined the colours, ornaments, and patterns of carpets. Finally, the terms have been compared with regional Kazakh language dictionary and 6-Volumes regional Turkish language dictionary. It should be noted that, the most of pile and flat woven carpets belong to the South Kazakhstan region, the data have been collected by doing a questionnaire method and another data have been collected by making interviews in the north-eastern part of Anatolia where we set. The both data have been gathered from reliable sources of carpet and flat weaving professionals. In the conclusion part, we grouped the written literature resources with the materials that have been collected verbally, from the word of mouth.

Keywords

Kazakh people, Anatolian Turkish, pile and flat woven carpets, vocabulary, Kazakh literary language dictionary, regional Kazakh language dictionary, regional Turkish language dictionary

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	.....
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	.....
ETİK BEYAN.....	.....
ÖZET.....	5
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	7
KISALTMALAR DİZİNİ	11
TABLolar DİZİNİ	16
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	17
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	21
ÖN SÖZ.....	22
GİRİŞ	25
1. BÖLÜM	27
KAZAK TÜRKLERİNİN KÜLTÜRÜNDE HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ GENEL DEĞERLENDİRME	27
1.1. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN TARİHÇESİ	27
1.2. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILAR ÜZERİNE YAPILAN ETNOGRAFİK BİLİMSEL ÇALIŞMALAR.....	33
1.3. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN DOKUMA TEKNİĞİ.....	36
1.3.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Malzemeler.....	39
1.3.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Araç ve Gereçler	43
1.3.3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Renkler ile Boyar Maddeler .	44
1.3.3.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Renklerin Anlamı	44
1.3.3.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Boya ve Boyar Maddeler.	48
1.3.4. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Yanışlara (Motif) Bir Bakış ...	52
1.3.4.1. “Yanış” Teriminin Tanımlanması, Tarihçesi ve Kullanılma Alanları	52

1.3.4.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Yanışların Sırrı ve Sayılarının Anlamı.....	54
1.3.4.3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kalite ve Yanış (Motif) Tasarımı.	60
1.4. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN BAKIMI VE ONARIMI	62
1.5. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN DOKUMACILARA VERDİĞİ FAYDA VE ZARARLAR.....	65
2.BÖLÜM.....	68
HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN “QAZAQ ÄDEBİ TİLİNİN SÖZDİĞİ” (KAZAK EDEBİ DİLİ SÖZLÜĞÜ 15 CİLT) ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ.....	68
2.1. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞININ SINIFLANDIRILMASI.....	68
2.1.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Malzeme Adları ve Anlamları	70
2.1.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Araç ve Gereçlerin Adları ile Anlamları	82
2.1.3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Fiili Bildiren Kelimeler ile Anlamları.....	90
2.1.4. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Sıfatı Bildiren Kelimeler ile Anlamları..	103
2.1.5. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Renk Adları ile Anlamları	106
2.1.6. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Boya ve Boyar Maddelerin Adları ile Anlamları.....	110
2.1.7. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Yanış (Motif) Adları ile Anlamları	112
2.1.8. Halı ve Düz Dokuma Yaygıların Çeşitleri ile Anlamları	120
2.1.9. Halı ve Düz Dokumacılarla İlgili Meslek Adları ile Anlamları	145
2.1.10. Gelenek ve Göreneklere Yansıyan Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Kelimeler ile Anlamları	148
2.1.11. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Diğer Kelimeler ve Onların Anlamları	151
3. BÖLÜM.....	157
QAZAQ ÄDEBİ TİLİNİN SÖZDİĞİ'NDEKİ (KAZAK EDEBİ DİLİ SÖZLÜĞÜ 15 CİLT) HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞININ	

KAZAK VE ANADOLU TÜRKLERİNİN DERLEME SÖZLÜKLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI	157
3.1. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞININ MALZEME, TEKNİK, RENK VE MOTİF AÇISINDAN İNCELENMESİ	157
3.1.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Malzeme Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması.....	158
3.1.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Alet Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması.....	163
3.1.3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Renk Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması.....	167
3.1.4. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Boya Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması.....	168
3.1.5. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Yanış (Motif) Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması.....	169
3.1.6. Halı ve Düz Dokuma Yaygı Çeşitlerinin Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması.....	171
3.1.7. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Diğer Kelimelerin Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması.....	177
4. BÖLÜM.....	179
HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN HALK BİLİMİ (FOLKLOR) VE HALK EDEBİYATINDAKİ GÖRÜNÜMÜ	179
4.1. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN MİT, EFSANE, DESTAN, MASAL, MÂNİLERE YANSIMASI.....	179
4.2.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Atasözleri ile Anlamları	187
4.2.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Benzetmeler ile Anlamları	188
4.2.3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Mâniler ile Anlamları.....	191
5. BÖLÜM.....	196
KAZAK TÜRKLERİNİN GELENEK VE GÖRENEKLERİNDE HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILAR	196
5.1. GEÇİŞ DÖNEMLERDE (DOĞUM, DÜĞÜN, ÖLÜM) HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILAR.....	196
6. BÖLÜM.....	204

HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ KAYNAK KİŞİLERDEN TOPLANAN VERİLERE BİR BAKIŞ.....	204
6.1. KAZAK VE ANADOLU TÜRKLERİNİN KÜLTÜRÜNDE HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARDAKİ ORTAK NOKTALAR	204
6.1.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Güney Kazakistan'da Toplanan Veriler	208
6.1.1.1. Almatı Eyaletinde Halı ve Düz Dokuma Yaygı Geleneği	208
6.1.1.2. Türkistan Eyaletinde Halı ve Düz Dokuma Geleneği	213
6.1.1.3. Kızılorda Eyaletinde Halı ve Düz Dokuma Geleneği	224
6.1.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Doğu Anadolu'da Toplanan Veriler	229
6.1.2.1. Ardahan-Merkezde Halı ve Düz Dokuma Yaygı Geleneği	229
6.1.2.2. Ardahan-Çıldır'da Halı ve Düz Dokuma Yaygı Geleneği	249
SONUÇ.....	278
KAYNAKÇA	282
EKLER.....	287
EK 1. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARDA KULLANILAN YANIŞ (MOTİF) ADLARI VE ANLAMLARI	287
EK 2. KAZAK TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ARASINDA GÖRÜLEN SES DENKLİKLERİ	291
EK 3. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN ÇEŞİTLERİ	294
DİZİN	300
ÖZGEÇMİŞ.....	304
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	306

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklamalar
<i>a.</i>	: Ad
<i>Ada.</i>	: Adana
<i>Af.</i>	: Afyon Karahisar
<i>Afg.</i>	: Afganistan
<i>Agad.</i>	: Agadır İlçesi
<i>Ağ.</i>	: Ağrı
<i>Alm.</i>	: Almatı Eyaleti
<i>Ama.</i>	: Amasya
<i>Ank.</i>	: Ankara
<i>Ant.</i>	: Antalya
<i>Ar.</i>	: Arapça
<i>Ar.</i>	: Artvin
<i>Aşh.</i>	: Aşhabad Eyaleti
<i>Ay.</i>	: Aydın
<i>Ayag.</i>	: Ayagöz İlçesi
<i>Ba.</i>	: Balıkesir
<i>Bil.</i>	: Bilecik
<i>bk.</i>	: Bakınız
<i>Bo.</i>	: Bolu
<i>bot. bit. b.</i>	: Bitki bilimi
<i>Brd.</i>	: Burdur
<i>Brs.</i>	: Bursa
<i>C.</i>	: Cilt
<i>cm.</i>	: Santimetre
<i>çev.</i>	: Çeviren
<i>ÇHC</i>	: Çin Halk Cumhuriyeti
<i>Çkl.</i>	: Çanakkale
<i>Çkr.</i>	: Çankırı

<i>Çr.</i>	: Çorum
<i>dm.</i>	: Desimetre
<i>DS</i>	: Derleme Sözlüğü
<i>Dy.</i>	: Diyarbakır
<i>Dz.</i>	: Denizli
<i>ed.</i>	: Editör
<i>Ed.</i>	: Edirne
<i>El.</i>	: Elâzığ
<i>Enb. Kaz.</i>	: Enbekşi Kazak İlçesi
<i>Es.</i>	: Eskişehir
<i>esk.</i>	: Eskimiş
<i>etn.</i>	: Etnografya
<i>Ezc.</i>	: Erzincan
<i>Ezm.</i>	: Erzurum
<i>f.</i>	: Fiil
<i>Foto.</i>	: Fotoğraf
<i>Gaz.</i>	: Gaziantep
<i>Gm.</i>	: Gümüşhane
<i>Gr.</i>	: Giresun
<i>Gur.</i>	: Guryev Eyaleti
<i>Hak.</i>	: Hakkâri
<i>Hat.</i>	: Hatay
<i>hlk.</i>	: Halk ağzı
<i>Hoc.</i>	: Hocayli İlçesi
<i>Hz.</i>	: Hazreti
<i>Isp.</i>	: Isparta
<i>İç.</i>	: İçel
<i>İr.</i>	: İran
<i>İst.</i>	: İstanbul
<i>İz.</i>	: İzmir
<i>Jal.</i>	: Jalağaç İlçesi
<i>Jam.</i>	: Jambıl İlçesi

<i>Jamb.</i>	: Jambıl Eyaleti
<i>Jang.</i>	: Jangeldin İlçesi
<i>Jezk.</i>	: Jezkazgan Eyaleti
<i>K.orda</i>	: Kızılorda Eyaleti
<i>Karak.</i>	: Karakalpakistan
<i>Karat.</i>	: Karatal İlçesi
<i>Kazt.</i>	: Kaztalovka İlçesi
<i>Karm.</i>	: Karmakşı İlçesi
<i>Kc.</i>	: Kocaeli
<i>Keg.</i>	: Kegen İlçesi
<i>kg.</i>	: Kilogram
<i>KK</i>	: Kaynak kişi
<i>kim.</i>	: Kimyasal
<i>Kn.</i>	: Konya
<i>Kord.</i>	: Korday İlçesi
<i>Kost.</i>	: Kostanay Eyaleti
<i>Kökş.</i>	: Kökşetav Eyaleti
<i>Köhne Ür.</i>	: Köhne Ürgenç İlçesi
<i>Kr.</i>	: Kars
<i>Krasn.</i>	: Krasnovodsk İlçesi
<i>Krk.</i>	: Kırklareli
<i>Krş.</i>	: Kırşehir
<i>Ks.</i>	: Kastamonu
<i>KT</i>	: Kazak Türkçesi
<i>KTTS</i>	: Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü
<i>K-tu.</i>	: Kızıltu İlçesi
<i>Kü.</i>	: Kütahya
<i>Ky.</i>	: Kayseri
<i>Lat.</i>	: Latince
<i>Lug.</i>	: Lugovoy İlçesi
<i>m.</i>	: Metre
<i>mad.</i>	: Madde

<i>Makt.</i>	: Maktaral İlçesi
<i>Man.</i>	: Mangıstav İlçesi
<i>Mang.</i>	: Mangıstav Eyaleti
<i>Md.</i>	: Mardin
<i>MEB</i>	: Millî Eğitim Bakanlığı
<i>Mer.</i>	: Merke İlçesi
<i>Mğ.</i>	: Muğla
<i>MHC.</i>	: Moğolistan Halk Cumhuriyeti
<i>Ml.</i>	: Malatya
<i>Mn.</i>	: Manisa
<i>MÖ</i>	: Milattan Önce
<i>Mr.</i>	: Maraş
<i>MS</i>	: Milattan Sonra
<i>Nar.</i>	: Narınkol İlçesi
<i>Nebit.</i>	: Nebit - Dag Şehri
<i>Nğ.</i>	: Niğde
<i>Nş.</i>	: Nevşehir
<i>Or.</i>	: Ordu
<i>Orın.</i>	: Orenburg
<i>Özb.</i>	: Özbekistan
<i>Panf.</i>	: Panfilov İlçesi
<i>QÄTS</i>	: Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi
<i>QTAS</i>	: Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi
<i>Rus.</i>	: Rusya Federasyonu
<i>Rz.</i>	: Rize
<i>S</i>	: Sayı
<i>s.</i>	: sayfa
<i>Sar.</i>	: Sarısuv İlçesi
<i>Sem.</i>	: Semey Eyaleti
<i>sf.</i>	: Sıfat
<i>Sk.</i>	: Sakarya
<i>Sm.</i>	: Samsun

<i>Sn.</i>	: Sinop
<i>SSCB</i>	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
<i>Sv.</i>	: Sivas
<i>Şım.</i>	: Şımbay İlçesi
<i>Şımık.</i>	: Şımıkent Eyaleti
<i>Takt.</i>	: Taktaköpir İlçesi
<i>Tald.</i>	: Taldıkorgan Eyaleti
<i>Tam.</i>	: Tamdı İlçesi
<i>Tarb.</i>	: Tarbagatay İlçesi
<i>Taş.</i>	: Taşoğuz Eyaleti
<i>Taşk.</i>	: Taşkent Eyaleti
<i>TDK</i>	: Türk Dil Kurumu
<i>Tej.</i>	: Tejen
<i>Ten.</i>	: Teniz İlçesi
<i>Tk.</i>	: Tekirdağ
<i>Tn.</i>	: Tunceli
<i>To.</i>	: Tokat
<i>Tr.</i>	: Trabzon
<i>TT</i>	: Türkiye Türkçesi
<i>TTKTS</i>	: Türkiye Türkçesi - Kazak Türkçesi Sözlüğü
<i>Türk.m.</i>	: Türkmenistan
<i>Ur.</i>	: Urfa
<i>Uş.</i>	: Uşak
<i>Ürj.</i>	: Ürjar İlçesi
<i>vb.</i>	: ve benzeri
<i>Vn.</i>	: Van
<i>yy.</i>	: Yüzyıl
<i>Yz.</i>	: Yozgat
<i>Zays.</i>	: Zaysan İlçesi
<i>Zn.</i>	: Zonguldak

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Malzeme Adları ve Anlamları	70
Tablo 2: Araç ve Gereçlerin Adları ile Anlamları	82
Tablo 3: Fiiller ve Anlamları.....	90
Tablo 4: Sıfatlar ve Anlamları.....	103
Tablo 5: Renkler ve Anlamları.....	106
Tablo 6: Boya, Boyar Maddeler ve Anlamları.....	110
Tablo 7: Yanış Adları ve Anlamları.....	112
Tablo 8: Yaygı Çeşitleri ve Anlamları	120
Tablo 9: Meslek Adları ve Anlamları	145
Tablo 10: Gelenek ve Göreneklerle İlgili Kelimeler ve Anlamları.....	148
Tablo 11: Diğer Kelimeler ve Anlamları	151
Tablo 12: Atasözleri.....	187
Tablo 13: Benzetmeler	188
Tablo 14: Mâniler.....	191
Tablo 15: Kaynak Kişi 1	208
Tablo 16: Kaynak Kişi 2	213
Tablo 17: Kaynak Kişi 3	218
Tablo 18: Kaynak Kişi 4	224
Tablo 19: Kaynak Kişi 5	229
Tablo 20: Kaynak Kişi 6	240
Tablo 21: Kaynak Kişi 7	245
Tablo 22: Kaynak Kişi 8	249
Tablo 23: Kaynak Kişi 9	253
Tablo 24: Kaynak Kişi 10	256
Tablo 25: Kaynak Kişi 11	264
Tablo 26: Kaynak Kişi 12	275

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Foto. 1: Halı Ustası, Kabira Toktagan ve Oğlu Samet Bayjuma	211
Foto. 2: Alaşa (Cicim), Yün Malzemeli, 120 cm. x 10 m. 1996.....	211
Foto. 3: Alaşa (Cicim), Yün Malzemeli, 120 cm. x 10 m. 1997.....	212
Foto. 4: Halı Ustası, Kurmankül Akbalayeva	216
Foto. 5: Kaynak Kişi, Şahizada Akbalayeva.....	216
Foto. 6: Tükti kilem (Halı), Yün Malzemeli, 300 x 500 cm. 1981.....	217
Foto. 7: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 250 x 350 cm. 1983.....	217
Foto. 8: Halı Ustaları, Meyirgül Baltabaykızı, Nesibeli Fayzullakızı ve Aysulu Baltabaykızı.....	220
Foto. 9: Tabak Samavar Kilimi.....	221
Foto. 10: Jolkilem (Yolluk, Yol Kilimi), Yün Malzemeli, 250 x 400 cm. 1964.	221
Foto. 11: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 250 x 400 cm. 1985.	222
Foto. 12: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 250 x 400 cm. 1992.	223
Foto. 13: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 250 x 400 cm. 1994.	223
Foto. 14: Kaynak Kişi, Lyazzat Tursanova.....	225
Foto. 15: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 200 x 300 cm. 1960.	225
Foto. 16: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 300 x 500 cm. 1961.	226
Foto. 17: Tıqr Alaşa (Cicim), Yün Malzemeli, 100 x 350 cm. 1961.....	227
Foto. 18: Tıqr Alaşa (Cicim), Yün Malzemeli, 100 x 250 cm. 1960.....	228
Foto. 19: Halı Ustası, Balahanım Geler, Gelini Kadriye Geler ve Torunları.....	232
Foto. 20: Bulut Halısı, Yün Malzemeli, 200 x 300 cm. 1978.....	233
Foto. 21: Yün Malzemeli, Bulut Halısı 1978.....	233
Foto. 22: Yün Malzemeli, Şirvan Halısı, 200 x 300 cm. 1979.	234
Foto. 23: Yün Malzemeli, Kilise Halısı, 200 x 300 cm. 1980.	235
Foto. 24: Ahşaptan Yapılan Ufak Hana	236
Foto. 25: Halı Dokumaya Gerekli Yumak İplikler	236
Foto. 26: Koyunun Saf Yününden İplikler.....	236
Foto. 27: Kırmızı İplik Taş Kınası, Diğerleri Sentetik (Hazır Boya).....	236
Foto. 28: (1) Kareli Kağıda Çizilmiş Desen.....	237

Foto. 29: (2) Kareli Kağıda Çizilmiş Desen.....	237
Foto. 30: Demir Höve 1	238
Foto. 31: Yün Tarağı 1	238
Foto. 32: Demir Höve 2	238
Foto. 33: Yün Tarağı 2	238
Foto. 34: Yün Tarağı 3	239
Foto. 35: Geyik Boynuzundan Yapılan Kirkit	239
Foto. 36: Kaynak Kişiler, Mavzer Tırpancı ve Ayten Tırpancı	242
Foto. 37: Yün Malzemeli, Kilim, 150 x 300 cm.	243
Foto. 38: Yün Malzemeli, Halı, 200 x 400 cm.....	244
Foto. 39: Mihraplı Namazlık, 83 x 120 cm. 1957.....	246
Foto. 40: Namazlık, 50 x 76 cm.	246
Foto. 41: Yastık Halısı, 50 x 105 cm. 1955 (1).....	247
Foto. 42: Yastık Halısı, 50 x 105 cm. 1955 (2).....	247
Foto. 43: Sedir Halısı, 130 x 300 cm. (1).....	247
Foto. 44: Sedir Halısı, 130 x 300 cm. (2).....	248
Foto. 45: Halı Ustası, Sebahat Özkan	251
Foto. 46: Kilise Nakışlı Yastık Halısı	251
Foto. 47: Koçboynuzu Nakışlı Yastık Halısı	251
Foto. 48: Kilise Nakışlı Halı	252
Foto. 49: Koçboynuzu Nakışlı Halı	252
Foto. 50: Halı Ustası, Şengül Tekirdaş ve Keçe Ustası Sait Tekirdaş (Eşi)	255
Foto. 52: Yemeni Kilimi (1)	255
Foto. 51: Taş Kınasının Toplanma Şekli	255
Foto. 53: Halı Temizlemek İçin	255
Foto. 54: Halı Ustası, Ayten Tekirdaş.....	258
Foto. 55: Kilise Nakışlı Heybe.....	258
Foto. 56: Yelen Nakışlı Halı Yastığı, 50 x 100 cm.....	259
Foto. 58: Yıldız Nakışlı Halı.....	259
Foto. 57: Yemeni Kilimi (2)	259
Foto. 59: Kubbe Nakışlı Halı 200 x 400 cm.	260
Foto. 60: Üç Göl Nakışlı Halı 200 x 400 cm.	261

Foto. 61: Kilise Nakışlı Halı	262
Foto. 62: Teşiler	263
Foto. 63: Demir Höve 3	263
Foto. 64: Halı Ustaları, Ali Aslantaş ve Leman Aslantaş	267
Foto. 65: Yün Tarama İşlemi	267
Foto. 66: Koyun Yünü	267
Foto. 67: Taranmış Yün Parçası.....	267
Foto. 68: Yastık Halısı, 50 x 80 cm. (1).....	268
Foto. 69: Yastık Halısı, 50 x 80 cm. (2).....	268
Foto. 70: Yastık Halısı, 50 x 80 cm. (3).....	268
Foto. 71: Döşeme Kuyrum Halısı, 150 x 200 cm.	269
Foto. 72: Eli Belinde Halısı, Namazlık, 50 x 80 cm.	269
Foto. 73: Tüccar Yelen Nakışlı Namazlık, 50 x 80 cm. (1).....	270
Foto. 74: Tüccar Yelen Nakışlı Namazlık, 50 x 80 cm. (2).....	270
Foto. 75: Yün Malzemeli Adler Halısı, 160 x 300 cm.....	271
Foto. 76: Işıklı Kazak Halısı, 160 x 300 cm.	272
Foto. 77: Yaprak Göllü Halı, 150 x 200 cm. 1996.....	273
Foto. 78: Koçbaşı Halısı, 180 x 600 cm.....	274
Foto. 79: Kaynak Kişiler, İsmail Aslantaş ve amca oğlu Ejder Aslantaş (heybe halısının sahibi).....	275
Foto. 80: Heybe Halısı, 50 x 120 cm. (1).....	276
Foto. 81: Heybe Halısı, 50 x 120 cm. Sihirli Düğüm (2).....	276
Foto. 82: Heybe Halısının Ön Tarafı.....	277
Foto. 83: Heybe Halısının Ters Tarafı	277
Foto. 84: Aysığıgül – Ayça, Hilal Motifi	287
Foto. 85: Alamış, Endirme – Satıraç Motifi.....	287
Foto. 86: Alaqurt – Ala Böcek Motifi.....	287
Foto. 87: Arqarmüyiz – Dağ Koyunu Boynuzu Motifi.....	287
Foto. 88: Botamoyın – Deve Boynu Motifi	288
Foto. 89: Japıraq – Yaprak Motifi.....	288
Foto. 90: Juldızgül – Yıldız Motifi	288
Foto. 91: İrek, ireksuv – Zikzak Motifi.....	288

Foto. 92: Künşığar – Gün Motifi	289
Foto. 93: Qaztaban – Kaz Ayağı Motifi.....	289
Foto. 94: Qiyıqşa (Şet Oyuv) –Yelen.....	289
Foto. 95: Qoşqarmüviz – Koçboynuzu Motifi	289
Foto. 96: Su Örneği – Su Motifi	289
Foto. 97: Sıñar Müviz - Tek Boynuz Motifi	289
Foto. 98: Sınıq Müviz– Kırık Boynuz Motifi	290
Foto. 99: Taraqtañba (Taraq) – Tarak Motifi.....	290
Foto. 100: Tekemüviz – Yaban Keçisi Boynuzu Motifi	290
Foto. 101: Tüyetaban – Deve Tabanı Motifi.....	290
Foto. 102: Üşqulaq (Üş Japıraq) – Üç Yaprak Motifi.....	290
Foto. 103: Yün Malzemeli, Aq basqur – Kolan, 26 x 534 cm. 1950.	294
Foto. 104: Yün Malzemeli, Alaşa – Cicim, 420 x 526 cm. 1958.....	294
Foto. 105: Yün Malzemeli, At Jabuv – Eğer Halısı, 120 x 136 cm. 1950.	294
Foto. 106: Yün Malzemeli, Ayaqqap – Torba, 55 x 72 cm. 1970.	295
Foto. 107: Yün Malzemeli, Basqur Alaşa – Kolan, 105 x 162 cm. XX. yy’ın başları.	295
Foto. 108: Yün Malzemeli, Bav – Kolan, 18 x 200 cm. XIX. yy’ın sonları.....	296
Foto. 109: Jolkilem – Yolluk, Yol Kilimi, 65 x 219 cm. 1972.	296
Foto. 110: Yün Malzemeli, Kilemşe – Halıça, 40 x 126 cm. 1960.....	296
Foto. 111: Yün Malzemeli, Qol Dorba – Torba, 44 x 56 cm. XX. yy’ın başları.	297
Foto. 112: Yün Malzemeli, Qorjın – Heybe, 54 x 110 cm. 1950.....	297
Foto. 113: Yün Malzemeli, Teñ - Yük Kilimi, 45 x 88 x 37 cm. 1950.....	298
Foto. 114: Yün Malzemeli, Tükti Kilem - Halı, 179 x 300 cm. 1960.....	298
Foto. 115: Yün Malzemeli, Tıqır (Taqr) Kilem – Kilim, 175 x 380 cm. 1950.....	299
Foto. 116: Şaşaq – Saçak 286 cm. ebadında, 1950.	299
Foto. 117: Yün Malzemeli, Taqr Kilem - Kuş Motifli Kilim, 170 x 240 cm. 1970.	299

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Kazak Türkçesindeki söz varlığını gösterirken Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü'nde (KTTTS) kullanılan transkripsiyon alfabesi esas alınmıştır.

Transkripsiyon Alfabesi					
№	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	№	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
1.	А а	A a	22.	П п	P p
2.	Ә ә	Ä ä	23.	Р р	R r
3.	Б б	B b	24.	С с	S s
4.	В в	V v	25.	Т т	T t
5.	Г г	G g	26.	У у	-uv /-üv /-v
6.	Ғ ғ	Ğ ğ	27.	Ұ ұ	U u
7.	Д д	D d	28.	Ү ү	Ü ü
8.	Е е	E e	29.	Ф ф	F f
9.	Ё ё	Yo yo	30.	Х х	H h
10.	Ж ж	J j	31.	Һ һ	H h
11.	З з	Z z	32.	Ц ц	Ts ts
12.	И и	-iy/ -iy/ -i	33.	Ч ч	Ç ç
13.	Й й	Y y	34.	Ш ш	Ş ş
14.	К к	K k	35.	Щ щ	Ş ç şç
15.	Қ қ	Q q	36.	Ъ	Ayırma işareti (')
16.	Л л	L l	37.	Ы ы	I ı
17.	М м	M m	38.	І і	İ i
18.	Н н	N n	39.	Ь	İnceltme işareti (')
19.	Ң ң	Ñ ñ	40.	Э э	E e
20.	О о	O o	41.	Ю ю	Yu yu
21.	Ө ө	Ö ö	42.	Я я	Ya ya

ÖN SÖZ

Halı ve düz dokuma yaygı geleneği asırlarca devam eden, nesilden nesile aktarılan halk kültürünün vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu bağlamda halı ve düz dokuma yaygılarının hem çeyiz hazırlamada, hem de evi sıcak tutmakla beraber süslemede önemli bir yeri vardır. Eskide yazı olmadığı halı ve düz dokuma yaygılarında süslenen yanlışlar (motif) iletişim amacıyla da kullanılmıştır. Çünkü halk, dokuma üzerine motif örneklerini doğa, din, inanış, gelenek ve görenekler, çevredeki gördükleri canlı ve cansız varlıklardan esinlenerek süslemiştir. Böylece, kendi istek ve arzularını, hayallerini, özlem, inanış ve duygularını, kısacası kültürlerini birbirlerine iletmişlerdir. Kaynakların belirttiğine göre, İslamiyetten önceleri Türkler kuşlardan, daha sonraları geyik, kurt, koyun gibi hayvanlardan türediklerine inanmışlar, böylece güneş, ay, yıldız, su, taş gibi varlıklara tapmışlar ve bu nesnelere her birini dokudukları halı ve düz dokuma yaygılara motif şeklinde işlemişlerdir. Hatta halk arasında masallarda karşımıza çıkan uçan seccade tipi dokumaların günümüzde uçak şekline dönüştüğüne inanılır. Kazak Türklerinin inancına göre, her el sanatının belli bir koruyucu ruhu (pir) vardır ve dokumacılığın piri de Hz. Şit sayılır. Genelde halı ve düz dokuma yaygılar, Türklerin doğumundan ölümüne kadar hayatın bir parçası sayılır.

Kaynaklara göre, Kazak Türklerinin kültüründe Anadolu'daki gibi halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili birtakım gelenek ve görenekler mevcuttur. Örneğin, çocuk sahibi olmak isteyen bir kadın yatır veya türbe ziyaretinde bulunur ve çocuk dünyaya geldikten sonra aynı türbeye gidip halı ya da düz dokuma yaygısını serer. Çocuğun ilk adımları halı üzerinde gerçekleşir. Çocuklar evin içindeyken serili halı üzerinde aşık oyunlarını oynar. Çocuk okula gittiğinde hem adak hem de okula başlama hatırası şeklinde halı veya düz dokuma yaygı türleri dokunur. Hatta Kazak Türklerinde “Çeyizi kızın altı yaşından itibaren doldurmaya başlarsan fazla hazırlarsın, yedi yaşından itibaren doldurursan yeterince hazırlarsın”, Anadolu Türklerinde ise “Kız beşikte, çeyiz sandıkta” gibi atasözleri, kızın çeyizinin erken yaşlarından itibaren hazırlandığını belirtir. Ayrıca, kızın çeyizinde halı ve düz dokuma yaygılarının yer aldığını göz önünde bulundurursak, bu da dokumacılığa büyük bir önem verildiğini ortaya koyar. Evlendikten sonra da halı ve düz dokuma yaygıları hem ev eşyası hem de hediye

maksadıyla dokunmaya devam eder. Halı ve düz dokuma yaygı yapımının başlangıcından hazır olmasına kadar kendi usulü vardır. Örneğin, Kazak Türklerinde halı dokumadan önce, evin hanımı, komşularını halının dokunacağı günü belirlemek için evine davet eder. Eve gelen misafirler, Tanrı'ya şükranlarını sunup dua ettikten sonra *kilem bastav* adı verilen halı dokuma işlemi başlanır. Dokuma tezgâhı kurulduktan sonra “Kilemiñ örnekti bolsın”, yani halı nakışlı olsun, güzel olsun, diye dua edilir ve şekerden saçı saçılır. Anadolu’da da “Nakış yanlış olmasın” dokuduğun halı güzel olsun gibi aynı anlamda kullanılan dilekler tutulur. Kazak Türklerinde halı dokuma aşamasında eve komşuların erkek çocuğu gelirse, dokuyucular tarafından delikanlının cebine çaktırmadan renkli iplerden örülen saçak konulur. Bunu fark edince delikanlı dokuyuculara hediyeler dağıtır, onun annesi ise yemek hazırlar. Halı dokuma işlemi bittikten sonra *kilem jazar* diye adlandırılan geleneğe göre, hazır halı tezgâhtan çıkartılır, daha sonra evin sakinleri, komşular arasında saçı saçılır, dua edilir ve kutlama yapılır. Kaynakların ifadesine göre, Anadolu’da bir kadın evlenmeden önce veya sonra kendisi ve kocasına halı veya düz dokuma yaygı dokur. Bu dokumalar birisi öldükten sonra camiye bağışlanır. Buna ölümlük veya ahiretlik halı denir. Kazak Türklerinde de ahiretlik olan kişinin cesedi keçe ya da halı üzerine sarılır ve daha sonra camiye bağışlanır.

Ayrıca, Kazak ve Anadolu Türklerinin kültüründe halı ve düz dokuma yaygıları türkü, mâni, atasözleri gibi çeşitli halk edebiyatı ürünlerinde konu edilir. Örneğin, Türk dünyasına ortak ve Türk halk edebiyatında önem arz eden Dede Korkut Destanlarında bile halı hakkında bahsedilir.

Çalışmamızın birinci bölümünde halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili genel bilgileri verdik. İkinci bölümde, “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü, 15 Cilt) (QÄTS) halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili söz varlığını tespit ettik. Üçüncü bölümde, adı geçen sözlükten ele alınan söz varlığını malzeme, teknik, renk ve motif açısından inceleyerek Kazak ve Anadolu Türklerinin derleme sözlükleriyle karşılaştırdık. Dördüncü bölümde halı ve düz dokuma yaygılarının halk edebiyatındaki önemini açıklamaya çalıştık. Beşinci bölümde, gelenek ve göreneklere yansıyan halı ve düz dokuma yaygılardan bahsettik. Altıncı bölümde ise Kazak ve Anadolu Türklerinin kültüründe halı ve düz dokuma yaygılarının ortak noktalarını bulmak maksadıyla bizzat

halı ustalarının kendilerinden bilgi edindik ve bu verileri elimizdeki yazılı kaynaklarla karşılaştırdık. Neticesinde Türk dünyasına katkı sağlayacağımızı düşünerek bu yönde çalışmamızı tamamladık.

Bizi bu yönde çalışmaya sevk eden ve değerli görüşleriyle çalışmamıza yön veren saygıdeğer hocam sayın Prof. Dr. Ayabek Bainiyazov'a, tezi inceleyip önemli görüşleriyle katkıda bulunan sayın hocalarım, Dr. Öğr. Üyesi Mayrambek Orozobayev, Dr. Öğr. Üyesi Chinara Sasykulova ve Dr. Öğr. Üyesi Ebru Subaşı'ya, ayrıca bu el sanatını 40 yıldan fazla araştırırken Türk dünyasına tanıtmakta büyük katkısı olan ve tezimizi hazırlamada paha biçilmez bilgileriyle paylaşarak değerli kaynakların temin edilmesinde yardımlarını esirgemeyen sayın hocam, Prof. Dr. Bekir Deniz'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Beni bu yolda her açıdan destekleyen, yanımda olduklarını sürekli hissettiren sevgili annem, Bayan Niyetbayeva ve kardeşim, Yersaiyn Bexultan'a, bunun yanı sıra, halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili Güney Kazakistan'daki kaynak kişilerden veri toplamada yardım eden sevgili teyzem Gaukhar Khalyk'a ve Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Ardahan'ın Çıldır ilçesinde kaynak kişilere ulaşmamı sağlayan Çıldır Çok Programlı Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni Gül Yıldız Karabörk ve İngilizce öğretmeni Sema Ocak'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

Genelde, halı ve düz dokuma yaygılar, çeyiz ve ev eşyası amacıyla kullanıldığından dolayı halk arasında önemli el sanatlarından biri sayılır. Kazak Türkleri halılarının özellikle, XVIII. yy.'da zeminin üç eşit kareye bölünerek dokunmuş örnekleri ilgi çekmektedir. 1949 yılında Rus arkeologu Sergei Rudenko tarafından Altay Dağları'nın Pazırık kurganından bulunan Pazırık halısında da görülen bu süslemenin Kazak ve Anadolu Türklerinin halı ve düz dokuma yaygılarında kullanılması, dokumalardaki motif ortaklığını gösterme açısından önem arz eder. Zamanla sanayi ve teknolojilerin gelişip, köylerin kasaba, kasabaların da kent (şehir) hâline dönüşmesinden dolayı artık halı ve düz dokuma sanatıyla ilgilenen ve bu işi ev ortamında yapan az sayıda kişi kalmıştır. Bu nedenle, son yıllarda bu el sanatını yeniden canlandırmak için ortaöğretimde el işi derslerinde, üniversitelerde “Geleneksel Türk El Sanatı” anabilim dallarında, devlet ya da özel kuruluşlarda kurs çerçevesinde eğitim verilmektedir. Bunun yanı sıra pek çok bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili incelemeler yaklaşık beş yüz yıl önce batılı araştırmacılar, yüz yıl önce, Türk soylu araştırmacılar tarafından başlamıştır. Bu bağlamda Anadolu Türklerinde Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Prof. Dr. Bekir Deniz, Prof. Dr. Neriman Görgünay-Kırzioğlu, Prof. Dr. Nejat Diyarbekirli ve halk kültürü araştırmacısı Belkıs Acar gibi bilim insanlarının eserleri önemli bir yere sahiptir. Kazakistan bilim insanları, bu el sanatıyla ilgili araştırmalarını XX yy.'ın ikinci yarısından itibaren başlamışlardır. Prof. Dr. Marat Mukanov, Prof. Dr. Alkey Margulan, etnolog Sadık Kasımanov, Özbekali Janibekov ve Doç. Dr. Şayzada Tohtabayeva gibi bilim insanlarının çalışmaları konumuzla ilgili kayda değer eserlerdir. Bu bağlamda yapılan çalışmamızla Türk dünyasına faydamız dokunsun diye Kazak ve Anadolu Türklerinin kültüründe halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili söz varlığını inceledğimiz sözlüklerden tespit ederek ortak yönlerini bulmaya çalıştık.

Tezimizde, esas kaynakçamız “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü, 15 Cilt) (QÄTS) ele alınan kelime ve kelime gruplarını “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi” (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırmamız, verilen konu ile ilgili

böyle bir araştırmanın daha önce yapılmadığından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, veri toplama aşamasında Güney Kazakistan, Ardahan – Merkez ve Çıldır yörelerinde 50 yıldan fazla zaman içinde dokunmuş halı, kilim, heybe, torba, yastık halısı vb. dokumalara, ayrıca babadan oğula miras kalarak saklanmaya devam eden 200 senelik heybe halısı ve çeyiz için dokutturulan 223 senelik sedir halısına bugün dokuyan kalmamış olsa da rastlayıp belgelememizi bir şans olarak kabul etmek gerekir. Çalışmamız, Kazak Türklerinin Kültüründe Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Genel Değerlendirme; Halı ve Düz Dokuma Yaygılarının “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi” (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) Örneğinde İncelenmesi; Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi’ndeki (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Söz Varlığının Kazak ve Anadolu Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması; Halı ve Düz Dokuma Yaygılarının Halk Bilimi (Folklore) ve Halk Edebiyatındaki Görünümü; Kazak Türklerinin Gelenek ve Göreneklerinde Halı ve Düz Dokuma Yaygılar; Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Kaynak Kişilerden Toplanan Verilere Bir Bakış şeklinde altı ana bölümden meydana gelmektedir. Ayrıca, Halı ve Düz Dokuma Yaygılarında Kullanılan Yanış (Motif) Adları ve Anlamları; Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Görülen Ses Denklikleri; Halı ve Düz Dokuma Yaygılarının Çeşitleri şeklinde adlandırılan ek bilgiler ve dizin tezimize dahil edilmiştir.

Çalışmamızda kullanılan yöntemlere gelince, öncelikle “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü, 15 Cilt) (QÄTS) halı ve düz dokuma yaygılarıyla ilgili sözlük taramasını yaptıktan sonra ele alınan söz varlığını malzeme, teknik, renk ve motif açısından sınıflandırdık. Bu kelime ve kelime gruplarını Türkiye Türkçesine ilgili kaynaklara bakarak aktardık. Daha sonra bu sözcükleri Kazak ve Anadolu Türklerinin Derleme Sözlükleriyle karşılaştırdık. Yazılı kaynaklardan başka sözlü kaynaklardan da faydalanarak konumuzu yazılı bir metin hâline dönüştürdük. İleride bulabileceğimiz daha kapsamlı örneklerle çalışmayı genişletmek ve gelecek nesillere aktarmayı düşünmekteyiz.

1. BÖLÜM

KAZAK TÜRKLERİNİN KÜLTÜRÜNDE HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ GENEL DEĞERLENDİRME

1.1. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN TARİHÇESİ

Sanat tarihçisi, yazar ve araştırmacı Emel Esin'e göre genelde, Orta Asya'nın en uzun ömürlü ve orijinal eseri Bozkır sanatıdır. Bu sanat, göçebe yaşayan Türkler tarafından imâl edilen ve kolay taşınan eşya, meselâ halı ve düz dokuma yaygılar, keçe ve çeşitli mücevherden (altın, gümüş, bronz, bakır vb.) yapılmış takılar gibi eserleri ortaya koyar. Bozkır sanatının izleri bugün hâlâ Orta Asya, İran ve Türkiye'de yaşamaktadır (Esin, 1997, s. 7).

Eski zamanlarda Kazak Türkleri geçim kaynaklarının hayvancılığa dayandığından dolayı besledikleri hayvanlarına iyi otlak yerleri bulabilmek için diğer Türk boyları gibi göçebe tarzı hayat sürdürmüşlerdir. Bu nedenle kolay taşınabilecek keçeden yapılmış *kiyiz üy*'lerde (çadır) yaşayarak kendi ihtiyaçlarını karşılayacak olan bütün malzemeleri büyük bir ustalıkla yapmışlardır. At, deve, inek, koyun, keçi gibi besledikleri hayvanların hem etinden, sütünden hem de derisi ve yününden yararlanmışlardır. Örneğin Prof. Dr. Görgünay-Kırzioğlu'nun ifadesine göre, at kılından veya bükülmemiş yün tutamları ya da bükülüp eğrilmiş yünden saçaklar, yüzyıllar boyu kullanılmış ve günümüze kadar gelmiştir (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 46). Ayrıca, Kazak Türkleri at kemiğinden ev eşyalarını süslemiş, kılından urgan yapmışlardır. Öküz boynuzundan tarak, deve, koyun, keçi yünlerini ise dokuma işlerinde kullanmışlardır.

Kazak halkı için hayatın vazgeçilmez parçası olan *kiyiz üy* (çadır) yapımına gelince, etnolog ve yazar Seyit Kenjeahmetulı'nın görüşlerine göre,

kiyiz üy (çadır), genellikle üç parçadan meydana gelir. 1. Evin iskeletinin yapımında kullanılan ahşap. 2. Hasır ve keçe. 3. Bav ve basqur (kolan). Kiyiz üy (çadır) içi ise dörde ayrılır. 1. Yüklerin toplandığı ve misafirlerin yer aldığı tör, (şeref yeri). 2. Girişin sağ tarafı, ev sahibinin büyüğünün oturduğu yer. Girişte yemek ve kap kakaklar yer alır, onların üzeri hasırla kapatılır. 3. Girişin sol tarafı, çocukların yeri. Giriş tarafında eyer ve giyim kuşamlar da yerleştirilir. 4. Ateşin yakıldığı ocak, kutsal sayılır (Kenjeahmetulı, 2013, s. 186-187).

Kiyiz üy (çadır) iskeleti kayın, huş ve söğüt gibi sert ağaçlardan hazırlanır. Bu ağaçların iyi tarafı, çabuk çürümemediklerindedir. Örneğin, halk kültürü araştırmacısı Belkıs Acar'ın ifadesine göre, kayın ağacı kendisine tapınılan kutsal bir varlıktır. Bir şaman duasında,

Altın yapraklı kayın,
Sekiz gölgeli kutlu kayın,
Dokuz köklü, altın yapraklı bay kayın,
Ey mübarek kayınağacı, sana kara yanaklı
Ak kuzu kurban ediyorum,

diyerek kayın ağacına duyduğu saygıyı belirtir (Acar, 1975, s. 10-11). Bu nedenle çadırın yapılmasında özellikle adı geçen ağaçların kullanılması derin bir anlam taşır.

Etnolog ve tarihçi Özbekali Janibekov'un belirttiğine göre, *kiyiz üy* (çadır) ortasında demirden yapılmış üç ayaklı ocak yer alır. Ocağın yanında sofraya bulunur ve evin içine *tekemet* (desenli keçe), halı, etrafına da *körpeşe* (minderler), kurt, koyun postu ve yastıklar (yastık halısı) serilir (Janibekov, 1995, s. 64). Kazak halkı için ocağın büyük bir anlamı vardır. Ocak sönmemesi lazım ve bu sorumluluğu evin sonbeşiği üstlenir. Evin küçük erkek çocuğu, evlendikten sonra anne-babasına bakar. Kazak Türkçesinde eve *qara şaňıraq* denir. İnanışlara göre, *qara şaňırağı* terk eden ve anne - babasına bakmayan çocuk hiçbir zaman mutlu olamaz. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir.

Kaynaklarda, Kazak Türkleri tarafından yapılan *kiyiz üy*'lerin (çadır) en güzel örneklerinin, 1861 yılında Paris'te düzenlenen uluslararası sergide, 1876 yılında St. Petersburg'da Üçüncü Uluslararası Oryantalistler (Şarkiyatçılar) Kongresi'nin onuruna düzenlenen sergide ve 1890 yılında Kazan şehrinde düzenlenen sergide tanıtıldığı belirtilmiştir (Alimbay, 2013, C.3, s. 586). Etnolog ve tarihçi Marat Mukanov'un belirttiğine göre, müzede bulunan Kazak çadırı ve içindeki eşyaları seyretmek amacıyla çeşitli ülkelerden misafirler gelirlerdi (Mukanov, 1981, s. 8). Bu da Kazak Türklerinin el sanatının dünyaya tanıtılması açısından önem arz eder. Prof. Dr. H. Örcün Barışta'nın ifadesine göre, genelde

yapılan araştırma ve incelemelerle Asya'da Pazırık ve Noin Ula kurganları, diğer eski kurganlardan (mezarlardan) çıkartılan, el sanatları örnekleri yüksek bir kültür çevresine

işaret etmektedir. Metal elbise süsleri, küçük plakalar, eyerler, elbiseler, işlemeli örtüler, kap, kacak, çanak, çömlek, ağaç işi parçaları, mücevherler, halılar, küçük heykelcikler bu konuda bizleri aydınlatmaktadır (Barışta, 2015, C.1, s. 7).

Genelde, Türklerin el sanatı geleneğinin uzun bir tarihçesi vardır ancak, çalışmamız halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili olduğundan dolayı, özellikle bu konu üzerinde duracağız.

Kaynaklarda, “dokumacılık kadınların bitki ve yünden giyisi dokumalarından başlayarak daha sonra gelişmiş”, denir (Alimbay, 2013, C.3, s. 588). Doç. Dr. Şayzada Tohtabayeva’ya göre, Kazak halkının el sanatlarında halı dokumacılığı önemli bir yer tutmaktadır. Bu el sanatının kaynağı arkeolojik verilere göre bronz devrine kadar uzandığı bilinir (Taktabayeva, 1996, s. 307). Prof. Dr. Bekir Deniz ise “Genelde, Türklerin yaşadığı Ortaasya’da halı, keçe ve düz dokuma yaygılar (kilim, cicim, zili, sumak) yaygı ve örtü malzemesiydi. Muhtemelen, önce bunların en ilkeli olan keçe kullanılmış, daha zor bir tekniği gerektiren düz dokuma yaygılar ve daha sonra halı geliştirilmiştir” diye belirtmektedir (Deniz, 2000, s. 5). Prof. Dr. Tahsin Parlak’ın ifadesine göre, M.Ö. 2000’lerde Bozkır kuşağının en büyük ve karakteristik göçebeleri Aral Bölgesi’ndeki Türk kavimleridir. Şu halde düğümlü halıların tarihi sıkı sıkıya bu bölgeye bağlıdır. Muhtemelen bu tekniği icat eden ve geliştirerek batıya tanıtan bu bölgede yaşayan Türklerdir (Parlak, 2007, s. 142).

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel’in belirttiğine göre, XI yy.’da Kaşgarlı Mahmud “Divanü Lûgat - İt -Türk” adlı eserinde keçe ile yere serilen halı veya kilim gibi dokumaları birbirinden kesin olarak ayırmıştır. Ona göre *kidhiz* “keçe”, *kiviz*, *kiwiz* ise “halı ve kilim” gibi yere serilen yaygıların adıdır, keçe dokuma değildir yünün sıkıştırılma tekniğidir. İki deyişin birbirine benzemelerine rağmen, anlayış bakımından açık bir ayrılık gösteriliyor (Ögel, 1978, C.3. s. 149). Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya ise, “halı” anlamına gelen *kiwiz* – *keviz* kelimesinin en eski örneklerinin Uygur harfli metinlerde görüldüğünden bahseder (Sertkaya, 1996, s. 271). Prof. Dr. Tahsin Parlak, Türk halılarının XIII. yy’dan XIX. yy’la kadarki gelişiminin, çok düzenli olduğunu ve süreklilik arz ettiğini belirtir (Parlak, 2007, s. 142). Örneğin, kaynaklara göre, halı ve düz dokuma yaygılardan XIV. yy’da Oğuzların Azerbaycan Türkçesi ile yazıya geçen boy veya oğuzname adı verilen 12 tarih destanını konu alan Dede Korkut (Korkut Ata)

kitabında da söz edilmektedir (Deniz, 2000, s. 22).

Yazar Çetin Aytaç, dokumacılık, insanların üzerinde çalıştıkları en eski işlerden biridir. Bitkisel veya hayvansal liflerin birbirine bükülerek iplik yapılması, istenilen uzunlukta dokumalar yapma olanağı vermesi bakımından önemli bir buluştur (Aytaç, Ç. 1997, s. 36) diye dokumacılığın önemini vurgular. Buna yazar Fuat Tekçe'nin Altay Dağları'nın Pazırık Vadisi'ndeki bir Hun kurganında Rus arkeologu Sergei Rudenko'nun 1949 yılında bulduğu, vadinin adıyla anılan "Pazırık halısı", bizi 2200 ile 2500 yıl öncesine götürüyor. Görkemi ile yüksek kalitesi de, bir başlangıca değil, halı dokumacılığında ileri bir aşamaya işaret ediyor (Tekçe, 1996, s. 314) ifadeleri delil olabilir. Prof. Dr. Nejat Diyarbakırlı'nın belirttiğine göre, beşinci Pazırık kurganından çıkartılan Hun halısı 189 x 200 cm. ebadında. Halen Leningrad (St.Petersburg) Hermitaj müzesinde teşhir edilmektedir. Gördes (Türk) ilmesi ile dokunan bu ilk Türk halısında, bir desimetre kare'ye tesadüf eden ilme sayısı 3600 olup, bu sayı halının bütünü üzerinde 1,250,000'lik bir ilme miktarına tekabül eder (Diyarbakırlı, 1972, s. 120). Prof. Dr. Bekir Deniz'e göre, Kazak halılarının özellikle, XVIII. yy.'da dokunan örneklerinde, zeminin üç eşit kareye bölündüğü örnekleri ilginçtir. Anadolu-Türk halı ve düz dokuma yaygı sanatına, Pazırık halılarından geçen bu süsleme şemasının Kazak halılarında da kullanılması dokumalardaki şema ve motif ortaklığını göstermesi bakımından çok önemlidir (Deniz, 2000, s. 163).

Halı ve düz dokuma yaygılar, hem ev eşyası, hem de kızların çeyizlerinde önemli bir yere sahiptir. Aytaç'ın belirttiği gibi, "halı" sözü ise "kalı"dan gelmekte olup, "kalı", "çeyiz ve geline verilen mihir" anlamındadır. "Halı" sözünün kökü olan "kalı" kalmak mastarından gelmekte olup, "çeyiz" yerine kullanılır olmuştur (Aytaç, Ç. 1997, s. 86). Halı hem yere serilmiş hem de duvara asılmıştır. Kaynaklara göre, Sir Aurel Stein tarafından, Pazırık halısının bulunmasından 45 yıl önce, 1906-1908 yıllarında, Doğu Türkistan'da, Lou-lan kuyu mezarında ve lop-nor'da bir Bu'dha tapınağında (stupa) yapılan kazılarda, halı parçaları bulunmuştu!. M.S. 3-6. yy.'lara tarihlenen bu halılar bugün Hindistan'da Yeni Delhi ve Londra'da British Museum'da sergilenmektedir (Deniz, 2000, s. 20).

Tarihçi ve etnograf Özbekali Janibekov'un başkanlığındaki bir araştırma ekibince Hoca Ahmed Yesevi Türbesi'nde XVIII. – XIX. yy.'a ait halı bulunmuştur. Halının kalıntıları Almatı Halı Fabrikası'nda onarılmış ve Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesi'ne teslim edilmiştir. *Sır kilemi* (Sır halısı) veya *Konırat kilem* şeklinde adlandırılan bu halı, 300 cm. x 10 m.² ebadındadır (Alimbay, 2013, C.3. s. 304). Prof. Dr. Bekir Deniz'in ifadesine göre, Kazaklarda kilem (halı) eskiden beri kullanılan bir dokuma türüdür. Kaynaklarda, en eski *Kazak kilemleri*'nin (halı) XVIII. yy.'dan kaldığı, bunların da günümüzde Moskova ve Taşkent Müzelerinde bulunduğu söylenmektedir (Deniz, 2000, s. 161).

Prof. Dr. Alkey Margulan'ın belirttiğine göre, 1923 yılında Moskova şehrinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) halklarının el sanatları sergisi düzenlenmiştir. Sergide Orta Asya ve Kazakistan halklarının halı ve düz dokuma yaygıları yer almıştır. Bu halıların en iyi örnekleri SSCB Halkları Devlet Etnografya Müzesi'ne teslim edilmiştir. Halı ve düz dokuma yaygılarının büyük kısmı Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesi'nde sergilenmektedir (Margulan, 1986, s. 149).

Halı ve kilim kelimelerinin etimolojisine gelince Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya eserinde verildiği gibi,

Eski Türkçe'de "örtmek, kapamak, kaplamak" anlamına gelen *ki- fiil kökünden fiilden fiil yapan - b- eki ki-b- > ki-v- fiili, bu fiil kökünden de fiilden isim yapan - z eki ile ki-b-iz > ki-v-iz "bir yeri, nesneyi örten, kaplayan nesne, = halı" kelimesi türetilmiştir. Kilim kelimesinin de etimolojisi eski Türkçe'de "örtmek, kapamak, kaplamak" anlamına gelen *ki- fiil kökünden getirilirse fiilden fiil yapan - l- eki *kil- fiili düşünülebilir. Bu fiil kökünden de fiilden isim yapan - m eki ile ki-l-im kelimesi türetilir (Sertkaya, 1996, s. 276).

Prof. Dr. Görgünay-Kırzioğlu'nun ifadesine göre, halı ve kilim, millî ve geleneksel el sanatlarımızdan biridir. Halı dışında kalan kilim, zili, sumak ve cecim (cicim) gibi tüysüz dokumalar, literatürde "Düzdokumalar" olarak adlandırılır. Bu düzdokuma çeşitlerinin dokunuş teknikleri ve görünüşleri, birbirinden tamamen farklıdır (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 11).

Prof. Dr. Bekir Deniz'e göre, Kazak Türklerinde dokumalar tüküti (tüylü) ve taqır ya da tıqır (düz) diye ikiye ayrılır. *Tüküti kilem* halı dokumaları, *taqır (tıqır) kilem* de düz

dokuma yaygıları ifade eder. *Tıkır kilem* (düz dokuma yaygılar) arasında *palaz*, *kilem* (kilim), *alaşa*, *alaşa-spaler* (cicim), *terme alaşa* (zili), ve *sumaha* (sumak) tipleri dokunur (Deniz, 2000, s. 161). *Tıkır kilem* bazen *takır* veya *taz* kilim olarak da adlandırılır. Kaynaklara göre, *takır kilem* (düz dokuma) Kazakistan'ın hemen bütün bölgelerinde dokunur. *Tükti kilem* (halı) ise çoğunlukla Güney ve Batı Kazakistan'da yaygındır. Eskiden *takır kilemler*'i (düz dokuma) göçebe, *tükti kilemler*'i ise yarı göçebe ve yerleşik halk dokumuşlar (Kırıkbayeva, Kayıpbayeva, İsayeva, 2017, s. 146). Kazak Türklerinde, halı, kilim, kolan, heybe vb. dokumaları ustalıklı dokuyarak ün kazanmış dokumacılarından Bibayşa Ramanova, B. Karakızova, Şami Aytmağanbetova, Salima Kutıgeldina, Rımjan Barlıbayeva'nın isimleri çok önemlidir. Örneğin, S. Kenjahmetulı'nın belirttiğine göre, dokuyucu Rımjan Barlıbayeva 1926 yılında Paris şehrinde düzenlenen Uluslararası Etnografik Sergi'de, dokuyucu Şami Aytmağanbetova ise 1957 yılında Rusya'nın Moskova şehrinde düzenlenen sergide ödül almışlardır (Kenjahmetulı, 2013, s. 193-211).

1.2. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILAR ÜZERİNE YAPILAN ETNOGRAFİK BİLİMSEL ÇALIŞMALAR

Bu bölümde bahsettiğimiz çalışmalar, halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili yapılan araştırmaların sadece bir kısmıdır. Prof. Dr. Bekir Deniz'in belirttiğine göre, "halı ve düz dokuma yaygıları ile ilgili incelemeler yaklaşık beş yüz yıldır öncelikle batılı araştırmacılar arasında yaygınlaşmış ancak, son yüz yıldır, Türk soylu araştırmacılar da konuya eğilmişlerdir" (Deniz, 2000, s. 3). Bu bağlamda Prof. Dr. H. Örcün Barışta'nın 2015 yılında yayımladığı "Türk El Sanatları" (iki cilt) adlı kitabının üçüncü baskısı el sanatlarının hemen her çeşidini konu edinerek halı ve düz dokuma yaygıları da etraflıca ele almıştır (Barışta, 2015). Türk halı sanatında, özellikle Pazırık halısının Türk halısı olduğunu dünyaya tanıtmaya çalışan bilim adamı, Prof. Dr. Nejat Diyarbakirli'nin 1972 yılında yayımladığı "Hun Sanatı" isimli kitabı çok değerlidir (Diyarbakirli, 1972). Adı geçen eser, bizi Ortaasya Türk Sanatı ile tanıtmaktadır. Halk kültürü araştırmacısı Belkıs Acar'ın 1975 yılında yayımladığı "Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar" adlı kitabı önemli bir yere sahiptir (Acar, 1975). Prof. Dr. Neriman Görgünay-Kırzioğlu'nun 2001 yılında yayımladığı "Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar (Motifler)" isimli eseri çalışmamıza büyük katkı sağlamıştır (Görgünay-Kırzioğlu, 2001). Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in 1977 – 2000 yıllarında Kültür Bakanlığı tarafından yayımladığı "Türk Kültür Tarihine Giriş" adlı dokuz ciltlik kitabının üçüncü, beşinci ve altıncı ciltleri konumuzla ilgili önemli bilgileri içermektedir (Ögel, 1978-1978-2000). Prof. Dr. Bekir Deniz'in 2000 yılında yayımladığı "Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları" adlı kitabı, bilimsel açıdan önemli bir yere sahiptir. Bu kitap, Anadolu, Azerbaycan, Kırgız, Özbek, Türkmen ve Kazak Türklerinin kültüründe halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili çok emeği gerektiren büyük bir çalışma sonucunda ortaya çıkarak konumuz hakkında vazgeçilmez kaynaklardan birine dönüşmüştür (Deniz, 2000).

Kaynaklara göre, XVII yy.'ın sonu ve XVIII yy.'ın başlangıcından itibaren Rus bilim insanları Kazakistan topraklarını, tarihini, kültürünü, gelenek ve göreneklerini araştırmaya başladılar. Kazakistan'ın Rusya'ya katılımından sonra, araştırma işlemleri geniş ve daha yoğun bir şekilde yürütülmüştür (Ermekey, 2016, s. 81). Örneğin, "Opisaniye Kirgiz-Kazahskih, ili Kirgiz-Kaysatskih, Ord i Stepey" (Kırgız-Kazak veya

Kırgız-Kaysak Ordu ve Bozkırlarının Tanımı) adlı, Kazakların tarihi ile ilgili ilk çalışma, 1832 yılında Rus tarihçisi, etnolog ve yazar Aleksey İ. Levşin tarafından yayımlanmıştır. Coğrafi, tarihi ve etnografik bilgileri içeren kitap üç bölümden ibarettir. Etnografik bilgilerin üçüncü bölümünde Kazak halkının nüfusu, yaşam tarzı, gelenek, görenek ve el sanatları hakkında malumat verilmektedir (Levşin, 1832). 1915 yılında sanat tarihçisi, Arminiy E. (Magnus Konrad Armin) Felkerzam tarafından yayımlanan “Starinnye Kovry Sredney Azii” (Orta Asya Antik Halıları) adlı çalışması, Orta Asya halılarını malzeme, teknik, renk ve desen açısından inceleme yönünden değerlidir (Felkerzam, 1915). Sovyet Dönemi’nde ise Rus etnologu, araştırmacı, fotoğrafçı, ve sanatçı Samuil M. Dudin’in 1928 yılında yayımladığı “Kovrovye İzdeliya Sredney Azii” (Orta Asya Halı ve Düz Dokuma Yaygıları) adlı çalışmasında Orta Asya halı ve düz dokuma yaygıları ile ilgili daha detaylı bilgi verilmektedir (Dudin, 1928). Etnolog Valentina G. Moşkova’nın 1929-1945 yıllarında yapılan araştırmalar sonucunda meydana gelen ve 1970 yılında yayımlanan “Kovry Narodov Sredney Azii k XIX – n. XX v.” (XIX.-XX yy. başlangıcı Orta Asya Halklarının Halıları) adlı çalışmasının bilimsel açıdan önemli bir yeri vardır (Moşkova, 1970).

Kaynaklara göre, Kazakistan bilim insanları, Kazak halkının halı ve düz dokuma yaygıları ile ilgili araştırmalarını XX yy.’ın ikinci yarısından itibaren başlamışlardır (Kırıkbayeva, Kayıpbayeva, İsayeva, 2017, s. 142). Örneğin, M.S. Mukanov A.H. Margulan, S. Kasimanov, Ö. Janibekov gibi bilim insanlarının çalışmaları konumuzla ilgili kayda değer eserlerdir. 1981 yılında, Prof. Dr. Marat S. Mukanov tarafından yayımlanan “Kazahskaya Yurta” (Kazak Çadırı) adlı kitabı, Kazak halkının *kiyiz üy* dediği keçeden yapılan çadırları ile ilgili bilgileri içerir (Mukanov, 1981). Kazak bilim insanı, Prof. Dr. Alkey H. Margulan’ın 1986 yılında yayımladığı “Kazahskoye Narodnoye Prikladnoye İskusstvo” (Kazak Halkının El Sanatları) adlı kitabı on iki bölüm hâlinindedir. Kazak Türklerinin el sanatlarını etraflıca ele alan adı geçen kitabın sekizinci bölümü, halı ve düz dokuma yaygılarla ilgilidir (Margulan, 1986). Etnolog Sadık Kasimanov’un 1995 yılında yayımladığı “Qazaq Halqınıñ Qolöneri” (Kazak Halkının El Sanatı) adlı kitabı da el sanatları ile ilgili bilgileri içermektedir. Kitabın sonunda el sanatları hakkında izahlı sözlükte bazı kelimelerin anlamları verilmiştir (Kasimanov, 1995). Tarihçi, etnolog Özbekali Janibekov’un 1995 yılında yayımladığı

“Jolayıriqta” (Kavşakta) adlı kitabı, Kazak halkı hakkında genel bilgileri vermektedir (Janibekov, 1995). Etnolog ve yazar Seyit Kenjeahmetulı’nın 2013 yılında yayımladığı “Qazaqtıñ Salt Dästürleri men Ädet-Ğurıptarı” (Kazak Halkının Gelenek ve Göreneklere) adlı kitabı bizi Kazak Türklerinin hemen hemen bütün gelenek ve göreneklere ile tanıtmaktadır. Kitabın içerdiği bilgiler alfabetik sıralamaya göre verilmiştir. (Kenjeahmetulı, 2013). Bunun yanı sıra halıcılıkla ilgili makaleler yayımlayan Kazakistan bilim insularından biri etnolog Doç. Dr. Şayzada J. Tohtabayeva’dır. Ancak bazı kaynaklarda etnologun soyadı Taktabayeva diye yazılmıştır.

Çalışmamızın esas kaynakçası, 2011 yılında Ahmet Baytursınulı Dil Bilimi Enstitüsü tarafından yayımlanan, “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi” (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) (Iskakov ve Vali, 2011). Bu sözlüğü çalışmamızda kullanmamızın nedenine gelince,

Kazak Türkçesinin 21 506 kelime ve kelime gruplarını içeren ilk İzahlı Sözlüğü iki cilt halinde yazılarak 1959-1961 yıllarında, ikinci baskısı 1974-1986 yıllarında yayımlanmıştır. Adı geçen sözlük, Prof. Dr. A. Iskakov’un editörlüğünde bir daha gözden geçirilerek 91,502 kelime ve kelime grubunu on cildin içinde kapsamıştır. Yıllar sonra söz konusu sözlük, Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığının 20. yıldönümü onuruna, Ahmet Baytursınulı Dilbilimi Enstitüsü’nün büyük bir ekibi tarafından 2002-2011 yıllarında hazırlanarak 2011 yılında 92.300 kelime ve 57.856 kelime grubunu içeren 15 ciltlik “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi” (Kazak Edebi Dili Sözlüğü) şeklinde yayımlanmıştır (Bayniyazov ve Bayniyazova, 2018).

Bu sözlükte Kazak Türkçesinin bütün kelime ve kelime gruplarının izahı verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra sözlük, Kazak Türklerinin el sanatları, onun içinde konumuzla ilgili söz varlığını da içermektedir.

1.3. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN DOKUMA TEKNİĞİ

Kaynaklarda, dokuma yaygıları özelliğine göre “tükti” (havlı, tüylü), “takır” (havsız, tüysüz, düz), malzemesine göre (yün, ipek, pamuk, kendir lifi vb.), boyutuna göre (çift kubbeli, beş kubbeli) ve yapılarına göre çeşitli adlandırıldığına dair bilgi verilmiştir (Tasmağambetov, 2010, s. 327).

Prof. Dr. Bekir Deniz’e göre, bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanmak üzere, üç iplik sistemine (çözgü, atkı, desen ipi) dayanılarak yapılan, havlı (tüylü) ve düğümlü dokumalara halı denir. Halının kilim ve diğer düz dokuma yaygılardan farkı havlı ve düğümlü olmasıdır. Ayrıca, halının ters ve düz yönü vardır. Kilimde ters ve düz yön yoktur. Her iki yüzü de kullanılabilir (Deniz, 2000, s. 72).

Prof. Dr. Görgünay-Kırzioğlu’nun belirttiğine göre, halı, argaç (atkı), arış (çözgü) ve ilme (düğüm, desen) ipliklerinden meydana gelmiş, tüylü (havlı) bir dokumadır (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 20). Halı, çeyiz ve ev eşyası olarak kullanılan dokuma yaygısıdır. Her halı bir sanat eseridir. Örneğin, Kazak Türklerinde genç halı ustaları dokuduğu halılarını “Bakıt kilemi” (Mutluluk halısı), “Kız kuvuv” (Kız kovalamaca), “Neke qiyuv” (Nikâh), “Kosmos” (Evren), “Jer Serigi” (Uydu) şeklinde farklı isimlerle adlandırmaya çalışırlar (Tasmağambetov, 2010, s. 344). Yazar, şair vb. ünlü kişilerin portreleri de dokunabilir.

Bunun yanı sıra Kazak Türklerinde halılar, Aday, Konırat, Kerey, Nayman olarak da boylara göre sıralanabilir. Prof. Dr. Bekir Deniz’in ifadesine göre, Kazaklarda halı ve kilim *kalı-kilem* şeklinde, birlikte söylenir. Bu terim, halı ve kilimi ifade eder. Kalı-kilem’ler daha çok Kazakistan’ın Kızılorda ve Şımkent Bölgelerinde dokunmaktadır (Deniz, 2000, s. 160-162).

Prof. Dr. Görgünay-Kırzioğlu’na göre, kilim, çözgülerin (arış) renkli desen ipliği (çeşit ipi) ile örüldüğü, tersi ile yüzü bir, düzdokumadır (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 19). Bir başka deyişle kilim, iki iplik sistemine (çözgü ve atkı) dayanılarak yapılan, tersi ve düzü bulunmayan yer sergisi (yaygı), duvar örtüsü, perde, yük örtüsü, yastık vb. işler için kullanılan havsız (tüysüz) bir dokumadır. Kilimin halıdan farkı havsız ve düğümsüz

dokunması. Diğer düz dokuma yaygılarından ayrılan yönü ise, iki iplik sistemiyle yapılması ve desenlerinin kabarık olmamasıdır (Deniz, 2000, s. 78). Kaynaklara göre cicim (alaşa), tek yüzlü ve çift yüzlü olarak ikiye ayrılır. Cicim'den (alaşa) heybe de yapılır. Cicim, üç iplik sistemiyle (çözgü, atkı ve desen ipi) dokunan havsız düz dokuma çeşididir. Anadolu Türklerinde cicim'in dokunma tekniği Kazak Türklerinde *alaşa* ismi verilen düz dokuma yaygısına benzemektedir. Prof. Dr. Bekir Deniz'e göre, Kazaklarda *alaşa* (cicim) en eski dokuma tekniklerinden biridir. Bazıları desensiz, bazıları da desenlidir. Desensiz örnekleri 30-40 cm. eninde, kuşaklar hâlinde dokunur. Bu kuşaklar, dokuma bitiminden sonra, birleştirilip, dikilir. Dokunmuş örnekleri, genellikle 200 x 400 cm. boyutlarındadır (Deniz, 2000, s. 162). *Qazaq Mädeniyeti Entsiklopediyalıq Anıqtamalıq* (Kazak Kültürü Ansiklopedik Referans) adlı kitabında,

alaşa (cicim), çeşitli renklerle boyanmış pamuk, yün ipliklerinden *örmek* (üç ayak tezgâhı) diye adlandırılan tezgâhta dokunmuş yaygı şeklinde tanımlanır. *Alaşa'yı* (cicim) dokumanın iki çeşit yöntemi vardır. Birinci yöntem, renkli ipliklerden çizgi (yol yol) şeklinde dokumak. İkinci yöntemi ise renkli çözgü iplerini (boy jip) hesaplayarak (terip tokuv) çeşitli desenleri işleyerek dokumaktır. Birinci yöntemle dokunan *alaşa* (cicim), *kakpa alaşa*, ikincisi ise *terme alaşa* bazen *kilem alaşa* olarak adlandırılır (Tasmagambetov, 2010, s. 41).

Prof. Dr. Bekir Deniz'in belirttiği gibi, Kazak Türklerinde *terme alaşa* şeklinde adlandırılan düz dokuma türü Anadolu Türklerinde zili olarak tanımlanır. *Terme alaşa* (zili) teknikli dokumalar çok yaygındır. Anadolu'daki gibi heybe, torba vb. dokumalar genellikle bu teknikle dokunur. Örnekleri arasında fitilli zili tekniği daha çok görülür. Özellikle *korcin* (heybe) dokumalar, daha güzel görünmesi için fitilli zili tekniği ile dokunur (Deniz, 2000, s. 162). Zili (terme alaşa), cicim'e (alaşa) benzemesine rağmen teknik açıdan ikisi farklıdır. Zili (terme alaşa), üç veya daha fazla iplik sistemiyle (çözgü, atkı ve desen ipi) dokunur.

Kazak Türklerinde *sumaha* diye isimlendirilen düz dokuma türüne Anadolu Türklerinde sumak denir. Sumak (sumaha), beş iplik sistemiyle (çözgü, atkı ve üç tane desen ipi) çözgü (arış) ipleri üzerine renkli desen iplerinin farklı sıralanmasıyla yapılan düz dokumadır.

Halı ve düz dokuma yaygı teknikli dokunan duvar halısı, yer halısı, "jaynamaz" (namazlık), seccade (namazlığın bir büyüğü), "jer jastığı" (yastık halısı), "korjin"

(heybe), “teñ” (yük kilimi), “kap” (çuval), “dorba” (torba), “baskur” (kolan) vb. dokumalara da rastlanır.

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel’in belirttiğine göre, şimdi olduğu gibi eski Türklerde de, yaymak ile döşemek arasında, çok yakın bir mana benzerliği vardı. Ancak bu her iki deyişin de, manaları çok genişti. Eski Türklerin, yadhım yani yayım dedikleri yaygının içine, halı ve kilimler de giriyordu (Ögel, 1978, C.3, s. 213-214).

Kazak Türkçesinde yaymak fiili *jayu*, döşemek ise *tösev* olarak söylenir. Halı ve düz dokumaları ifade eden Türkiye Türkçesindeki (TT) yaygı kelimesi Kazak Türkçesinde (KT) *töseniş*, *buyım* veya *üy jihazı* anlamına gelir.

1.3.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygıllarda Kullanılan Malzemeler

Genelde halı ve düz dokuma yaygılar yörelere göre değişmekle birlikte deve tüyü, koyun yünü, keçi kılı, ipek, pamuk, kendir, kenevir gibi lifli bitkilerden dokunur. Ancak, halı ve düz dokuma yaygıları dokurken her halk kendi coğrafisine özgü malzeme türünü kullanır. Örneğin, kaynaklarda verildiği gibi eskiden beri Kazak Türklerinin geçim kaynağı hayvancılığa dayandığından dolayı, dokuma için yararlanılan en önemli ve değerli hammaddelerden biri koyun yünü sayılır, özellikle kuzunun ilkbahar kırkımında elde edilen ilk yünü, yani yapağı (jabağı) yün değerlidir (Kırıkbayeva, Kaipbayeva, İsayeva, 2017, s. 143). Türklerde yün ile ilgili el sanatları, hem köklü ve hem de çok eskidir (Ögel, 1978, C.5. s. 149). Örneğin, Prof. Dr. Tahsin Parlak'a göre, Türklerin göç etmesinden 500 sene evvel yapağı koyunları doğuda ve Küçük Asya'nın kuzeyinde bulunuyorlardı. İbrahim Kafesoğlu da, Afanasyevo kültüründe (Bronz Çağı) koyun kemiklerinin at kalıntıları ile birlikte görüldüğünü ehli hayvan besleyiciliğinin ilk safhasında at ve koyunun Türklere ait görüldüğünü, söylemektedir (Parlak, 2007, s. 144). Sanat tarihçisi Felkerzam'ın ifadesine göre, Orta Asya'da halı ve düz dokuma yaygıları dokumada koyun yünü tercih edilir. Ancak koyun yününün kalitesi iklim ve beslenme şartlarına göre değişir (Felkerzam, 1915, s. 10). Koyunun yetiştirildiği yerin iklimi ve otlak yerleri güzelse kaliteli yün elde edilir, yün sert değilse hem boyayı iyi emer hem de bu yünden dokunan yaygı kaliteli sayılır.

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e göre, Türkiye Türkçesindeki yün sözü, eskiden yüng veya yung şeklinde söyleniyordu. Bu söyleniş, ufak değişikliklerle, zamanımıza kadar gelmiştir. Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" adlı eserinde ise yün sözü, koy yüngü şeklinde, koyun ile birlikte söyleniyordu (Ögel, 1978, C.5. s. 149-160). Koyun yünü genelde ilkbahar (Mayıs) ve sonbahar (Eylül) aylarında yılda iki kez kırılır. Kırkımdan sonra yün yıkanır ve kurutulur. Prof. Dr. Bekir Deniz'in ifadesine göre, yünler üç şekilde temizlenir. Birincisi el ile didilerek yapılır. İkinci temizleme işlemi çubuk ile dövülerek yapılır. Üçüncü temizleme işlemi yün tarağı ile yapılır. Dokuma için ayrılan yün, yün tarağı denilen, ahşaptan, üzerine çakılan çivilerle yapılmış, özel taraklarda temizlenir (Deniz, 2000, s. 61).

Etnolog Sadık Kasımanov'un belirttiği gibi, at kılı, deve, koyun, keçi yününden giyisi, keçe, halı ve düz dokuma yaygılar elde edilir. Devenin (jabağı jün) yapağı yünü hem kürk dokumakta, hem yorgan yapımında, hem de halı, heybe, kolan vb. dokumakta kullanılır. At kılından çoğunlukla urgan yapılır. Oğlak yünü ipek gibi değerlidir. Keçi kılından atkı, çorap, eldiven, şal gibi giyisiler dokunur (Kasımanov, 1995, s. 36). Kaynaklara göre, keçi kılı soğuk-sıcak ve neme karşı çok dayanıklıdır. Bu nedenle çul vb. dokumalar hem sergi olarak kullanılır, hem de, nemi önlemesi için, yünden dokunmuş halı, kilim gibi daha kıymetli sayılan, dokumaların altına serilir (Deniz, 2000, s. 60). Keçiden alınan yünlerin uzununa “kılçık”, kısa yünlere ise “tübit” denir (Parlak, 2007, s. 144).

S. Kasımanov'a göre, koyun yünü “jabağı” (yapağı), “küzem jüni” (güz yünü), “kozi jüni” (kuzu yünü), “öli jün” (ölu yün) ve “şet-puşpak” (arta kalan yün) olarak beşe ayrılır. Genelde dokumalarda “jabağı jün” (yapağı) kullanılır (Kasımanov, 1995, s. 36). Prof. Dr. B. Ögel'in belirttiğine göre, XI. yüzyıl Türkleri, *yapağı*'ya yalnızca yap derlerdi. Bazan “yüng yap”, yani “yün yapağı” dendiği de görülüyordu. “Yün ve yapağı yoluntusu için ise, “yabaku” deniyordu (Ögel, 1978, C.5, s. 160). Kazak Türkçesinde *yapağı*'ya *jabağı* denir, yani Türkiye Türkçesindeki -y harfi, Kazak Türkçesinde -j olarak telaffuz edilir. Kaynakların ifadesine göre, sonbahar kırkımından elde edilen (küzem) yününden çoğunlukla keçe yapılır (Kasımanov, 1995, s. 36).

Yünün *haslık derecesi* (sürtünme ve güneş ışınlarına karşı dayanma gücü), diğer dokuma malzemelerine göre, daha yüksektir. Hem de halıya sağlamlık, esneklik ve yumuşaklık verir. Bu yüzden, halı ve düz dokuma yaygılar, sopa ile dövülerek veya çırpılarak (silkelenerek) tozlarından arındırılması sırasında kopmaz. Pamuk vb. malzemeli örnekler kopabilir (Deniz, 2000, s. 60). Örneğin, Pazırık halısının tamamı yündür (Karamağaralı, 1996, s. 175). Belki de yünden dokunmasının sayesinde asırlarca bozulmadan günümüze kadar ulaşmıştır. Yün dokumalarda genellikle henüz bir yaşına gelmemiş koyun (toktı-toklu) yünü tercih edilir. Koyunun yan taraflarındaki yünler, tabiat olaylarına açık olduğundan, kalın ve uzundur. Dokumada bu yünler kullanılır (Deniz, 2000, s. 60).

Doç. Dr. Şayzada Tohtabayeva'nın ifadesine göre, genellikle genç kızlar gelecekteki evleri için geniş şeritler dokudular. Onlar “örnek” (örmek) adlı yatay veya dik tezgâhlarda çalıştılar. Malzeme olarak esnek ve yumuşak koyun yünü ile ilkbaharda kırkılan “yapağı yün” (jabağı jün) adındaki koyun, deve yünüden faydalandılar (Taktabayeva, 1996, s. 307).

İpek, nadir bulunan ve pahalı bir dokuma malzemesi sayılır. İpeğin halı dokumada kullanıldığını en eski Türk ve Ortaasya geleneklerini bir araya toplayan değerli kaynaklardan biri Dede Korkut (Korkut Ata) kitabından öğreniyoruz. Örneğin,

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Destanı”, “Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı” ve “Beğil Oğlu Emren'in Destanı'nda” Kam Gan oğlu Han Bayındır'ın Oğuz beylerini yılda bir kere davet ederek ziyafet verdiği ve orada “bin yerde ipek halıca döşettiği” hakkında bahsedilir. Yine, “Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Düştüğü Destanı'nda” da Ulaş Oğlu Kazan Bey büyük bir ziyafet verdiği “bin yerde ipek halıca döşenmiş idi”. “Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı'nda” ise Ulaş oğlu, Uruz'un babası ve Bayındır Han'ın güveyisi Salur Kazan büyük çadırlarını kurarak ziyafet verir ve orada “toksan yerde ala kalı ipek (doksan yerde ala ipek halı döşetmişti) (Ergin, 1989, s. 77-216).

Prof. Dr. Bekir Deniz'e göre, Kazaklarda halı'ya (dügümlü dokuma), *kilem* ya da *tüktü kilem* (tüylü kilem) denir. Halılar, malzemesine göre, *cibek* (ipek) ve *yün halılar* şeklinde ikiye ayrılır. Cibek (ipek) halılar da, masatı (kısa havlı) ve kalı (kaba havlı) şeklinde iki örnek gösterir (Deniz, 2000, s. 161).

Kazak Türklerinin halı ve düz dokuma yaygılarında kendir lifleri de kullanılır. Ancak sert olduğu için pek çok tercih edilmez. Pamuk ise çoğunlukla Kazakistan'ın güney tarafında, özellikle Şımkent'te yetiştirildiği için o bölge civarında tercih edilebilir. Kaynaklara göre, genelde *takır kilem* yere sermek için kullanılan düz dokuma yaygısının genel adıdır. *Takır kilem* (düz dokuma) koyunun ilkbahar kırkımında elde edilen yününden veya pamuk vb. malzemelerden eğrilen ipten dokunur. Deve yününden dokunmuş yaygılar yere serilmez. Devenin kutsal sayılmasından dolayı yünü basmamaya çalışırlar (Alimbay, 2013, C.3. s. 319).

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e göre, Türkler, dokuma tezgâhının uzunluğuna atılan iplere arış ve enlemesine atılan iplere de, argaç derler. Bu iki kelime, Türk kültürünün dokumacılık ile ilgisini gösteren en eski ve köklü sözleridir (Ögel, 1978, C.5. s. 157).

Prof. Dr. Bekir Deniz de XI. yy.'da tezgâha dik atılan iplere günümüzdeki gibi *eriş* (arış), yan atılanlara da *arkağ* (argaç) dendiğini belirtir. Bunun yanı sıra Kaşgarlı Mahmud'un verdiği bilgilere göre ip'e *yıp* deniyordu (Günümüzde Kazakça'da *jip*, Anadolu'da *ip* denilmektedir) (Deniz, 2000, s. 7).

Kazak Türkçesinde çözü (arış, eriş) iplerine *üstingi*, *ersi* veya *erkek jip* (üst, erkek ip) ve *astıngı*, *qarsı* veya *urğası jip* (alt, dişi ip) denir. Ayrıca, çözü (arış, eriş) ipleri (örmek, öris jibi) olarak da adlandırılır. TT'ndeki atkı, argaç ipine ise KT'nde *arkav jip* denir. Türkiye Türkçesinde halıda hav'ı meydana getiren desen ipliğine *düğüm*, *ilme*, *ilmek* denir. Prof. Dr. Bekir Deniz'e göre, desen ipleri renklidir ve kolayca düğümlenebilmek için, halı ya da düz dokuma yaygılarda üzerinde gezerken ayağa batmaması için az bükümlüdür. Düz dokuma yaygı üzerinde süsleme amacıyla kullanıldığında bükümsüz de yapılır (Deniz, 2000, s. 64). Kazak Türkçesinde ise desen veya düğüm ipi, *örnek jibi*, *örnekteviş jip* veya *jeli* olarak isimlendirilir.

1.3.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Araç ve Gereçler

Prof. Dr. Reşat Genç'in belirttiği gibi, eski söyleyişi ile "Tokımak", bugünkü söylenişle "Dokumak" sözü, tokmak kelimesinden kaynaklanan bir fiildir. Yani herhangi bir şeyi tokmaklayarak, tokmak ile döverek imâl etmek anlamına gelmektedir (Genç, 1996, s. 131).

Halı ve düz dokuma yaygılarda kullanılan yün elde edildikten sonra KT'nde urşık, TT'nde ise iğ (teşi) şeklinde adlandırılan aletin yardımıyla iplik hâline getirilir. Prof. Dr. B. Ögel'e göre, *urçuk*, (iğ, teşi) sözünün türediği urulmak kökü, en eski Türkçede de vardı. Urulmak, urılmak eski Türkçede, "ip ve benzeri gibi şeylerin örülmesi" mânâsına geliyordu (Ögel, 1978, C.5. s. 157).

Halı ve düz dokuma yaygılarının yapımında genelde Orta Asya ve Anadolu bölgelerinde Kazak ve Türkiye Türkçesinde sırayla *örmek* (üç ayak tezgâhı), *qalıp* (yer tezgâhı), *kilem örmegi*, *aspalı örmek* (dik tezgâh) gibi isimlerle adlandırılan tezgâhlar kullanılır.

Dik ve yer tezgâhları üzerinde halı dokumaya yarayan *pışaq* (*keser*) - *bıçak*, *toqpaq* - *kirkıt*, *höve*, *qayşı* - *makas* gibi araç gereçler mevcuttur. Üç ayak tezgâhını kurmakta *qazıq* - *kazık*, *küzüv* - *gücü ağacı*, *seriiv* (*esepşi*) - *seren ağacı*, *adarğı* - *varangelen*, *mosı* (*köterme mosı*, *örmek mosı*) - *üç ayak*, *qılış* (*örmek qılış*, *aldaspan*) - *kılıç* gibi aletler kullanılır. Yaygı dokuma aletleri hakkında daha detaylı bilgiler çalışmamızın ikinci bölümünde tablo şeklinde verilmektedir.

1.3.3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Renkler ile Boyar Maddeler

1.3.3.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Renklerin Anlamı

Prof. Dr. Karlıgaş Kadaşeva'nın belirttiği gibi, yaşadığımız güzel çevre, çeşitli renkleriyle daha da güzel ve etkilidir. Bu çevredeki var olan renklerin birbiriyle değişip karışmasından doğan renk çeşitlerini ayırmak mümkün değildir. Üstelik her milletin yaşamında, inançlarında, geleneklerinde renklerin sembolik anlamları da vardır (Kadaşeva, 1996, s. 95). Prof. Dr. Seyfi Karabaş ise “renklerin anlamı” ya da “renk simgeciliği” dediğimizde genellikle tek tek renklerin duygusal yüklerini amaçladığımızı belirterek, *Dede Korkut* anlatılarından elde edilebilecek verilere göre, renkleri “düz renkler ve karışık renkler” diye ikiye ayırabileceğimizi belirtmiştir (Karabaş, 1996, s. 8).

Düz renk veya ana renk olarak beyaz (ak), siyah (kara), mavi (kök), sarı ve kırmızı (kızıl) sayılabilir. Diğer renkler ise bu ana renklerin birbirleri ile karışımı sonucunda ortaya çıkan karışık veya ara renklerdir. Prof. Dr. S. Karabaş'ın ifadesine göre,

düz renkler, insanın yapısında başka bir şeylerle karışmadan arı biçimde bulunan kimi öğeleri dile getirirler, bir insanın düşünceleri ya da duyguları nedeniyle amaç ya da ideal olarak benimsediği şeyleri dile getirirler. Düz renklerin tersine karışık renkler, insanın doğal ve toplumsal çevresiyle etkileşime girme gereksinmesi yüzünden onun yapısında bir ölçüye dek arılıklarının yitirmiş, törpülenmiş, olarak bulunan kimi öğeleri dile getirir (Karabaş, 1996, s. 30).

Prof. Dr. Mustafa Kafalı'nın belirttiği gibi, binlerce yıllık Türk tarihi boyunca Türk kültür yapısında renkler, belirli manalar kazanmışlardır. Renklerin yalnız bir manası olmayıp, bazen ifade yerlerine göre birçok farklı anlamlar içerisinde olduğu da bilinir (Kafalı, 1996, s. 49).

Kaynaklara göre, Kazak Türkleri için önem arz eden yanırlarda (motif) görülen herbir rengin belli bir anlamı vardır. Örneğin, açık renkler – neşe, sağlık, koyu renkler – keyifsizlik, hüznün ve endişeyi ifade eder (Soltanbayeva, 2016, s. 103). Türklerde de ak renk beyazlığı göstermekle beraber, temizlik, arılık, büyüklük ve yaşlılığı da ifade etmiştir (Hey'et, 1996, s. 56). “Aklık”, devletin ululuk, adalet ve güçlülüğünün bir sembolüdür (Ögel, 2000, C.6, s. 377). Kazak Türklerinde de *ak* (beyaz) rengi,

samimiyet ve saflığı ifade eder (Kenjeahmetulı, 2013, s. 333). Kazak halkının günlük hayatında beyaz rengiyle ilgili eklemeler güzel hayatı, iyi niyeti, saflığı anlatır. Bunlar, *ak otau* – yeni evlenenlerin evi, *ak dua* – iyi dilek, *ak neke* – iki gencin evlendiği gün, *ak ot* – Hayvanların sonbaharda yediği bitki (Kadaşeva, 1996, s. 96).

Prof. Dr. Seyfi Karabaş'ın ifadesine göre, “kara” özellikle Kara Göne örneğinde olduğu gibi, erkeklerin adlarına eklenen bir sıfat olarak, erkeklerde gerekli olduğu düşünülen savaçılık yeteneğinin bir belirtisi anlamına kimi zaman olumlu olarak kullanılıyor (Karabaş, 1996, s. 66). Prof. Dr. Cevad Heyet ise kara rengini genellikle uğursuzluk ve yas alâmeti şeklinde açıklar (Hey'et, 1996, s. 57). Kaynaklarda, ak ile kara arasında bir zıtlık ilişkisinin varlığı, Türk renk ekininde çok güçlü bir olasılık. Kutadgu Bilig'de bir dize bu olasılığı güçlendiriyor: “Ey ak-pâk insan, sen karaya yaklaşma; dikkat et, beyaza siyah çabuk bulaşır”. Bu dizede ak ile kara arasındaki karşıtlık da çok açık belirtilmiştir (Karabaş, 1996, s. 35). Kara aynı zamanda büyüklüğü gösteren bir mefhum gibi de kullanılmıştır (Hey'et, 1996, s. 57). Prof. Dr. K. Kadaşeva ve S. Kenjeahmetulı'nın ifadelerine göre, Kazaklarda kara (siyah) renk, soğukluğu, rahatsızlığı ifade eder (Kadaşeva, 1996, s. 95). Fakat olumsuz olarak sayılmasına rağmen kutsal bir nitelik taşıyabilir. Örneğin, kara koyun derisi ve kara keçi ciğeri bazı hastalıkları tedavi etmekte kullanılmıştır (Kenjeahmetulı, 2013, s. 334). Siyahın derin bir felsefî manası vardır. Bununla ilgili dilimizde bazı deyişler var. Örneğin “kara şarırak”, baba-annelerin evi, “kara nar”, tek hörgüçlü deve (Kadaşeva, 1996, s. 96).

Gök ve mavi renk, gök ve suyun simge ve alâmetidir. Gök rengi dostluk, sadakat, vefa, aydınlık, temizlik ve ruhanîlik sembolüdür. Türkler eskiden Gök Tanrı'ya taptıkları için Gök, Tanrı'nın ululuğunun ve yüceliğinin bir sembolü olmuştur (Hey'et, 1996, s. 59). Kazaklarda kök (gök, mavi) renk, yeşermek, neşelik ve gelişmeyi ifade eder. Kazaklar, “Köger! Kökte kösegeñ kögersin!” diye birbirine dua ederler. Bu duanın anlamı, “her zaman yükseklerden görün” demektir. Kazakistan Cumhuriyeti bayrağının gök renginde olmasının nedeni de budur (Kenjeahmetulı, 2013, s. 333). Kazak inançlarında gök rengi ebedîliği, uzun yaşamı bildirir (Kadaşeva, 1996, s. 95). Mavi renk, göklere bağlı inançları anlatır. Günlük hayata, giyime bütün bu renklerin manası zihnimizde oluşturulmuştur (Kadaşeva, 1996, s. 95).

Sarı renk güneşin rengi ve alâmetidir. Sarı renk aynı zamanda hastalık sembolüdür (Hey'et, 1996, s. 60). Orta Asya'da çöller, son derece sarı renktedirler. Ayrıca kum değil, adeta sarı toprak gibidirler. Bundan dolayı da çöl adları ile sarı renk birbirinden ayrılmazlar (Ögel, 2000, C.6. s. 485). Kazak Türklerinde sarı renk, aynı zamanda sararmak, özlemi ifade eder (Kenjeahmetulı, 2013, s. 333).

Kaynaklara göre, kırmızı renk, heyecan ve kudret sembolüdür (Hey'et, 1996, s. 56-60). Kırmızı rengin Türklerde en yaygın ve tek adı, kızıl'dır. Kırmızı sözü eski Türkçede yoktur. XI. yüzyıl Türk eserleri ile Dede Korkut'ta, kırmızı sözünü bulamıyoruz (Ögel, 2000, C.6. s. 417).

Divanü Lugat't-Türk'te, kırmızı ile yeşil arasında ayırım yapan bir deyim var: "kilnu bilse kızıl kedher, yaranu bilse yaşıl kedher" – kendini sevdirmeyi bilse kırmızı giyer, yaranmayı bilse yeşil giyer". (Kadın güzel görünmeyi iyi geçinmeyi bilirse kırmızı ipekli kumaşlar giyer, naz etmeyi, kırtmayı bilirse yeşil giyer). Ama kırmızını yalnızca kadınların çekiciği ile ilintili olmadığı anlaşılıyor: "Al: Hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eyer örtüsü yapılıır turuncu renkte bir kumaştır. Turuncu renge dahi (al) denir" (Karabaş, 1996, s. 35).

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in belirttiği gibi, Kaşgarlı Mahmud'un metninden de anlaşıldığı üzere, bu al veya turuncu rengi Türkler, uğurlu sayıyorlardı (Ögel, 2000, C.6. s. 400). Bir başka ifadelerle, Kazaklarda kırmızı (kızıl) renk, sıcak ateşi, sıcaklığı, (Kadaşeva, 1996, s. 95) ayrıca, gençlik, güzellik, naziklik ve kibarlığı ifade eder (Kenjeahmetulı, 2013, s. 333).

Genelde desenlerde kullanılan renkler, bozkırın renklerini hatırlatır. Doç. Dr. Gülnar Soltanbayeva'nın belirttiği gibi, ak (beyaz) saflık ve hakikat, kara (siyah) - yeryüzünün rengi, belirsizlik ve sır, jasl (yeşil) – bahar ve bitki rengi, gençlik, yükseliş, verimlilik, sarı - güneş rengi, zenginlik, bolluk, akıl, edeplilik ve bilgelik, kögildir (gök, mavi) – gökyüzü rengi, barış, sonsuzluk ve Tanrı'ya tapma, kızıl (kırmızı) – ateş ve güneş rengi, kuvvet, hayat ve aşk sembolüdür (Soltanbayeva, 2016, s. 103).

Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'nın eserinde Pazırık halısının kırmızı, küf yeşili, sarı-kahverengimsi renklerle dokunduğu belirtilmiştir (Karamağaralı, 1996, s. 175). Prof. Dr. Görgünay-Kırzioğlu ise Pazırık halısının zemininin kırmızı renkli olduğunu ifade eder (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 55). Prof. Dr. Bekir Deniz ve Doç. Dr. Şayzada Tohtabayeva'ya göre, Kazak halı ve düz dokumaları daha çok kırmızı, kahverengi ve

beyaz renkleri ile tanınır. Kendi içinde bir uyum sağlayan renkler Kazak dokumalarının karakterini ortaya koyar (Deniz, 2000, s. 163). Bunun yanı sıra Kazak halkının halı ve düz dokuma yaygılarında bordo, taba renkleri üstün gelmektedir (Taktabayeva, 1996, s. 308).

Seyit Kenjeahmetulı'na göre, Kazak Türklerinde ara renklerden koñır (kahverengi), uygun, sevimli anlamında kullanılır. Bazen de keyifsizliği ifade eder (Kenjeahmetulı, 2013, s. 334). Elbette, her halkın kendine özgü, özellikle sevdiği renkleri vardır. Her rengi kullanma geleneği, tanıtmaya manası, renklerin değişiminden doğan yeri ve çok eskiden gelen özel tarihi vardır (Kadaşeva, 1996, s. 95).

Kaynaklara göre, ara renklerden önemli renklerin biri ala renktir. “Ala” bir övgü, çok yüce kimi değerler yüklemek için kullanılan bir sıfattır (Karabaş, 1996, s. 66). Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in belirttiği gibi,

ilk başta ala, görüldüğüne göre, bir veya birkaç rengin, karışmış ve düz tonları değildi. Örneğin, ala geyik, kahverengi düz renk tonunun üzerinde, beyaz benekleri bulunan bir geyiktir. Yani, bir veya birkaç renk, birbirine karışmamış olarak dururlar. Ama tabiat ve yaratılışlarında bu renkler, birbirlerine uymuşlardır. Dede Korkut'ta hayranlıkla anılan aladağlar ise, çeşitli renklerin birbirine girip, uyuştugu, muhteşem varlıklardır (Ögel, 2000, C.6. s. 450).

Kaynaklarda verilen bilgilere göre, ara renklerden biri sayılan yeşil sözünün eski Türkçesi yaşıl idi. Yaş kökünden gelir. Eski Türklerce yış sözü ise, orman demektir (Ögel, 2000, C.6. s. 471). Yeşil renk din, iman ve ebediyet simgesidir (Hey'et, 1996, s. 59). Kazaklarda yeşil (jasıl) renk, diriliği, gençliği bildirir (Kadaşeva, 1996, s. 95). Bunun yanı sıra jasıl (yeşil) renk, yenilenme, çiçeklere bürünmek ve iyiliği ifade eder (Kenjeahmetulı, 2013, s. 333).

Ayrıca, halı dokumada yirmi dört çeşit renge kadar kullanılabilir. Örneğin, daha önce bahsettiğimiz XVIII. - XIX. yy.'ın başlangıcında dokunan ve Hoca Ahmed Yesevi Türbesi'nde bulunan halıda on sekiz çeşit renk kullanılmıştır. Almatı Halı Fabrikası tarafından yapılan bu halının onarımında sarı, yeşil, kırmızı, siyah, beyaz gibi beş çeşit renk kullanılmıştır (Alimbay, 2013, C.3, s. 304).

Herbir renk birkaç anlam taşıyabilir. Olumlu olarak sayılan renkler yerine göre olumsuzluğu da ifade edebilir. Bu yüzden Türkler renklere önem verir ve dikkatli kullanmaya çalışır.

1.3.3.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygıllarda Kullanılan Boya ve Boyar Maddeler

Kaynakların ifadesine göre, boya, renk vermek üzere cisimlere ve eşyaya sürülen veya eşya onun içine batırılan sıvı veya karışımdır (Aytaç, 1997, s. 11). Boya, boyar madde ve boyayı sabitleştirmek için kullanılan *bastırtıcı* (şap) gibi maddeden meydana gelir. Doğal ve sentetik olarak ayrılır (Alimbay, 2011, C.1, s. 529).

Prof. Dr. Recep Karadağ'ın belirttiğine göre, doğal boyamacılığın geçmişi hemen hemen dokumanın tarihi kadar eskidir. Onun tekstil elyafında kullanımının M.Ö. 4000 yıllarında Hindistan'da ve Mezopotamya'da başlamış olduğu bilinmektedir (Karadağ, 2007, s. 8). Kaynaklarda, doğal boyar maddelerin 100'den sentetik boyaların ise 10000'den fazla çeşidinin mevcut olduğu tespit edilmiştir (Alimbay, 2011, C.1, s. 529).

Doğal boyamacılık mordanlı boyama, küp boyama ve direk boyama yöntemleri ile yapılır. En önemli mordan maddeler şap, demir şapı, bakır şapı ve şarap taşı gibi maddelerdir. Doğal boyar maddelerin büyük bir çoğunluğu mordanlı boyama sınıfa girer. Küp boyama indigo içeren bitkilerle yapılır (Karadağ, 2007, s. 11-13).

Bir başka kaynağa göre, 1880 yılında Alman bilim adamı Prof. Adolf Von Baeyer, indigo ve diğer organik boyalar üzerine yaptığı çalışmalarından dolayı 1905 yılında Kimya Nobel Ödülü'nü aldı. İndigo'nun sentetik yolla elde edilmesinden sonra doğal ortamda elde etme yöntemleri kullanılmamıştır (Mahanbetaliyeva, Rahmanova, 2018, s. 54). Direk boyamada ise yardımcı mordan maddelerine ihtiyaç yoktur (Karadağ, 2007, s. 11-13). Sentetik boyalara gelince, Prof. Dr. Bekir Deniz'e göre,

Anadolu'da üç tür sentetik boya kullanımı yaygındır. Bunlar, anilin, alizerin ve kromlu boyalardır. Dokuyucular arasında kromlu boyalar tercih edilir. Boyama sırasına göre önce açık sonra koyu renkler boyanır. Her renk değişiminden sonra su dökülmez. Ancak, önceki rengin kaybedilmesi ve boyanın çabuk solmaması için, karışım içerisine bir miktar asit dökülür. Sentetik boya kullanımı Anadolu'da, yaklaşık Tanzimat yıllarından itibaren başlamıştır. Sentetik boyalar satın alınır. Bu nedenle halk arasında çarşı boyası, paket boya veya toz boya diye bilinir (Deniz, 2000, s. 67-68).

Kaynaklarda anlatıldığı gibi, geleneksel ortamda madenî ve organik boyar maddeler çok kullanılmıştır. Madenî boyar maddeler, çinko, bakır, demir, kurşun gibi metal içermeyen hammaddelerden oluşur. Organik boyar maddeler ise bitkisel ve hayvansal olarak çeşitlenir (Alimbay, 2011, C.1, s. 529). Prof. Dr. R. Karadağ'a göre, böceklerden yapılan boyar maddelerin bazı özellikleri bitkilerden elde edilen boyar maddelerden daha üstün olmasına rağmen son yıllarda kullanılması tercih edilmemiştir. Bunun nedeni ise temiz teknoloji ve çevreye duyulan önemden gelmektedir (Karadağ, 2007, s. 11). Prof. Dr. Bekir Deniz'in belirttiği gibi boya bitkilerden yapılacaksa, bitkiler yetiştirme mevsimine göre toplanıp, kurutulur (Deniz, 2000, s. 65).

Kaynaklarda, Kazak kadınlarının elyaf, yün boyama işlemleriyle çoğunlukla sonbaharda ilgilendikleri, bu zamana kadar boya için gerekli olan bitkileri topladıkları hakkında, ayrıca bitkilerin kökü, sapı, yaprağı, tohumu, kabuğu ve püsküllerinden bile yararlandıklarıyla ilgili bahsedilmiştir (Alimbay, 2011, C.1, s. 529). Yine Prof. Dr. B. Deniz'in ifadesine göre, genellikle, boyanacak ip yumak hâlindeyken, boyayı iyi emsin diye, gelep-kelep şekline getirilir. Kelep, iplerin, yukarıya kaldırılan el ile dirsek arasına, paralel şekilde, sarılmasıyla yapılır (Deniz, 2000, s. 67). Prof. Dr. R. Karadağ'a göre,

Boyama işlemine gelince, 1). Boyanacak tekstil elyafı miktarı (mordanlı veya mordansız) belirlenir. 2). Boyama banyosu içerisine yeterli (elyafın üstünü örtecek) miktarda su konur. 3). Boyar madde miktarı tartılır ve boyama banyosu içerisine ilave edilir. 4). Boyama banyosu ısıtılmaya başlanır ve boyanacak tekstil elyafı boyama banyosuna ilave edilir. 5). Boyama işlemi 80 °C ve 100 °C sıcaklıkta 10 ile 60 dakika sürede gerçekleşir. 6). Elyaf boyama banyosundan alınarak durulanır, yıkanır ve sıkılarak gölgede kurumaya bırakılır. Boyama işlemi tamamlanmış olur (Karadağ, 2007, s. 12).

Böylece, halı ve düz dokuma yaygıların ipleri, dokunmadan evvel boyanır. Her bölgenin, hatta her köyün kendine özgü boyama usûlü vardır. Boyama, eski usûllerle evlerde, bitki ve doğal maddelerden elde edilen boyalarla yapılır ki, halk arasında buna, boyayıcı maddenin özelliğine bakılmadan, *kök boya* denir veya sentetik boyalarla boyanır (Deniz, 2000, s. 65). Boyamada kullanılan bitkiler antioksidan, antibakteriyel ve antimikrobiyel maddeler içermektedir.

Doğal boyamacılık da birçok metal tuzları kullanılmasına rağmen son yıllarda, toksik, kanserojen ve çevre kirliliğine yol açmayan metal tuzlarından yalnızca alüminyum ve

demir şapları kullanılmaktadır (Karadağ, 2007, s. 11). Anadolu'da kırmızı renk kök boya bitkisinden, ekşimiş hamur karışımından, sarı renk, cehri, saman, yabani erik (dağ eriği), sütleğen otu, badem, kahverengi ise soğan kabuğu, ceviz yaprağı, kekik, nane, ada çayı, palamut (pelit), vb. bitkilerden elde edilir. Bunun yanı sıra, yeşil renk, ceviz tetiri (kabuk), cevt, ketren dikeninin küllerinden, siyah, çiğdem veya ayçiçeği bitkisinden yapılır (Deniz, 2000, s. 65).

Kaynaklara göre, Kazak Türklerinde ise kınadan kırmızı ve açık kırmızı, meşe ağacının kabuğundan kahverengi, sariağaç (sarı ağaç) denilen ağacın kökünden sarı, misk otundan yeşil, huş ağacının yaprağı ve pelinden mavi (gök), evelik (labada) kökünden açık sarı renkleri elde edilmiştir (Alimbay, 2011, C.1. s. 529).

Bilindiği üzere, doğal maddeler ve bitkilerden en zor elde edilen renk mavi ve lacivettir. Anadolu'da bulunmayan, Hindistan gibi tropik bölgelerde yetişen, indigo bitkisinden yapılır. Ancak Anadolu'da halk bunu paslı teneke, çivi parçaları, ipin şap ve turşu suyu ile kaynatılmasından, ekşimiş tuzsuz hamurdan, ılıbada, somak (sumak) ismi verilen bitkilerden faydalanarak elde etmiştir (Deniz, 2000, s. 65-66). Bahsedilmiş bitkilerden çoğu hem Anadolu'da hem de Kazakistan bölgelerinde elyaf boyanmasında kullanılmıştır.

Prof. Dr. R. Karadağ'ın belirttiğine göre, kurutulan böcekten elde edilmiş boyalara gelince, dünyanın en eski halısı olarak kabul edilen ve M.Ö. 500 yılına tarihlendirilen Pazırık halı ve halı ile aynı kurganda bulunan keçe örneğinin kırmızı rengin boyar madde analizlerinde Polonya kermesi (*Porphyrophora polonica*) ve kökboyanın kullanıldığı tespit edilmiştir (Karadağ, 2007, s. 8-11). Boyayı elde edebilmek için böcekler kurutularak öğütülür ve mordanlı boyama yöntemiyle boyanır.

Araştırmacılar, bitkilerden yapılan boyar madde ve sentetik boyaların kalitesi ile çeşitli yorumlar yapar. Ancak, dokuma ustaları, doğal boyar maddelerle elde edilen renklerin solmayacağını, çok kaliteli olduğunu iddia ederler.

Kaynaklara göre, düz dokuma ve düğümlü yaygılar ustaca yapılan bir sanat dalı olarak doğal kaynaklardan ya da XIX. yüzyılın sonlarında ticari açıdan kolay sağlanabilen

sentetik boyalarla elde edilen renk çeşitleriyle süregelmiştir. Kalan örneklerden sentetik boyaların 1880’li yıllardan sonrası izlenebilmektedir (Barışta, 2015, C.2, s. 559).

Günümüzde ise sentetik boyar maddelerin birçoğunun toksik, kanserojen ve atıklarının çevre kirliliğine neden oldukları anlaşılmış olması doğal boyamacılığı yeniden gündeme taşımıştır.

Doğal boyamacılık kapsamındaki boyamalarda kullanılan yöntemler geçmişten günümüze kadar geleneksel olarak kullanılmış yöntemlerin standart hâle getirilerek yeniden güncelleştirilmesidir (Karadağ, 2007, s. 11).

1.3.4. Halı ve Düz Dokuma Yayıllarda Kullanılan Yanırlara (Motif) Bir Bakış

1.3.4.1. “Yanırl” Teriminin Tanımlanması, Tarihçesi ve Kullanılma Alanları

Kaynaklarda, halı ve düz dokuma sanatlarıyla ilgili bilimsel çalışmalarda süs unsurları için desen, kompozisyon, sembol, simge, remiz, oyu, tabak, su, damga vb. terimlerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı belirtilir (Karataş, 2013, s. 1-2). Prof. Dr. Bekir Deniz’e göre, bunun yanı sıra Anadolu’da desene, yörelere göre değişmekle birlikte, motif, yanırl, nanırl, nakırl, örnek, örenek, model, organtı (öğrenti) gibi isimler de verilir. Ancak daha çok yanırl ve motif tabiri kullanılır. Kitap dilinde de, *desen* demek gelenek hâlini almıştır (Deniz, 2000, s. 71). Kaynaklara göre, desen, motif, sembol Fransızca, kompozisyon Latince kökenli kelimelerdir. Kutadgu Bilig’de “merkez, tarz vb.” anlamlarıyla geçen Türkçe *yañ* sözü ise *yanırl* sözünün kökü olduğu düşünülmektedir. *Yañ* ismine *-ı* isimden fiil yapma eki getirilerek **yanı-* “model oluşturmak” fiili yapılmış, oradan da “oluşturulmuş model” anlamında *yanırl* sözü ortaya çıkmış olmalıdır (Karataş, 2013, s. 2-10). Kazak Türkçesinde ise nakırl, oyu, örnek veya ikisi birlikte oyu-örnek şeklinde kullanılır. Nakırl kelimesi Arapça kökenli ve anlamı, TDK Güncel Türkçe Sözlük’te verildiği gibi, genellikle kumaş üzerine renkli iplikler veya sırma ve sim kullanarak elle, makineyle yapılan işleme, el işi, ince iş’tir (TS, 2011, s. 1746).

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel’e göre, eski Türkler, süsün her türlüüne, *bediz* derlerdi. “Bezek” sözünün mânâsı ise çok daha genişti. Oya da, bir bezemedir. Oya sözü, oymak fiilinden gelişmiş olmalıdır. Mısır’daki Memlûk Türklerinde “oya” sözüne “oyu” denir. Kırgız Türklerinde ise bu kelime, *oyum* şeklinde geçmektedir (Ögel, 1978, C.5. s. 341-344). Kaynaklarda bahsedildiği gibi, Kazak Türkçesinde oyu-örnek kelimesi oyu ve örnek’lerin genel adıdır. Oyu, belli bir eşyanın üzerine işlenen örnek’in (motif) diğer adıdır. Bilimsel çalışmalarda, edebiyatta *ultıq oyu-örnek öneri* (milli motif sanatı) terimi kullanılır. Bu oyu-örnek’in (motif), Kazak halkının bütün el sanatlarının çeşitlerinde kullanıldığını ifade eder (Alimbay, 2013, C.4. s. 635). Desenler üslûplaştırılarak verilir. En çok geometrik motifler, bitki desenleri, insan ve hayvan tasvirleri, inanç ve geleneklere bağlı semboller ve insanların çevrelerinde gördükleri malzeme, eşya ve hayvan tasvirleri işlenir. Desenlerin büyük bir bölümü Orta Asya

Türk geleneklerinin izlerini taşır. Bunların herbirinin yörelere göre değişen isim ve anlamları vardır (Deniz, 2000, s. 71). Doç. Dr. G. Soltanbayeva'ya göre,

Türk halkının geleneksel motif (oyu-örnek) tarihi Tunç veya Bronz Çağı'ndan başlar (M.Ö. 3-2 yy.). İlk önce kaya üzerine yontulmuş, çizilmiş veya boyanarak yapılmış resim şeklinde tanımlanan petroglifler'den bahsetmek lazım. İkinci aşamada Saka (İskit) "hayvan tasviri" (zoomorf) (M.Ö. 7-4 yy.) tarzının önemli bir yeri vardır. Üçüncüsü Türk tarzı (6-7 yy.). Dördüncü aşama Kazak halkının İslamiyeti (11-18 yy.) kabul ettikten sonra oluşturuldu ve Müslüman tarzı diye adlandırıldı. Beşinci aşama ise Kazak Hanlığı'nın (15-18 yy.) kuruluşundan itibaren sayılır (Soltanbayeva, 2016, s. 103-109).

Kaynaklara göre, petroglif, haberleşme aracının bir türüdür. Resimlerde kozmogonik unsurlar, geometrik motifler, insan tasvirleri (antropomorf) yer alır. Saka (İskit) tarzında, geyik, at, kaplan, grifon vb. hayvan tasvirlerine rastlanır. Örneğin, Pazırık halısının iç ve dış bordürü, birer dörtgen içine yerleştirilmiş *çift boynuzlu grifonlarla* süslenmiştir (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 55). Aslan gövdesi ile yırtıcı kuş başından oluşan söz konusu motifinde hayvanın vücudu öne doğru yönlendirilmişken başı geriye çevrilmiştir. Bu da İskit kökenli bir motif olduğunu belirtir (Tekçe, 1996, s. 317). Türk tarzında ise el sanatları ile birlikte daha çok bitki desenleri gelişmiştir. Müslüman tarzında insan tasvirleri, suret yasak olduğundan bitki desenleri gelişmeye devam etti. Kuş motiflerinde kuşların gaga, ayakları tasvirlendi. Kazak Türklerinde bu tarz Sovyet dönemine kadar devamını sürdürdü. Sovyet döneminde yanışlar (motif) fazla değişime uğramamıştır. Ancak halı ve düz dokuma yaygılarında portreler dokunmaya başladı, bayramlarda kutlama dilekleri, dokuma yaygısının dokunduğu tarih veya ailesinin isimleri yazıldı. Bağımsızlığa kavuştuktan sonra milli yanış (motif) türleri yeni bir ruh kazandı.

Günümüzde Kazak Türklerinin kültüründe yanış (motif) hemen hemen her yerde görülmektedir. Keçeden yapılan geleneksel evin / çadırın (kiyiz üy) içi ve dışı bu desenlerle süslenir (bayramlarda kurulur). Evin içinde yer alan yastık, yorgan, halı ve düz dokuma yaygıları, çanak vb. eşyalarda da desenleri rastlamak mümkündür. Kazak Türklerinin giydiği milli elbiseler, takılar mutlaka yanışlarla (motif) süslenir. Kazak Destanlarında adı geçen kahramanların eşyaları da desenlerle süslenmiştir. Örneğin kılıç, kemerlerde kullanılan yanışlar gibi. Türbe süslemesinde de yanışlar kullanılır. Ayrıca kitap kapakları, pasaport, kimlik gibi evraklar da yanışlarla (oyu-örnek) süslenir. Kazak Türklerinin bayrağında bile *koç boynuzu* yanışı (motifi) işlenmiştir. Artık

günümüzde yanış (motif), Kazak Türklerinin milli kimlik simgesi hâline gelmiştir. Milli ürünlerin üzerinde mutlaka işlenmeli gibi durum mevcuttur.

1.3.4.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Yanışların Sırrı ve Sayıların Anlamı

Kaynaklara göre,

Sanat, bir çeşit haberleşme aracı, bir çeşit dil, felsefe ve dinle ilgili kavramları ileten bir yol, bir usûl” olarak tanımlandırıldığı için Türk halı ve düz dokuma sanatında kullanılan yanışlar, bu şekilde de bir dil olarak değerlendirilmekte ve bu dilin görsel sanatlarda en çok kullanılan dil olduğu, zaman ve mekân tanımadığı, toplumların ortak bir dili olabilme özelliği taşıdığı ve bu özelliklerinden dolayı pek çok sanat eserinde görülebildiği ifade edilmektedir (Karataş, 2013, s. 14).

Bir dokumanın yüzeyinde görünen çizgi, renk ve şekillerden oluşan bezemeye veya görüntüye o dokumanın deseni denir. Halının deseni, kilimin deseni, kumaşın deseni gibi (Aytaç, 1997, s. 214). Yanış, desen, kompozisyon terimleri halı ve düz dokuma sanatında bir bütün olarak karşımıza çıkan tamamlanmış bir eserin yapı birimleridir. Bu yapı birimler iç içedir ve bunların en küçüğüne yanış, yanışların belli bir düzene göre istif edilmesine desen ve bütün desenlerin belli bir düzen içerisinde yerleştirilmesine ve böylece oluşan tamamlanmış yapıya kompozisyon adı verilmektedir (Karataş, 2013, s. 4).

Ö. Janibekov’a göre, bütün halkların manevi dünyası ilk önce onların geleneksel âleminden başlar. Eskide Türklerin düşüncesine göre, kuş – gökyüzünü, balık – suyu, ağaç ise yeryüzünü simgelemiştir. Kazak Türklerinin de yanış (motif) sanatı yüzyıllarca devam edegelmiştir. (Janibekov, 1995, s. 13). Bir başka ifadeyle, Orta Asya Türk boy ve soylarının bayrak, flâma, yapı, mezar taşı ve bal-ballarında görülen damgalar, motif (desen) olarak dokumalarda da yer almışlardır. “İm” diye de bilinen bu işaretler, Türklerin tarihleri boyunca gittikleri ve yayıldıkları her yerde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu motiflerin arasında insan, hayvan ve tabiat unsurlarının bulunması, onlara sevgi, saygı ve bağlılığın ifadesidir (Özönder, 1996, s. 249).

Yanışlar (motif) anlamına göre *ġariřtatu* (kozmozgonik unsurlar), *maqluqatu* (hayvan tasvirleri), *nvbetatu* (bitkiler deseni), *nişandıq* (sembolik desenler) ve *tike sızıqtı* (geometrik motifler) olarak beşe ayrılır (Janibekov, 1995, s. 110).

Kaynaklara göre, Kazak Türklerinin yazarı Muhtar Avezov, “Zaman deġiřince yaşayan gelenek te deġiřir ve gelişir. Zamanla yanış (motif) da bu geleneġin vazgeçilmez bir parçası olur” demiştir (Kenjeahmetulı, 2013, s. 280). şokparulı ve Kenjeahmetulı’nın belirttiklerine göre, Sovyetler Birliġi kahramanı ilan edilen Kazak halkının kahramanı Baurjan Momışulı dahi boş zamanlarında kaġıttan çeşitli yanış (motif) türlerini yapmıştır (şokparulı, 2005, s. 15). Baurjan Momışulı’na göre, “Halkın tecrübesi sadece bizim için deġil gelecek neslimiz için de çok önemlidir” (Kenjeahmetulı, 2013, s. 280).

Her desen (motif) konuşur, her desenin bir adı vardır ve her desen halkın anlatmak istediġi bir sestir. rneġin, G. Soltanbayeva’ya göre, Kazak Türklerinde myiz (boynuz), qoşqarmüyiz (ko boynuzu), rkeş (hörgüç) vb. yanışlar (motif) – bolluk ve zenginliġi, omırtqa (omurga) – cesareti, qusmurın (kuş gagası), qusqanat (kuş kanadı), kn (güneş) – mutluluk, özgürlük ve baġımsızlıġı, tyetablean (deve tabanı) – başarıyı, şınjır (zincir) – aileye baġlılıġı, gl (iek) – halkın bilgeliġini, aġař (aġa) ise hayat aġacını ve bütün lemin birleşmesini simgeler (Soltanbayeva, 2016, s. 115-117).

Prof. Dr. Bekir Deniz’e göre, Kazak halılarının desenleri Türkmen ve zbek halılarının desenleriyle benzerlikler gösterir. Kaynaklar bunu, Oġuz ve Kıpçakların Sır Derya’da hüküm sürdükleri dönemlerdeki desenlerinin yakınlıġına baġlamaktadır (Deniz, 2000, s. 161). Kaynakların ifadesine göre, desenlerin zengin çeşitlerinde “myiz” (boynuz), “tarak”, “sırġa” (küpe), “tumarşa” (muska) adlı örnekler kullanılmaktadır (Taktabayeva, 1996, s. 307). Anadolu’da da halılara dokunan muska ve nazarlık motifleriyle kem gözlerden korunulacaġına inanılır. Küpe motifi ise halı dokuyan kızın evlilik isteġini belirtir (Oġuz, 2017, s. 259).

Kazak halı ve düz dokuma yaygılarında geometrik kompozisyonlar hakimdir. Zemin, özellikle, altıgen ve sivri sekizgen şekilli geometrik bir şemaya sahiptir. Bunların ileri de koç boynuzu motifleriyle doldurulur. Ayrıca, eşkenardrtgenler, zikzak şekilli

süslemelerle çam dalı şekilli bezemeler (bitrak benzeri) ve ağaç motifleri görülür (Deniz, 2000, s. 161).

Türklerde ağaç (hayat ağacı) motifi uzun ömrü, bereketi ve güzelliği ifade eder (Oğuz, 2017, s. 259). Kazak Türklerinde dağ, vadi, dokuz tepe, şelâle, ark (su yolu) tasvirleri dokunur. Ayrıca (kümbez) kubbe, korgan (kale), vb. mimarî tasvirler dikkati çeker. Bazen kalenin etrafı kil renginde (pastel renk) su motifiyle çevrilir. Bu kompozisyon yüksek kubbeyi (gökyüzü), Taş kale ve Taş kale etrafına kazılan hendekteki suyu ya da kale ile çevrili bir şehri sembolize eder (Deniz, 2000, s. 162).

Prof. Dr. Görgünay-Kırzıoğlu'na göre, doğu Türkistan'da Kaşgar ve Hotan'da yaşayan Kazak ve Uygur topluluklarında, Hiva'daki Karakalpaklar'da dokunan halıların zeminleri, Pazırık halısındaki, karelere bölünerek desenlenmiş, kare içindeki *Hun Gülü* motifi yerine, Hotan gülü veya bölgesel güller / madalyonlar yerleştirilmiştir (Görgünay-Kırzıoğlu, 2001, s. 62).

Prof. Dr. B. Deniz'e göre, Kazak Türklerinde

figürlü örneklerde, hayvan ayak izleri, birbirine girmiş topuk şekilli desenler, kuş kanadı, kartal, turna, koyun ve keçi tasvirleri bulunur. Bazen yırtıcı kuşlar, avlanma sahneleri, deve kervanları, deve tabanı, uçan kartal gibi motifler de dikkat çeker. Tüm bu motifler üslûplaştırılarak verilir ve simetrik bir şekile tekrar edilir. Motifler tek merkezden başlayarak, durgun suya atılmış bir taşın meydana getirdiği halkalar gibi, çevresine doğru yayılarak genişler (Deniz, 2000, s. 162).

Prof. Dr. Görgünay-Kırzıoğlu'nun ifadesine göre, Pazırık halsünün bordüründe sıralanmış atların bellerindeki, saçaklı halı örtü (haşa)'ler üzerine, koçboynuzu ve Anadolu'da çakmak olarak bilinen, "S" benzeri yanışlar işlenmiştir. Kökü çok eskilere uzanan koçboynuzu ve çakmak "S" bu her iki yanış, dokumanın teknik yapı ve çeşidine bağlı olarak, köşeli ve geometrik biçimde, çeşitli Türk toplumlarında, yüzyıllar boyu kullanılagelmiştir (Görgünay-Kırzıoğlu, 2001, s. 71). Örneğin, Prof. Dr. B. Deniz'e göre, en eski Kazak kilemi'nin (halı) XVIII. yy.'dan kaldığı ve bu halının zemini üç eşit kareye bölünerek, bunlardan her birinin içine sekizgenlerin yerleştirildiği belirtilmektedir. Sekizgenlerin içleri de ağaç ve yaprak motifleriyle süslenmiştir. Kenar suları ise, birbirini tekrar eden (S) şekilli desenlerle bezelidir (Deniz, 2000, s. 161).

Kaynaklara göre, Pazırık halısındaki atlılar ile geyikleri ayıran yardımcı bordüre, nilüfer çiçeği biçiminde üslûba çekilmiş, orta alanın kareleri içindeki sekiz kollu, gök ve yerin dört yönünü karşılayan sonsuz evren iminin bir çeşitlemesi yerleştirilmiştir (Tekçe, 1996, s. 317). Nilüfer çiçeği ise zihinsel olarak yeniden doğuşa ihtiyaçlı olduğumuzu sezdirir (Genç, 2017, s. 79). Burada nilüfer çiçeğine dönüştürülmüş evren imi gibi, iki ayrı düşünceyi, iki ayrı motifi birleştirerek yeni bir motif yaratmak yöntemi de, eski Orta Asya göçerlerinin süsleme sanatından gelir (Tekçe, 1996, s. 317).

Türk dokumalarındaki motiflerin temelde, binlerce yıllık zaman, onbinlerce kilometrelik coğrafya farklılıklarına, kültür çevrelerinin yabancılıklarına rağmen, sağlam ve düzenli bir “aynıyet”i koruyup devam ettirmesi, son derece dikkati çeken bir özelliktir (Özönder, 1996, s. 249).

Kazak yarışlarının (motif) çeşitleri çoktur ve onların herbirinin belli bir anlamları vardır. Kaynaklara göre, Kazak yarışlarının (motif) 400’den fazla türüne rastlanmaktadır. Genel olarak yarışları (motif) anlamlarına göre, a) gökyüzü ile ilgili (ay, güneş, yıldız vb.), b) evcil hayvanlarla ilgili, c) yabani hayvanlarla ilgili, ç) böceklerle ilgili, d) kuşlarla ilgili, e) yer, su, bitki, çiçek, yaprak, ağaçlarla ilgili, f) aletlerle ilgili, g) geometrik figürlerle ilgili yarışlar olarak birkaç gruba ayırmak mümkündür (Kasimanov, 1995, s. 15).

Prof. Dr. A. Margulan’a göre,

halı ve düz dokuma yaygılarda kenar suyuna (bordür) şet oyuv, yarışlar (oyu-örnek) arasındaki geçişlere ara gül denir. Ara gül ise jörgem tor denilen yarışla süslenir. Dar bordürlerin kilimlik kısmı dört veya beş tane ince ve geniş şeritle çevrilir. Kilimlik kısmı üzerinde qus izi (kuş izi), qıñır moyın (eğik boyun), sıñar ökşe (topuk) yarışları, geniş bordürlerinde ise keçe yaygılarında da kullanıldığı gibi eşkenardörtken şekilli süslemeler, taban ve qos müyiz (çift boynuz) yarışları bulunur (Margulan, 1986, s. 149).

Kaynakların ifadesine göre, rakamların yeri de önemlidir. Meselâ, Yedi Gök, Dokuzoğuz, Onuygur, Onaltıncı kat Ülgeni, Onyeddi kat gök bunlardandır (Özönder, 1996, s. 250). Genelde zaman ve mekân sayılarla ölçülür. Örneğin, İslam da bütün dinler gibi belli sayıların önemi üzerinde durmuştur ve pek çok durumda Pisagorc

düşünceleri izleyerek vurgu özellikle tek sayılara yapılmıştır. Tek sayılar eril, çift sayılar ise dişil olarak sayılır (Schimmel, 2004, s. 112).

Halı ve düz dokuma yaygıların yanı sıra kullanılan sayıların da belli bir anlamları vardır. Örnek olarak Pazırık halısını almış olursak, bu halının biçimi kare şeklindedir. Kare, Hun, İskitlerden beri eski Türk kültüründe kutsaldır. Bu biçimi zamanla yurtlarına da yansıtmışlardır. Onun için dünyanın ve yurtlarının dört kenarlı, dört köşeli olduğunu düşünürler (Tekçe, 1996, s. 315). Halının ortasındaki dar bordür de dört yapraklı çiçek yanı sıra süslüdür (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 55). Dört, maddi düzenin sayısıdır (Schimmel, 1998, s. 98).

Pazırık halısı ikisi geniş, üçü dar, beş bordürle çevrilmiştir. Halı zemini, eşit ölçülerde 4 x 6 şeklinde 24 kareye bölünmüştür. İçteki ikinci geniş bordürde, birbiri arkasında yürüyen 24 adet sığın soyundan gelen geyiklerin sıralanması dikkat çekicidir. Dıştan içe ikinci ve geniş bordürde, 28 adet, kuyruğu bağlı ve başlarında sorguç bulunan atlar, geyiklerin tam ters yönünde sıralanmıştır (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 55).

Bir başka ifadelerle öncelikle bordür sayısından bahsederek beş, yaşam ve sevgi sayısıdır. Beş sayısının pek çok kültürde önemli olması ve merkezi bir rol oynamasının nedenine ilişkin çeşitli görüşler vardır. Onların biri beş parmaklı el, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i temsil eder (Schimmel, 1998, s. 118). Yirmi dört sayısına gelince, en eski Türk Cihangirli Oğuz Han'ın, altı oğlunun her birinin dörder oğlundan, 24 torunu olmuş. Bu 24 torun da, atası oldukları 24 Oğuz Boyu'na kendi adlarını vermişti (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 56). Yirmi dört, gündüz ve gecenin 24 saatiyle bağlantılı olduğu için bütünselliğin sayısıdır (Schimmel, 1998, s. 255).

Tekçe'ye göre, halının 24 kareye bölünmüş olmasını, hem Asya Hunları'nın 24'lü devlet örgütünü, hem de Oğuzlar'ın 24 boyunu düşündürdüğünü, ayrıca atların 28 adet olmasını, Hunlar gibi Göktürkler'de de, Tanrı'dan kut almış sayılan devletin 28 dereceli düzenini anımsattığını belirtiyor (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 56). Ayrıca, 28 ayla bağlantılı olarak çok daha sık kullanılır, çünkü ayın dört aşaması, 28 noktayı geçmesiyle tamamlanırdı (Schimmel, 1998, s. 258).

Daha önce bahsettiğimiz Hoca Ahmed Yesevi Türbesi'nden bulunan XVIII.-XIX. yy.'a ait Sır (Koñırat) halısını dokumak için 18 çeşit boyar madde kullanılmıştır. On sekiz sayısının anlamına gelince, çifte dokuz olduğu bellidir. İslami gelenekte ise başlangıç cümlecği Bismillahirrahmanirrahim'deki ("Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla") 18 sessiz harf bilinirdi. Belki de en uygun görüş herhangi bir işe başlamadan önce söylenen kutsama cümlecğinin sayısından türetilen dünyaların sayısının 18.000 oluşudur (Schimmel, 1998, s. 243). Halının gölü, (köl) sekiz sıra şeklinde dokunmuştur (Alimbay, 2013, C. 3. s. 304). Sekiz uğurlu sayı, şans getiren bir sayı olarak görülürdü. Müslüman inancına göre, Tanrı'nın merhameti gazabından daha büyük olduğu için yedi cehennem, sekiz cennet vardır (Schimmel, 1998, s. 169). Pazırık halısındaki sekiz kollu motif te sekiz sayısının önemini bildirir.

Bunun gibi örnekler çoktur. Elde bulunan belge, bulgu ve bilgilerin ışığında beş bin yıllık bir geçmişe sahip Türk dokumacılık sanatının motifleri, aradan geçen bunca sene, kültür, coğrafya farklılıklarına rağmen varlıklarını devam ettirmekle asimilasyona karşı büyük zaferler elde etmiştir. Menşeyini, varlığını korumuş, misyonunu yerine getirmiş, mesajını ulaştırmıştır (Özönder, 1996, s. 250).

1.3.4.3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Kalite ve Yanış (Motif) Tasarımı

Halı ve düz dokuma yaygılarda kalite değerlendirme yöntemi yörelere göre değişir. Genelde halıda kaliteyi değerlendirmenin üç yolu vardır. 1. Düğüm sayısı ile ölçülür. 10x10 cm. (1dm²)'ye atılan düğüm sayısı ne kadar fazla ise halı da o kadar kalitelidir. 2. Çözgü ipinin kilogram cinsinden ağırlığına göre, yani kalite çözgü sayısının artılıp çoğalmasına göre değişir. 3. Çile sayısına göre değerlendirilir. (20 x 2 = 40). 20 çift ipe veya 40 tel ipe halk arasında bir çile denir (Prof. Dr. Bekir Deniz'den 14.11.2019 tarihinde şifahi alınan bilgiler). Bir başka ifadeyle, halı kalitesi düğüm sayısı ile, düz dokuma yaygılarda kalite ise çözgü ipinden kilogram cinsinden ağırlığa göre bilinir.

Dudin'e göre, bir halının kaliteli dokunup dokunmamasını öğrenmek için dokunmuş halının ters tarafına bakmak gerekir (Dudin, 1928, s. 7). Doç. Dr. Ş. Tohtabayeva'ya göre, halı yapmak için yüksek kaliteli yün, çok vakit sanatkâr ruhu gerekmektedir. Genelde Kazakistan'ın güneyinde yer tezgâhları, batıda ise dik tezgâhlar kullanılır (Taktabayeva, 1996, s. 308). Yine kaynaklarda, bir halının düğüm sıklığı halının tersinden sayılarak bulunabilir. Her düğüm sırasından sonra atkı geçirildiği için, dikey düğüm sayısı kolayca sayılabilir diye belirtilmiştir (Aytaç, 2001, s. 92-93). Prof. Dr. Bekir Deniz'e göre, daha önce bahsettiğimiz gibi halıda kalite birim alan olarak kabul edilen 10 x 10 cm. (1dm²)'ye atılan düğüm sayısı ile ölçülür. Bu birimden 1dm²'deki halının tamamındaki düğüm sayısı ortaya çıkartılır. Genelde, birim alandaki düğüm sayısı ne kadar fazla ise, halı o nisbette kaliteli sayılır. Bir sırada yaklaşık olarak bin düğüm bulunur (Deniz, 2000, s. 73-74). Bir başka ifadeyle, günlük atılan ilmek sayısı dokuyucuların yaş ve deneyimine bağlı olarak artmaktadır. Dokuyucu kadınların çoğunluğu günde 7000-8000 ilmek atmaktadır (Kahvecioğlu Sarı, 2017, s. 307).

Prof. Dr. N. Diyarbakirli'ye göre, Orta Asya veya Anadolu'da tecrübeli bir halı dokuyucusunun mükemmel bir halı için günde 2000 ile 3000 ilme (düğüm) attığını kabul edecek olursak, bu ilk Türk halısını (Pazırık Halısı) Hun kadınının yalnız başına çalışmasıyla, halıyı tamamlamak için on sekiz ay göznuru döktüğünü kolaylıkla açıklayabiliriz demiştir (Diyarbakirli, 1972, s. 122). Aslında eğer dokuyucu günde 7000 düğüm dokumuş olursa yaklaşık altı ay, eğer bir dokuyucu yerine dört dokuyucu olursa o zaman 1 veya 1,5 ayda halıyı tamamlamış olur. Prof. Dr. B. Deniz'e göre, dokumada

halının kalitesini artıran elde eğrilmiş ipler tercih edilir. Fabrika ipliği kısa elyaflı veya yağlı olduğundan dolayı çok sevilmez. İplerin kopmaması ve elyafların (kılın her bir tanesi) birbirine iyi kaynaşması için yağ kullanılır. Bu yüzden, fabrika iplerinin, birinci sınıf, saf yün dışındaki örnekleri yağlı ve kirlidir. Dolayısıyla, yapılan dokuma da, mat renkli ve kalitesizdir (Deniz, 2000, s. 60).

Doç. Dr. Ş. Tohtabayeva'ya göre, halılar kompozisyonları dekor ve desenlerde birkaç tipe ayrılır. Çoğunlukta halıların orta kısmında altı köşeli, sekiz köşeli yıldız şeklinde madalyonlar bulunmaktadır. Bu madalyonların için de boynuz, yıldız ve ağaç biçimli örnekler tasvir edilmektedir. Çoğu zaman güney Kazakistan halılarında 3-5 adet kompozisyon şeması, batı Kazakistan'da ise bu sayı daha çok artmaktadır (Taktabayeva, 1996, s. 308). Örneğin, Hoca Ahmed Yesevi türbesinden sonra önemli türbelerden biri Kazakistan'ın Taraz şehri yanındaki XI.-XII. yy.'da yapılan Aysa Bibi türbesidir. Türbe yanırları olarak geometrik biçimler, hayvan tasvirleri ve güneş işlenmiştir. Türbede yaklaşık 60 yanışa kadar bulunur. Onlar Müslüman tarzının özelliklerini bildirir ve "kilem oyu-örneği" (halı yanışı) olarak adlandırılır (Soltanbayeva, 2016, s. 109). Halı ve düz dokuma yaygılarda da motifler bu desenlerden esinlenerek işlenmiştir.

Kaynaklara göre, çalışılacak kareli desen kağıdı hazırlandıktan sonra üstten alta doğru ya da alttan üste doğru, karelerin içi, temsil ettikleri düğümlerin renklerinde boyanmalıdır. Halıların tersine bakıldığı için, halının düğüm renklerine sağdan sola doğru bakıp, desen kağıdında soldan sağa doğru boyanmalıdır (Aytaç, 2001, s. 93). Esasında halı ve düz dokuma yaygıların zemininde kırmızı renk üstün olmaktadır. Güney Kazakistan halıları Özbek, Kırgız halılarına, batı Kazakistan'daki halılar ise Türkmen halılarına benzemektedir (Taktabayeva, 1996, s. 308). Kaynaklara göre, dokunmuş özgün halıların desenlerini kareli desen kağıtlarına çalışmak ve bunların yeniden dokunmasını sağlamak, desen yozlaşmalarını düzeltmek bakımından yararlı olabilir. Böyle bir durumda halının 10 cm. yatayındaki ve 10 cm. dikeyindeki düğümler sayılmalıdır (Aytaç, 2001, s. 92). Ancak şunu belirtmek gerekir, halk desenleri kareli kağıda çizmekten önce ezbere veya bir örneğe bakarak yapmıştır.

1.4. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN BAKIMI VE ONARIMI

Kaynaklara göre, dokuma bittikten sonra tezgâhtan çıkarılan halı hem toz ve kirlerinden arındırılmak, hem de hataları daha net görüp, giderebilmek için halının yıkanması gerekir (MEB, 2012, s. 10).

Yıkanmayan halılar tezgâh üzerinde dokunurken, ayarlı veya düz makaslarla kırıldığı için ayrıca kırılmaları gerekmez. Yıkanan halılar ise yıkanmadan sonra halı ilmelerinin (düğüm) hav yükseklikleri değiştiği için kırılmalıdırlar. Yıkanacak halının arkası çevrilerek düz bir yere serilir. Sonra ağaç fırça ile temizlenir. Halının yüz tarafı çevrilir ve su ile ıslatılır. Halıdaki su ağaçtan yapılmış basit aletler yardımıyla olabildiği kadar sıyırılır. Halı 24 saat sarılı olarak gölgede kurutulur (Aytaç, 1997, s. 143).

Prof. Dr. Bekir Deniz'e göre, Yün halının üzerine su döküldüğünde, malzemede herhangi bir değişme meydana gelmez. Ama atkısı ve çözgüsü pamuktan yapılmış bir halıda, pamuk çabutlaşabilir (Deniz, 2000, s. 60). Bir başka ifadeyle, hazır boyalarla elde edilen halının boyaları karışabilir. Bu nedenle halıların yıkanması tercih edilmez. Bazı halılar dokunduktan sonra satış değerini artırmak için yıkanır. Yıkama halıyı kirlerinden temizlediği gibi genel bir parlaklık da kazandırır (Aytaç, 1997, s. 140). KT'nde küye, TT'nde ise güve diye adlandırılan böceğin yememesi için yaygılar yılda bir veya iki kez güneşlendirilir, havalandırılır ve kullanılmadığı takdirde yaygıların dürülüp kaldırılması hâlinde içerisine tütün atılır, kuru soğan kabuğu konur veya gazete kağıdı, günümüzde ise naftalin kullanılır.

Genelde halı ve düz dokumaların tamirinde en çok kullanılan aletler iğne, biz ve makas sayılır.

İğne, kirkitli düz el dokumalarında ve havlı dokumaların tamirinde en sık kullanılan alettir. Yorgan iğnesi büyüklüğündedir. Biz, halı dokumalarda tamir için sökülmesi gereken ilme var ise o ilmelerin sökülmesinde kullanılır. Kilim, cicim, sumak ve zili dokumalarda da iğnenin geçeceği yerin kılavuzunda kullanılır. Makas, çözgü, atkı ve düğüm fazlalıklarını kesmek için kullanılır. Keskin olmasına dikkat edilmelidir. Kesmede zorlanılırsa tamir başarılı olmayabilir (MEB, 2012, s. 27-28).

Restorasyon (onarım), objenin eksik parçalarını tamamlayarak orijinal objeden ayırt edilmesi hemen hemen imkânsız bir onarım yapma işlemi olarak tanımlanmıştır (Karavar, 2017, s. 104). Onarımı yapılan halının hammaddesinin yün ya da ipek olması teknik anlamda bir fark yaratmaz. Ancak bu durum onarım süresini ve maliyetini artırır.

İpek bir halıda santimetre-kareye düşen düğüm sayısı daha fazla olduğundan yün bir halının onarımına göre daha zorlu ve emek isteyen bir onarım sürecini gerektirir (MEB, 2012, s. 32).

Halının onarılacak kısmı ortaya gelmek üzere bir çerçeve üzerine gerdirelerek çakılır. Onarılacak kısmın üst ve altındaki çözgü tellerini buluncaya kadar sökülür. Bu kısımdaki motif kaliteye uygun desen kağıdı üzerine varsa halının deseninden kopya edilerek yoksa halının desen üslûbuna ve onarılacak kısma uyacak özelliklerde ve renklerde ilme (düğüm) iplikleri sağlanır. Onarılacak kısımdaki çözgü telleri ekleme yapılarak tamamlanır. Uygun şekilde düğümler atılır (Aytaç, 1997, s. 140). Yanan, yırtılan ve çürüyen halıların onarılması bu şekilde gerçekleşir.

Kaynaklara göre, halı ve düz dokuma onarımında öncelikle sistemli bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Yanlış yapılan bir onarım, dokumaların bütünlüğünü ve kalitesini bozduğu gibi değerini de düşürebilmektedir. Onarım yapan bir kişinin sorumluluk sahibi, eş zamanlı çalışabilen, çözüme katkıda bulunabilen, yetenekli, sağlıklı, deneyimli ve konusuna hakim olması gerekir (MEB, 2012, s. 31).

Halı veya düz dokuma yaygılarının onarımında öncelikle, çözgü, atkı ve ilme (düğüm) ipliklerinin hammadde, kat adedi ve büküm yönünün tespiti yapılmalıdır. Daha sonra düğüm sıklığının tespiti (10 x10 cm.), dokuma genel durumunun tespiti, boyutunun saptanması, kompozisyon özellikleri ve renklerin belirlenmesi gerekir (Karavar, 2017, s. 105).

Onarımda dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur, halı ve düz dokumanın orijinal malzemesinin temel alınmasıdır. Unutulmamalıdır ki, onarımı yapacak kişiyi yönlendiren dokumanın kendisidir. İyi bir halı onarımı, dokumanın tarihsel niteliğine ve yapısal oluşumuna zarar vermeden aslına uygun şekilde yapılmalıdır. Halılardaki hasarlı bölgeler uygun malzeme, renk ve dokuma tekniği ile onarılmaktadır. Onarımda farkı yaratan işçilik, kullanılan hammadde ve kök boya değeridir. Onarım için gerekli hammadde temin edildikten sonra hasarlı bölgeye hasır işlemi yapılarak, eksik havlar yeniden atılmaktadır (MEB, 2012, s. 31).

Kaynaklara göre, konu kültür tarihimiz açısından önemli bir yere sahip olan halı ve düz dokumalar özelinde ele alındığında, değişen, kaybolan bu değerlerin sonraki kuşaklara aktarılması sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu nedenle, Türk kültürünün maddi ürünlerinin, işlevleri ile birlikte, koruma altına alınmasının gerekliliği gün geçtikçe önem kazanmaktadır (Karavar, 2017, s. 104).

Kazakistan'ın Kızılorda Bölgesi Valiliği, TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) ve Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin işbirliği ile yörede halı-kilim araştırmaları yapılarak, eski Kazak halılarının örnekleri tesbit edilip, Kazak halıcılığını yeniden canlandırmak için çalışmalar yapılmaktadır. Öğrencilerin dokuduğu yaygılar da sergilenmektedir (Deniz, 2000, s. 164). Bu proje neticesinde Saha taramalarıyla bölgede tespit edilen geleneksel Kazak halı desenleri, orijinallerine sadık kalınarak yeniden çizdirilip dokutulmuştur. Kursiyerlerle halı teknolojisinin yanı sıra, Türkçe kursları da verilerek iki ülke arasındaki kültürel alış-veriş geliştirilmiş, doğal boya araştırma ve uygulamalarıyla geleneksel doğal boyacılık yeniden canlandırılmıştır (Parlak, 2007, s. 143).

Bozulan, nitelik değiştiren ve yok olan, koruma altına alınması gerekli halı ve düz dokumalar ile ilgili derlenen her türlü bilgi, belgesel bir değere sahiptir ve belgeleme çalışmaları koruma uygulamalarında başından sonuna kadar devam eden bir işlemdir (Karavar, 2017, s. 104).

F. Tekçe'ye göre, halı ve düz dokuma yaygılar, kullanım eşyası, süsleyici eşya ve sanat ürünü olmak niteliklerini yapısında başarıyla birleştirmiş ender buluşlardan biridir. Bu niteliklerinden yıllarca ödül almazsa bile gittikçe olgunlaşıp güzelleşir. Yıllar yılı ayak altında ezilse de çevresini hem güzelleştirir hem de sıcaklaştırır. Boyalar da dahil malzeme, renk, desen, dayanıklılık ve bütün bunları gerçekleştiren özellikle de emek, halının kişiliğini oluştururlar (Tekçe, 1996, s. 313-314).

1.5. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN DOKUMACILARA VERDİĞİ FAYDA VE ZARARLAR

Kaynakların ifadesine göre, tekstil sanatları içinde binlerce yıllık geçmişe dayanan temel üretim tekniği hiç değişmeden devam eden tek ve en önemli ürün el dokuması halıdır. Halı değişen teknolojiye rağmen her çağda hep modern/ güncel kalmıştır. Günümüze gelindiğinde ise bu halıların üretim ve satış aşamaları tüm dünya ülkeleri için çok önemli bir ekonomik gelir kaynağı olarak görülmektedir (Arslan ve Çinko, 2018, s. 206). Bunun yanı sıra kadın iş gücünün, halı dokumacılığı gibi alanlarda aktif hale getirecek politikalarla değerlendirilmesi, ülke kalkınması açısından önem kazanmaktadır (Özkan Tağı, 2006, s. 54). Örneğin, eskide Anadolu’da her genç kız maddi durumuna göre değişmekle birlikte, en az iki-üç tane halı, dört-beş tane kilim, dört tane düz dokuma yaygı (cicim-zili), heybe ve torba dokumak zorunda kalmıştır. Çeyizinde, kendi dokuduğu halı, veya düz dokuma yaygısı bulunmayarak ardından laf gelmesin diye çok sayıda halı ve düz dokuma yaygı hazırlamıştır (Deniz, 2000, s. 59). Bu kızın, sadece hamarat olduğunu değil, bunun yanı sıra evlendiğinde geçim sağlayabileceğini bildirmiştir. Ayrıca, halı ve düz dokumacılık, ailedeki her yaş grubundan bireyin ve özellikle kadınların tarım dışındaki boş zamanlarını değerlendirmesine olanak tanınması açısından da önem arz etmiştir (Özkan Tağı, 2006, s. 54).

Kaynaklara göre, halı ve düz dokuma sanatını başlangıç noktasından yeniden canlandırmayı hedefleyerek, Kızılorda Valiliği’nin işbirliğiyle “Aral Bölgesi’nde” El Halıcılığının Geliştirilmesi Projesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi ve TİKA tarafından 1999 yılında uygulanmaya konmuştur. Bunun yanı sıra Kızılorda Korkut Ata Devlet Üniversitesi bünyesinde “Türk Sanatları, Halı-Kilim Ana Sanat Dalı” kurulmuştur (Parlak, 2007, s. 142-143). Ayrıca, Kazakistan’ın Türkistan Bölgesinde bulunan Ahmet Yesevi Üniversitesi’nde iki yıllık Halıcılık ve Sanatları bölümü vardır (Deniz, 2000, s. 164). Aynı bölüm Almatı şehrinde Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi’nde de mevcuttur. Bu tür faaliyetlerin yapılması el sanatı geleneğimizin devam etmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından çok önemlidir. Prof. Dr. Tahsin Parlak’a göre, bu proje ile Kazakistan ve Türkiye arasındaki kardeşlik, dostluk işbirliği ve diplomatik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlandığına inanılır (Parlak, 2007, s. 143).

Halı ve düz dokuma yaygıları, insanların günlük yaşamında yer alan vazgeçilmez eşyalardan biri sayılır. Öncelikle halı, evi sıcak tutar, hem yumuşaklığından dolayı her yaş grubundaki insanlar için güvenli bir ortam yaratır. Bunun yanı sıra bir süs eşyasıdır. Çeyizlik ve hediyelik olarak da hazırlanır. Ayrıca, aile geçim kaynağı olmaktan daha ziyade, ülke ekonomisinin kalkınmasında, uluslararası ticaretin gelişmesinde büyük katkısı vardır. Halı ve düz dokumacılığın sayesinde dokuyucu, iplikçi, yumakçı, hallaç gibi meslekler ortaya çıkmıştır.

Elbette her mesleğin kendi eksiklikleri de vardır. Örneğin, kaynaklara göre dokuyucu kadınların desen kağıdından kaynaklanan göz rahatsızlıkları, oturma materyalinden kaynaklanan bel ağrısı ve sırt ağrısı, makas kaynaklı el ve parmak rahatsızlıkları olduğu tespit edilmiştir (Kahvecioğlu Sarı, 2017, s. 301).

Halı dokumacılığında kullanılan yün malzeme, iplik yapım aşamasında olduğu gibi dokuma sırasında kesilmesi veya bıçak kullanmadan koparılması, kirkitleme, uçuşma, çalışma ortamının fiziksel koşulları vb. sonucunda tozlanma yapabilmekte ve bu durum dokuyucular üzerinde rahatsızlık yaratabilmektedir (Başaran, 2004, s. 151). Dokumacılar arasında işten kaynaklanan kas-iskelet rahatsızlıkları oldukça yaygındır. Dokuma yaparken öne doğru eğilerek çalışma biçimi, kalçanın arkaya doğru rotasyonu, kuyruk sokumu ve bel omurgasının düzleşmesine neden olmaktadır (Kahvecioğlu Sarı, 2017, s. 302-303).

Çeşitli araştırmalarda, halı dokumada olduğu gibi, sürekli oturarak yapılan faaliyetlerde özellikle sindirim ve solunum sistemleri gibi bazı iç organların fonksiyonlarının bozulduğu, abdominal kaslarda gevşeme olduğu ve omurganın kıvrımlandığı, kalçalarda ağır doku baskısının olduğu vurgulanmaktadır (Başaran, 2004, s. 148).

Basit aletlerin kullanıldığı el dokuması halıcılıkta, sürekli kullanılan ve tekrarlanan bilek ve parmak hareketlerinin, bilek ve parmaklarda yumuşak doku rahatsızlıklarına neden olduğu bilinmektedir. Yine halı ilmelerinin uçlarını kesmede kullanılan makasın ellerinde nasır yaptığı, bıçağın ise el ve parmak kesiklerine, desen kağıdının da görme problemlerine neden olduğu sonucuna varılmıştır (Kahvecioğlu Sarı, 2017, s. 307).

Ayrıca, ipliklerin renklendirilmesinde kullanılan hazır boyalar, alerjileri olan dokuyucuların rahatsız olmalarına neden olabilir.

Kaynakların ifadesine göre, bunca zararların olmasına rağmen halı, enderdir, çünkü bazen desenlendirilmesi ile renklendirilmesi sanatkârca bir incelik ve zevk, tekniği de malzemesinden dokunmasına kadar değme bir ustalık isteyen, elin, gözün ve ruhun yoğun emek ürünü bir buluştur (Tekçe, 1996, s. 313-314). Bu nedenle halı ve düz dokumacılığının mümkün olduğu kadar daha sağlıklı ortamlarda yapılması ve dokumacıların bir birlik kurmasının sağlanması gerekmektedir (Özkan Tağı, 2006, s. 65).

2.BÖLÜM

HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN “QAZAQ ÄDEBİ TİLİNİŇ SÖZDİĞİ” (KAZAK EDEBİ DİLİ SÖZLÜĞÜ 15 CİLT) ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ

2.1. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞININ SINIFLANDIRILMASI

Çok kapsamlı “Qazaq Ädebi Tiliniň Sözdigi” (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) daha önce bahsettiğimiz gibi Kazakistan Cumhuriyeti, Ahmet Baytursınlı Dil Bilimi Enstitüsü tarafından 2011 yılında yayımlanmıştır. Uzun bir bilimsel çalışmanın sonucunda ortaya çıkan elimizdeki sözlük, Kazak Türklerinin kültürel söz varlığını tamamen kapsamaktadır. Tezimizde, halı ve düz dokuma yaygılarında söz varlığını adı geçen sözlükten incelememiz, verilen konu ile ilgili böyle bir araştırmanın daha önce yapılmadığından kaynaklanmaktadır. “Qazaq Ädebi Tiliniň Sözdigi”ni (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) incelememizin sonucunda Kazak Türklerinin kültüründe halı ve düz dokuma yaygıları ile ilgili 261 kelime ve kelime grubunu tespit ederek 11 madde başlığı altında sınıflandırdık. Madde başlıklarını ise sırayla: 1. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Malzeme Adları ve Anlamları; 2. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Araç ve Gereçlerin Adları ile Anlamları; 3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarında Fiili Bildiren Kelimeler ile Anlamları; 4. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarında Sıfatı Bildiren Kelimeler ile Anlamları; 5. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Renk Adları ile Anlamları; 6. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Boya ve Boyar Maddelerin Adları ile Anlamları; 7. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Yanış (Motif) Adları ile Anlamları; 8. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarının Çeşitleri ile Anlamları; 9. Halı ve Düz Dokumacılarla İlgili Meslek Adları ile Anlamları; 10. Gelenek ve Göreneklere Yansıyan Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Kelimeler ve Anlamları; 11. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Diğer Kelimeler ve Onların Anlamları şeklinde adlandırdık. On birinci madde başlığının böylece adlandırılmasının nedenine gelince, bu maddede diğer on maddenin içinde bulunmayan, fakat konumuzla ilgili önem arz eden kelime ve kelime grupları yer almaktadır.

Bilgilerin daha net olarak görünmesi için tablo şeklinde vermeyi tercih ettik. İlk sütunda “Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuzla ilgili tespit ettiğimiz söz varlığının Kazak Türkçesindeki açıklaması yer almaktadır. İkinci sütunda aynı kelime ve kelime gruplarının Latin alfabesiyle transkripsiyonu, üçüncü sütunda ise onların Türkiye Türkçesindeki karşılığı ve izahları verilmektedir. Bunun yanı sıra çalışmamızda adı geçen sözlükte madde başı olmayıp madde içinde örneklerde geçen kelimeleri de tek başına anlam kazandırdığı için söz varlığı içerisinde inceledik. Örneğin, sumaha (sumak) düz dokuma yaygı türüdür. Derlediğimiz halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili söz varlığını alfabetik sıraya göre verdik ve her tablonun sonunda görüşlerimizi ortaya koyarak tahlil yapmaya çalıştık. Bazı kelime ve kelime gruplarının birkaç anlamları vardır. Ancak biz sadece halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili söz varlığının izahlarını verdik.

Kazak Türkçesinde ele aldığımız halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili söz varlığını Türkiye Türkçesine aktarırken Doç. Dr. Kenan Koç, Prof. Dr. Ayabek Bayniyazov ve Bilim Uzmanı Vehbi Başkapan tarafından 2003, 2012 yıllarında yayımlanan Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü ve 2014 yılında Prof. Dr. Ayabek Bayniyazov, Janar Bayniyazova ve Doç. Dr. Kenan Koç tarafından yayımlanan Türkiye Türkçesi – Kazak Türkçesi Sözlüğü’nden yararlandık. Bunun yanı sıra, Türkiye Türkçesindeki halı ve düz dokuma yaygıları ile ilgili sözcüklerin halk ağzındaki söz varlığını tespit etmek amacıyla 2009 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’ne (6 Cilt) (DS) başvurduk. Konumuzla ilgili günümüz Türkiye Türkçesinde söz varlığını tespit etmek için TDK tarafından 2009 ve 2011 yılında yayımlanan Türkçe Sözlük’e (TS) baktık. Ayrıca, halı ve düz dokuma yaygıları ile ilgili ele alınan söz varlığı hakkında daha detaylı bilgi vermek için 1975 yılında halk kültürü araştırmacısı Belkıs Acar tarafından yayımlanan “Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar” ve 2000 yılında Prof. Dr. Bekir Deniz tarafından yayımlanan “Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları” adlı kaynaklardan da yararlandık.

2.1.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Malzeme Adları ve Anlamları

Tablo 1: Malzeme Adları ve Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Kelime ve Kelime Grupları
1.	Арқау <i>зат. тоқыма.</i> Өрмектің үстіңгі және астыңғы жіптерінің арасына көлденең түсіп тоқылатын жіп. <i>Арқау</i> - бұл ерсі және қарсы жіптердің арасына көлденең түсіп отыратын жіп. Тоқылған заттың <i>арқауы</i> үзілсе, тоқылған жіп тарқатылып кетеді (QÄTS, 2011, C. 1, s. 625).	Arqav <i>зат. toqıma</i> Örmektiñ üstiñgi және astıñgi жіpteriniñ arasına köldeneñ tüsip toqılatın жіp. <i>Arqav</i> - bul ersi және qarsı жіpterdiñ arasına köldeneñ tüsip otıratın жіp. Toqılğan zattıñ <i>arqavı</i> üzilse, toqılğan жіp tarqatılıp ketedi (QÄTS, 2011, C. 1, s. 625).	Arğaç <i>a. dokuma</i> Dokuma işinde uzunlamasına değıl, enlemesine atılan ip, arğaç (KTTTS, 2012, s. 51). <i>Arqav</i> - üst (ersi) ve alt (qarsı), yani çöзğü iplerinin arasına yan atılan iptir. Yayğı dokunurken <i>arqavı</i> koparsa, dokunmuş ip sökülür (QÄTS, 2011, C. 1, s. 625). Not: TT'nde arğaç kelimesi dokuma tezgâhlarında enine atılan iplik, atkı anlamına gelir (TS, 2009, s. 116).
2.	Бақылау жіп <i>қолөнер</i> Өрмектің екі басын тұйықтап байлайтын жіп. Жай өрмекті құрып тоқу үстінде пайдаланылатын мынандай жабдықтары болады. Екі басын тұйықтап байлайтын <i>бақылау жіп</i> (бөлік жіп) және тағы басқа (QÄTS, 2011, C. 2, s. 641).	Baqılav жіp <i>qolöner.</i> Örmektiñ eki basın tuyıqtap baylaytın жіp. Jay örmekti qurıp toquv üstinde paydalanılatın mınanday jabdıqtarı boladı. Eki basın tuyıqtap baylaytın <i>baqılav жіp</i> (bölik жіp) және tağı basqa (QÄTS, 2011, C. 2, s. 641).	Bağlamalık ip <i>a. el sanatı.</i> Dokuma tezgâhında yan ağaçların iki tarafını bağlayan ip. Üç ayak tezgâhının (jay örmek) dokumada kullanılan böyle bir aletleri vardır. Yan ağaçların iki tarafını düğümleyerek bağlayan <i>baqılav жіp</i> (<i>bölük жіp</i>) vb. (QÄTS, 2011, C. 2, s. 641). Not: TT'nde bağlamalık (ip) Bağlamaya yarayan: bağlamalık ip (TS, 2011, s. 230).
3.	Биязы жүн Жұмсақ үлпілдек жүн. Мұның бұлай аталуы мынадай ерекшелігінен: қылшықсыз, біркелкі жұмсақ әрі	Biyazı jün Jumsaq ülpildek jün. Muniñ bulay ataluvı mınanday erekşeliginen: qılşıqsız, birkelki jumsaq äri tıǵız, äri buralañqı jiñişke,	Kuzu yünü (yapağı) <i>a.</i> Yumuşak yün. Böyle bir yün, kolay kıvrılır, diğер yün türlerine göre boyayı iyi emer ve esnek gelir. Kuzunun yünü

	тығыз, әрі бұралаңқы жіңішке, <i>биязы</i> , ұзын ақ жүні әрі мықты, әрі серпінді келеді. Қойдың бұл тұқымын бағалы санайды (QÄTS, 2011, C. 3, s. 393). <i>қараңыз: жабағы, жабағы жүн.</i>	<i>biyazı, uzun aq jüni äri mıqtı, äri serpindi keledi. Qoydıñ bul tuqımın baғalı sanaydı (QÄTS, 2011, C. 3, s. 393). qarañız: jabaғı, jabaғı jün.</i>	dokumada daha değerlidir (QÄTS, 2011, C. 3, s. 393). Not: TT'nde yapaғı <i>a.</i> İlkbaharda kırkılan kuzu tüyü, yapak (TS, 2011, s. 2525). <i>bk. jabaғı, jabaғı jün.</i>
4.	Боздақ зат. Түйе түлеген соң жаңадан шығатын жұмсақ ұлпа жүн, ботаның жақ жүні. Әлгі жабағының астынан « <i>боздақ</i> » деп аталатын үлпілдек жүн өседі де, жабағы өзінен-өзі көтеріледі (QÄTS, 2011, C. 3, s. 410).	Bozdaq zat. Түйе түлеген соң жаңадан шығатын жұмсақ ұлпа жүн, ботаның жақ жүні. Әлгі жабағының астынан <i>bozdaq</i> деп аталатын үлпілдек жүн өседі де, жабағы өзінен-өзі көтеріледі (QÄTS, 2011, C. 3, s. 410).	Deve tüyü a. Devenin eski tüyleri döküldükten sonra yerine çıkan yeni tüy (KTTTS, 2012, s. 100) deve yavrusunun çene tarafındaki tüyü. Yapaғının altından “bozdaq” denilen yeni, yumuşak tüy çıktıktan sonra yapaғı kabarır ve dökülür (QÄTS, 2011, C. 3, s. 410). Not: TT'nde deve tüyü <i>a.</i> deveden elde edilen yün, kıl (TS, 2011, s. 646).
5.	Бойлық жіп қолөнер. Тоқылатын кілемнің немесе басқа бұйымның ұзына бойғы негізгі жіптері (QÄTS, 2011, C. 3, s. 429). <i>қараңыз: еркек жіп, ерсі, өрмек жіп, өріс жібі, ұрғашы жіп.</i>	Boylıq jip qolöner. Тоқилатын кілемнің немесе басқа бұйымның ұзына бойғы негізгі жіптері (QÄTS, 2011, C. 3, s. 429). <i>қараңыз: еркек жіп, ерсі, өрмек жіп, өріс жібі, ұрғашы жіп.</i>	Çözgü a. el sanatı. Halı ve düz dokuma yaygısını dokumada kullanılan uzunlamasına atılan ip (QÄTS, 2011, C. 3, s. 429). <i>bk. еркек жіп, ерсі, өрмек жіп, өріс жібі, ұрғашы жіп.</i> Not: TT'nde çözgü <i>a.</i> Dokumacılıkta dokumadan önce hazırlanan, dokumanın iskeletini teşkil eden boylamasına (dik) iplikler. Arış veya eriş de denir (Acar, 1975, s. 51).
6.	Бір алқым жіп Жұдырықтай, адамның алқымына сыятындай боп оралған жіп. <i>Екі ұршық жіп, бір алқым жіп, төрт алқым жіп, бір домалақ</i>	Bir alqım jip Judırıqtay, adamnıñ alqımına sıyatınday bop oralğan jip. <i>Eki urşıq jip, bir alqım jip, tört alqım jip, bir domalaq jip</i> degen sözder de	Yumak (iplik) a. Yumruk kadar sarılan ip. <i>İki iğ kadar ip, yumruk kadar ip, dört yumruk kadar ip, yuvarlak ip</i> kelimeleri tahminen hesaplamadan meydana gelir (QÄTS, 2011, C.

	<p><i>жіп</i> деген сөздер де осы шамалап мөлшерлеуден шыққан (QÄTS, 2011, C. 1, s. 422). <i>қараңыз: домалақ, шарғы жіп.</i></p>	<p>osı şamalap möşerlevden şıqqan (QÄTS, 2011, C. 1, s. 422). <i>qarañız: domalaq, şarğı jip.</i></p>	<p>1, s. 422). <i>bk. domalaq, şarğı jip.</i> Not: TT’nde yumak (I) <i>a. 1.</i> Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün, vb. şey (TS, 2011, s. 2614).</p>
7.	<p>Домалақ <i>зат. қолөнер</i> Оралған, домалақтанған, иірілген жіп. Түтілген үлпілдек жүнді бір шетінен суыра шүйкелей отырып, жеңіл-желпі <i>домалаққа</i> төгеді. Шамалап мөлшерлеудің бұл түрін жіп иірушілер алқым, «домалақ» деп атайды (QÄTS, 2011, C. 4, s. 706). <i>қараңыз: бір алқым жіп, шарғы жіп.</i></p>	<p>Domalaq <i>зат. қолөнер</i> Oralğan, domalaqtanğan, iyirilgen jip. Tütılgen ülpildek jündi bir şetinen suvıra şüykeley otırıp, jeñil-jelpi <i>domalaqqa</i> tögedi. Şamalap möşerlevdiñ bul türin jip iyirüvşiler alqım, “<i>domalaq</i>” dep ataydı (QÄTS, 2011, C. 4, s. 706). <i>qarañız: bir alqım jip, şarğı jip.</i></p>	<p>Yumak (iplik) <i>a. el sanatı</i> Eğirilerek yuvarlak şekline getirilen iptir. Dıtılmiş (tıftılmiş) yumuşak yün bir tarafından alınarak teşinin çentiğine bağlanır ve eğirilerek yuvarlak hâline dönüştürülür. Tahminen hesaplamanın bu türüne iplikçiler <i>alkım</i>, “yuvarlak” derler (QÄTS, 2011, C. 4, s. 706). <i>bk. bir alqım jip, şarğı jip.</i> Not: TT’nde yumak (I) <i>a. 1.</i> Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün, vb. şey (TS, 2011, s. 2614).</p>
8.	<p>Еркек жіп <i>этн. қолөнер</i> Күзуде болып, үнемі үстке шығып отыратын өрмектің жібі. Кейде үстіңгісі <i>еркек жіп</i>, астыңғысы <i>ұрғашы жіп</i> деп аталады (QÄTS, 2011, C. 5, s. 344). <i>қараңыз: бойлық жіп, ерсі, өрмек жіп, өріс жібі, ұрғашы жіп.</i></p>	<p>Erkek jip <i>etn. қолөнер</i> Küzüvde bolıp, ünemi üstke şıǵıp otıratın örmektiñ jibi. Keyde üstiñgisi <i>erkek jip</i>, astiñgısı <i>urğası jip</i> dep ataladı (QÄTS, 2011, C. 5, s. 344). <i>qarañız: boylıq jip, ersi, örmek jip, öris jibi, urğası jip.</i></p>	<p>Çöзгü <i>a. etn. el sanatı Küzüv</i> (gücü) vasıtasıyla sürekli öne doğru çıkan çöзгü ipi. Bazen üst tarafındaki çöзгü ipine <i>erkek jip</i> (erkek ip), alt tarafındaki ipe ise <i>urğası jip</i> (dişi ip) denir (QÄTS, 2011, C. 5, s. 344). <i>bk. boylıq jip, ersi, örmek jip, öris jibi, urğası jip.</i> Not: TT’nde çöзгü <i>a.</i> Dokumacılıkta dokumadan önce hazırlanan, dokumanın iskeletini teşkil eden boylamasına iplikler. Arış veya Eriş de denir (Acar, 1975, s. 51).</p>
9.	<p>Ерсі <i>зат. қолөнер.</i> Өрмектің үстіңгі бойжібі, еркек жібі. Түрлі жіптерді</p>	<p>Ersi <i>зат. қолөнер.</i> Örmektiñ üstiñgi boyjibi, erkek jibi. Türlü jipterdi</p>	<p>Çöзгü <i>a. el sanatı</i> Dokuma tezgâhına kurulan üst ip veya erkek ip. Çeşitli desen ipleri</p>

	кілемнің <i>ercisine</i> қолмен орап, әртүрлі өрнектер теріледі (QÄTS, 2011, C. 5, s. 358) <i>қараңыз: бойлық жіп, еркек жіп, өрмек жіп, өріс жібі, ұрғашы жіп.</i>	kilemniñ <i>ersisine</i> qolmen орап, әртүрлі өрнектер teriledi (QÄTS, 2011, C. 5, s. 358) <i>қараңыз: бойлық жіп, еркек жіп, өрмек жіп, өріс жібі, ұрғашы жіп.</i>	çözgü ipine düğüm yapılarak dokunur (QÄTS, 2011, C. 5, s. 358) <i>bk. boylıq jip, erkek jip, örmek jip, öris jibi, urğaşı jip.</i> Not: TT'nde çözgü <i>a.</i> Dokumacılıkta dokumadan önce hazırlanan, dokumanın iskeletini teşkil eden boylamasına iplikler. Arış veya Eriş de denir (Acar, 1975, s. 51).
10.	Жабағы <i>zat.</i> Қой мен түйенің көктемде қырқып алған, суық маусымда өскен, ұйысқан жүні (QÄTS, 2011, C. 5, s. 489). <i>қараңыз: биязы жүн, жабағы жүн.</i>	Jabağı <i>zat.</i> Qoy men tүйeniñ köktemde qırqıp alğan, suvıq mavısmıda öskен, uyısқан jünü (QÄTS, 2011, C. 5, s. 489). <i>қараңыз: biyazı jün, jabağı jün.</i>	Yapağı <i>a.</i> Kuzunun ilkbaharda kesilen ilk yünü, devenin kış boyunca uzayan yünü (QÄTS, 2011, C. 5, s. 489). <i>bk. biyazı jün, jabağı jün.</i> Not: TT'nde yapağı <i>a.</i> İlkbaharda kırkılan kuzu tüyü, yapak (TS, 2011, s. 2525).
11.	Жабағы жүн Қой-ешкінің көктемде қырқып алатын, түйеден жүндеп алатын, шайыры мол, ұйысқан қысқы жүні (QÄTS, 2011, C. 5, s. 489); (QÄTS, 2011, C. 6, s. 627). <i>қараңыз: биязы жүн, жабағы.</i>	Jabağı jün Qoy-eşkiniñ köktemde qırqıp alatin, tүйeden jündep alatin şayırı mol, uyısқан qısqı jünü (QÄTS, 2011, C. 5, s. 489); (QÄTS, 2011, C. 6, s. 627). <i>қараңыз: biyazı jün, jabağı.</i>	Yapağı <i>a.</i> Kuzu ve oğlağın ilkbaharda kırkılan ilk yünü, deveden yolunan yün (QÄTS, 2011, C. 5, s. 489); (QÄTS, 2011, C. 6, s. 627). <i>bk. biyazı jün, jabağı.</i> Not: TT'nde yapağı <i>a.</i> İlkbaharda kırkılan kuzu tüyü, yapak (TS, 2011, s. 2525).
12.	Жабын жүн Қойдың сирақтарында, жактарында, құйрығы мен құрсағында өсетін қысқа, тықыр жүні ~ Жабын жүнді бөлек жию (QÄTS, 2011, C. 5, s. 503).	Jabın jün Qoydñ siraqtarında, jaqtarında, quyırığı men qursağında ösetin qısqa, tıqr jünü~ Jabın jündi bölek jiyu (QÄTS, 2011, C. 5, s. 503).	Çakıldaklı yün <i>a.</i> Koyunun karın altı, bacak araları, boyun bölgesi, ve kuyruk üzerindeki kirlı yüne ve kısa yüne ~ Bu <i>jabın jünü</i> (yünü) ayrı toplamak gerek (QÄTS, 2011, C. 5, s. 503). Not: KT'ndeki <i>jabın jün</i> kelimesinin anlamı TT'nde çakıldaklı yün (Prof. Dr. Bekir Deniz'den 05.11.2019 tarihinde şifahen alınan bilgiler).
13.	Жалғау <i>zat. қолөнер.</i> Бір	Jalğav <i>zat. qolöner.</i> Bir	Jalğav <i>a. el sanatı.</i> Bir ipe

	жіпке септелетін екінші жіптің үзiгi (QÄTS, 2011, C. 5, s. 649).	jipke septeletin ekinşi jiptiñ üzigi (QÄTS, 2011, C. 5, s. 649).	bağlanan, eklenen diğер ip parçası (QÄTS, 2011, C. 5, s. 649).
14.	Жүн зат. Жіп иіру, мата тоқу, киіз басу, тоқыма бұйымдар жасау үшін пайдаланылатын қой, түйе <i>жүні</i> . <i>Жүн</i> талшықтары жылууды аз өткізеді, ылғал тартқыш және берік болады. Қой, ешкі және түйе <i>жүні</i> құнды шикізат болып есептеледі (QÄTS, 2011, C. 6, s. 626-627).	Jün зат. Jip iyirüv, mata toquv, kiyiz basuv, toqıma buyımdar jasav üşin paydalanılatın qoy, tüye <i>jüni</i> . <i>Jün</i> talşıqtarı jiluvdı az ötkizedi, ilğal tartqış jäne berik boladı. Qoy, eşki jäne tüye <i>jüni</i> qundi şiykizat bolıp esepteledi (QÄTS, 2011, C. 6, s. 626-627).	Yün a. İplik yapma, kumaş, keçe ve diğер dokuma yaygılarını dokumada koyun ve deve <i>yünü</i> kullanılır. <i>Yün</i> lifleri soğuk geçirmez, nemi çeker ve dayanıklı olur. Koyun, keçi ve deve <i>yünü</i> pahabiçilmez hammaddedir (QÄTS, 2011, C. 6, s. 626-627). Not: KT'nde jün kelimesi TT'nde yün, kıl, tüy anlamına gelir (KTTTS, 2012, s. 222).
15.	Жібек зат. Жібек құртының пілләсынан өндіріліп, тоқыма-мата өнеркәсібінде пайдаланылатын табиғи талшық. Көп еңбек қажет ететіндіктен <i>жібек</i> ең қымбат талшық саналады, сондықтан қазір жасанды <i>жібек</i> өндірісі жолға қойылған (QÄTS, 2011, C. 7, s. 14).	Jibek зат. Jibek qurtınıñ pilläsinan öndirilip, toqımamata önerkäsibinde paydalanılatın tabiği talşıq. Köp eñbek etetindikten jibek eñ qımbat talşıq sanaladı, sondıqtan qazır jasandı jibek öndirisi qolğa qoyılğan (QÄTS, 2011, C. 7, s. 14).	İpek a. İpek böceğinin kozasından elde edilerek kumaş, dokuma sanayisinde kullanılan doğal lif. Çok emeği gerektirdiğinden dolayı ipek en değerli lif sayılır ve bu yüzden günümüzde ipek lifleri yapay yoluyla elde edilebilir (QÄTS, 2011, C. 7, s. 14). Not: TT'nde ipek a. 1. İpek böceği kozaları çözüлerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel (TS, 2011, s. 1201).
16.	Жібек жіп Жібек талшықтарынан иірілген жіп (QÄTS, 2011, C. 7, s.14-15).	Jibek jip Jibek talşıqtarınan iyirilgen jip (QÄTS, 2011, C. 7, s. 14-15).	İpek ipliği a. İpek liflerinden eğirilerek elde edilmiş iplik (QÄTS, 2011, C. 7, s. 14-15). Not: KT'ndeki jibek jip kelimesi, TT'nde ipek ipliği anlamına gelir (TS, 2011, s. 1202).
17.	Жіп зат. Жүн, мақта, кендір сияқты нәрселерден	Jip зат. Jün, maқта, kendir siyaqtı nәrselerden jinişke	İp, iplik a. Yün, pamuk, kendir gibi liflerden ince uzun olarak

	жіңішке ұзын етіп иірілген немесе есілген бау (QÄTS, 2011, C. 7, s. 47).	uzun etip iyirilgen nemese esilgen bav (QÄTS, 2011, C. 7, s. 47).	eğirilen ipliktir (QÄTS, 2011, C. 7, s. 47). Not: TT'nde ip, iplik <i>a. 1.</i> Pamuk, keten, yün, ipek vb. dokuma maddelerinin uzun, ince liflerinden her biri (TS, 2009, s. 1202).
18.	Зер жіп Алтын яки күміс сымы; алтын мен күмістің жіңішке талшығы (QÄTS, 2011, C. 7, s. 132).	Zer jip Altın yaki kükis simi; altın мен kükistiñ jinişke talşığı (QÄTS, 2011, C. 7, s. 132).	Sim a. Altın veya gümüş simi; altın ve gümüşün ince teli (QÄTS, 2011, C. 7, s. 132). Not: TT'nde sim (I) 2. Genellikle işlemlerde kullanılan gümüş görünüşünde ve parlaklığında iplik vb. (TS, 2011, s. 2114).
19.	Зығыр <i>зат. өс. Зығыр</i> тұқымы мен <i>зығыр</i> майын медицинада, талшығын кенеп мата, брезент, кендір жіп жасау үшін пайдаланды (QÄTS, 2011, C. 7, s. 168).	Zığır <i>зат. өс. Zığır</i> tuqımı мен <i>zığır</i> mayın meditsinada, talşığın kenep mata, brezent, kendir jip jasav үшін paydalanadı (QÄTS, 2011, C. 7, s. 168).	Keten a. bot. Keten (KTTTS, 2012, s. 239) tohumu ile yağындан тпта, lifinden ise kaba kumaş, Branda kumaşı, ipi elde etmek için kullanılır (QÄTS, 2011, C. 7, s. 168). Not: TT'nde keten <i>a. 1. bit. b.</i> Ketengillerden, çiçekleri mavi renkte ve beş таç yapraklı, lifleri dokumacılıkта kullanılan bir bitki (TS, 2011, s. 1403).
20.	Келеп <i>зат.</i> Иірілген жіпті бояу үшін әр жерінен байлап жасаған шумақ (QÄTS, 2011, C. 7, s. 571).	Kelep <i>зат.</i> İyirilgen jipti boyav үшін әr jerinen baylap jasağan şumaқ (QÄTS, 2011, C. 7, s. 571).	Kelep a. Eğrilmiş ipliğın boyanması için birkaç yerinden bağlanan yumak (QÄTS, 2011, C. 7, s. 571). Not: TT'nde kelep <i>a. hlk. 1.</i> Büyük iplik çilesi (TS, 2011, s. 1381).
21.	Келеу: келеу жіп кәсібі Алаша, кілем тоқитын жіп (QÄTS, 2011, C. 7, s. 572).	Kelev: kelev jip käsibi. Алаша, kilem toqiytın jip (QÄTS, 2011, C. 7, s. 572).	Tim a. Kelev ip mesleği. Алаша (cicim), halı dokumak için kullanılan iplik (QÄTS, 2011, C. 7, s.572). Not: Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde, İçel ve çevresinde tim (II) kelimesi, dokumacılıkта

			kullanılan ipliklerin her biri anlamına gelir (DS, 2009, C.5, s. 3935).
22.	Кендір <i>зат. өс.</i> Сабақтарының талшығынан әр алуан арқан, жіп есілетін, дөнегінен май алынатын өсімдік (QÄTS, 2011, C. 7, s. 604).	Kendir <i>зат. өс. Lat.</i> Sabaqtarınıñ talşıǵınan är aluvan arqan, jip esiletin, däneginen may alınatın ösimdik (QÄTS, 2011, C. 7, s. 604).	Kendir (kenevir) <i>a. bot.</i> Sapındaki liflerden her türlü urgan, iplik, tohumundan ise yağ alınan bir tür bitki (QÄTS, 2011, C. 7, s. 604). Not: TT’nde <i>kenevir a. bit. b. Kendirgilllerden</i> , sapındaki liflerden halat, çuval vb. kaba örgüler yapılan, iki evcikli bir bitki, <i>kendir</i> (TS, 2011, s.1391).
23.	Күзем <i>зат. этн.</i> Күздеуге түскен соң қыркылатын, жаз бойы өскен жүн. Көктемгі қыркудан алынатын жүнді <i>жабағы</i> , күзгі қыркудан алынатын жүнді <i>күзем</i> дейді (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>қараңыз: күзем жүн</i>	Küzem <i>зат. этн.</i> Küzdevge tüsken soñ qırqılatın, jaz boyu ösken jün. Köktemgi qırquvdan alınatın jüнди <i>jabaǵı</i> , küzgi qırquvdan alınatın jüнди <i>küzem</i> deydi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>qarañız: күзем jün.</i>	Yün (güzem) <i>a. etn.</i> Güzleǵe geldikten sonra kırkılan, yaz boyunca uzayan yün. İlkbaharda kırkılan yüne <i>jabaǵı</i> (yapaǵı), <i>güzün</i> kırkılan yüne <i>küzem</i> (yün) denir (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>bk. күзем jün.</i> Not: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüǵü’nde, - Af., - Ama., -Ar., -Es., -Ezm., -Kr., -Ky., -Vn. ve çevrelerinde <i>güzem</i> (I) kelimesi, sonbaharda kırkılan koyun, kuzu yünü anlamına gelir (DS, 2009, C.3, s. 2243).
24.	Күзем жүн Күзде қырыққан жүн. Күзем жүн жіп-шуға, өрмекке, киіз басуға пайдаланылады (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>қараңыз: күзем.</i>	Küzem jün Küzde qırıqqan jün. Küzem jün jip-şuvǵa, örmekke, kiyiz basuvǵa paydalanıladı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>qarañız: күзем.</i>	Yün (güzem) <i>a.</i> Güzün kırkılan yün. Bu yün dokumada, ip ve keçe yapmak için kullanılır (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>bk. күзем.</i> Not: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüǵü’nde, - Af., -Ama., -Ar., -Es., -Ezm., -Kr., -Ky., -Vn. ve çevrelerinde <i>güzem</i> (I) kelimesi, sonbaharda kırkılan koyun, kuzu yünü anlamına gelir (DS,

			2009, C.3, s. 2243).
25.	Күзу зат. қолөнер. Өрмектің өре жіптерін тізетін аспа жіп. <i>Күзу</i> тоқылмайды, тек тоқылатын өрмек жіптерін бір-біріне ауыстырмай бөлектеп тұрады (QÄTS, 2011, C. 8, s. 433).	Küzüv qolöner. Örmektіñ öre жіpterin tizetin aspa жіp. <i>Küzüv</i> тоқылмайды, тек тоқилатın örmek жіpterin bir-biirne avıstırmay bölekter turadı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 433).	Gücü ipliği a. el sanatı. Çözgü iplerini dokuma tezgâhına dizen iptir. <i>Küzüv</i> dokunmaz, sadece çözgü iplerinin birbirine karışmamasını sağlar (QÄTS, 2011, C. 8, s. 433). Not: TT'nde gücü ipliği a. Dokumada kullanılan sağlam, kalın iplik (TS, 2011, s. 994).
26.	Кілемдік сын. Кілем тоқуға қажетті, кілем тоқитын жүн (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).	Kilemdik sın. Kilem toquvğa qajetti, kilem toqıtın jün (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).	Kilemdik a. Halı dokumaya yarayan yün (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).
27.	Мақта зат. өс. лат. gossypium 1. Басында қауашақты ақ ұлпа өсетін техникалық өсімдік. 2. Осы өсімдіктің ақ ұлпа талшығы (QÄTS, 2011, C. 11, s. 24).	Maqta zat. өс. Lat. gossypium 1. Basında qavaşaqtı aq ulpa ösetin tehnikalıq ösimdik. 2. Oсы ösimdiktiñ aq ulpa talşığı (QÄTS, 2011, C. 11, s. 24).	Pamuk a. bot. Lat. gossypium 1. Tohumlarının etrafında beyaz yumuşak kozası yetişen bir bitki. 2. Bu bitkinin yumuşak beyaz lifi (QÄTS, 2011, C. 11, s. 24). Not: Maqta - Pamuk (KTTTS, 2012, s. 431).
28.	Өрмек жіп Істелетін бұйымдарға жасалатын жолақтарға, өрнектерге қарай өрмекке арналып иірілген түрлі-түсті жіптер (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>қараңыз: бойлық жіп, еркек жіп, ерсі, өріс жібі, ұрғашы жіп.</i>	Örmek жіp İsteletin buyımdarğa jasalatin jolaqtarğa, örnekterge qaray örmekke arnalıp iyirilgen түrli-tüsti жіpter (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>qarañız: boylıq жіp, erkek жіp, ersi, öris jibi, urğası жіp.</i>	Çözgü a. Dokuma tezgâhında dokunacak olan yaygılar için eğirilmiş renkli iplerdir (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>bk. бойлық жіp, erkek жіp, ersi, öris jibi, urğası жіp.</i> Not: TT'nde çözgü a. Dokumacılıkta dokumadan önce hazırlanan, dokumanın iskeletini teşkil eden boylamasına iplikler. Arış veya Eriş de denir (Acar, 1975, s. 51).
29.	Өрнектеуіш зат. Өрнектелетін, өрнек жасайтын жіп. Түктеп теру әдісімен еңсіз шағын кілем, кілем, қоржын, түрлі төсеніштер тоқылады.	Örnekteviş zat. Örnekteletin, örnek jasaytın. Tüktep terüv ädisimen ensiz şağın kilem, kilem, qorjın, түrli tösenişter toqıladı. Mundayda örmektіñ <i>örnekteviş жіpteri</i>	Desen ipliği a. Desen, nakış işlemek için kullanılır. Hesaplama yöntemi ile halçe, halı, heybe, çeşitli düz dokuma yaygıları dokunur. Dokuma tezgâhının desen, nakış ipliği üst

	Мұндайда өрмектің <i>өрнек-теуіш</i> жіптері ерсі мен қарсыға аралас бойлай тоқылады (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205).	ersi men qarsıǵa aralas boy-lay toqıladı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205).	ve alt, yani çözgü ipi üzerine düğümlenerek dokunur (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). Not: TT'nde desen ipliǵi Dokuma-nın esas iskeletini meydana getiren atkı ve çözgü sistemi dışında, desenler meydana getirmek için kullanılan ilave renkli iplikler (Acar, 1975, s. 53).
30.	Өріс жібі Өрмектің немесе тоқылған матаның негізін құрайтын ұзына бойына бір-біріне параллель орналасқан жіп (QÄTS, 2011, C. 12, s. 216). <i>қараңыз: бойлық жіп, еркек жіп, ерсі, өрмек жіп, ұрғашы жіп.</i>	Öris jibi Örmektiñ nemese toqılǵan matanıñ negizin quraytın uzına boyına bir-birine parallel' ornalasqan jip (QÄTS, 2011, C. 12, s. 216). <i>qarañız: boylıq jip, erkek jip, ersi, örmek jip, urǵaşı jip.</i>	Çözgü a. Dokuma tezgâhı veya dokunacak kumaşın önemli parçası olan, bir-birine paralel boyutta yerleşen uzunlamasına atılan ip (QÄTS, 2011, C. 12, s. 216). <i>bk. boylıq jip, erkek jip, ersi, örmek jip, urǵaşı jip.</i> Not: TT'nde çözgü a. Dokumacılıkta dokumadan önce hazırlanan, dokumanın iskeletini teşkil eden boylamasına iplikler. Arış veya Eriş de denir (Acar, 1975, s. 51).
31.	Түбіт зат. Хайуанаттың қылшық жүнінің астындағы биязы, үлпілдек жүн. Ешкі жүнін <i>түбіт, қылшық</i> деп екіге бөледі (QÄTS, 2011, C. 14, s. 457).	Tübit zat. Hayvanattıñ qılşıq jüniniñ astındaǵı biyazı, ülpildek jün. Eşki jünün <i>tübit, qılşıq</i> dep ekige böledi (QÄTS, 2011, C. 14, s. 457).	Tiftik a. Hayvanların kıllarının altında bulunan ince, yumuşak tüy. Keçi yünü <i>tiftik, kıl</i> diye ikiye ayrılır (QÄTS, 2011, C. 14, s. 457). Not: TT'nde tiftik, 1. Tiftik keçisinin ince, yumuşak, parlak yünü, moher (TS, 2011, s. 1981).
32.	Тірі жүн Жаңадан қырқылған жүн (QÄTS, 2011, C. 6, s. 628).	Tiri jün Jañadan qırqılǵan jün (QÄTS, 2011, C. 6, s. 628).	Kırkık a. Yeni kırkılmış yün (QÄTS, 2011, C. 6, s. 628). Not: Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüǵü'nde, Amasya ve çevresinde kırkık (I) kelimesinin 3. anlamı, yünü kırkılmış koyun, keçi (DS,

			2009, C. 4, s. 2830).
33.	Ұрғашы жіп <i>этно.</i> қолөнер. Өрмектің бой жібінің астыңғысы (QÄTS, 2011, C. 14, s. 736). <i>қараңыз: бойлық жіп, еркек жіп, ерсі, өрмек жіп, өріс жібі.</i>	Urğaşı jip <i>etn. qolöner.</i> Örmektiñ boy jibiniñ astıñğısı (QÄTS, 2011, C. 14, s. 736). <i>qarañız: boylıq jip, erkek jip, ersi, örmek jip, öris jibi.</i>	Çözü a. etn. el sanatı. Dokuma tezgâhında çözgü ipinin alt ipine <i>urğaşı jip</i> (dişi ip) denir (QÄTS, 2011, C. 14, s. 736). <i>bk. boylıq jip, erkek jip, ersi, örmek jip, öris jibi.</i> Not: TT'nde çözgü a. Dokumacılıkta dokumadan önce hazırlanan, dokumanın iskeletini teşkil eden boylamasına iplikler. Arış veya Eriş de denir (Acar, 1975, s. 51).
34.	Шарғы: шарғы жіп Домалақтаған жіп (QÄTS, 2011, C. 15, s. 267). <i>қараңыз: бір алқым жіп, домалақ.</i>	Şarğı: şarğı jip Domalaqtanğan jip (QÄTS, 2011, C. 15, s. 267). <i>qarañız: bir alqım jip, domalaq.</i>	Yumak (iplik) a. Yuvarlak biçimindeki ip (QÄTS, 2011, C. 15, s. 267). <i>bk. bir alqım jip, domalaq.</i> Not: TT'nde yumak (I) a. 1. Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün, vb. şey (TS, 2011, s. 2614).
35.	Шуда жіп Түйенің шуда жүннен иірілген жіп (QÄTS, 2011, C. 15, s. 431).	Şuvda jip Tüveniñ şuvda jünнен iyirilgen jip (QÄTS, 2011, C. 15, s. 431).	Şuvda jip a. Devenin hörgücünde, boynunun altında ve ensesinde olan uzun tüyler (KTTTS, 2012, s. 750) ve bu tüyden eгіrilgen iplik (QÄTS, 2011, C. 15, s. 431).
36.	Шүйке жүн Шумақ, бір орам жүн (QÄTS, 2011, C. 15, s. 477).	Şüyke jün Şumaq, bir oram jün (QÄTS, 2011, C. 15, s. 477).	Yumak (yün) a. Bir yumak yündür (QÄTS, 2011, C. 15, s. 477). Not: TT'nde yumak (yün) 2. a. Yuvarlak biçimde sarılmış olan: Bir yumak yün (TS, 2011, s. 2614).
37.	Шүйкелік жүн қолөнер. Түтіліп, сабалған, шүйке жасауға дайындалған жүн (QÄTS, 2011, C. 15, s. 478).	Şüyelik jün <i>qolöner.</i> Tütülip, sabalğan, şüyke jasavğa dayındalğan jün (QÄTS, 2011, C. 15, s. 478).	Süyem (II) a. el sanatı. Didilen, dövülen ve yumak yapmak için hazırlanan yün (QÄTS, 2011, C. 15, s. 478). Not: Türkiye'de Halk Ağızından Derleme Sözlüğü'nde, - İz., - Ng. ve civarlarında süyem

			kelimesinin 2. anlamı eğirilmek için temizlenmiş ve topaklanmış yündür (DS, 2009, C.5, s. 3730).
--	--	--	--

Halı ve Düz Dokuma Yaygılarını Dokumada Kullanılan Malzeme Adları ve Anlamları başlıklı (2.1.1.) maddede “Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuz hakkında 37 malzeme adı ele alındı. Bu malzeme adları, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda 34 kelime ve kelime grubunun Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklamaları, ayrıca *jalğav*, *kilemdik*, *şuvda jip* sözcüklerinin Türkiye Türkçesindeki izahları verildi.

Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinde *çözgü* (*arış*, *eriş*), *yumak* (*iplik*), *yapağı*, *yün* (*güzem*) gibi malzeme isimlerinin Kazak Türkçesinde birkaç eş anlamlı kelimelerle karşılandığını incelememiz sırasında gördük. Örneğin, dokumacılıkta atıkların geçirildiği uzunlamasına iplere TT’nde, *çözgü*, *arış*, *eriş* vb. denir. Kazak Türkçesinde adı geçen kelimeyi *boylıq jip*, *erkek jip*, *ersi*, *örmek jip*, *öris jibi*, *urğası jip* gibi aynı anlamı taşıyan altı sözcük karşılamaktadır. Çözgü ipleri iki kat eğirilir ve Kazak Türkçesinde üst kısmındaki ipe *erkek jip*, *ersi* (*erkek ip*), alt tarafındaki ipe ise *urğası*, *qarsı jip* (*dişi ip*) denir. TT’nde *yumak* (*iplik*) anlamına gelen kelimenin KT’nde *bir alqım jip*, *domalaq* ve *şarğı jip* gibi üç türlü karşılığı vardır. Yumak iplik, yaygı dokumak için yünün eğirildikten sonra yumak hâline getirilen ipliktir.

Halı ve düz dokuma yaygılarını dokumada kullanılan koyun, keçi yünü yılda iki kez kırılır. KT’nde ilkbaharda kırılan yüne *jabağı*, *jabağı jün*, sonbaharda kırılan yüne *küzem*, *küzem jün* denir. Sözlüklerde KT’nde *jabağı*, TT’nde *yapağı* (yapak), *küzem* ise yün (güzem) anlamında kullanılır. Genelde ilkbaharda kırılan temiz, iyi yüne *yapağı* denilebilir, ancak *yapağı* kelimesinin asıl anlamı kuzu veya oğlağın ilk kırılan yünüdür. Güzün kırılmış yüne ise yün denir. Fakat tabloda gösterildiği gibi Anadolu’nun bazı yörelerinde sonbaharda kırılan yüne *güzem* denir. Böyle bir adlandırmalar yörelere göre değişir.

Kazak ve Türkiye Türkçesinde bazı dokuma malzemelerinin adlarında ortak kelimeler mevcuttur. Örneğin, *kelep* ve *kendir* sözcükleri hem Kazak hem de Türkiye Türkçesinde aynen söylenmektedir ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Kelep, ipliğin boyanması için birkaç yerinden bağlanmış yumaktır. Kendir lifinden ise ip hazırlanılarak yaygı dokunur. Ancak sert ve kalitesiz olduğu için pek fazla tercih edilmez.

Ayrıca, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerinden örnek vermiş olursak, uzunlamasına atılan çözüğü ipine KT'nde *öris jibi*, TT'nde ise arış denir. KT'nde *jabağı* (*jabağı jün*), TT'nde yapağı (yapak); *küzem* (*küzem jün*) sözcükleri de yörelere göre güzem (yün) anlamında kullanılır. KT'ndeki *jün* kelimesi TT'nde yün, *jip* – ip (iplik), *jibek* - ipek, *jibek jip* - ipek ipi (ipliği), *küzüv* (*jibi*) ise gücü ipliği anlamına gelir.

2.1.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Araç ve Gereçlerin Adları ile Anlamları

Tablo 2: Araç ve Gereçlerin Adları ile Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Söz және söz тіркестері	Kelime ve Kelime Grupları
1.	Адарғы <i>зат. этн.</i> Кілем, алаша тоқығанда пайдаланатын, өрмек жіптерін асты, үсті етіп бөліп көтеріп тұратын жұқа тақтайша түріндегі аспап (QÄTS, 2011, C. 1, s. 90).	Adarğı <i>зат. этн.</i> Kilem, alaşa тоқығанда paydalanatın, өрмек жіптерін асты, үсті етіп бөліп көтеріп туратın жуқа тақтайша түріндегі аспап (QÄTS, 2011, C. 1, s. 90).	Varangelen <i>a. этн.</i> Halı, alaşa (cicim) dokunmasında kullanılan, çözgü iplerinin karışmasını sağlayan ince ağaç (QÄTS, 2011, C. 1, s. 90). Not: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde, - Dz., - Sv., -Krş., -Nş., -Ky., -İç., -Mğ. ve çevrelerinde varan-gelen (I) Halı tezgâhlarında, gücü ağacından daha yukarıda duran, aşağı yukarı hareket ederek çizgiyi (çözgü) açıp kapayan uzunca ağaç (DS, 2009, C.6, s. 4092).
2.	Алдаспан <i>зат. көне.</i> қолөнер. Өрмек тоқуда пайдаланылатын құрал. <i>Алдаспан</i> өрмектің асты мен үстін ажырата қағып отыратын ағаш (QÄTS, 2011, C. 1, s. 400). <i>қараңыз: өрмек қылыш.</i>	Aldaspan <i>зат. көне.</i> qolöner. Өрмек тоқуда paydalanılatın qural. Aldaspan өрмектің асты мен үстін ажырата қағып отратın ағаш (QÄTS, 2011, C. 1, s. 400). <i>қараңыз: өрмек қылыш.</i>	Kılıç <i>a. esk. el sanatı.</i> Dokumada kullanılan araç. Argaç (atkı) iplerini sıkıştırmaya yarayan alet (QÄTS, 2011, C. 1, s. 400). <i>bk. өрмек қылыш.</i> Not: TT’nde kılıç çözgüлер arasında duran kılıca benzer tahta. Çoğunlukla bez-ayağı ve atkı yüzлү dokumalarda varangelenle değıştirilen ağızlıgın (alt ve üst çözgülerin arasında atkı veya desen іpliklerinin geçirilmesi için meydana getirilen boşluk) açık durmasını sağлар, atkının aradan geçmesini kolaylaştırır,

			aşağıya basılarak sıkıştırır (Acar, 1975, s. 55).
3.	Аспалы өрмек <i>этно.</i> Кілем өрмегі. Кілем өрмегін, «аспалы өрмек» немесе «кілем өрмегі» деп атайды (QÄTS, 2011, C. 2, s. 21).	Aspalı örmek <i>etn.</i> Kilem örmegi. Kilem örmegin, <i>aspalı örmek</i> nemese <i>kilem örmegi</i> деп ataydı (QÄTS, 2011, C. 2, s. 21).	Dik tezgâh <i>a. etn.</i> Dokuma tezgâhına, <i>aspalı örmek</i> (dik tezgâh) veya <i>kilem örmegi</i> (halı tezgâhı) denir (QÄTS, 2011, C. 2, s. 21). Not: TT’nde halı tezgâhına (dik tezgâh), yörelere göre değişmekle birlikte ıstar, hana, halı ağacı, ip ağacı, ağaç denir (Deniz, 2000, s. 68).
4.	Есепші <i>зат. кәс.</i> Өрмекті құрып, тоқу үстінде пайдаланатын жабдық (QÄTS, 2011, C. 5, s. 413).	Esepsi <i>зат. кәс.</i> Өрмекті qurıp, toquv üstinde paydalanatın jabdıq (QÄTS, 2011, C. 5, s. 413).	Seren (IV) <i>a. zanaat.</i> Өрмек (yer tezgâhı) kurduktan sonra dokumada kullanılan alet (QÄTS, 2011, C. 5, s. 413). Not: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde, Or. ve civarında seren (IV) kelimesinin 1. anlamı - Dokuma aygıtı -. Ada. ve civarında ise 2. anlamı - Dokumacılıkta kullanılan yassı tahtadır (DS, 2009, C. 5, s. 3589).
5.	Жүгіртпе <i>зат.</i> Өрмек тоқу құралы. Пәмек (инелік) - ені 3-4 см, ұзындығы 25-30 см, арқаудың жібін орайтын таяқша <i>арқау шөлнегі, жүгіртпе</i> деп те аталады (QÄTS, 2011, C. 6, s. 594).	Jügirtpe <i>зат.</i> Өрмек toquv quralı. Pämek (inelik) – eni 3-4 cm, uzındığı 25-30 cm, arqavdñ jibin oraytın tayaqşa <i>arqav şölnegi, жүгіртпе</i> деп те ataladı (QÄTS, 2011, C. 6, s. 594).	Mekik <i>a.</i> Dokuma tezgâhında kullanılan araç. 3-4 cm eninde, 25-30 cm. uzunluğunda ve <i>arqav</i> (argaç, atkı) ipliğini sarmak için kullanılan alete <i>arkav şölnegi</i> veya <i>jügirtpe</i> denir (QÄTS, 2011, C. 6, s. 594). Not: TT’nde mekik atkılarını, çözgüler arasındaki boşluktan (ağızlıktan) kolayca geçmesini sağlayan, ipliğini, üzerine sarıldığı, iki ucu sivrice silindir biçimli ve çoğunlukla ahşap alet (Acar, 1975, s. 56).

6.	<p>Кесер <i>зат.</i> Кілемнің жібін, кесіп отыратын ілмек пышак. Кілем тоқушы өз-өзінен тез суырылатын тік домалақтанған, өрнек жасаушы түк жіптерін санап, оның тұтас еніне жеткенше, бірақ шалып шығады да, <i>кесермен</i> қиып, адарғы қаққыш тарақпен арқауға бастыра қағады (QÄTS, 2011, C. 7, s. 692).</p>	<p>Keser <i>зат.</i> Kilemniñ jibin, kesip otiratın ilmek pışaq. Kilem toquvşı öz-özinen tez suvırılattın tik domalaqtanğan, örneк jasavşı tük jipterin sanap, onıñ tutas enine jetkenşe, biraq şalıp şıǵadı da, <i>kesermen</i> қиып, <i>adarǵı</i> қаққыш тарақпен арқавǵа bastıra қаǵadı (QÄTS, 2011, C. 7, s. 692).</p>	<p>Бічак <i>а.</i> Desen ipliǵinin gereksiz kısmını kesmek için kullanılan bıçак. Dokyucu, desen ipliǵini düǵümlerken dokuma sırasındaki fazla ipleri bıçакla keser ve <i>adarǵı'yı</i> (varangelen) hareket ettirerek tarакla (kirkit) sıkıştırır (QÄTS, 2011, C. 7, s. 692). Not: TT'nde bıçак dokuma sırasında, fazla gelen atkı veya desen ipliklerinin kesilmesi için kullanılır (Acar, 1975, s. 51).</p>
7.	<p>Көтерме мосы Өрмек тоқитын станокта пайдаланатын құрал (QÄTS, 2011, C. 11, s. 299). <i>қараңыз: мосы, өрмек мосы.</i></p>	<p>Köterme mosı Örmek toqıtın stanokta paydalanatın qural (QÄTS, 2011, C. 11, s. 299). <i>qarañız: mosı, örmek mosı.</i></p>	<p>Üç ayak <i>а.</i> Yer tezgâhında kullanılan araç. (QÄTS, 2011, C. 11, s. 299). <i>bk. mosı, örmek mosı.</i> Not: Adı geçen kelime TT'nde üç ayak anlamına gelir (Deniz, 2000, s. 69).</p>
8.	<p>Күзу <i>зат. 1. қолөнер</i> Өрмек тоқылғанда үстіңгі жіптерді көтеріп тұру үшін пайдаланылатын кергіш ағаш. <i>Күзу</i> жіңішке қатты ағаштан жұмырлап жасалады. <i>Күзудің</i> ұзындығы өрмектің жалпақтығына байланысты болады. Өрмек жібі <i>күзуге</i> байланғаннан кейін <i>күзудің</i> ұшындағы кертпелерге жуан жіптің екі ұшы байланып, оның ортасы мосының тіліне іліп қойылады (QÄTS, 2011, C. 8, s. 433).</p>	<p>Küzüv <i>зат. 1. қолөнер</i> Örmek toqılǵanda üstiñgi jipterdi köterip turuv үшін paydalanılatın kergiş aǵaş. <i>Küzüv</i> jiñişke qattı aǵaşтан jumırlap jasaladı. <i>Küzüvdiñ</i> uzındıǵı örmektiñ jalpaqtıǵına baylanıstı boladı. Örmek jibi <i>küzüvge</i> baylanǵannan keyin <i>küzüvdiñ</i> uşındaǵı kertpelerge juvan jiptiñ eki uşı baylanıp, onıñ ortası mosıñ tiline ilip qoyıladı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 433).</p>	<p>Kücü (gücü) aǵacı <i>а.</i> <i>el sanatı</i> Dokuma tezgâhında çöзǵü iplerini tutmak için kullanılan ahşap araç. <i>Küzüv</i>, ince sert aǵaşтан yuvarlak biçimde yapılır. <i>Küzüv</i> uzunlu-ǵu tezgâhın genişliǵine göre ayarlanır. Çöзǵü, <i>küzüv</i> aǵacına baǵlandıktan sonra <i>küzüv</i>'in iki tarafına ip baǵlanır ve ortası <i>mosı</i> (üç ayak) ilmeǵine asılır (QÄTS, 2011, C. 8, s. 433). Not: TT'nde kücü (gücü) aǵacı çöзǵü iplerinin arasını açar. Çöзǵüler birbirine karışmaması için, ayrı bir iple, kücü aǵacına baǵlanır ya da kücü üzerine çakılan küçük çiviler arasına</p>

			yerleştirilir (Deniz, 2000, s. 68).
9.	Қайшы 1. <i>зат.</i> Әртүрлі нәрселерді кесу, қию үшін жүздерін қарама-қарсы бекіткен металл құрал (QÄTS, 2011, C. 9, s. 63).	Qaysı 1. <i>зат.</i> Ärtürli nârselerdi kesüv, qiyu üşin jüzderin qarama-qarsı bekitken metall qural (QÄTS, 2011, C. 9, s. 63).	Makas (sındı) a. Her türlü nesneleri kesmeye yarayan yüzleri bir-birine bakan metal araç (QÄTS, 2011, C. 9, s. 63). Not: TT’nde makas <i>hık.</i> sındı iki el yardımıyla kullanılan ve dokunan kısımlardaki hav’ı (dügüm ipi) kesmeye yarayan, ayarlanabilen özel alet (Deniz, 2000, s. 70).
10.	Қаңғалақ 2. Ұршықтың дөңгелек басы (QÄTS, 2011, C. 9, s. 245).	Qañgalaq 2. Urşıqtıñ döñgelek bası (QÄTS, 2011, C. 9, s. 245).	Teşibaşı a. İğın yuvarlak biçimindeki baş bölümü (QÄTS, 2011, C. 9, s. 245). Not: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde - Gm. ve çevresinde teşibaşı kelimesinin 1. anlamı yün eğirmekte kullanılan aracın yumru biçimindeki baş bölümü (DS, 2009, C. 6, s. 4757).
11.	Мәймөңке <i>зат. этн 2.</i> <i>Мәймөңке</i> -бұл өрмек жіптерін қиып, үзіп, шатастырып алмау үшін, сондай-ақ мүйіз өрнегін теру үшін қолданылатын құрал (QÄTS, 2011, C. 11, s. 122). <i>қараңыз: өткерме.</i>	Mäymöñke <i>зат. этн.</i> 2. <i>Mäymöñke</i> – bul örmek жіптерін қиып, үзіп, şatastırıp almav üşin, sonday-aq müyiz örnegin terüv üşin qoldanılatın qural (QÄTS, 2011, C. 11, s. 122). <i>qarañız: ötkerme.</i>	Cımbar a. этн. 2. <i>Mäymöñke</i> çöзгүнün kopmamasını ve karışmamasını sağlayan, ayrıca boynuz yanışını işlemede kullanılan yardımcı alet (QÄTS, 2011, C. 11, s. 122). <i>bk. ötkerme.</i> Not: Halı ya da düz dokuma yaygılarda belli sayıdaki çöзгü iplerini bir arada tutmak üzere kullanılan ahşap veya demirden yapılmış alet (Prof. Dr. Bekir Deniz’den 05.11.2019 tarihinde şifahen alınan bilgiler).
12.	Мосы <i>зат. қолөнер</i> Жіптерді біріктіріп өрмек	Mosı <i>зат. қолөнер</i> Jіpтерді birikitrip örmek toquvğa	Үç ayak a. el sanatı İplikleri birleştiren, dokumada kulla-

	<p>тоқуға арналған құрал. <i>Мосыға</i> асылған өрмектің арасынан өтіп тұратын жіпті арқау, арқауды нықтайтын құралды қылыш, жіптердің жоғарғылары мен төменгілерін ауыстыратын құралды адарғы, тоқылған өрмектің екі шетін кенере т.т. деп атайды (QÄTS, 2011, C. 11, s. 299) <i>қараңыз: көтерме мосы, өрмек мосы.</i></p>	<p>арналған құрал. <i>Mosığa</i> asılğan örmektiñ arasınan ötip turatın jipti arqav, arqavdı nıqtaytın quraldı qılış, jipterdiñ joǵarǵıları men tömengilerin avıstratın quraldı adarǵı, toqılǵan örmektiñ eki şetin kenere t.t. dep ataydı (QÄTS, 2011, C. 11, s. 299) <i>qarañız: köterme mosı, örmek mosı.</i></p>	<p>нılan арақ. <i>Mosı'ya</i> (үч аяқ) yerleştirilen çözgü arasından geçen iplik arqav (argaç), argacı düzelten alet <i>qılış</i> (kılıç), iplikleri yukarı ve aşağı hareket ettiren alet <i>adarǵı</i> (varangelen), dokunan çözgü-nün iki tarafı ise <i>kenere</i> (kenar) vb. diye adlandırılır (QÄTS, 2011, C. 11, s. 299) <i>bk. köterme mosı, örmek mosı.</i> Not: Adı geçen kelime TT'nde üç ayak anlamına gelir (Deniz, 2000, s. 69).</p>
13.	<p>Мұрындық <i>зат. этн. 2. қолөнер</i> Жіпті іліп алып иіру үшін ұршық басына көлденең өткізілген кішкене жіңішке ағаш (QÄTS, 2011, C. 11, s. 365).</p>	<p>Murındıq <i>зат. этн. 2. qolöner</i> Jipti ilip alıp iyirüv үшін urşıq basına köldeneñ ötkizilgen kişkene jiñişke aǵaş (QÄTS, 2011, C. 11, s. 365).</p>	<p>Çaǵ <i>a. этн. 2. el sanatı</i> Yün eǵirmek için teşinin baş ucuna bağlayarak çapraz şeklinde geçirilen küçük ince ahşap (QÄTS, 2011, C. 11, s. 365). Not: Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde, -Yozgat ve çevresinde çaǵ (III) kelimesinin 3. anlamı, yün eǵirmekte kullanılan iǵin tepesindeki çengel (DS, 2009, C.2, s. 1033).</p>
14.	<p>Өрмек <i>зат. қолөнер.</i> Алаша, басқұр, бау т.б. тоқу үшін екі басы қазыққа керіліп, желісі жерге қатар тартылған, иірілген жіп керілген тоқыма құралы. Өрмекші төгілген жіпті шетінен күзуге байлайды да, 2-4 адам жіпті қазықтар арасына төгеді. Содан кейін өрмектің екі басын</p>	<p>Örmek <i>зат. қолөнер.</i> Алаша, basqur, bav t.b. toquv үшін eki bası qazıqqa kerilip, jelisi jerge qatar tartılǵan, iyirilgen jip kerilgen toqıma quralı. Örmekşi tögilgen jipti şetinen küzüvge baylaydı da, 2-4 adam jipti qazıqtar arasına tögedi. Sodan keyin örmektiñ eki basın kerip baylap, küzüv jipti mosı aǵaşpen kerip</p>	<p>Üç аяқ tezgâhı <i>a. el sanatı.</i> Алаша (cicim), basqur (kolan), bav (baǵ) vb. düz dokuma yayǵılarını dokumada kullarılan dokuma tezgâhı (үч аяқ tezgâhı). Tezgâhı kurmak için kazıklar yere çakılır, 2-4 kişi tarafından çözgü iplikleri kazıklara gerdirilir ve dokumacı iplikleri <i>küzüv</i> (gücü aǵacı) üzerine bağlar. Daha sonra <i>örmek</i> (үч аяқ tezgâhı)</p>

	керіп байлап, күзу жіпті мосы ағашпен керіп қояды. Сөйтіп <i>өрмек</i> тоқуға дайын болады (QÄTS, 2011, C. 12, s. 201-202).	qoyadı. Söytip <i>örmek</i> toquvğa dayın boladı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 201-202).	denilen tezgâhın iki başı iple bağlanır ve küzuv jip'i (gücü ipilgi) <i>mosı</i> (üç ayak) ağacına gerdirilir. Böylece dokuma tezgâhı kurulur (QÄTS, 2011, C. 12, s. 201-202). Not: Adı geçen kelime TT'nde üç ayak tezgâhı anlamına gelir (Deniz, 2000, s. 69).
15.	Өрмек қылыш Ersi жіп пен қарсы жіптің арасындағы арқауды бекітетін, нықтайтын қылыш пішіндес ағаш (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>қараңыз: алдаспан</i>	Өрмек қılıш Ersi jip pen qarsı jiptiñ arasındağı arqavdı bekitetin, niqtaytın qılış pişindes ağaş (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>qarañız: aldaspan.</i>	Кılıç <i>a.</i> Çöзгü iplerinin arasından geçen argaç (atkı) iplerini sıkıştırmaya yarayan kılıca benzer ahşap alet (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>bk. aldaspan.</i> Not: TT'nde kılıç çöзгüler arasında duran kılıca benzer tahta. Çoğunlukla bezayağı ve atkı yüzlü dokumalarda varangelenle değıştirilen ağızlığın (alt ve üst çöзгülerin arasında atkı veya desen ipliklerinin geçirilmesi için meydana getirilen boşluk) açık durmasını sağlar, atkının aradan geçmesini kolaylaştırır, aşağıya basılarak sıkıştırır (Acar, 1975, s. 55).
16.	Өрмек мосы Үш аяқты көтерме мосы, арқалық (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202) <i>қараңыз: көтерме мосы, мосы.</i>	Өрмек mosı Üş ayaqtı köterme mosı, arqalıq (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>qarañız: köterme mosı, mosı.</i>	Üç ayak <i>a.</i> Üç ayaklı yer tezgâhı-nın bir parçası (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>bk. köterme mosı, mosı.</i> Not: Adı geçen kelime TT'nde üç ayak anlamına gelir (Deniz, 2000, s. 69).
17.	Өткерме 2. зат. Терме өрнегіне қосымша «ілмек», «өткерме», «mäймөңке» деген	Өткерме 2. zat. Terme өрнегіне qosımşa <i>ilmek, ötkerme, mäymöñke</i> degen jabdıqtar qoldanıladı	Сымбар <i>a.</i> Яныш ішлемде « <i>ilmek</i> », « <i>ötkerme</i> », « <i>mäymöñke</i> » aletleri kullanılır (QÄTS, 2011, C. 12, s. 249).

	жабдықтар қолданылады (QÄTS, 2011, C. 12, s. 249). <i>қараңыз: мәймөңке.</i>	(QÄTS, 2011, C. 12, s. 249). <i>қараңыз: мәймөңке.</i>	<i>bk. мәймөңке.</i> Not: Halı ya da düz dokuma yaygılarda belli sayıdaki çözgü iplerini bir arada tutmak üzere kullanılan ahşap veya demirden yapılmış alet (Prof. Dr. Bekir Deniz'den 05.11.2019 tarihinde şifahen alınan bilgiler).
18.	Сабау <i>зат. этн.</i> Жүннің ұйысқанын жазып, қопсыту, тазарту үшін қолданылатын, қабығы алынған кептірілген жіңішке талшыбық, жүн сабайтын құрал. <i>Сабауды</i> бұтақсыз түзу талдан, қара мойылдан, майысқақ теректен, жыңғылдан маусым-шілде айларында дайындап, қабығын алып кептіреді (QÄTS, 2011, C. 12, s. 515).	Sabav <i>зат. этн.</i> Jünniñ uyısqanın jazıp, qopsıtuv, tazartuv üşin qoldanılatın, qabıǵı alınǵan keptirilgen jiñişke talşıbıq, jün sabaytın qural. Sabavdı butaqsız tüzüv taldan, qara moyıldan, mayısqaq terekten, jıñǵıldan mavısım-şilde aylarında dayındap, qabıǵın alıp keptiredi (QÄTS, 2011, C. 12, s. 515).	Yay <i>a. этн.</i> Yünü kabartma ve temizlemede kullanılan, kabuǵu alınmış, kurutulmuş ince dalın çubuǵu, yün çubuǵu. Bu çubuk, kuş kirazı, kavak, ılgın ağacının düz dallarından toplanır ve kabuǵu soyulduktan sonra kurutulur. (QÄTS, 2011, C. 12, s. 515). Not: TT'nde yay kelimesinin 4. anlamı, hallacın pamuk veya yünü atmak için tokmak yardımıyla kullandığı araç (TS, 2011, s. 2553).
19.	Тоқпақ <i>зат. 2.</i> Кілем тоқуға арналған басы имек келген ағаштан жасалған тісті құрал (QÄTS, 2011, C. 14, s. 219).	Toqpaq <i>зат. 2.</i> Kilem toquvǵa arnalǵan bası imek kelgen ağaştan jasalǵan tisti qural (QÄTS, 2011, C. 14, s. 219).	Kirkit <i>a. 2.</i> Halı dokumada kullanılan başı eǵik çok dişli ahşap araç (QÄTS, 2011, C. 14, s. 219). Not: TT'nde kirkit kelimesinin anlamı, dokumacılıkta atkı ipliǵini sıkıştırmak için kullanılan, demirden veya ağaçtan yapılmış dişli araç (TS, 2011, s. 1447).
20.	Ұршық <i>зат. 1.</i> Шүйкеленген жүннен жіп иіруге арналған аспап. Алдымен шуданы түтіп, тазалап созып, бес саусаққа орап	Urşıq <i>зат. 1.</i> Şükelengen jünнен jip iyirüvge arnalǵan aspap. Aldımen şudanı tütip, tazalap sozıp, bes savsaqqa orap aladı da urşıqtıñ	İğ, eǵırmen, kirmen <i>a.</i> Yünün iplik hâline getirilmesinde kullanılan alet. İlk önce deve yünü didilir, temizlenir. Daha sonra yünleri koluna dolayan

	алады да ұрыштың мұрындығына сабақтап алып иреді (QÄTS, 2011, C. 14, s. 742).	murındığına sabaqtaп alıp iyiredi (QÄTS, 2011, C. 14, s. 742).	іplikçi, yünü iğın tepesindeki çengele yerleştirir ve ipi eğirmeye başlar (QÄTS, 2011, C. 14, s. 742). Not: TT’nde iğ kelimesinin 1. anlamı, pamuk, yün vb.nden iplik eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri ve çengelli olan, ağaçtan yapılmış araç, eğirmen, kirmen (TS, 2011, s. 1155).
--	---	--	--

Halı ve Düz Dokuma Yaygılarını Dokumada Kullanılan Araç ve Gereçlerin Adları ile Anlamları başlıklı (2.1.2.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuz hakkında 20 alet adı ele alındı. Bu araç ve gereç adları, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda kelime ve kelime gruplarının Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklamaları verildi.

Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinde *kılıç, üç ayak, cimbar* gibi alet isimlerinin Kazak Türkçesinde birkaç eş anlamlı kelimelerle karşılandığını incelememiz sırasında gördük. Örneğin, örmek (üç ayak tezgâhı) üzerinde yaygı dokumada kullanılan ve arış (çözü) iplerinin arasından geçerek argaç (atkı) iplerini sıkıştırmaya yarayan kılıca benzer ahşap alete TT’nde kılıç denir. Kazak Türkçesinde adı geçen kelimeyi *aldaspan, örmek qılış* gibi aynı anlamı taşıyan iki sözcük karşılamaktadır. TT’nde *üç ayak* anlamına gelen kelimenin KT’nde *köterme mosı, mosı* ve *örmek mosı* gibi üç türlü karşılığı vardır. Üç ayak kelimesi, üç ayaklı üç ayak tezgâhının bir parçası anlamına gelir. TT’nde cimbar anlamında kullanılan kelimeyi KT’nde *mäymöñke* ve *ötkerme (ilmek)* denilen sözcükler karşılar. Böyle bir adlandırmalar yörelere göre değişir. Ayrıca, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerinden örnek vermiş olursak, KT’nde *örmek qılış (aldaspan)* aletlerine *qılış* da denir ve TT’nde bu kelime *kılıç* anlamında kullanılır. KT’ndeki *küzüv* kelimesine ise TT’nde *kücü (gücü)* denir.

2.1.3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarda Fiili Bildiren Kelimeler ile Anlamları

Tablo 3: Fiiller ve Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Келіме ve Келіме Груплары
1.	Адарғыла- <i>et.</i> Өрмек жіптерін шатысып қалмау үшін тақтайшамен бөліп, сүзіп, өріп тұру. (QÄTS, 2011, C. 1, s. 90).	Adarğıla- <i>et.</i> Өрмек жіптерін шатысып қалмау үшін тақтайшамен бөліп, сүзіп, өріп тұру. (QÄTS, 2011, C.1, s. 90).	Adarğıla- <i>f.</i> Çözgü iplerinin karışmaması için varangeleni aşağı veya yukarı hareket ettirmek (QÄTS, 2011, C.1, s. 90).
2.	Айшықта- <i>et.</i> 1. Жарты ай сияқты етіп өрнек салу, мәнерлеу, әшекейлеу (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185). <i>қараңыз: беze, безерле, нақыста, нақышта, оюла, өрнек сал, өрнекте.</i>	Ауşıқта- <i>et.</i> 1. Jartı ay siyaqtı etip örneк saluv, мәнерлев, әшекеylev (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185). <i>қараңыз: беze, безерле, naqısta, naqıšta, oyula, örneк sal, örnekte.</i>	Desenlemek <i>f.</i> 1. Yarım ay şeklinde motif çizmek (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185). <i>bk. беze, беzerle, naqısta, naqıšta, oyula, örneк sal, örnekte.</i> Not: TT'nde desenlemek, desen yaparak çizmek (TS, 2011, s. 641).
3.	Айшықтан- <i>et.</i> Түрлі түспен айшықтануы (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185). <i>қараңыз: нақыстал, нақыштал, оюлан, өрнектел, өрнектен.</i>	Ауşıқтан- <i>et.</i> Түрлі түспен ауşıқтанувı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185). <i>қараңыз: naqıstal, naqıştal, oyulan, örnektel, örnekten.</i>	Süslenmek, desenlenmek <i>f.</i> Çeşitli renkteki motifle süslenmek (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185). <i>bk. naqıstal, naqıştal, oyulan, örnektel, örnekten.</i> Not: TTKTS'nde kelimenin 2. anlamı, süslenmek (TTKTS, 2014, s. 529).
4.	Айшықтас- <i>et.</i> Үйлесімді байланысу, өрнектелісу. Қос өрнектің айшықтасуы (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185).	Ауşıқтас- <i>et.</i> Үйлесімді baylanısv, örnektelisüv. Qos örnektiñ ауşıқтасувı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185).	Ауşıқтас- <i>f.</i> Motiflerin uyumlu bir şekilde çizilmesi. Çift motif çizmek (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185).
5.	Безе- <i>et.</i> 1. Өрнектеу, нақыштау, әшекейлеп сәндеу (QÄTS, 2011, C. 3, s. 191). <i>қараңыз: айшықта, безерле, нақыста, нақышта, оюла, өрнек сал, өрнекте.</i>	Беze- <i>et.</i> 1. Өрнеktev, naqıštav, әшекеylep sәndev (QÄTS, 2011, C. 3, s. 191). <i>қараңыз: ауşıқта, беzerle, naqısta, naqıšta, oyula, örneк sal, örnekte.</i>	Desenlemek <i>f.</i> 1. Süslemek, nakıslamak (KTTTS, 2012, s. 92). (QÄTS, 2011, C. 3, s. 191). <i>bk. ауşıқта, беzerle, naqısta, naqıšta, oyula, örneк sal, örnekte.</i> Not: TT'nde desenlemek, desen yaparak çizmek (TS, 2011, s. 641).

6.	Безерле- <i>ет.</i> Затты өрнектеу, әшекейлеу, мәнерлеп, ою салу (QÄTS, 2011, C. 3, s. 195). <i>қараңыз: айшықта, беze, нақыста, нақышта, оюла, өрнек сал, өрнекте.</i>	Bezerle- <i>et.</i> Zattı örnektev, äşekeylev, mänerlep, oyu saluv (QÄTS, 2011, C. 3, s. 195). <i>qarañız: ayşıqta, beze, naqısta, naqıšta, oyula, örneк sal, örnekte.</i>	Desenlemek <i>f.</i> Herhangi bir eşya üzerine süs, nakış yapmak (QÄTS, 2011, C. 3, s. 195). <i>bk. ayşıqta, beze, naqısta, naqıšta, oyula, örneк sal, örnekte.</i> Not: TT’nde desenlemek, desen yaparak çizmek (TS, 2011, s. 641).
7.	Домалақтан- <i>ет.</i> Дөңгелектену, жұмырлану. Жүн қажет болуына байланысты бірнеше түсті боялып, түйілген жүн түрлеріне қарай бөлек-бөлек шүйкеленіп домалақтанады да, дорбаға салынып ілінеді (QÄTS, 2011, C. 4, s. 707). <i>қараңыз: шүйкелен.</i>	Domalaqtan- <i>et.</i> Döñgelektenuv, jumırlanuv. Jün qajet boluvına baylanıstı birneşe tüsti boyalıp, tüyilgen jün türlerine qaray bölek-bölek şüykelenip <i>domalaqtanadı</i> da, dorbağa salınıp ilinedi (QÄTS, 2011, C. 4, s. 707). <i>qarañız: şüykelen.</i>	Yumaklanmak <i>f.</i> Yuvarlanmak. Gerekli miktarda hazırlanmış yün, farklı renklere boyandıktan sonra yuvarlanarak yumak haline getirilir, torbalara konulur ve asılır (QÄTS, 2011, C. 4, s. 707). <i>bk. şüykelen.</i> Not: TT’nde yumaklanmak, yumak durumuna gelmek (TS, 2011, s. 2614).
8.	Жайыл- <i>ет. 2.</i> Төселу, салыну (QÄTS, 2011, C. 5, s. 595).	Jayıl- <i>et. 2.</i> Töselüv, salınuv (QÄTS, 2011, C. 5, s. 595).	Serilmek, yayılmak <i>f.</i> (KTTTS, 2012, s. 175). Döşenmek (QÄTS, 2011, C. 5, s. 595). Not: TT’nde serilmek, 1. Serme işi yapılmak (TS, 2011, s. 2071).
9.	Жүгірт- <i>ет. 2. кәс.</i> Өрмек жібін құру (QÄTS, 2011, C. 6, s. 593). <i>қараңыз: өрмек жүгіртті, өрмек жүгір.</i>	Jügirt- <i>et. 2. käs.</i> Örmek jibin quruv (QÄTS, 2011, C. 6, s. 593). <i>qarañız: örmek жүгіrtti, örmek жүгіr.</i>	Hazırlamak <i>f. 2. zanaat.</i> Çöзгü ipliğini dokuma tezgâhına hazırlamak (QÄTS, 2011, C. 6, s. 593). <i>bk. örmek жүгіrtti, örmek жүгіr.</i> Not: TT’nde kelimenin 1. anlamı, bir şeyi kullanılacak, yararlanılacak duruma getirmek (TS, 2011, s. 1076).
10.	Жүгіріл- <i>ет. кәс.</i> Жүргізілу, тартылу (жіп туралы). Яғни ерсінің жібі мен қарсының жібінен	Jügiril- <i>et. käs.</i> Jürgizilüv, tartıluv (jip turalı). Yaғni ersiniñ jibi men qarısınıñ jibinen basqa “örnek jibi”	Hazırlanmak (ip hakkında). <i>f. zanaat.</i> Yani örmek’i (yer tezgâhı) kurarken yere çakılı kazıklara çöзгü ipliğinden

	басқа «өрнек жібі» дейтін тағы бір жіп қоса жүгіріледі (QÄTS, 2011, C. 6, s. 594).	deytin tağı bir jip qosa жүгіріледі (QÄTS, 2011, C. 6, s. 594).	başka “desen ipliğı” de geçirilir. (QÄTS, 2011, C. 6, s. 594). Not: TT’nde fiilin anlamı hazır duruma getirilmek (TS, 2011, s. 1076).
11.	Жүн саба- этн. Жүнді шаң-тозаңнан тазарту, ұйысқанын жазу үшін тулақ үстіне салып, шыбықпен сабау (QÄTS, 2011, C. 6, s. 627).	Jün saba- etn. Jündi шаң-тозаңнан tazartuv, uyısқанin jazuv үшін tulaq üstine salıp, şıbyqpen sabav (QÄTS, 2011, C. 6, s. 627).	Ditmek, temizlemek f. etn. Yünü pisliklerden temizlemek, karışıklığını çözmek için hayvan postu üzerine sererek yün çubuğı ile dövmeк, temizlemek (QÄTS, 2011, C. 6, s. 627). Not: KTTTS’nde kelimenin anlamı ditmek (KTTTS, 2012, s. 539).
12.	Жіңішкеле- et. 1. Жіңішке қалыпқа келтіру, созу. Қазақ тілінде алтын, күміс, жез, мыс сияқты түсті металдардан жіңішкелеп суырылған жіптерді зер деп атайды (QÄTS, 2011, C. 7, s. 45).	Jiñişkele- et. 1. Jiñişke qalıpqqa keltiriv, sozuv. Qazaq tilinde altın, күміs, jез, mıs siyaqtı tüsti metaldardan jiñişkelep suvırılğan jipterdi zer dep ataydı (QÄTS, 2011, C. 7, s. 45).	İnceltmek f. 1. İnce hâle getirmek. Kazak Türkçesinde altın, gümüş, bakır gibi metallerden inceltilerek elde edilmiş iplere sim denir (QÄTS, 2011, C. 7, s. 45). Not: KTTTS’nde kelimenin anlamı inceltmek (KTTTS, 2012, s. 230).
13.	Жіп иір- қолөнер Ұршық иіріп, жіп дайындау (QÄTS, 2011, C. 7, s. 48). қараңыз: иір, ұршық иір, ұршық иірді, ұршық созды.	Jip iyir- qolöner. Urşıq iyirip, jip dayındav (QÄTS, 2011, C. 7, s. 48). qarañız: iyir, urşıq iyir, urşıq iyirdi, urşıq sozdı.	Eğirmek f. el sanatı. İplik yapmak (QÄTS, 2011, C. 7, s. 48). bk. iyir, urşıq iyir, urşıq iyirdi, urşıq sozdı. Not: KTTTS’nde kelimenin 1. anlamı eğirmek (KTTTS, 2012, s. 250).
14.	Зер салды- Зермен әшекейледі, зерледі (QÄTS, 2011, C. 7, s. 132).	Zer saldı - Zermen äşekeyledi, zerledi (QÄTS, 2011, C. 7, s. 132).	Zer saldı f. Simle nakışladı, süsledi (QÄTS, 2011, C. 7, s. 132).
15.	Зер тоқы- Зер жіптерін араластырып тоқу, өру (QÄTS, 2011, C. 7, s. 133).	Zer toқы- Zer jipterin aralastırıp toquv, öriv (QÄTS, 2011, C. 7, s. 133).	Zer toқы f. Simi karıştırarak dokumak (QÄTS, 2011, C. 7, s. 133).
16.	Иір- et. 1. Жүннен, мақтадан арнаулы құрал	İyir- et. 1. Jүннен, maқtadan arnavlı qural arқılı jip	Eğirmek f. 1. Yünü, pamuğı eğirmek (QÄTS, 2011, C. 7, s.

	арқылы жіп ширату (QÄTS, 2011, C. 7, s. 402 – 403). <i>қараңыз: жіп иір, ұршық иір, ұршық иірді, ұршық созды.</i>	şirativ (QÄTS, 2011, C. 7, s. 402 – 403). <i>қараңыз: жіп ийир, urşiq iyir, urşiq iyirdi, urşiq sozdi.</i>	402 – 403). <i>bk. жіп ийир, urşiq iyir, urşiq iyirdi, urşiq sozdi.</i> Not: KTTTS'nde kelimenin 1. anlamı eğirmek (KTTTS, 2012, s. 250).
17.	Иірт <i>ет. 1.</i> Жүннен, мақтадан жіп шираттыру (QÄTS, 2011, C. 7, s. 404).	İyirt <i>et. 1.</i> Jünnen, maqtadan жіп şiyrattıruv (QÄTS, 2011, C. 7, s. 404).	Eğirtmek <i>f. 1.</i> Yünü, pamuğu birisine eğirtmek (QÄTS, 2011, C. 7, s. 404). Not: TT'nde eğirtmek, eğirme işi yaptırmak (TS, 2011, s. 761).
18.	Иіріл- <i>ет. 1.</i> Жіптің жүннен, мақтадан арнаулы құрал арқылы ширатылуы (QÄTS, 2011, C. 7, s. 405).	İyiril- <i>et. 1.</i> Jiptiñ jünnen, maqtadan arnavlı qural арқılı şiyratıluvi (QÄTS, 2011, C. 7, s. 405).	Eğirilmek <i>f. 1.</i> Yünün, pamuğun eğirilmesi (QÄTS, 2011, C. 7, s. 405). Not: TT'nde eğirilmek kelimesinin anlamı, eğri duruma gelmek (TS, 2011, s. 764).
19.	Келепте- <i>ет.</i> Келеп жасау; шумақтау, жинақтау. <i>Келептеген</i> жіпті жылы сумен сабындап жуып, бұрамай сорғытып кептіреді (QÄTS, 2011, C. 7, s. 572).	Kelepte- <i>et.</i> Kelep jasav; şumaqtav, jinaqtav. <i>Keleptegen</i> jipti jılı sumen sabındap juvıp, buramay sorğıtıp keptiredi (QÄTS, 2011, C. 7, s. 572).	Kelep yapmak <i>f.</i> Kelep yapmak; yumak, çіle yapmak. Yumak hâline getirilmiş іpliği ılık suda sabunla yıkamak ve sıkmadan kurutmak (QÄTS, 2011, C. 7, s. 572). Not: TT'nde kelep yapmak eğirme ve бүкме іşlerinden sonra yünlerin iki el veya iki sırık arasında “..∞..” şeklinde (yarım metrelik dönük çіle) sarılarak boyanmaya hazırlanması (Acar, 1975, s. 55).
20.	Күземде- <i>ет.</i> Қырку, күзем алу (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>қараңыз: күзем (жүн) ал.</i>	Küzemde- <i>et.</i> Qırquv, күзем aluv (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>қараңыз: күзем (jün) ал.</i>	Kırmak <i>f.</i> Yünü kırmak (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>bk. күзем (jün) ал.</i> Not: TT'nde kırmak 3. Koyun, keçi vb. hayvanların tüyelerini kesmek (TS, 2011, s. 1418).
21.	Күземдет- <i>ет.</i> Қырқыту, күзем алдырту (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429).	Küzemdet- <i>et.</i> Qırqıtuv, күзем aldirtuv (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429).	Kırkırtmak <i>f.</i> Yünü birisine kırkırtmak (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). Not: TT'nde kırkırtmak, kırkma işini yaptırmak (TS,

			2011, s. 1418).
22.	Күзем (жүн) ал- этн. Қойдың жаз бойы өскен жүнін қырку (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>қараңыз: күземде.</i>	Küzem (jün) al- etn. Qoydın jaz boyı ösken jünün qırquv (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>qarañız: küzemde.</i>	Kırkmak f. etn. Koyunun yaz boyunca uzayan yününü kırkmak (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>bk. küzemde.</i> Not: TT'nde kırkmak 3. Koyun, keçi vb. hayvanların tüyelerini kesmek (TS, 2011, s. 1418).
23.	Кілем тоқы- Кілем тоқу, халықтың өте ертеден келе жатқан қолөнері. Қолдан тоқылған түкті <i>кілемді тоқуға</i> жүн (қой, ешкі, түйе жүні), мақта, жібек, зығыр, кендір жіптері пайдаланылады (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>қараңыз: өрмекте, тоқы.</i>	Kilem toqu- Kilem toquv, halıqtıñ öte erteden kele jatqan qolöneri. Qoldan toqılğan tükti <i>kilemdi toquvğa</i> jün (qoy, eşki, tüye jüni), maqta, jibek, zıǵır, kendir jipteri paydalanıladı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>qarañız: örmekte, toqu.</i>	Dokumak, örmek f. Halı dokuma geleneǵı, eskiden beri devam eden el sanatıdır. Halı dokumak için koyun, keçi, deve yünü, ayrıca pamuk, ipek, keten, kendir lifleri kullanılır (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>bk. örmekte, toqu.</i> Not: KTTTS'nde kelimenin anlamı, dokumak, örmek (KTTTS, 2012, s. 634).
24.	Қарайтыл- et. Қара түске боялу (QÄTS, 2011, C. 9, s. 323).	Qaraytıl- et. Qara túske boyaluv (QÄTS, 2011, C. 9, s. 323).	Siyahlaştırmak f. Siyah renge boyanmak (QÄTS, 2011, C. 9, s. 323). Not: TT'nde karartmak, siyahlaştırmak (KTTTS, 2012, s. 346).
25.	Қызылда- et. 1. Қызыл түске бояу (QÄTS, 2011, C. 10, s. 506).	Qızıl-da- et. 1. Qızıl túske boyav (QÄTS, 2011, C. 10, s. 506).	Kırmızılaştırmak f. 1. Kırmızı renge boyamak (QÄTS, 2011, C. 10, s. 506). Not: TT'nde kırmızılaştırmak kelimesinin anlamı, kırmızılaşma işini yaptırmak (TS, 2011, s. 1420).
26.	Мәймөңкеле- et. кәс. Мәймөңкемен өрмек жібінен өрнек теру. Терме тоқудағы <i>өткермелеу, ілмектеу, мәймөңкелеу</i> жұмыстарының барлығы да есептеп санау арқылы әрбір ілінген жіп санын	Mäymöñkele- et. käs. Mäymöñkemen örmek jibinen örneк terüv. Terme toquvdaǵı <i>ötкерmелеv, іlмектеv, mäymöñkelev</i> jumıstarınıñ barlıǵı da esepтеp sanav arqılı әrbir іlіngen jіp sanın umıtpay,	Mäymöñkele- f. zanaat. Örmek (yer tezgâhı) üzerinde yaygı dokurken <i>mäymöñke</i> denilen aletle yanıш (motif) ішlemek. <i>Ötкерmелеv, іlмектеv, mäymöñkelev</i> fiilleri motifle süslemek anlamına gelir ve bu ішlem іplikleri hesaplama

	ұмытпай, есте сақтау арқылы орындалады (QÄTS, 2011, C. 11, s. 123). <i>қараңыз: термеле, өткермеле.</i>	este saqtav arqılı orındaladı (QÄTS, 2011, C. 11, s. 123). <i>qarañız: termele, ötkermele.</i>	yoluyla gerçekteşir (QÄTS, 2011, C. 11, s. 123). <i>bk. termele, ötkermele.</i>
27.	Нақыста- <i>ет. 1.</i> Әшекейлі оюлармен өрнектеу, бағдарлау (QÄTS, 2011, C. 11, s. 465). <i>қараңыз: айшықта, беже, безерле, нақышта, оюла, өрнек сал, өрнекте.</i>	Naqısta- <i>et. 1.</i> Äşekeyli oyularmen örnektev, bağıdarlav (QÄTS, 2011, C. 11, s. 465). <i>qarañız: ayşıqta, beze, bezerle, naqısta, oyula, örneк sal, örnekte.</i>	Desenlemek f. 1. Nakışlamak, süslemek, bezemek (KTTTS, 2012, s. 468). (QÄTS, 2011, C. 11, s. 465). <i>bk. ayşıqta, beze, bezerle, naqısta, oyula, örneк sal, örnekte.</i> Not: TT'nde desenlemek, desen yaparak çizmek (TS, 2011, s. 641).
28.	Нақыстал- <i>ет. 1.</i> Әшекейлі оюлармен өрнектелу (QÄTS, 2011, C. 11, s. 465). <i>қараңыз: айшықтан, нақыштал, оюлан, өрнектел, өрнектен.</i>	Naqıstal- <i>et. 1.</i> Äşekeyli oyularmen örnektelüv (QÄTS, 2011, C. 11, s. 465). <i>qarañız: ayşıqtan, naqıstal, oyulan, örnektel, örnekten.</i>	Süslenmek, desenlenmek f. 1. Farklı motiflerle süslenmek (QÄTS, 2011, C. 11, s. 465). <i>bk. ayşıqtan, naqıstal, oyulan, örnektel, örnekten.</i> Not: TTKTS'nde kelimenin 2. anlamı, süslenmek (TTKTS, 2014, s. 529).
29.	Нақышта- <i>ет. 1.</i> Оюлау, өрнектеу, әшекейлеу (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>қараңыз: айшықта, беже, безерле, нақышта, оюла, өрнек сал, өрнекте.</i>	Naqısta- <i>et. 1.</i> Oyulav, örnektev, äşekeylev (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>qarañız: ayşıqta, beze, bezerle, naqısta, oyula, örneк sal, örnekte.</i>	Desenlemek f. 1. Nakışlamak, süslemek, bezemek (KTTTS, 2012, s. 468). (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>bk. ayşıqta, beze, bezerle, naqısta, oyula, örneк sal, örnekte.</i> Not: TT'nde desenlemek, desen yaparak çizmek (TS, 2011, s. 641).
30.	Нақыштал- <i>ет.</i> Әшекейлену, өрнектелу (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>қараңыз: айшықтан, нақыштал, оюлан, өрнектел, өрнектен.</i>	Naqıstal- <i>et.</i> Äşekeylenüv, örnektelüv (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>qarañız: ayşıqtan, naqıstal, oyulan, örnektel, örnekten.</i>	Süslenmek, desenlenmek f. Nakışlanmak, süslenmek (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>bk. ayşıqtan, naqıstal, oyulan, örnektel, örnekten.</i> Not: TTKTS'nde kelimenin 2. anlamı, süslenmek (TTKTS, 2014, s. 529).
31.	Нақыштат- <i>ет.</i> Біреуге	Naqıstat- <i>et.</i> Birevge oyu-	Bezetmek, süsletmek f. Birisine

	ою-өрнек салдырту (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466-467). <i>қараңыз: оюлатқыз, өрнектет, өрнектеткіз.</i>	örnek saldırtuv (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>qarañız: oyulatqız, örnektet, örnektetkiz.</i>	yanış (motif) çizdirmek (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>bk. oyulatqız, örnektet, örnektetkiz.</i> Not: TT'nde bezetmek kelimesinin anlamı, bezeme yaptırmak, süsletmek (TS, 2011, s. 326).
32.	Оюла- <i>ет.</i> Ою салу, өрнектеу, ою жасау (QÄTS, 2011, C. 12, s. 62). <i>қараңыз: айшықта, беze, безерле, нақыста, нақышта, өрнек сал, өрнекте.</i>	Oyula- <i>et.</i> Oyu saluv, örnektev, oyu jasav (QÄTS, 2011, C. 12, s. 62). <i>qarañız: ayşıqta, beze, bezerle, naqısta, naqıšta, örneк sal, örnekte.</i>	Desenlemek <i>f.</i> Nakışlamak, desen, motif yapmak (KTTTS, 2012, s. 499). (QÄTS, 2011, C. 12, s. 62). <i>bk. ayşıqta, beze, bezerle, naqısta, naqıšta, örneк sal, örnekte.</i> Not: TT'nde desenlemek, desen yaparak çizmek (TS, 2011, s. 641).
33.	Оюлан- <i>ет.</i> Ою салыну, өрнектелу (QÄTS, 2011, C. 12, s. 62). <i>қараңыз: айшықтан, нақыстал, нақыштал, өрнектел, өрнектен.</i>	Oyulan- <i>et.</i> Oyu salınuv, örnektelüv (QÄTS, 2011, C. 12, s. 62). <i>qarañız: ayşıqtan, naqıstal, naqıştal, örnektel, örnekten.</i>	Süslenmek, desenlenmek <i>f.</i> Nakışlanmak, süslenmek (QÄTS, 2011, C. 12, s. 62). <i>bk. ayşıqtan, naqıstal, naqıştal, örnektel, örnekten.</i> Not: TTKTS'nde kelimenin 2. anlamı süslenmek (TTKTS, 2014, s. 529).
34.	Оюлатқыз- <i>ет.</i> Ою салғызу, әшекейлеткізу (QÄTS, 2011, C. 12, s. 63). <i>қараңыз: нақыштан, өрнектет, өрнектеткіз.</i>	Oyulatqız- <i>et.</i> Oyu salğızuv, äshekeyletkizüv (QÄTS, 2011, C. 12, s. 63). <i>qarañız: naqıştat, örnektet, örnektetkiz.</i>	Bezetmek, süsletmek <i>f.</i> Birisine yanış (motif) çizdirmek (QÄTS, 2011, C. 12, s. 63). <i>bk. naqıştat, örnektet, örnektetkiz.</i> Not: TT'nde bezetmek kelimesinin anlamı, bezeme yaptırmak, süsletmek (TS, 2011, s. 326).
35.	Өрмек жүгірт(ті)- Алаша, басқұр т.б. тоқу үшін жіп жүгіртті, керді (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>қараңыз: жүгірт, өрмек жүгір.</i>	Örmek жүгірт(ti)- Alaşa, basqur t.b. toquv үшін jip жүгіртти, kerdі (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>qarañız: жүгірт, örmek жүгір.</i>	Hazırlamak (hazırladı) <i>f.</i> Alaşa (cicim), basqur (kolan) vb. yaygıları dokumada çözgü ipliğini yere çakılı kazıklara geçirdi, kurdu (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>bk. жүгірт, örmek жүгір.</i> Not: TT'nde kelimenin 1. anlamı, bir şeyi kullanılacak, yararlanılacak duruma getirmek

			(TS, 2011, s. 1076).
36.	Өрмек жүгір- Өрмектің ерсі және қарсы жіптерін екі адам алып, өрістің төрт қазығын айнала жүріп соған төгу. Мұны өрмек жүгіру деп атайды (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>қараңыз: жүгірт, өрмек жүгіртті.</i>	Örmek jügir- Örmektiñ ersi jäne qarsı jipterin eki adam alıp, öristiñ tört qazıgın aynala jürip soğan tögüv. Muni örmek jügirüv dep ataydı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>qarañız: jügirt, örmek jügirtti.</i>	Hazırlamak <i>f.</i> İki kişinin yere çakılı dört tane kazıgın etrafını dolaşarak çözüğü ipliğini geçirmesi, kurması. Buna <i>örmek jügürüv</i> (çözüğü ipliğini kurmak) denir (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>bk. jügirt, örmek jügirtti.</i> Not: TT'nde kelimenin 1. anlamı, bir şeyi kullanılacak, yararlanılacak duruma getirmek (TS, 2011, s. 1076).
37.	Өрмек құрды - Өрмек жіптерін тоқуға даярлап станокке орналастырды (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202).	Örmek qurdi- Örmek jipterin toquvğa dayarlap stanokke ornalastırdı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202).	Dokuma tezgâhı kurmak <i>f.</i> Çözüğü ipliğini dokuma (dik) tezgâhına yerleştirdi, kurdu (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). Not: KTTTS'nde kelimenin anlamı dokuma tezgâhı kurmak (KTTTS, 2012, s. 510).
38.	Өрмекте- <i>et.</i> Өрмек салу, өрмек тоқу (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>қараңыз: кілем тоқы, тоқы.</i>	Örmekte- <i>et.</i> Örmek saluv, örmek toquv (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>qarañız: kilem toqı, toqı.</i>	Dokumak, örmek <i>f.</i> Örmek (yer tezgâhı) üzerinde yayğı dokumak (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). <i>bk. kilem toqı, toqı.</i> Not: KTTTS'nde kelimenin anlamı dokumak, örmek (KTTTS, 2012, s. 634).
39.	Өрнек сал- Әшекейлеу, оюлау, нақыштау (QÄTS, 2011, C. 12, s. 613). <i>қараңыз: айшықта, беже, безерле, нақыста, нақышта, оюла, өрнекте.</i>	Örnek sal- Äşekeylev, oyulav, naqıštav (QÄTS, 2011, C. 12, s. 613). <i>qarañız: ayşıqta, beze, bezerle, naqısta, naqıšta, oyula, örnekte.</i>	Desenlemek <i>f.</i> Nakışlamak, işlemek (KTTTS, 2012, s. 510). (QÄTS, 2011, C. 12, s. 613). <i>bk. ayşıqta, beze, bezerle, naqısta, naqıšta, oyula, örnekte.</i> Not: TT'nde desenlemek, desen yaparak çizmek (TS, 2011, s. 641).
40.	Өрнекте- <i>et.</i> 1. Өрнек салу, бедерлеу (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: айшықта, беже,</i>	Örnekte- <i>et.</i> 1. Örnek saluv, bederlev (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>qarañız: ayşıqta, beze, bezerle,</i>	Desenlemek <i>f.</i> Nakışlamak, işlemek (KTTTS, 2012, s. 510). (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>bk. ayşıqta, beze, bezerle, naqısta,</i>

	<i>безерле, нақыста, нақышта, оюла, өрнек сал.</i>	<i>naqısta, naqışta, oyula, örneк sal.</i>	<i>naqışta, oyula, örneк sal.</i> Not: TT'nde desenlemek, desen yaparak çizmek (TS, 2011, s. 641).
41.	Өрнектел- <i>et.</i> Өрнек салыну, әшекейлену, бедерлену (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: айшықтан, нақыстал, нақыштал, оюлан, өрнектен.</i>	Örnektel- <i>et.</i> Өрнек салınuv, äşekeylenüv, bederlenüv (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: ayşıqtan, naqıstal, naqıştal, oyulan, örnekten.</i>	Süslenmek, desenlenmek <i>f.</i> Nakışlanmak, süslenmek (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>bk. ayşıqtan, naqıstal, naqıştal, oyulan, örnekten.</i> Not: TTKTS'nde kelimenin 2. anlamı, süslenmek (TTKTS, 2014, s. 529).
42.	Өрнектен- <i>et.</i> Өрнектелу (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: айшықтан, нақыстал, нақыштал, оюлан, өрнектел.</i>	Örnekten- <i>et.</i> Өрнектelüv (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: ayşıqtan, naqıstal, naqıştal, oyulan, örnektel.</i>	Süslenmek, desenlenmek <i>f.</i> Nakışlanmak, süslenmek (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>bk. ayşıqtan, naqıstal, naqıştal, oyulan, örnektel.</i> Not: TTKTS'nde kelimenin 2. anlamı, süslenmek (TTKTS, 2014, s. 529).
43.	Өрнектет- <i>et.</i> Өрнек салғызу, әшекейлету (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: нақыштал, оюлатқыз, өрнектеткіз.</i>	Örnektet- <i>et.</i> Өрнек salğızuv, äşekeyletüv (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: naqıştat, oyulatqız, örnektetkiz.</i>	Bezetmek, süsletmek <i>f.</i> Birisine yanış (motif) çizdirmek (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>bk. naqıştat, oyulatqız, örnektetkiz.</i> Not: TT'nde bezetmek kelimesinin anlamı, bezeme yaptırmak, süsletmek (TS, 2011, s. 326).
44.	Өрнектеткіз- <i>et.</i> Әшекейлеткізу, бедерлеткізу (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: нақыштал, оюлатқыз, өрнектет.</i>	Örnektetkiz- <i>et.</i> Äşekeyletkizüv, bederletkizüv (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: naqıştat, oyulatqız, örnektet.</i>	Bezetmek, süsletmek <i>f.</i> Birisine yanış (motif) çizdirmek (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>bk. naqıştat, oyulatqız, örnektet.</i> Not: TT'nde bezetmek kelimesinin anlamı, bezeme yaptırmak, süsletmek (TS, 2011, s. 326).
45.	Өткермеле- Терме токудың әрі-бері өткізіп ілу арқылы ерекшеленетін	Ötkermele- Terme toquvdıñ äri-beri ötkizip ilüv arqılı ereкşelenetin türi (QÄTS,	Ötkermele <i>f.</i> Düz dokuma yaygısını aletle hesapalama yoluyla dokumak (QÄTS, 2011,

	түрі (QÄTS, 2011, C. 12, s. 249). <i>қараңыз: термеле, мәймөңкеле.</i>	2011, C. 12, s. 249). <i>qarañız: termele, mäymöñkele.</i>	C. 12, s. 249). <i>bk. termele, mäymöñkele.</i>
46.	Септе- <i>ет. 1.</i> Жүн не қылшықтан есілген жіп-шулардың үзілген жерлерін қайта ширатып жалғау, біріктіру (QÄTS, 2011, C. 13, s. 163).	Septe- <i>et. 1.</i> Jün ne qılşıqtan esilgen jip-şuvlardıñ üzilgen jerlerin qayta şıyratıp jalğav, biriktirüv (QÄTS, 2011, C. 13, s. 163).	Bağlamak, düğümlemek f. 1. Yün veya kıldan eğirilmiş ipliğın kopan yerlerini birleştirmek, bağlamak (QÄTS, 2011, C. 13, s. 163). Not: TT’nde bağlamak fiilinin anlamı, düğümlemek: ipi ipe bağlamak (TS, 2011, s. 230).
47.	Термеле- <i>ет. қолөнер.</i> Үй бұйымдарын терме әшекеймен сәндеп тоқу (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). <i>қараңыз: мәймөңкеле, өткермеле.</i>	Termele- <i>et. qolöner.</i> Üy buyımdarın terme äşekeymen sändep toquv (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). <i>qarañız: mäymöñkele, ötkermele.</i>	Termele- <i>f. el sanatı.</i> Kilim, halı vb. motifli, desenli olarak dokumak (KTTTS, 2012, s. 627). (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). <i>bk. mäymöñkele, ötkermele.</i>
48.	Тоқы- <i>ет. 3.</i> Түрлі-түсті боялған жіптен өрнек салу арқылы кілем, алаша т.б. үй бұйымдарын жасау (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227 - 228). <i>қараңыз: кілем, тоқы, өрмекте.</i>	Тоқи- <i>ет. 3.</i> Türli-tüsti boyalğın jipten örneк saluv arqılı kilem, alaşa t.b. üy buyımdarın jasav (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227 -228). <i>qarañız: kilem toqı, örmekte.</i>	Dokumak, örmek f. 3. Çeşitli renge boyanmış ipliği motifler süsleyerek halı, kilim vb. ev eşyalarını dokumak (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227 -228). <i>bk. kilem toqı, örmekte.</i> Not: KTTTS’nde kelimenin anlamı dokumak, örmek (KTTTS, 2012, s. 634).
49.	Тоқыл- <i>ет.</i> Жіпті, қамыс, ши, сым т.б. өруге келетін жіңішке ұзын заттарды бір-біріне түрлі әдіспен айкастыра ілу арқылы тұтас бұйым (мата, киім, кілем т.б.) жасалу (QÄTS, 2011, C. 14, s. 228).	Тоқыл- <i>et.</i> Jipti, qamıs, şiy, sım t.b. örvüğe keletin jiñişke uzın zattardı bir-birine türli ädispen ayqastıra ilüv arqılı tutas buyım (mata, kiyim, kilem t.b.) jasaluv (QÄTS, 2011, C. 14, s. 228).	Dokunmak, örülmek f. İplik, hasır, sim vb. malzemelerden çeşitli yöntemlerle (kumaş, giyisi, halı) gibi eşyaların dokunması, örülmesi (QÄTS, 2011, C. 14, s. 228). Not: KTTTS’nde kelimenin 2. anlamı dokunmak, örülmek (KTTTS, 2012, s. 634).
50.	Тоқыт- <i>ет. 1.</i> Жіптен, сымнан т.б. ұзынша заттарды шалып торлау	Тоқыт- <i>et. 1.</i> Jipten, sımnan t.b. uzınşa zattardı şalıp torlav arqılı mata, kilem t.b.	Dokutmak f. 1. İplik, sim vb. malzemelerden kumaş, halı gibi enli ev eşyalarını yaptırmak,

	арқылы мата, кілем т.б. тұтас заттар жасату (QÄTS, 2011, C. 14, s. 231). <i>қараңыз: тоқыттыр.</i>	tutas zattar jasatuv (QÄTS, 2011, C. 14, s. 231). <i>qarañız: toqıttır.</i>	dokutmak (QÄTS, 2011, C. 14, s. 231). <i>bk. toqıttır.</i> Not: TT'nde dokutmak, dokuma işini yaptırmak (TS, 2011, s. 696).
51.	Тоқыттыр- <i>ет.</i> Торлау, өру арқылы мата, киім, кілем т.б. заттарды жасатқызу (QÄTS, 2011, C. 14, s. 232). <i>қараңыз: тоқыт.</i>	Toqıttır- <i>ет.</i> Torlav, örüv arqılı mata, kiyim, <i>kilem</i> t.b. zattardı jasatqızuv (QÄTS, 2011, C. 14, s. 232). <i>qarañız: toqıt.</i>	Dokutmak <i>f.</i> Kumaş, halı vb. enli ev eşyalarını yaptırmak, dokutturmak (QÄTS, 2011, C. 14, s. 232). <i>bk. toqıt.</i> Not: TT'nde dokutmak, dokuma işini yaptırmak (TS, 2011, s. 696).
52.	Түт- <i>ет.</i> Жүнді түйіртпегінен жазу, ұлпалау (QÄTS, 2011, C. 14, s. 526).	Tüt- <i>ет.</i> Jündi tüyirtpeginen jazuv, ulpalav (QÄTS, 2011, C. 14, s. 526).	Ditmek <i>f.</i> (yün) ditmek, açmak (QÄTS, 2011, C. 14, s. 526). Not: TT'nde ditmek 1. Yün, pamuk vb. tellere ayırarak kabartmak (TS, 2011, s. 681).
53.	Түткіз- <i>ет.</i> Жүннің түйіртпегін жаздыру, тазалату (QÄTS, 2011, C. 14, s. 527). <i>қараңыз: түттір.</i>	Tütkez- <i>ет.</i> Jünniñ tüyirtpeginen jazdıruv, tazalatuv (QÄTS, 2011, C. 14, s. 527). <i>qarañız: tüttir.</i>	Tütkez- <i>f.</i> Yünü birisine diltirmek, temizletmek (QÄTS, 2011, C. 14, s. 527). <i>bk. tüttir.</i>
54.	Түттір- <i>ет.</i> 1. Жүн түттіру, тазалату (QÄTS, 2011, C. 14, s. 527). <i>қараңыз: түткіз.</i>	Tüttir- <i>ет.</i> 1. Jün tüttirüv, tazalatuv (QÄTS, 2011, C. 14, s. 527). <i>qarañız: tütkiz.</i>	Tüttir- <i>f.</i> 1. Yünü birisine diltirmek, temizletmek (QÄTS, 2011, C. 14, s. 527). <i>bk. tütkiz.</i>
55.	Түтіл- <i>ет.</i> Жүн, түбіттің қылшығынан тазартылуы, тазалануы. Майда <i>түтілген</i> ұяң жүн буылдықсыз иірілуге де жақсы болады (QÄTS, 2011, C. 14, s. 528).	Tütıl- <i>ет.</i> Jün, tübittiñ qılşığınan tazartıluvı, tazalanuvı. Mayda tütilgen uyañ jün buvıldıqsız iyirilüvge de jaqsı boladı (QÄTS, 2011, C. 14, s. 528).	Ditilmek <i>f.</i> Yün ve tiftiğın temizlenmesi, diltilmesi, kabartılması. İyi diltilmiş yün kolay eğirilir (QÄTS, 2011, C. 14, s. 528). Not: TT'nde ditilmek, ditme işi yapılmak (TS, 2011, s. 681).
56.	Ұршық иір- Ұршық аспабын айналдырып жүнді ширатып созу; жіп иіру (QÄTS, 2011, C. 14, s. 743). <i>қараңыз: жіп иір, иір, ұршық иірді, ұршық созды.</i>	Urşıq iyir- Urşıq aspabın aynaldırıp jündi şıyratp sozuv; jip iyirüv (QÄTS, 2011, C. 14, s. 743). <i>qarañız: jip iyir, iyir, urşıq iyirdi, urşıq sozdı.</i>	Eğirmek <i>f.</i> İğ ile ipi bükme ve daha sonra eğirmek (QÄTS, 2011, C. 14, s. 743). <i>bk. jip iyir, iyir, urşıq iyirdi, urşıq sozdı.</i> Not: KTTTS'nde kelimenin 1. anlamı eğirmek (KTTTS, 2012, s. 250).

57.	<p>Ұршық иірді Ұршықпен жүннен жіп ширатты (QÄTS, 2011, C. 7, s. 403). <i>қараңыз: жіп иір, иір, ұршық иір, ұршық созды.</i></p>	<p>Urşıq iyirdi Urşıqpen jünnen jip şıyrattı (QÄTS, 2011, C. 7, s. 403). <i>qarañız: jip iyir, iyir, urşıq iyir, urşıq sozdı.</i></p>	<p>Eğirmek, eğırdi <i>f.</i> İğ ile yün eğırdi (QÄTS, 2011, C. 7, s. 403). <i>bk. jip iyir, iyir, urşıq iyir, urşıq sozdı.</i> Not: KTTTS'nde kelimenin 1. anlamı eğırmek (KTTTS, 2012, s. 250).</p>
58.	<p>Ұршық созды 1. Жіп иірді (QÄTS, 2011, C. 13, s. 231). 2. Ұршық иірді (QÄTS, 2011, C. 14, s. 743). <i>қараңыз: жіп иір, иір, ұршық иір, ұршық иірді.</i></p>	<p>Urşıq sozdı 1. Jip iyirdi (QÄTS, 2011, C. 13, s. 231). 2. Urşıq iyirdi (QÄTS, 2011, C. 14, s. 743). <i>qarañız: jip iyir, iyir, urşıq iyir, urşıq iyirdi.</i></p>	<p>Eğirmek, eğırdi <i>f.</i> 1. İplik yaptı (QÄTS, 2011, C. 13, s. 231). 2. İğ ile iplik yaptı (QÄTS, 2011, C. 14, s. 743). <i>bk. jip iyir, iyir, urşıq iyir, urşıq iyirdi.</i> Not: KTTTS'nde kelimenin 1. anlamı eğırmek (KTTTS, 2012, s. 250).</p>
59.	<p>Шүйкеле et. 1. Иіруге, есуге қолайлы болу үшін түтілген, созылған жүнді шумақтай орау; шүйке жасау. Оны шүйкелеген соң, ұршықпен иіріп, иірілген жіпті төгеді (QÄTS, 2011, C. 15. s. 478).</p>	<p>Şüykele et. 1. İyirüvge, esüvge qolaylı boluv üşin tütilgen, sozılğan jündi şumaqтай orav; şüyke jasav. Onı şüykelegen soñ, urşıqpen iyirip, iyirilgen jipti tögedi (QÄTS, 2011, C. 15. s. 478).</p>	<p>Yumaklamak f. 1. Kolay eğırilmesini sağlamak suretiyle yünü yumak haline getirmek, yumak yapmak. Yün yumak şeklindeylen eğırilir daha sonra dokumak için kullanılır (QÄTS, 2011, C. 15. s. 478). Not: TT'nde yumaklamak, yumak durumuna getirmek anlamına gelir (TS, 2011, s. 2614).</p>
60.	<p>Шүйкелен- et. 1. Түтілген, созылған жүннің шумақтай оралуы, шүйке жасалу. Түтілген жүн түрлеріне қарай бөлек-бөлек шүйкеленіп домалақтанады (QÄTS, 2011, C. 15. s. 478). <i>қараңыз: домалақтан.</i></p>	<p>Şüykelen- et. 1. Tütılgen, sozılğan jünniñ şumaqтай oravlı, şüyke jasaluv. Tütılgen jün türlerine qaray bölek-bölek şüykelenip domalaqтанadı (QÄTS, 2011, C. 15. s. 478). <i>qarañız: domalaqтан.</i></p>	<p>Yumaklanmak f. 1. Dıtılmiş yünün yumak haline getirilmesi. Dıtılmiş hazır yüne özelliklerine göre ayrı ayrı yumak yapılır (QÄTS, 2011, C. 15. s. 478). <i>bk. domalaqтан.</i> Not: TT'nde yumaklanmak, yumak durumuna gelmek (TS, 2011, s. 2614).</p>

Halı ve Düz Dokuma Yaygılarında Fiili Bildiren Kelimeler ile Anlamları başlıklı (2.1.3.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuz hakkında 60 fiil ele alındı. Bu fiiller, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda 51 fiili bildiren kelime ve kelime grubunun Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklamaları, ayrıca *adarğıla, ayşıqtas, zer saldı, zer toqı, mäymönkele (termele, ötkermele), tütkez (tüttir)* sözcüklerinin Türkiye Türkçesindeki izahları verildi.

Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinde *desenlemek, süslenmek (desenlenmek), yumaklanmak, hazırlamak (çözgü ipliğini dokuma tezgâhına geçirmek), eğirmek (eğirdi), kırmak, dokumak (örmek), bezetmek (süsletmek)* gibi fiillerin Kazak Türkçesinde birkaç eş anlamlı fiillerle karşılandığını incelememiz sırasında gördük. Örneğin, TT’ndeki *desenlemek* fiilini Kazak Türkçesinde *ayşıqta-, beze-, bezierle-, naqısta-, naqıšta-, oyula-, örnek sal-, örnekte-* gibi aynı anlamı taşıyan sekiz sözcük karşılamaktadır. TT’nde *süslenmek (desenlenmek)* anlamına gelen fiillerin KT’nde *ayşıqtan-, naqıstal-, naqıştal-, oyulan-, örnekte-, örnekten-* gibi 6 türlü karşılığı vardır. TT’nde *yumaklanmak* fiilinin KT’nde *domalaqtan-, şüykelen-* gibi iki türlü karşılığı mevcuttur. TT’nde *hazırlamak (çözgü ipliğini dokuma tezgâhına geçirmek)* fiilinin KT’nde *jügirt-, örmek jügirt(ti)-, örmek jügir-* gibi üç türlü karşılığı bulunmaktadır. TT’nde *eğirmek (eğirdi)* fiilinin KT’nde *jip iyir-, iyir-, urşıq iyir- (urşıq iyirdi)-, urşıq soz(dı)-* gibi beş türlü karşılığı mevcuttur. TT’ndeki *kırmak* fiilini KT’nde *küzemde-, küzem (jün) al* olarak aynı anlamda kullanılan iki fiil karşılamaktadır. TT’nde *dokumak (örmek)* anlamında kullanılan fiilin KT’nde *kilem toqı-, örmekte-, toqı-* şeklinde üç türlü karşılığı bulunur. TT’nde *bezetmek (süsletmek)* fiillerini KT’nde *naqıştat-, oyulatqız-, örnekte-, örnektetkiz-* gibi aynı anlama gelen dört türlü fiil karşılar. Böyle bir adlandırmalar yörelere göre değişir. Ayrıca, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerinden örnek vermiş olursak, KT’ndeki *jayıl-* fiili TT’nde *yayılmak, iyir- (iyirdi)* fiili *eğirmek (eğirdi), iyirt-* fiili *eğirtmek, iyiril-* fiili *eğirmek, toqı-* fiili *dokumak, toqıl-* fiili *dokunmak, toqıt-* fiili *dokutmak, tüt-* fiili *ditmek, tüttil-* fiili ise *ditilmek* anlamında kullanılır.

2.1.4. Halı ve Düz Dokuma Yayıglarda Sıfatı Bildiren Kelimeler ile Anlamları

Tablo 4: Sıfatlar ve Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Келіме ve Келіме Груплары
1.	Айшықты <i>сын. 1.</i> Ою-өрнекті, айшықталған (QÄTS, 2011, C. 1, s. 186). <i>қараңыз: нақысты, нақышты, оюлы, өрнекті.</i>	Ayşıqtı <i>sin. 1.</i> Oyu-örnekti, ayşıqtalğan (QÄTS, 2011, C. 1, s. 186). <i>qarañız: naqıstı, naqıştı, oyulı, örnekti.</i>	Desenli, motifli <i>sf. 1.</i> Nakışlı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 186). <i>bk. naqıstı, naqıştı, oyulı, örnekti.</i> Not: TT'nde verilen kelimenin anlamı desenli, motifli (KTTTS, 2012, s. 27).
2.	Алашалы <i>сын.</i> Алашасы көп, мол, алашасы бар (QÄTS, 2011, C. 1, s. 381).	Alaşalı <i>sin.</i> Alaşası kör, mol, alaşası bar (QÄTS, 2011, C. 1, s. 381).	Alaşalı (döşemesi olan) <i>sf.</i> Cicimi çok olan kimse (QÄTS, 2011, C. 1, s. 381). Not: TT'nde döşemeli <i>sf.</i> Döşemesi olan (TS, 2011, s. 717).
3.	Жабағылы 2. <i>сын.</i> Қысқы ұйысқан жабағы жүні түспеген (кой я түйе) (QÄTS, 2011, C. 5, s. 489).	Jabağılı 2. <i>sin.</i> Qısqı uyısқан jabağı jüni tüspegen (qoy ya tüye) (QÄTS, 2011, C. 5, s. 489).	Jabağılı 2. <i>sf.</i> Koyun ya devenin kış boyunca uzayan yünü (QÄTS, 2011, C. 5, s. 489).
4.	Күземе <i>сын.</i> Күзеп тасталған, күзелген, қыркылған (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429).	Küzeme <i>sin.</i> Küzep tasta-lğan, küzelgen, qırqılğan (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429).	Kırkılmış (yün) <i>sf.</i> Kırkılmış hazır yün (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). Not: TT'nde verilen kelimenin anlamı kırkılmış yün (KTTTS, 2012, s. 299).
5.	Кілемді <i>сын.</i> Кілемі бар, кілем жайылған (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).	Kilemdi <i>sin.</i> Kilemi bar, kilem jayılğan (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).	Kilemdi <i>sf.</i> Halı serilmiş, halısı olan kimse (KTTTS, 2012, s. 310). (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).
6.	Нақысты <i>сын. 1.</i> Ою-өрнекті, әшекейлі, бағдарлы (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>қараңыз: айшықты, нақышты, оюлы, өрнекті.</i>	Naqıstı <i>sin. 1.</i> Oyu-örnekti, äşekeyli, bağdarlı (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>qarañız: ayşıqtı, naqıştı, oyulı, örnekti.</i>	Desenli, motifli <i>sf. 1.</i> Desenli, nakışlı, süslü (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>bk. ayşıqtı, naqıştı, oyulı, örnekti</i> Not: TT'nde verilen kelimenin anlamı desenli, nakışlı, süslü (KTTTS, 2012, s. 468).
7.	Нақышты <i>сын. 1.</i> Оюлы,	Naqıştı <i>sin. 1.</i> Oyulı,	Desenli, motifli <i>sf. 1.</i> Desenli,

	өрнекті, әшекейлі (QÄTS, 2011, C. 11, s. 467). <i>қараңыз: айшықты, нақысты, оюлы, өрнекті.</i>	örnekti, äşekeyli (QÄTS, 2011, C. 11, s. 467). <i>qarañız: ayşıqtı, naqıstı, oyulı, örnekti.</i>	nakışlı, süslü (QÄTS, 2011, C. 11, s. 467). <i>bk. ayşıqtı, naqıstı, oyulı, örnekti.</i> Not: TT'nde verilen kelimenin anlamı desenli, nakışlı, süslü (KTTTS, 2012, s. 468).
8.	Оюлы <i>сын.</i> Оюы бар, оюланған, өрнек салынған (QÄTS, 2011, C. 12, s. 63). <i>қараңыз: айшықты, нақысты, нақышты, өрнекті.</i>	Oyulı <i>sin.</i> Oyuvı bar, oyulangān, örneк salınğan (QÄTS, 2011, C. 12, s. 63). <i>qarañız: ayşıqtı, naqıstı, naqıştı, örnekti.</i>	Desenli, motifli <i>sf.</i> Nakışlı, bezeli, süslü (QÄTS, 2011, C. 12, s. 63). <i>bk. ayşıqtı, naqıstı, naqıştı, örnekti.</i> Not: TT'nde verilen kelimenin anlamı nakışlı, bezeli süslü (KTTTS, 2012, s. 499).
9.	Өрнектес <i>сын.</i> Өрнегі бір, ұқсас (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205).	Örnektes <i>sin.</i> Örneгі bir, uqsas (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205).	Örnektes <i>sf.</i> Nakışı, deseni, motifi aynı olan (KTTTS, 2003, s. 431). (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205).
10.	Өрнекті <i>сын.</i> 1. Өрнегі бар, әшекейлі, өрнектелген (QÄTS, 2011, C. 12, s. 206). <i>қараңыз: айшықты, нақысты, нақышты, оюлы.</i>	Örnekti <i>sin.</i> 1. Örneгі bar, äşekeyli, örneктelgen (QÄTS, 2011, C. 12, s. 206). <i>qarañız: ayşıqtı, naqıstı, naqıştı, oyulı.</i>	Desenli, motifli <i>sf.</i> Nakışlı, süslü, işlemeli, bezekli (QÄTS, 2011, C. 12, s. 206). <i>bk. ayşıqtı, naqıstı, naqıştı, oyulı.</i> Not: TT'nde verilen kelimenin anlamı nakışlı, süslü, işlemeli, bezekli (KTTTS, 2012, s. 510).
11.	Тоқулы <i>сын.</i> Тоқылған (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227).	Toquvlı <i>sin.</i> Toqılğan (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227).	Dokumalı <i>sf.</i> Dokunmuş (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227). Not: TT'nde dokumalı <i>sf.</i> 2. Dokunmuş (TS, 2011, s. 695).
12.	Төсеулі <i>сын.</i> Жаюлы, төселген (QÄTS, 2011, C. 14, s. 367).	Tösevli <i>sin.</i> Jayulı, töselgen (QÄTS, 2011, C. 14, s. 367).	Serili <i>sf.</i> Serilmiş, döşenmiş (QÄTS, 2011, C. 14, s. 367). Not: TT'nde serili, <i>sf.</i> serilmiş, yayılmış (TS, 2011, s. 2071).
13.	Түбітті <i>сын.</i> Түбіті қалың. (QÄTS, 2011, C. 14, s. 458).	Tübitti <i>sin.</i> Tübiti qalıñ (QÄTS, 2011, C. 14, s. 458).	Tübitti <i>sf.</i> Tiftiği bol, kalın (QÄTS, 2011, C. 14, s. 458). Not: TT'nde verilen kelimenin anlamı гүр, kalın sık (yün) (KTTTS, 2012, s. 657).

14.	Шүйкелі <i>сын. 1.</i> Шүйкесі бар, басына шүйке қыстырған (ұршық) (QÄTS, 2011, C. 15, s. 478).	Şüykeli <i>sin. 1.</i> Şüykesi bar, basına şüyke qıstırğan (urşıq) (QÄTS, 2011, C. 15, s. 478).	Şüykeli <i>sf. 1.</i> Teşibaşına sarılarak eğilmeye hazırlanmış yün yumağı (QÄTS, 2011, C. 15, s. 478).
-----	--	--	--

Halı ve Düz Dokuma Yaygılarında Sıfatı Bildiren Kelimeler ile Anlamları başlıklı (2.1.4.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuz hakkında 14 sıfat ele alındı. Bu sıfatlar, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda sekiz sıfatı bildiren kelime ve kelime grubunun Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklamaları, ayrıca *alaşalı, jabağılı, kilemdi, örnektes, tübitti, şüykeli* sıfatlarının Türkiye Türkçesindeki izahları verildi.

Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesindeki *desenli (motifli)* sıfatını Kazak Türkçesinde *ayşıqtı, naqıstı, naqıştı, oyulı, örnekti* gibi aynı anlamı taşıyan beş sözcük karşılamaktadır. Ayrıca, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerinden örnek vermiş olursak, KT’ndeki *toquvlı* sıfatı TT’nde *dokumalı* anlamında kullanılır.

2.1.5. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Renk Adları ile Anlamları

Tablo 5: Renkler ve Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Kelime ve Kelime Grupları
1.	Ақ сын. 1. Қардың, сүттің түсіндей аппақ түс (QÄTS, 2011, C. 1, s. 211).	Aq sin. 1. Qardıñ, süttiñ түsindey appaq түs (QÄTS, 2011, C. 1, s. 211).	Beyaz, ak sf. 1. Kar veya süt gibi beyaz (QÄTS, 2011, C. 1, s. 211). Not: TT'nde ak, beyaz anlamına gelir (KTTTS, 2012, s. 30).
2.	Жасыл сын. 1. Жапырақтың, жас шөптің түсіндей, көк (QÄTS, 2011, C. 6, s. 170).	Jasil sin. 1. Japıraqtıñ, jas şöptiñ түsindey, kök (QÄTS, 2011, C. 6, s. 170).	Yeşil sf. 1. Yaprak ve çimen rengi (QÄTS, 2011, C. 6, s. 170). Not: TT'nde yeşil anlamına gelir (KTTTS, 2012, s. 193).
3.	Көк сын. 1. Ашық аспан тәрізді (түс). 2. Жасыл (түс) (QÄTS, 2011, C. 8, s. 221).	Kök sin. 1. Aşıq aspan tärizdi (tüs). 2. Jasil (tüs) (QÄTS, 2011, C. 8, s. 221).	Mavi sf. 1. Gökyüzü rengi. 2. Yeşil renk(QÄTS, 2011, C. 8, s. 221). Not: TT'nde kelimenin (III) 1. anlamı mavi renktir (KTTTS, 2012, s. 285).
4.	Қара сын. 1. Күйенің, көмірдің түсіндей (түс, бояу) (QÄTS, 2011, C. 9, s. 274).	Qara sin. 1. Küyeniñ, kömirdiñ түsindey (tüs, boyav) (QÄTS, 2011, C. 9, s. 274).	Siyah, kara sf. 1. Kurum, kömür gibi renk (QÄTS, 2011, C. 9, s. 274). Not: TT'nde kelimenin (I) 1. anlamı kara, siyah renktir (KTTTS, 2012, s. 344).
5.	Қоңыр сын. Қара мен қызылдың аралығындағы қою күрең түс (QÄTS, 2011, C. 10, s. 48).	Qoñır sin. Qara мен qızıldiñ aralıǵındaǵı qoyu küreñ түs (QÄTS, 2011, C. 10, s. 48).	Kahverengi sf. Siyah ve kırmızı arasındaki koyu renk (QÄTS, 2011, C. 10, s. 48). Not: TT'nde kelimenin 1. anlamı kahverengi (KTTTS, 2012, s. 381).
6.	Қызыл сын. Қан түсті, қырмызы (QÄTS, 2011, C. 10, s. 499).	Qızıl sin. Qan tüsti, qırmızı (QÄTS, 2011, C. 10, s. 499).	Kırmızı, kızıl, al sf. Kan gibi kırmızı (QÄTS, 2011, C. 10, s. 499). Not: TT'nde kelimenin 1. anlamı kızıl, kırmızı, al (KTTTS, 2012, s. 409).

7.	Сары сын. Піскен егіннің немесе алтынның түсіндей түс (QÄTS, 2011, C. 12, s. 704).	Sarı sin. Pisken eginiñ nemese altınıñ түsindey түс (QÄTS, 2011, C. 12, s. 704).	Sarı sf. Yetişmiş ekin veya altın gibi renk (QÄTS, 2011, C. 12, s. 704). Not: TT’nde kelimenin (I) 1. anlamı sarı renktir (KTTTS, 2012, s. 551).
----	---	---	---

Halı ve Düz Dokuma Yaygılarını Dokumada Kullanılan Renk Adları ile Anlamları başlıklı (2.1.5.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) toplam 101 renk çeşidi tespit edildi. Genelde renkler, ana (düz) renk ve ara (karışık) renk diye ikiye ayrılırlar. Çalışmamızda *beyaz, siyah, kırmızı, mavi, sarı* gibi beş ana (düz) renk, bunun yanı sıra halı ve düz dokuma yaygılarda kullanılan yeşil ve kahverengi gibi ara renkleri ele aldık. Esas alınan renkleri, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde gösterdik. Tablonun üçüncü sütununda renk adlarının Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklamalarını verdik. *Sarı* renk hem Kazak hem de Türkiye Türkçesinde kullanılan ortak kelimedir. Bazen TT’nde *beyaz* renk KT’ndeki gibi *ak*; *siyah* renk *kara*; *kırmızı* renk ise *kızıl* şeklinde kullanılabilir. Böyle bir adlandırmalar yörelere göre değişir. Ayrıca, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerinden örnek verirsek, KT’ndeki ara renklerden *jasıl* renk Türkiye Türkçesinde *yeşil* diye adlandırılır. Diğer ara (karışık) renkere gelince, “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) incelenen ve ana (düz) renklerin karışımından meydana gelen 94 rengin listesini bu kısımda verdik. 1. *Al küreñ*, kızıl kahve, koyu kırmızı renk (QÄTS, 2011, C. 1, s. 309); 2. *Al qara*, siyah (QÄTS, 2011, C. 1, s. 309); 3. *Al qara kök*, lacivert (QÄTS, 2011, C. 1, s. 309); 4. *Al qızıl*, açık kırmızı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 309); 5. *Ala*, alaca, benekli (QÄTS, 2011, C. 1, s. 333); 6. *Ala şubar*, benekli, alacalı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 336); 7. *Alabajaq*, alacalı, renkli (QÄTS, 2011, C. 1, s. 339); 8. *Alabarqın*, koyu kahverengi (QÄTS, 2011, C. 1, s. 340); 9. *Alalı*, alacalı, renkli, benekli (QÄTS, 2011, C. 1, s. 358); 10. *Alaşabır (I)*, birkaç renkten meydana gelen alaca, benekli, rengarenk (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380); 11. *Aq ala*, siyah veya başka renklerin beyazla karışımı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 333); 12. *Aq boz*, beyazımsı, boz renk (QÄTS, 2011, C. 1, s. 215); 13. *Aq sarı*, sarımsı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 224); 14. *Aq sur*, boz (QÄTS, 2011, C. 13, s. 375); 15. *Aq şulan*, beyazımsı

(QÄTS, 2011, C. 15, s. 433); 16. *Aq şubar*, beyazı daha üstün alacalı, benekli (QÄTS, 2011, C. 15, s. 441); 17. *Aqşıl sarı*, beyazı daha üstün sarı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 705). 18. *Appaq*, bembeyaz (*I*) kar gibi beyaz (QÄTS, 2011, C. 1, s. 563); 19. *Äppaq*, bembeyaz (QÄTS, 2011, C. 2, s. 469); 20. *Boz (I)*, beyazımsı, boz (QÄTS, 2011, C. 3, s. 402); 21. *Boz ala*, boz (QÄTS, 2011, C. 3, s. 402); 22. *Boz şubar*, benekli, alacalı, boz (QÄTS, 2011, C. 3, s. 403); 23. *Jap-jasil (I)*, yemyeşil (QÄTS, 2011, C. 6, s. 54); 24. *Jasil ala*, beyaz, siyah veya başka renklerle yeşil rengin karışımı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 337); 25. *Kök ala*, beyaz, siyah veya başka renklerle mavi rengin karışımı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 337); 26. *Kök jasil (jasıl kök)*, mavi ve yeşilin karışımı (QÄTS, 2011, C. 6, s. 172); 27. *Kök şubar*, mavisi daha üstün alacalı, benekli (QÄTS, 2011, C. 15, s. 442); 28. *Kökşulan*, mavi renge yakın, mavimsi (QÄTS, 2011, C. 15, s. 433); 29. *Kökzeñgir*, mavimsi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 237); 30. *Köktili*, mavisi daha üstün renk (QÄTS, 2011, C. 8, s. 248); 31. *Kökşil*, açık mavi, gök mavisi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 249); 32. *Kökşil külgin*, buz mavisi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 249); 33. *Kökşildev*, mavimsi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 249); 34. *Kökşiltim*, mavimtırak (QÄTS, 2011, C. 8, s. 249); 35. *Külgin (I)*, *a.* kül rengi, gri, *b.* mor (QÄTS, 2011, C. 8, s. 464); 36. *Külgindev*, *a.* boz, *b.* açık mor (QÄTS, 2011, C. 8, s. 464); 37. *Küñgirt jasil*, koyu yeşil (QÄTS, 2011, C. 8, s. 530); 38. *Küñgirt kök*, koyu lacivert (QÄTS, 2011, C. 8, s. 530); 39. *Küñgirt qoñur*, koyu kahverengi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 531); 40. *Küñgirt sarı*, açık kahverengi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 531); 41. *Küreñ qoşqıl*, koyu kiremit rengi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 550) / (QÄTS, 2011, C. 10, s.160); 42. *Küreñ qızıl*, kiremit rengi, kızıl kahve (QÄTS, 2011, C. 8, s. 550); 43. *Küreñ sarı*, koyu sarı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 550); 44. *Qap-qara*, simsiyah (QÄTS, 2011, C. 9, s. 258); 45. *Qara ala*, beyaz veya başka rengin siyahla karışımı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 337); 46. *Qara kök*, *a.* koyu lacivert (QÄTS, 2011, C. 9, s. 285); 47. *Qara küñgirt*, siyah kahverengi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 531); 49. *Qara küreñ*, koyu kahverengi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 551); 50. *Qara qoñur*, *a.* Siyah ve kahverenginin karışımı (QÄTS, 2011, C. 9, s. 289); 51. *Qara qoşqıl*, *a.* siyah kahverengi (QÄTS, 2011, C. 9, s. 289) / (QÄTS, 2011, C. 10, s. 160); 52. *Qara sur*, siyah ve gri karışımı (QÄTS, 2011, C. 13, s. 375); 53. *Qara şubar*, beyaz ve veya başka rengin siyahla karışımı (QÄTS, 2011, C. 15, s. 442); 54. *Qoñur küreñ*, koyu kahverengi (QÄTS, 2011, C. 10, s. 50); 55. *Qoñurqay küreñ*, açık kahverengi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 551); 56. *Qoñur qoşqıl*, koyu kahverengi (QÄTS, 2011, C. 10, s. 50); 57. *Qop-qoñur*, koyu

kahverengi (QÄTS, 2011, C. 10, s. 63); 58. *Qoşqıl*, koyu kahverengi, siyah kahverengi (QÄTS, 2011, C. 10, s. 160); 59. *Qoşqıl qızıl*, koyu kırmızı (QÄTS, 2011, C. 10, s. 160); 60. *Qurım sarı*, koyu kırmızı, kiremit rengi (QÄTS, 2011, C. 10, s. 441); 61. *Qızğıl, qızğilt*, açık kırmızı (QÄTS, 2011, C. 10, s. 485); 62. *Qızğilt küreñ*, kiremit rengi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 551); 63. *Qızğilt sarı*, açık kırmızı ve sarının karışımı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 705); 64. *Qızıl ala*, beyaz, siyah veya başka renklerin kırmızıyla karışımı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 338); 65. *Qızıl küreñ*, kiremit rengi, kızıl kahve (QÄTS, 2011, C. 8, s. 551); 66. *Qızıl qoñır*, koyu kiremit rengi (QÄTS, 2011, C. 10, s. 51); 67. *Qızıl qoşqıl*, koyu kırmızı (QÄTS, 2011, C. 10, s. 503); 68. *Qızıl sarı*, kırmızı ve sarının karışımı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 705); 69. *Qızıl şubar*, beyaz veya başka rengin kırmızıyla karışımı (QÄTS, 2011, C. 15, s. 442); 70. *Moyıl qara*, simsiyah (QÄTS, 2011, C. 11, s. 260); 71. *Montıq: montıq qara*, simsiyah (QÄTS, 2011, C. 11, s. 288); 72. *Nart*, koyu kırmızı (QÄTS, 2011, C. 11, s. 489); 73. *Narttay qızıl*, kıpkırmızı (QÄTS, 2011, C. 10, s. 505); 74. *Sap-sarı*, sapsarı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 667); 75. *Sarğilt qızıl, sarğış qızıl* sarı ve kırmızı karışımı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 684 - 685); 76. *Sarğilt sur*, sarı ve gri karışımı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 684); 77. *Sarğılttav, sarğış, sarğıştav*, sarımsı, sarımtırak (QÄTS, 2011, C. 12, s. 685); 78. *Sarı küreñ, sarğış küreñ*, koyu sarı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 551) / (QÄTS, 2011, C. 12, s. 685); 79. *Sarğış qoñır*, sarı ve kahverenginin karışımı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 685); 80. *Sarşa*, sarımsı, açık sarı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 704); 81. *Sarı ala*, siyah veya başka renklerin sarıyla karışımı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 706); 82. *Sarı şubar*, sarısı daha üstün benekli, alacalı renk (QÄTS, 2011, C. 12, s. 707); 83. *Sur*, gri (QÄTS, 2011, C. 13, s. 375); 84. *Surğilt*, boz (QÄTS, 2011, C. 13, s. 381); 85. *Tarlan*, benekli, alacalı (QÄTS, 2011, C. 13, s. 744); 86. *Teñbil şubar*, alacalı, benekli (QÄTS, 2011, C. 15, s. 442); 87. *Torı ala*, beyaz, siyah veya başka renklerle açık kahverengi karışımı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 338); 88. *Şegir*, sarımsı, sarımtırak (QÄTS, 2011, C. 15, s. 319); 89. *Şiyki sarı, şiykil, şiykil sarı*, sapsarı, açık sarı (QÄTS, 2011, C. 15, s. 363) / (QÄTS, 2011, C. 12, s. 707); 90. *Şulan*, buz mavisi (QÄTS, 2011, C. 15, s. 433); 91. *Şubar ala*, alacalı, benekli (QÄTS, 2011, C. 15, s. 442); 92. *Şım jasıl*, yemyeşil (QÄTS, 2011, C. 15, s. 553); 93. *Şım qara*, simsiyah (QÄTS, 2011, C. 15, s. 553); 94. *Şım qızıl*, kıpkırmızı, koyu kırmızı (QÄTS, 2011, C. 15, s. 553).

2.1.6. Halı ve Düz Dokuma Yayırları Dokumada Kullanılan Boya ve Boyar Maddelerin Adları ile Anlamları

Tablo 6: Boya, Boyar Maddeler ve Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Kelime ve Kelime Grupları
1.	Басытқы <i>зат. 1.</i> Бір нәрсенің уытын, күшін қайтаратын зат. Қазақтың халықтық әдісінде бояуға ашудас, мүсәтір, тұз қосып, оған <i>басытқы</i> деп аздап май салады (QÄTS, 2011, С. 3, s. 91).	Basıtqı <i>зат. 1.</i> Bir nәrseniң uvıtın, күşin qaytaratın зат. Qazaqtıñ halıqtıq әdisinde boyavğa aşuvdas, müsätir, tuz qosıp, oğan <i>basıtqı</i> dep azdap may saladı (QÄTS, 2011, C. 3, s. 91).	Basıtqı a. 1. Bir şeyin zehirini azaltan veya yok eden madde. Kazak Türklerinin geleneksel yönteminde boyaya amonyak, kezzap (asit) tuz (şap) katılır ve onların zararını azaltmak için biraz yağ eklenir (QÄTS, 2011, C. 3, s. 91).
2.	Бояғыш <i>зат. хим.</i> 1. Тоқыма материалдарды, теріні, елтіріні, қағазды, пластмассаны бояйтын органикалық қосылыстар. <i>Бояғыштар</i> химиялық құрылымы бойынша азо-бояғыштар, нитрозо-бояғыштар, хинониминді, индигоидті және т.б. болып бөлінеді (QÄTS, 2011, C. 3, s. 517).	Boyağış <i>зат. хим.</i> 1. Тоқыма материалдарды, теріні, елтіріні, қағазды, пластмассаны бояйтін органикалық қосылыстар. <i>Boyağıштар</i> химиялық құрылымы бойынша азо-бояғыштар, нитрозо-бояғыштар, хинониминді, индигоидті және т.б. болып бөлінеді (QÄTS, 2011, C. 3, s. 517).	Boyar madde a. kim. 1. Dokuma malzemelerini, deri, kuzu derisi, kağıt ve plastiği boyamak için kullanılan organik bileşikler. <i>Boyar maddeler</i> kimyasal bileşime göre <i>azo boyar maddeleri, nitrozo boyar maddeleri, kinonimin boyar maddeleri, indigo boyar maddeleri</i> vb. olarak ayrılır (QÄTS, 2011, C. 3, s. 517). Not: TT'nde <i>boyar madde, a. kim. 1.</i> Bazı ortamlarda çözünerek ortama belli renk veren, doğal veya yapay renkli madde, boyar (TS, 2011, s. 387).
3.	Бояу <i>зат.</i> Тоқыма және синтетикалық материалдарға, тері, былғары, қағаз т.б. материалдарға түрлі түспен оң беретін технологиялық	Boyav Тоқыма және синтетикалық материалдарға, тері, былғары, қағаз т.б. материалдарға түрлі түспен оң беретін технологиялық protsess (QÄTS, 2011, C. 3,	Boya a. Dokuma ve sentetik malzemelere, deri, kağıt vb. farklı renklerle şekil veren teknolojik süreçtir (QÄTS, 2011, C. 3, s. 519). Not: TT'nde <i>boya, a. 1.</i> Renk

	процесс (QÄTS, 2011, C. 3, s. 519).	s. 519).	vermek, dış etkilere korumak için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde (TS, 2011, s. 386).
--	-------------------------------------	----------	---

Halı ve Düz Dokuma Yaygılarını Dokumada Kullanılan Boya ve Boyar Maddelerin Adları ile Anlamları başlıklı (2.1.6.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuzla ilgili üç kelime ele alındı. Bu kelimeler, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde verildi. Tablonun üçüncü sütununda iki kelimenin Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklamaları, ayrıca *basıtqı* sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki izahı verildi. KT’ndeki *basıtqı* kelimesi ip boyamada renklerin sabitleşmesi için ilave edilen şap, tuz gibi madde şeklinde tanımlanır. Ayrıca, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerinden örnek vermiş olursak, KT’ndeki *boyav* kelimesi TT’nde boya şeklinde kullanılır.

2.1.7. Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Dokumada Kullanılan Yanış (Motif) Adları ile Anlamları

Tablo 7: Yanış Adları ve Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Kelime ve Kelime Grupları
1.	Айшықгүл <i>зат. қолөнер</i> Ою-өрнектің түрі. Әсіресе өрнек элементтерінен көбірек кездесетіндер: <i>айшықгүл, жұлдызгүл, күншығар</i> (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185). (Foto. 84).	Ayşığül <i>зат. қолөнер</i> Ою-өрнектің түрі. Әсіресе өрнек элементтерінен көбірек кездесетіндер: <i>ayşığül, juldızgül, küñşıғar</i> (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185). (Foto. 84).	Ayşığül (hilal, ayça motifi) <i>a. el sanatı.</i> Bir tür motif. Özellikle daha çok, <i>ayşığül</i> (hilal, ayça), <i>juldızgül</i> (yıldız), <i>küñşıғar</i> (gün) gibi motiflere sık rastlanır (QÄTS, 2011, C. 1, s. 185). Not: TT'nde ayşığ kelimesinin 1. anlamı hilal, ayça, yeni ay (KTTTS, 2012, s. 27). (Foto. 84).
2.	Аламыш <i>зат. сөйл.</i> Әлеміш (әшекей, өрнек, оюдың түрі). <i>Аламыш өрнегі</i> шахмат тақтасының сызығы сияқты жарыса салынған қысқа - қысқа, кейде көлемді ұзын сызықтардан түзіледі (QÄTS, 2011, C. 1, s. 361). <i>қараңыз: ендірма.</i> (Foto. 85).	Alamış <i>at. сөйл.</i> Älemiş (әшекей, өрнек, ойудың түрі). <i>Alamış өрнегі</i> шахмат тақтасының сызығы сияқты жарыса салынған қысқа-қысқа, кейде көлемді ұзын сызықтардан түзіледі (QÄTS, 2011, C. 1, s. 361). <i>қараңыз: ендірма.</i> (Foto. 85).	Alamış (satranç) <i>a. hlk. Älemiş</i> (Alacalı) bir tür süs, motif, yanış. <i>Alamış motifi</i> satranç tahtasının çizgisine benzer kısa kısa, bazen de uzun çizgilerden meydana gelir (QÄTS, 2011, C. 1, s. 361). <i>bk. ендірма.</i> Not: Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde, İçel ve çevresinde satranç bir çeşit yün dokuma örneği, motifi anlamına gelir (DS, 2009, C.6, s. 4675). (Foto. 85).
3.	Алақұрт <i>зат. қолөнер.</i> Бұйым шетіне салынатын ұсақ ою-өрнек түрі (QÄTS, 2011, C. 1, s. 357). (Foto. 86).	Alaқurt <i>зат. қолөнер.</i> Buуым шетіне салынатын ұсақ ою-өрнек түрі (QÄTS, 2011, C. 1, s. 357). (Foto. 86).	Alaқurt (ala böcek) <i>a. el sanatı.</i> Yaygı kenarına işlenen bir motif türü (QÄTS, 2011, C. 3, s. 604). Not: KTTTS'nde alakurt <i>a.</i> Kazak halı, kilimlerinde görülen bir tür motiftir (KTTTS, 2012, s. 35). (Foto. 86).

4.	<p>Арқармүйіз <i>зат. қолөнер</i> Оюдың түрі. Арқармүйіз қошқармүйізге жақын бейнелес ою (QÄTS, 2011, C. 1, s. 624). (Foto. 87).</p>	<p>Arqarmüyiz <i>зат. qolöner</i> Oyudın türü. Arqarmüyiz qoşqarmüyizge jaqın beyneles oyu (QÄTS, 2011, C. 1, s. 624). (Foto. 87).</p>	<p>Arqarmüyiz (dağ koyunu boynuzu motifi) <i>a. el sanatı.</i> Bir çeşit motif. Koçboynuzu motifi ile benzerlik gösterir (QÄTS, 2011, C. 1, s. 624). Not: TT’nde arqar – dağ koyunu, müyiz kelimesi ise boynuz anlamına gelir (KTTTS, 2012, s. 51, 460). (Foto. 87).</p>
5.	<p>Аспалы өрнек <i>этно. Кілем өрнегі</i> Кілем өрнегін, «аспалы өрнек» немесе «кілем өрнегі» деп атайды (QÄTS, 2011, C. 2, s. 21).</p>	<p>Aspalı örnek <i>etn. Kilem örneгі</i> Kilem örneгin, “aspalı örnek” немесе “kilem örneгі” деп ataydı (QÄTS, 2011, C. 2, s. 21).</p>	<p>Aspalı örnek, kilem örneгі (halı motifi) <i>etn.</i> Halı motifine “aspalı örnek” veya “kilem örneгі” denir (QÄTS, 2011, C. 2, s. 21). Not: TT’nde kilem – halı, örnek ise nakış, motif anlamına gelir (KTTTS, 2012, s. 310, 510).</p>
6.	<p>Ботамойын <i>зат. қолөнер.</i> Қазақ, қырғыз, қарақалпақ қолөнерінде кездесетін ирек сияқты, латынның S әрпі тәрізді ою. <i>Ботамойын</i> - сақтар заманынан бері келе жатқан өте көне өрнек (QÄTS, 2011, C. 3, s. 514). (Foto. 88).</p>	<p>Botamoyın <i>зат. qolöner</i> Qazaq, qırğız, qaraqalpaq qolönerinde kezdesetin irek siyaqtı, latınның S әrpi tәrizdi oyu. <i>Botamoyın</i> – saqtar zamanınan beri kele jatqan öte köne örnek (QÄTS, 2011, C. 3, s. 514). (Foto. 88).</p>	<p>Botamoyın (deve boynu motifi) <i>a. el sanatı.</i> Kazak, Kırgız, Karakalpak el sanatında işlenen zikzak (dalga) şeklinde S harfine benzer motif. Adı geçen motif, Saka devrinden devam edegelen çok eski bir motif türü (QÄTS, 2011, C. 3, s. 514). Not: TT’nde bota – deve yavrusu, moyın kelimesi ise boyun anlamına gelir (KTTTS, 2012, s. 103, 452). (Foto. 88).</p>
7.	<p>Геометриялық оюлар <i>өнер.</i> Түрлі бұйымдар мен құрылыстарды әшекейлеу әдісінің геометриялық элементтерге негізделген түрі (QÄTS, 2011, C. 4, s. 293).</p>	<p>Geometriyalıq oyular <i>өнер.</i> Türli buyımdar men qurılıstardı äshekeylev ädisiniң geometriyalıq elementterge negizdelgen türü (QÄTS, 2011, C. 4, s. 293).</p>	<p>Geometrik desenler (motifler) <i>a. sanat.</i> Her türlü eşya ve mimari süslemede geometrik elementlerden esinlenerek işlenen yapılar (QÄTS, 2011, C. 4, s. 293). Not: TT’nde kelimenin anlamı geometrik desen, motif (Deniz, 2013, s. 570).</p>

8.	<p>Ендіріме <i>зат. этн. қолөнер.</i> Бір басы үшкір үшбұрыш түріндегі геометриялық өрнектің аты. Мұндай өрнектер ши орауында, терме бауларда, кілем-алашаларда, сүйек өрнектерінде көбірек кездеседі (QÄTS, 2011, C. 5, s. 291). <i>қараңыз: аламыш.</i> (Foto. 85).</p>	<p>Endirme <i>зат. etn. qolöner.</i> Bir bası üçkir üçburuş türin-degi geometriyalıq örnektiñ atı. Munday örneker şiy oravında, terme bavlarda, kilem-alaşalarda, süyek örnekerinde köbirek kezdesedi (QÄTS, 2011, C. 5, s. 291). <i>qarañız: alamış.</i> (Foto. 85).</p>	<p>Endirme (satırañç) <i>a. etn. el sanati.</i> Bir ucu keskin üçgen şeklinde geometrik motif. Bunun gibi motifler <i>şiy oravı</i> (hasır örgücülüğünde), <i>terme bav</i> (desenli bağlarda), <i>kilem-alaşa</i> (halı-cicim), <i>süyek</i> (kemik) motiflerinde daha çok bulunabilir (QÄTS, 2011, C. 5, s. 291). <i>bk. alamış.</i> Not: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde, İçel ve çevresinde satırañç bir çeşit yün dokuma örneği, motifi anlamına gelir (DS, 2009, C.6, s. 4675). (Foto. 85).</p>
9.	<p>Жапырақ <i>зат. қолөнер.</i> Жапырақ пішіндес ою түрі (QÄTS, 2011, C. 6, s. 61). (Foto. 89).</p>	<p>Japıraq <i>зат. qolöner.</i> Japıraq pişindes oyu türü (QÄTS, 2011, C. 6, s. 61). (Foto. 89).</p>	<p>Japıraq (Yapraq motifi) <i>a. el sanati.</i> Yaprak gibi yanış (QÄTS, 2011, C. 6, s. 61). Not: TT’nde kelimenin anlamı yaprak (KTTTS, 2012, 187). (Foto. 89).</p>
10.	<p>Жұлдызгүл <i>зат. қолөнер.</i> Қазақ қолөнерінде <i>жұлдыз, жұлдызгүл</i> деп аталатын өрнек бар (QÄTS, 2011, C. 6, s. 546). (Foto. 90).</p>	<p>Juldızgöl <i>зат. qolöner.</i> Qazaq qolönerinde <i>juldız, juldızgöl</i> dep atalatın örneк bar (QÄTS, 2011, C. 6, s. 546). (Foto. 90).</p>	<p>Juldızgöl (yıldız motifi) <i>a. el sanati.</i> Kazak Türklerinin el sanatında <i>juldız</i> (yıldız), <i>juldızgöl</i> (yıldızgöl) motiflerine rastlanır (QÄTS, 2011, C. 6, s. 546). Not: TT’nde juldız - yıldız anlamına gelir (Deniz, 2013, s. 570). (Foto. 90).</p>

11.	<p>Ірек өрнегі қолөнер. <i>Ірек</i> (қазақ қолөнеріндегі өрнектің бір түрі). <i>Ірек өрнегі</i> кейде түзу сызықтардың сынықтары мен доғал сынықтардың ұштары арқылы жасалады. Оюдың негізгі мотивін геометриялық фигуралар - ромбтар, <i>иректер</i>, үшбұрыштар, параллель сызықтар, т.б. құрайды (QÄTS, 2011, C. 7, s. 339 - 343). (Foto. 91).</p>	<p>İrek örneği qolöner. <i>İrek</i> (qazaq qolönerindeki örnek-tiñ bir türü). İrek örneği keyde tüzüv sızıqtardıñ sınıqtarı men doğal sınıqtardıñ uştarı arqılı jasaladı. Oyudıñ negizgi motivin geometriyalıq figuralar-rombtar, irekter, üşburıstar, parallel sızıqtar, t.b. quraydı (QÄTS, 2011, C. 7, s. 339 - 343). (Foto. 91).</p>	<p>İrek örneği (zikkzak motifi) <i>a. el sanatu. İrek</i> (Kazak el sanatın-daki motif çeşidi). <i>İrek</i> (zikkzak) <i>motifi</i>, bazen düz çizgilerin, bazen de yuvarlak biçimlerinin parçalarından meydana gelir. Genelde geometrik motfiler, eşkenar dörtgen, zikkzak, üçgen ve paralel çizgilerden oluşur (QÄTS, 2011, C. 7, s. 339 - 343). Not: TT'nde irek kelimesi (I) zikkzaklı, eğik, eğri. (II) motif, desen anlamında kullanılır (KTTTS, 2012, s. 247). (Foto. 91).</p>
12.	<p>Күншығар зат. <i>қолөнер.</i> Күннің шығу сәтін бейнелейтін өрнек, үлгі. Әсіресе көбірек кездесетіндер: <i>айшықгүл, жұлдызгүл, күншығар</i> (QÄTS, 2011, C. 8, s. 525). (Foto. 92).</p>	<p>Künşığar zat. <i>qolöner.</i> Künniñ şığuv sätin beyneleytin örneк, üлgi. Äsirese köbireк kezdesetinder: <i>ayşıqgül, juldızgül, күншығар</i> (QÄTS, 2011, C. 8, s. 525). (Foto. 92).</p>	<p>Künşığar (gün motifi) <i>a. el sanatu.</i> Güneşin doğma anını hatırlatan motif. Özellikle daha sık rastlanılan motifler, <i>ayşıqgül</i> (hilal), <i>juldızgül</i> (yıldızgül), <i>künşığar</i> (güneş ışını) (QÄTS, 2011, C. 8, s. 525). Not: TT'nde gün güneşi simgeleyen motiftir (Acar, 1975, s. 53). (Foto. 92).</p>
13.	<p>Қазтабан зат. <i>қолөнер.</i> Қаздың табанына ұқсас үш тағанды ою-өрнек (QÄTS, 2011, C. 9, s. 17). (Foto. 93).</p>	<p>Qaztaban zat. <i>qolöner.</i> Qazdıñ tabanıна uqsas üş tağandı oyu-örneк (QÄTS, 2011, C. 9, s. 17). (Foto. 93).</p>	<p>Qaztaban (kaz ayağı motifi) <i>a. el sanatu.</i> Kazın ayağıна benzer üç çubuklu motif (QÄTS, 2011, C. 9, s. 17). Not: TT'nde Yozgat ve çevresinde kaz ayağı motifi diye bilinir (Deniz, 2000, s. 139). (Foto. 93).</p>
14.	<p>Қиықша зат. Қиықшалап, үшкілдеп жасалған зат, әшекейлік ою-өрнек (QÄTS, 2011, C. 9, s. 580). (Foto. 94).</p>	<p>Qiyıqşa zat. Qiyıqşalap, üşkildep jasalğan zat, äşekeylik oyu-örneк (QÄTS, 2011, C. 9, s. 580). (Foto. 94).</p>	<p>Qiyıqşa (yelen) <i>a. Üçgen veya çubuğa benzer motif</i> (QÄTS, 2011, C. 9, s. 580). Not: Türkiye'de Halk Ağızından Derleme Sözlüğü'nde - Kr., ve - Mr. civarlarında yelen (I)</p>

			kilim, halı kıyısındaki süs (motif) anlamında kullanılır (DS, 2009, C.6, s. 4235). (Foto. 94).
15.	Қошқармүйіз <i>зат. этн. қолөнер.</i> Қошқардың мүйізі тәрізді қазақтың ұлттық дәстүрлі өрнегі, оюы. Ою-өрнек дүниесінде <i>қошқармүйіз, құсқанат, түйетабан</i> өрнектерімен бірге күнделікті болмысты бейнелейтін тұтас көріністердің мол болуы өте қызғылықты (QÄTS, 2011, C. 10, s. 159). (Foto. 95).	Қошқармүйіз <i>зат. этн. қолөнер.</i> Қошқардың мүйізі тәрізді қазақтың ұлттық дәстүрлі өрнегі, оюу. Ою-өрнек дүниесіндегі <i>қошқармүйіз, құсқанат, түйетабан</i> өрнектерімен бірге күнделікті болмысты бейнелейтін тұтас көріністердің мол болуы өте қызғылықты (QÄTS, 2011, C. 10, s. 159). (Foto. 95).	Қошқармүйіз (қошқармүйіз motifi) <i>a. этн. el sanatı.</i> Қошқардың мүйізі тәрізді қазақтың ұлттық дәстүрлі өрнегі, оюу. Ою-өрнек дүниесіндегі <i>қошқармүйіз, құсқанат, түйетабан</i> өрнектерімен бірге күнделікті болмысты бейнелейтін тұтас көріністердің мол болуы өте қызғылықты (QÄTS, 2011, C. 10, s. 159). Not: TT'nde kelimenin anlamı koş boynuzu motifi (Deniz, 2013, s. 570). (Foto. 95).
16.	Құсмұрын өрнегі Құс тұмсығын бейнелейтін ою. Моңғолия қазақтарының ою - өрнектерінде <i>құсмұрын, жүрекке, түйетабан, қазтабан, қазтамақ</i> оюларын <i>құсмұрын өрнегі</i> деп те атайды (QÄTS, 2011, C. 10, s. 452).	Құсмұрын өрнегі Құс тұмсығын бейнелейтін ою. Моңғолия қазақтарының ою-өрнектерінде <i>құсмұрын, жүрекке, түйетабан, қазтабан, қазтамақ</i> оюларын <i>құсмұрын өрнегі</i> деп те атайды (QÄTS, 2011, C. 10, s. 452).	Құсмұрын өрнегі (құс motifi) <i>a.</i> Құсның gagasını hatırlatan motif adı. Moğolistan Kazakları'ı <i>kuş gagası, kalp, deve tabanı, kaz ayağı, kaz boynu</i> motiflerinin hepsi <i>qusmurın</i> (kuş motifi) diye adlandırılır (QÄTS, 2011, C. 10, s. 452). Not: TT'nde kelimenin anlamı kuş motifidir (Deniz, 2013, s. 570).
17.	Мақлуқат <i>зат. қолөнер.</i> Хайуанаттар тақырыбындағы ою-өрнектер. Мақлуқат қазақ ою-өрнегіндегі аңтабы сарыны (QÄTS, 2011, C. 11, s. 21).	Мақлуқат <i>зат. қолөнер.</i> Хайуанаттар тақырыбындағы ою-өрнектер. Мақлуқат қазақ ою-өрнегіндегі аңтабы сарыны (QÄTS, 2011, C. 11, s. 21).	Mahlûkat (KTTTS, 2012, s. 430). <i>a. el sanatı.</i> Hayvan motifleri. Mahlûkat, Kazak Türklerinde hayvan motiflerinin genel adıdır (QÄTS, 2011, C. 11, s. 21).

18.	Мүйіз өрнегі <i>этно.</i> Жан-жануарлардың мүйізінің пішіндеріне ұқсас қазақтың ұлттық, оюының жалпы атауы. <i>Қошқармүйіз, қосмүйіз, сыңармүйіз, сынықмүйіз, сырға, маралмүйіз, төртқұлақ, түйемойнақ</i> деп аталатын мүйіз өрнегінің халық арасында қалыптасқан байырғы түрі мен атауы өте көп (QÄTS, 2011, С. 11, s. 379).	Müyüz örneği <i>этно.</i> Jan-januvarlardıñ müyiziniñ pişinderine uqsas qazaqtıñ ulttıq, oyumıñ jalpı atavı. <i>Qoşqarmüyiz, qosmüyiz, sıñarmüyiz, sırğa, maralmüyiz, törtqulaq, tüyemoynaq</i> dep atalatin müyüz örneğiniñ halıq arasında qalıptasqan bayırǵı türi men atavı öte köp (QÄTS, 2011, С. 11, s. 379).	Müyüz örneği (boynuz motifi) <i>a. этно.</i> Hayvanların boynuzlarına benzer Kazak Türklerinin geleneksel motiflerinin genel adı. <i>Koçboynuzu, çift boynuz, tek boynuz, kırık boynuz, küpe, geyik boynuzu, dörtkulak, deve boynu</i> isimleriyle bilinen <i>boynuz motifinin</i> halk arasında türü çok (QÄTS, 2011, С. 11, s. 379). Not: TT’nde müyüz – boynuz anlamına gelir (KTTTS, 2012, s. 460).
19.	Су өрнегі қолөнер. Өрнектің бір түрі. <i>Су өрнегі</i> кейде екі қатар сызық аралығында ирек сызық жасай отырып, дөңгелек, төртбұрышты бейнелерді жасайды (QÄTS, 2011, С. 13, s. 324). (Foto. 96).	Suv örneği qolöner. Өрнектің bir түri. <i>Su örneği</i> keyde eki qatar sızıq aralıǵında irek sızıq jasay otırıp, döñgelek, törtburıstı beynelerdi jasaydı (QÄTS, 2011, С. 13, s. 324). (Foto. 96).	Su örneği (su motifi) <i>a. el sanatı.</i> Bir çeşit motif. Su motifi bazen paralel çizgi ortasında zikzak şeklinde yuvarlak veya dörtgen gelir (QÄTS, 2011, С. 13, s. 324). Not: TT’nde su örneği – su motifi anlamında kullanılır (Deniz, 2000, s. 162). (Foto. 96).
20.	Сыңармүйіз қолөнер. Кілемге, текеметке, шиге т.б. салатын өрнек түрі (QÄTS, 2011, С. 13, s. 524). (Foto. 97).	Sıñarmüyiz qolöner. Kilemge, tekemetke, şiyge t.b. salatın örnek түri (QÄTS, 2011, С. 13, s. 521). (Foto. 97).	Sıñarmüyiz (tek boynuz motifi) <i>a. el sanatı.</i> Halıya, desenli keçeeye, hasıra vb. işlenen motif. (QÄTS, 2011, С. 13, s. 521). (Foto. 97).
21.	Сынықмүйіз қолөнер. Халық қолөнеріндегі өрнектің бір түрі. Сынық мүйіз оюы әдетте тік бұрыш жасамай, ылғи дөңгелене иіріліп келеді (QÄTS, 2011, С. 13, s. 521). (Foto. 98).	Sınıqmüyiz qolöner. Halıq qolönerindegi örnektiñ bir түri. Sınıq müyiz oyuu ädette tik burış jasamay, ilǵı döñgelene iyirilip keledi (QÄTS, 2011, С. 13, s. 521). (Foto. 98).	Sınıqmüyiz (kırık boynuz motifi) <i>a. el sanatı.</i> Halk el sanatında bir motif çeşidi. Bu motif genelde dik açı yapmadan sürekli yuvarlanarak eğilir (QÄTS, 2011, С. 13, s. 521). (Foto. 98).
22.	Тарақтаңба зат. этно. қолөнер. Бейнесі тараққа	Taraqtañba zat. этно. қолөнер. Beynesi taraqqa uqsas	Taraqtañba (tarak motifi) <i>a. этно. el sanatı.</i> Taraǵa benzer

	<p>ұқсас таңба. Өрнектің аты «омыртқа», ол кілең «сынықмүйіз» өрнегінің элементтерінен құрылған. Сонымен қатар, өрнекте Ұлы жүз қазақтарының рулық белгісі болған <i>тарақтаңба</i> да көрініп тұр (QÄTS, 2011, C. 13, s. 727). (Foto. 99).</p>	<p>таңба. Өрнектің аты <i>omirtqa</i>, ол кілең <i>sınıqmüyiz</i> өrneгiniң elementterinen құрылған. Sonimen qatar, örnekte Ulı jüz qazaqtarınıñ ruliq belgisi bolğan taraqtañba da körinip tur (QÄTS, 2011, C. 13, s. 727). (Foto. 99).</p>	<p>damga. Motifin adı <i>omurga</i>, o tamamıyle <i>sınıqmüyiz</i> (kırık boynuz) motifinin elementlerinden meydana gelir. Bunun yanı sıra, motifte Ulı jüz (Büyük boy) Kazaklarının soy damgası, <i>tarak</i> şeklinde simgelenir (QÄTS, 2011, C. 13, s. 727). Not: TT'nde taraqtañba – tarak motifi anlamına gelir (Deniz, 2013, s. 570). (Foto. 99).</p>
23.	<p>Текемүйіз <i>зат. қолөнер.</i> Кілемге, киізге текенің мүйізіне ұқсас етіп салынатын ою-өрнектің түрі. Сол сияқты оны кейде «айыр», кейде «айыртұяқ», «өркеш», «текемүйіз» деп те атай береді (QÄTS, 2011, C. 14, s. 94). (Foto. 100).</p>	<p>Tekemüyiz <i>зат. қолөнер.</i> Kilemge, kiyizge tekeniñ müyizine uqsas etip salmatın oyı-örnektiñ türi. Sol siyaqtı onı keyde <i>ayır</i>, <i>keyde ayırtuyaq</i>, <i>örkeş</i>, <i>tekemüyiz</i> dep te atay beredi (QÄTS, 2011, C. 14, s. 94). (Foto. 100).</p>	<p>Tekemüyiz (yaban keçisi boynuzu motifi) <i>a. el sanatı.</i> Haliya, keçeye işlenen keçı boynuzuna benzer motif. Bu motif bazen <i>çift motifi</i>, <i>çift turnak motifi</i>, <i>hörgüç</i>, <i>keçi boynuzu motifi</i> olarak da adalandırılır (QÄTS, 2011, C. 14, s. 94). Not: TT'nde tekemüüz'e - yaban keçisi boynuzu denir (Deniz, 2013, s. 576). (Foto. 100).</p>
24.	<p>Түйетабан <i>зат. қолөнер.</i> Түйенің табанына ұқсас ою-өрнек, әшекей. Екі жарты сопақша дөңгелектеніп келетін өрнек - түйетабан делінеді (QÄTS, 2011, C. 14, s. 473). (Foto. 101).</p>	<p>Tüyetaban <i>зат. қолөнер.</i> Tüyenıñ tabanına uqsas oyı-örnek, äşekey. Eki jartı sopaqşa döñgelektenip keletin örneк – tüyetaban delinedi (QÄTS, 2011, C. 14, s. 473). (Foto. 101).</p>	<p>Tüyetaban (deve tabanı motifi) <i>a. el sanatı.</i> Devenin ayağına benzer motif. İki ovalın yuvarlanarak birleşmesine deve tabanı denir (QÄTS, 2011, C. 14, s. 473). Not: TT'nde kelimenin anlamı deve tabanı (Deniz, 2000, s. 162). (Foto. 101).</p>
25.	<p>Үшқұлақ <i>зат. қолөнер.</i> Барлық әшекей ісіне тән <i>үш мүйізді</i>, <i>үш жапырақты</i>, <i>үш тармақты</i> өрнек (QÄTS, 2011, C. 15, s. 96). (Foto. 102).</p>	<p>Üşqulaq <i>зат. қолөнер.</i> Barlıq äşekey isine täñ <i>üş müyizdi</i>, <i>üş japıraqtı</i>, <i>üş tarmaqtı</i> örneк (QÄTS, 2011, C. 15, s. 96). (Foto. 102).</p>	<p>Üşqulaq (üç yaprak motifi) <i>a. el sanatı.</i> El sanatında süs yapmak için kullanılan <i>üç boynuzlu</i>, <i>üç yapraklı</i>, <i>üç bölümlü</i> motif (QÄTS, 2011, C. 15, s. 96). (Foto. 102).</p>

Halı ve Düz Dokuma Yaygılarını Dokumada Kullanılan Yanış (Motif) Adları ile Anlamları başlıklı (2.1.7.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuz hakkında 25 yanış (motif) adı ele alındı. Bu yanış adları, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda 21 kelime ve kelime grubunun Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklamaları, ayrıca *alaqurt*, *sınıqmüyiz*, *sıñarmüyiz* ve *üşqulaq* motiflerinin Türkiye Türkçesindeki izahları verildi.

TT’nde *satıranç* diye adlandırılan motif türünü Kazak Türkçesinde *alamış* ve *endirme* gibi aynı anlamı taşıyan iki sözcük karşılamaktadır. Bunun yanı sıra hem Kazak hem de Türkiye Türkçesinde su (örnegi) motifi aynen söylenmektedir ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerinden örnek vermiş olursak, KT’nde *japıraq* kelimesi TT’nde yaprak, *juldız* (*juldızgül*) ise yıldız anlamına gelir.

20 yanışın (motif) adı, anlamı ve fotoğrafları çalışmamızın ekler bölümünde verilmektedir. *Aspalı örnek* (halı motifi), *geometriyalıq oyular* (geometrik desenler), *qusmurın* (kuş motifi), *maqluqat* (mahlûkat), *müyiz örneği* (boynuz motifi) şeklinde adlandırılan yanışlar halı ve düz dokuma yaygılarında işlenen desenlerin genel adı sayıldığından onları ekler bölümünde göstermedik.

2.1.8. Halı ve Düz Dokuma Yaygıların Çeşitleri ile Anlamları

Tablo 8: Yaygı Çeşitleri ve Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Келіме ve Келіме Груплары
1.	Ақ басқұр жерг. Үлкен басқұр (QÄTS, 2011, C. 1, s. 214). қараңыз: басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, термебау, туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақ-бау. (Foto. 103).	Aq basqur jerg. Үлкен basqur (QÄTS, 2011, C. 1, s. 214). қараңыз: basqur, basqur алаша, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañğıш, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.(Foto. 103).	Kolan (aq basqur) a. hlk. Büyük basqur (kolan) (QÄTS, 2011, C. 1, s. 214). bk. basqur, basqur алаша, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañğıш, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav. Not: TT’nde kolan a. eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55). (Foto. 103).
2.	Алаша зат. қолөнер. Әр түске боялған жіптерден арасына арқау салып түрлі түсті жіптерді жарыстыра отырып жолақтап немесе теру арқылы көп мәнерлі өрнекпен тоқылатын тақыр кілем, төсеніш. Алашадан төсеніш, тұс кілем, қоржындар жасайды. Алаша - қазақ тұрмысындағы ең жиі қолданылатын мүлік (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). қараңыз: алаша кілем, қақпа алаша, шалша.	Alaşa zat. qolöner. Är түске boyalğan жіптерден arasıна arqav salıp түрлі түсті жіптерді jarıstıra otırıp jolaqtap nemese terüv arqılı köp mänerli örneкpen toqılatın taqır kilem, töseniш. Alaşadan töseniш, tus kilem, qorjındar jasaydı. Alaşa – qazaq turmısındağı eñ jiyi qoldanılatın мүлік (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). қараңыз: alaşa kilem, qaқpa alaşa, şalша. (Foto. 104).	Cicim (alaşa) a. el sanatı. Çeşitli renkteki iplerden desensiz ya da yol desenleriyle (enine ya da boyuna) süslenen iliksiz kilim tekniğinde yapılan dokumaya alaşa dokuma denir. Alaşa yere serilir, duvara asılır, ondan heybe de yapılır. Alaşa, Kazak Türklerinin günlük yaşamında en çok tercih edilen düz dokuma yaygısıdır (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). bk. alaşa kilem, qaқpa alaşa, şalша. Not: TT’nde cicim a. 1. Bez ayağı dokumaların üzerine renkli iplerle yapılan ya da farklı

	(Foto. 104).		tekniklerde dar ve uzun dokunan, kesilen kilim parçalarının yanyana eklenmesiyle meydana getirilen sergi, örtü, perde vb. amaçlar için kullanılan, havsız (tüysüz) bir dokuma çeşidi (Deniz, 2000, s. 80). 2. Üç iplik sistemiyle (çözü, atkı, desen ipi) yapılan, yukarıya doğru (verev) olarak dokunan düz dokumaya <i>cicim</i> denir (Acar, 1975, s. 28). (Foto. 104).
3.	Алаша кілем <i>эtn.</i> Алаша тәрізді тоқылатын тақыр кілемнің бір түрі (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>қараңыз: алаша, қақпа алаша, шалша.</i> (Foto. 104).	Алаша килем <i>etn.</i> Алаша тәрізді тоқилатн тақыр килемнің бір түрі (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>қараңыз: алаша, қақпа алаша, шалша.</i> (Foto. 104).	Cicim (алаша килем) <i>a. etn.</i> Алаша (<i>cicim</i>) текнигиyle dokunan bir çeşit düz dokuma yaygı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>bk. алаша, қақпа алаша, шалша.</i> Not: TT'nde <i>cicim a. 1.</i> Bez ayağı dokumaların üzerine renkli iplerle yapılan ya da farklı tekniklerde dar ve uzun dokunan, kesilen kilim parçalarının yanyana eklenmesiyle meydana getirilen sergi, örtü, perde vb. amaçlar için kullanılan, havsız (tüysüz) bir dokuma çeşidi (Deniz, 2000, s. 80). 2. Üç iplik sistemiyle (çözü, atkı, desen ipi) yapılan, yukarıya doğru (verev) olarak dokunan düz dokumaya <i>cicim</i> denir (Acar, 1975, s. 28). (Foto. 104).
4.	Алаша қоржын <i>эtn.</i> Алашадан жасалған қоржын (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>қараңыз: кілем</i>	Алаша қоржын <i>etn.</i> Алашадан жасалған қоржын (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>қараңыз: килем қоржын, қоржын, узин</i>	Heybe (алаша қоржын) <i>a. etn.</i> Алаша (<i>cicim</i>) текнигиyle dokunmuş heybe (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>bk. килем қоржын,</i>

	<i>қоржын, қоржын, ұзын қоржын, шынар қоржын.</i>	<i>qorjin, şınar qorjin.</i>	<i>qorjin, uzın qorjin, şınar qorjin.</i> Not: TT'nde heybe <i>a.</i> Çoban veya tarlada çalışan-ların omuzda ya da at, eşek üzerinde taşıyarak yiyecekleri ve ufak-tefekleri koydukları kilim, cicim, fc (sili), sumak veya halı dokumalı ufak torbalar. İki gözlü ya da taşıma için askısı olanları da vardır (Acar, 1975, s. 53).
5.	Ат жабу Атқа жабатын жапқыш (QÄTS, 2011, C. 2, s. 70). (Foto. 105).	At jabuv Atqa jabatın japqış (QÄTS, 2011, C. 2, s. 70). (Foto. 105).	Eyer halısı <i>a.</i> At üzerine örtülen örtü (KTTTS, 2012, s. 169). (QÄTS, 2011, C. 2, s. 70). Not: TT'nde eğer halısı at, deve vb. hayvanların eyer altına sermek nedeniyle dokunur. Eyerin atın sırtını ağırtmaması için kullanılır. İlk örneğine, Hunlular dönemine ait Pazırık halısında rastlamaktayız (Deniz, 2000, s. 77). (Foto. 105).
6.	Аяққап 1. <i>зат. көне.</i> Ыдыс-аяқ салатын дорба (QÄTS, 2011, C. 2, s. 323). <i>қараңыз: боғжама, добыра, дорба, қол дорба, торкөз.</i> (Foto. 106).	Аяаққар 1. <i>зат. көне.</i> Idıs-ayaq salatın dorba (QÄTS, 2011, C. 2, s. 323). <i>қараңыз: boğjama, dobıra, dorba, qol dorba, torköz.</i> (Foto. 106).	Torba (ayaqqap) 1. <i>a. esk.</i> Kap kakak konulan torba (KTTTS, 2012, s. 64). (QÄTS, 2011, C. 2, s. 323). <i>bk. boğjama, dobıra, dorba, qol dorba, torköz.</i> Not: TT'nde <i>torba a.</i> Çuvaldan ufak, her çeşit dokumadan yapılabilen ve çeşitli nesnelere taşımada kullanılan tek gözlü heybe (Acar, 1975, s. 57). (Foto. 106).
7.	Барақ кілем Ұзын түкті жүн кілем (QÄTS, 2011, C. 2, s. 719).	Baraq kilem Uzun tükti jün kilem (QÄTS, 2011, C. 2, s. 719).	Köpen, түлү <i>a.</i> Bir çeşit uzun tüylü (havlı) halı (QÄTS, 2011, C. 2, s. 719). Not: TT'nde Konya-Talas ve civarında köpen uzun tüylü halı veya dokuma

			yaygı. Ankara ve Yozgat Türkmenleri filikli, Kırşehir ve yöresi ise tülü derler (Acar, 1975, s. 55).
8.	<p>Бас кілем Берілетін жасаудың, сыйлықтың ішіндегі ең бағалысы, құнды, үлкен кілем (QÄTS, 2011, C. 3, s. 17). <i>қараңыз: зер кілем, кілем, қазақ кілемі, қалы кілем, қолкілем, нар кілем, түкті кілем.</i></p>	<p>Bas kilem Beriletin jasav-dıñ, sıylıqtıñ ішіндегі ең бағалысы, қунді, үлкен кілем (QÄTS, 2011, C. 3, s. 17). <i>қараңыз: zer kilem, kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, nar kilem, tükti kilem.</i></p>	<p>Halı (bas kilem) <i>a.</i> Çeyiz ve hediyenin en değerlisi sayılan bir çeşit büyük halı (QÄTS, 2011, C. 3, s. 17). <i>bk. zer kilem, kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, nar kilem, tükti kilem.</i> Not: TT'nde halı bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanmak üzere, üç iplik sistemine (çözgü, atkı, desen ipi) dayanılarak yapılan, havlı (tüylü) ve düğümlü dokumadır (Deniz, 2000, s. 72).</p>
9.	<p>Басқұр <i>зат. этн. 1.</i> Туырлықтың кереге басына тиіп қажалмауы үшін уық пен керегенің түйіскен жерін сыртынан бастыра таңатын, киіз үйдің ішіне сән беріп, безендіріп тұратын өрнекті жалпақ құр. <i>Басқұрдың ұзындығы кигіз үйді айналдыра орап шығатындай болады (QÄTS, 2011, C. 3, s. 54). қараңыз: ақ басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, терме- бау, туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i></p>	<p>Basqur <i>зат. этн. 1.</i> Tuvırlıqtıñ kerege basına tiyip qajalmavı üşin uviq pen keregeniñ tüyisken jerin sırtınan bastıra tañatın, kiyiz üydiñ işine sän berip, bezendirip turatın örnekti jalpaq qur. <i>Basqurdiñ uzındıǵı kigiz üydi aynaldıra orap şıǵatınday boladı (QÄTS, 2011, C. 3, s. 54). қараңыз: aq basqur, basqur alaşa, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañǵış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i></p>	<p>Kolan (basqur) <i>a. этн. 1.</i> Tuvırlıq'ın (dıştan örten keçe) sabit durması nedeniyle kerege (çadırın iskeleti, duvarı) ve uviq'ı (çadırın kubbesini oluşturan çubuklar) birbirine bağlamak, ayrıca süslemek için kullanılan ensiz kolan. <i>Basqur (kolan) boyutu çadırı tamamı ile saracak şekilde dokunur (QÄTS, 2011, C. 3, s. 54). bk. aq basqur, basqur alaşa, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañǵış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlan-ması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklerle bağlanmasını sağlayan ensiz</p>

			şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).
10.	<p>Басқұр алаша этн. Алашадан жасалған басқұр (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>қараңыз: ақ басқұр, басқұр, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, термебау, туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i> (Foto. 107).</p>	<p>Basqur alaşa etn. Alaşadan jasalğan basqur (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>qarañız: aq basqur, basqur, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> (Foto. 107).</p>	<p>Kolan (basqur alaşa) a. etn. Alaşa (cicim) tekniğiyle dokunmuş <i>basqur</i> (kolan, bağ). (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>bk. aq basqur, basqur, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlan-ması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55). (Foto. 107).</p>
11.	<p>Бастырма құр қолөнер. Әшекей салынған құр. Құрлардың халық арасына көп тараған түрлері: құр, желбау, басқұр, аяқбау, <i>бастырма құр</i> т.б. (QÄTS, 2011, C. 3, s. 78). <i>қараңыз: ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бау, бас бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, термебау, туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i></p>	<p>Bastırma qur qolöner. Äşekey salınğan qur. Qurlardıñ halıq arasına köp tarağan türleri: qur, jelbav, basqur, ayaqbav, <i>bastırma qur</i> (QÄTS, 2011, C. 3, s. 78). <i>qarañız: aq basqur, basqur, basqur alaşa, bav, bas bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i></p>	<p>Kolan (bastırma qur) a. el sanatı. Motifle süslenmiş qur (kolan). Böyle bir kolanların halk arasında, qur, jelbav, basqur, ayaqbav, <i>bastırma qur</i> vb. gibi çeşitlerine rastlamak mümkün (QÄTS, 2011, C. 3, s. 78). <i>bk. aq basqur, basqur, basqur alaşa, bav, bas bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift</p>

			yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).
12.	<p>Бау зат. 2. этн. Киіз үйдің сүйегін бір-бірімен ұстастыру, сыртқы киіздерін бастырып тұру мақсатында қолданылатын басты жабдықтарының біріне жататын басқұр жібінің жиынтық атауы (QÄTS, 2011, C. 3, s. 123). қараңыз: <i>ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бас бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, термебау, туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i> (Foto. 108).</p>	<p>Bav zat. 2. etn. Kiviz üydiñ süyegin bir-birimen ustastıruv, sırtqı kivizderin bastırıp turuv maqsatında qoldanılattın bastı jabdıqtarınıñ birine jatattın basqur jibiniñ jıyıntıq atavı (QÄTS, 2011, C. 3, s. 123). <i>qarañız: aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur, bas bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> (Foto. 108).</p>	<p>Kolan (bav) a. etn. Çadırın iskeletini birbiriyle bağlayarak dıştan örten keçenin sabit durması maksadıyla kullanılan önemli ev eşyaların-dan biri sayılan <i>basqur</i>'ın (kolan) genel adı (QÄTS, 2011, C. 3, s. 123). <i>bk. aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañğış, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55). (Foto. 108).</p>
13.	<p>Бас бау киіз үй бауының ең үлкен жалпақ бауы, басқұр (QÄTS, 2011, C. 3, s. 123). қараңыз: <i>ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, термебау, туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i></p>	<p>Bas bav kiviz üy bavınıñ eñ ülken jalpaq bavı, basqur (QÄTS, 2011, C. 3, s. 123). <i>qarañız: aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur, bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i></p>	<p>Kolan (bas bav) a. Çadırın bağ, kolanlarının içinde boyut olarak en geniş bav (bağ), basqur'ı (kolan) (QÄTS, 2011, C. 3, s. 123). <i>bk. aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur, bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar.</p>

			Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).
14.	Богжама <i>зат. көне.</i> Ою-өрнектер шашақтар салып, (мақтадан, жүннен) термелеп тоқылған дорба (QÄTS, 2011, C. 3, s. 398). <i>қараңыз: аяққап, добыра, дорба, қол дорба, торкөз.</i>	Boğjama <i>зат. көне.</i> Ою-өрнектер шаşaқтар салып, (мақтадан, жүннен) термелеп тоқылған дорба (QÄTS, 2011, C. 3, s. 398). <i>қараңыз: аяаққап, добыра, дорба, қол дорба, торкөз.</i>	Torba (boğjama) <i>a. esk.</i> Desenli, saçaklı (памуктан, жүнден) düz dokuma tekniğiyle dokumuş torba (QÄTS, 2011, C. 3, s. 398). <i>bk. аяаққап, добыра, дорба, қол дорба, торкөз.</i> Not: TT'nde <i>torba a.</i> Çuvaldan ufak, her çeşit dokumadan yapılabilen ve çeşitli nesnelери taşımada kullanılan тек gözlü heybe (Acar, 1975, s. 57).
15.	Добыра <i>зат. жерг.</i> Дорба (QÄTS, 2011, C. 4, s. 691). <i>қараңыз: аяққап, богжама, дорба, қол дорба, торкөз.</i>	Dobira <i>зат. жерг.</i> Дорба (QÄTS, 2011, C. 4, s. 691). <i>қараңыз: аяаққап, boğjama, дорба, қол дорба, торкөз.</i>	Torba (dobira) <i>a. hlk.</i> Torba, çanta (KTTTS, 2012, s. 144). (QÄTS, 2011, C. 4, s. 691). <i>bk. аяаққап, boğjama, дорба, қол дорба, торкөз.</i> Not: TT'nde <i>torba a.</i> Çuvaldan ufak, her çeşit dokumadan yapılabilen ve çeşitli nesnelери taşımada kullanılan тек gözlü heybe (Acar, 1975, s. 57).
16.	Дорба <i>зат.</i> Қурғақ тамақ, әртүрлі ұсақ-түйек салуға арналған қапшық, ыдыс (QÄTS, 2011, C. 4, s. 718). <i>қараңыз: аяққап, богжама, добыра, қол дорба, торкөз.</i>	Dorba <i>зат.</i> Qurğaq тамақ, әртүрлі usaq-tüyek салуға арналған қапшық, ыдыс (QÄTS, 2011, C. 4, s. 718). <i>қараңыз: аяаққап, boğjama, добыра, қол дорба, торкөз.</i>	Torba (dorba) <i>a.</i> Yiyecek veya giyecek konulan çanta, torba (QÄTS, 2011, C. 4, s. 718). <i>bk. аяаққап, boğjama, добыра, қол дорба, торкөз.</i> Not: TT'nde <i>torba a.</i> Çuvaldan ufak, her çeşit dokumadan yapılabilen ve çeşitli nesnelери taşımada kullanılan тек gözlü heybe (Acar, 1975, s. 57).
17.	Жайнамаз <i>зат. дини.</i> Намаз оқыған кезде сүйір ұшын Мекке (құбылаға) жаққа қаратып төсейтін,	Jaynamaz <i>зат. дини.</i> Namaz oqığan kezde süyir uşın Mekke (qubılağa) jaqqa qaratıp töseytin, bas jağı	Seccade, namazlık <i>a. dini.</i> Namaz kılmak için dokunmuş kubbe tarafı Mekke'ye (kible) bakılarak serilmiş namazlık

	бас жағы күмбезделе бейнеленген намаз кілемшесі (QÄTS, 2011, C. 5, s. 586).	kümbezdele beynelengen namaz kilemşesi (QÄTS, 2011, C. 5, s. 586).	(QÄTS, 2011, C. 5, s. 586). Not: TT'nde, seccade <i>a. Ar.</i> Bir kişinin üzerinde namaz kılabilеceği büyüklükte, halı, kilim, post veya kumaştan yaygı, namazlık (TS, 2011, s. 2053).
18.	Желбау <i>zat.</i> Дауыл, жел болғанда ұшып кетпес үшін шаңырақты тартып байлайтын бау (QÄTS, 2011, C. 6, s. 281). <i>қараңыз: ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, құр, таңғыш, теңқұр, термебау, туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i>	Jelbav <i>zat.</i> Davıl, jel bolғanda uşıp ketpes üşin şañıraqtı tartıp baylaytın bav (QÄTS, 2011, C. 6, s. 281). <i>qarañız: aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur,bav, bas bav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i>	Kolan (jelbav) <i>a.</i> Fırtına veya rüzgârda çadır kubbesinin uçup gitme-mesi suretiyle bağlanmış bağ (kolan) (QÄTS, 2011, C. 6, s. 281). <i>bk. aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur,bav, bas bav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).
19.	Жержастық <i>zat.</i> Кестеленіп, оюланып киізден жасалған, кілем жолағымен тоқылған не мәуітімен тысталған үлкен жастық (QÄTS, 2011, C. 6, s. 364).	Jerjastıq <i>zat.</i> Kestelenip, oyulanıp kiyizden jasalğan, kilem jolağımen toqılğan ne mävitimen tıstalğan ülken jastıq (QÄTS, 2011, C. 6, s. 364).	Yastık (yastık halısı) <i>a.</i> Kılıfı desenli keçeden, kumaştan yapılmış veya halı tekniğiyle dokunmuş büyük yastık (QÄTS, 2011, C. 6, s. 364). Not: TT'nde yastık, (yastık halısı) çoğunlukla içi saman doldurulmuş, sedirlerin arkalarına dayanan 40x90 boyutlarında halı, kilim, sumak dokuma veya örtüler (Acar, 1975, s. 57).
20.	Жолкілем <i>zat.</i> Еденге төселінетін ұзындау келген, ені тар төсеніш (QÄTS, 2011, C. 6, s. 477).	Jolkilem <i>zat.</i> Edenge töselinetin uzındav kelgen, eni tar töseniş (QÄTS, 2011, C. 6, s. 477). (Foto. 109).	Yolluk <i>a.</i> Uzun boylu, eni dar koridor ve benzeri uzun mekânlara sermek üzere halı veya düz dokuma yaygı

	(Foto. 109).		tekniğiyle yapılmış dokumadır (QÄTS, 2011, C. 6, s. 477). Not: TT'nde a) yolluk <i>a. 3.</i> Koridorlara serilen, dar ve uzun halı, yol halısı; b) yol kilimi <i>a.</i> Dar ve uzun olarak dokunmuş kilim türü (TS, 2011, s. 2605). (Foto. 109).
21.	Зер кілем Зер шашақты, түкті кілем (QÄTS, 2011, C. 7, s. 132). <i>қараңыз: бас кілем, кілем, қазақ кілемі, қалы кілем, қолкілем, нар кілем, түкті кілем.</i>	Zer kilem Zer şaşaqtı, tükti kilem (QÄTS, 2011, C. 7, s. 132). <i>qarañız: bas kilem, kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, nar kilem, tükti kilem.</i>	Halı (zer kilem) <i>a.</i> Saçaklı, püsküllü, sim karıştırılmış tüylü halı (QÄTS, 2011, C. 7, s. 132). <i>bk. bas kilem, kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, nar kilem, tükti kilem.</i> Not: TT'nde halı bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanmak üzere, üç iplik sistemine (çöзгү, atkı, desen ipi) dayanılarak yapılan, havlı (tüylü) ve düğümlü dokumadır (Deniz, 2000, s. 72).
22.	Кілем <i>zat.</i> Еденге төсеу, қабырғаға тұту т.б. үшін түрлі-түсті жіптерден өрнек сала тоқылған үй мүлкі. <i>Кілем</i> тоқылу ерекшелігіне (түкті, тақыр), материалына (жүн, жібек, мақта, кендір талшығы), көлеміне (қос күмбезді, бес күмбезді), ою-өрнектеріне қарай түрліше аталады (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>қараңыз: бас кілем, зер кілем, қазақ кілемі, қалы кілем, қолкілем, нар кілем, түкті кілем.</i>	Kilem <i>zat.</i> Edenge төsev, qabırğaға tutuv т.б. үшін түрлі-түсті жіптерден өрнек сала тоқылған үй мүлкі. <i>Kilem</i> тоқилув ерекшелігіне (түкті, тақыр), материалына (jүн, jібек, maқта, kendir talşığı), көлеміне (qос күмбезді, bes күмбезді), oyu-өрнектерине qарай түрліше аталады (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>qarañız: bas kilem, zer kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, nar kilem, tükti kilem.</i>	Halı (kilem) <i>a.</i> Yere sermek, duvara asmak vb. için renkli ipliklerden motif işleyerek dokunmuş ev eşyası. <i>Halı</i> dokuma özelliğine göre (tüylü, tüysüz), malzemesine göre (yүн, ipek, pamuk, kendir lifi), boyutuna göre (çift kubbeli, beş kubbeli), desenine göre çeşitli adlandırılır (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>bk. bas kilem, zer kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, nar kilem, tükti kilem.</i> Not: TT'nde halı bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanmak üzere, üç iplik sistemine (çöзгү, atkı,

			desen ipi dayanılarak yapılan, havlı (tüylü) ve düğümlü dokumadır (Deniz, 2000, s. 72).
23.	Кілем қоржын <i>этно.</i> Кілемнен жасалған аспалы қоржын (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>қараңыз: алаша қоржын, қоржын, ұзын қоржын, шынар қоржын.</i>	Kilem qorjin <i>etn.</i> Kilemnen jasalğan aspалı qorjin (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>qarañız: alaşa qorjin, qorjin, uzın qorjin, şınar qorjin.</i>	Heybe (kilem qorjin) <i>etn.</i> Halı tekniğiyle dokunmuş heybe (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>bk. alaşa qorjin, qorjin, uzın qorjin, şınar qorjin.</i> Not: TT'nde heybe a. Çoban veya tarlada çalışanların omuzda ya da at, eşek üzerinde taşıyarak yiyecekleri ve ufak-tefekleri koydukları kilim, cicim, zili (sili), sumak veya halı dokumalı ufak torbalar. İki gözlü ya da taşıma için askısı olanları da vardır (Acar, 1975, s. 53).
24.	Кілемше <i>зат.</i> Шағын, кішкене кілем (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597). (Foto. 110).	Kilemşe <i>zat.</i> Şağın, kişkene kilem (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597). (Foto. 110).	Halıça [halça (II)] <i>a.</i> Küçük halı (KTTTS, 2012, s. 310). (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597). Not: Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde, -Kr. ve çevresinde halıça [halça (II)] kelimesi seccade, küçük halı anlamına gelir (DS, 2009, C. 3, s. 2260). (Foto. 110).
25.	Қазақ кілемі <i>этно.</i> Қойдың жүнін түрлі- түсті етіп, бояп, иіріп ою-өрнек салып, төрт бұрышты етіп тоқылған ұлттық үй жиһазы. Қазба жұмыстары арқылы белгілі болған байырғы сақ, ғұн, үйсін кілемдерінің тоқылу, көркемделу тәсілдері мен негізгі пайдаланған ою-өрнектері <i>қазақ кілем</i>	Qazaq kilemi <i>etn.</i> Qoydñ jünin türlü-tüsti etip, boyap, iyirip oyu-örnek salıp, dört burişti etip toqılğan ultıq üy jihazı. Qazba jumıstarı arqılı belgili bolğan bayırğı saq, ğun, üysin kilemderiniñ toqıluv, körkemdelüv täsilderi men negizgi paydalanğan oyu-örnekteri <i>qazaq kilem</i> ülgilerimen öte uqsas. Qazaq kilemderiniñ	Halı (Qazaq kilemi) <i>a. etn.</i> Koyun yününden eğirilip, çeşitli renklerle boyanıp, desenlendirilerek dokunmuş milli ev eşyası. Kazı sayesinde ortaya çıkan eski Saka, Hun, Uysin halılarının dokuma, bezeme yöntemleri ve en çok işlenen motifler <i>Kazak halı</i> motifleri ile benzerlik göstermektedir. <i>Kazak halı ve kilimlerinin</i> havlı ve havsız

	<p>үлгілерімен өте ұқсас. <i>Қазақ кілемдерінің түкті және тықыр түрлерінде негізгі үлкен гүлдері «күмбез», жиектеріндегі текшелі өрнектер «қорған» деп аталып, оны қуалай күлгін түсті «су» өрнегі жүргізіледі (QÄTS, 2011, C. 8, s. 733). қараңыз: бас кілем, зер кілем, кілем, қалы кілем, қолкілем, нар кілем, түкті кілем.</i></p>	<p>tükti және tıqır türlerinde negizgi ülken gülderi <i>kümbez</i>, jiyekterindegi tekşeli örnekler <i>qorğan</i> dep atalıp, onı quvalay külgın tüsti <i>su</i> örnegi жүргізіледі (QÄTS, 2011, C. 8, s. 733). <i>qarañız: bas kilem, zer kilem, kilem, qalı kilem, qolkilem, nar kilem, tükti kilem.</i></p>	<p>dokuma çeşitlerinde en çok tercih edilen çiçek motifi <i>kümbez</i> (kubbe), kenarlarındaki küp şeklinde işlenen motifi <i>korgan</i> (kale) isimleriyle anılır, etrafı <i>su</i> motifiyle çevrilir (QÄTS, 2011, C. 8, s. 733). <i>bk. bas kilem, zer kilem, kilem, qalı kilem, qolkilem, nar kilem, tükti kilem.</i> Not: TT'nde halı bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanmak üzere, üç iplik sistemine (çözü, atkı, desen ipi) dayanılarak yapılan, havlı (tüylü) ve düğümlü dokumadır (Deniz, 2000, s. 72).</p>
26.	<p>Қалы кілем <i>эtn. Жүннен тоқылған қалың, жақсы, түкті, бағалы кілем (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, C. 9, s. 162). қараңыз: бас кілем, зер кілем, кілем, қазақ кілемі, қолкілем, нар кілем, түкті кілем.</i></p>	<p>Qalı kilem <i>etn. Jünnen toqılğan qalıñ, jaqsı, tükti, baғalı kilem (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, C. 9, s. 162). qarañız: bas kilem, zer kilem, kilem, qazaq kilemi, qolkilem, nar kilem, tükti kilem.</i></p>	<p>Halı (qalı kilem) <i>a. etn. Yünden dokunmuş kalın, havlı (tüylü) ve değerli halı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, C. 9, s. 162). bk. bas kilem, zer kilem, kilem, qazaq kilemi, qolkilem, nar kilem, tükti kilem.</i> Not: TT'nde halı bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanmak üzere, üç iplik sistemine (çözü, atkı, desen ipi) dayanılarak yapılan, havlı (tüylü) ve düğümlü dokumadır (Deniz, 2000, s. 72).</p>
27.	<p>Қақпа алаша Алашаның басқа атауы (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>қараңыз: алаша, алаша кілем, шалша.</i></p>	<p>Qaqpa alaşa Алашаның басқа атауы (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). <i>qarañız: alaşa, alaşa kilem, şalşa.</i></p>	<p>Cicim (qaqpa alaşa) <i>a. Bir çeşit alaşa (cicim) (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380). bk. alaşa, alaşa kilem, şalşa.</i> Not: TT'nde <i>cicim a. 1.</i> Bez ayağı dokumaların üzerine renkli iplerle yapılan ya da farklı tekniklerde dar ve uzun</p>

			dokunan, kesilen kilim parçalarının yanyana eklenmesiyle meydana getirilen sergi, örtü, perde vb. amaçlar için kullanılan, havsız (tüysüz) bir dokuma çeşidi (Deniz, 2000, s. 80). 2. Üç iplik sistemiyle (çözgü, atkı, desen ipi) yapılan, yukarıya doğru (verev) olarak dokunan düz dokumaya cicim denir (Acar, 1975, s. 28).
28.	Қап <i>зат. 1.</i> Жүннен, кенептен немесе мақтадан тоқылған, төрт бұрыш етіп тігілген азық-түлік, заттар салуға арналған ыдыс (QÄTS, 2011, C. 9, s. 253). <i>қараңыз: шуал.</i>	Qap <i>зат. 1.</i> Jünnen, kenepten nemese maqtadan toqılğan, tört burış etip tigilgen azıq-tülik, zattar saluğa arnalğan ıdıс (QÄTS, 2011, C. 9, s. 253). <i>qarañız: şuval.</i>	Çuval (qap) <i>a. 1.</i> Yün, kenevir veya pamuk lifinden dokunmuş, dört köşeli olarak dikilmiş yiyecek veya giyecek konulan çuval (QÄTS, 2011, C. 9, s. 253). <i>bk. şuval.</i> Not: TT'nde çuval <i>a.</i> giyecek veya yiyeceklerin içinde saklandığı kilim, cicim, zili (sili), sumak gibi dokuma-lardan meydana gelen büyük torba. İçindekilerin dökülme-mesi için ağzı yünden bağlarla bağlanır. (Acar, 1975, s. 51).
29.	Қол дорба Азық-түлік салатын шағын дорба (QÄTS, 2011, C. 9, s. 704). <i>қараңыз: аяққап, боғжама, добыра, дорба, торкөз.</i> (Foto. 111).	Qol dorba Azıq-tülik салатın şağın dorba (QÄTS, 2011, C. 9, s. 704). <i>qarañız: ayaqqap, boğjama, dobıra, dorba, torköz.</i> (Foto. 111).	Torba (qol dorba) <i>a.</i> Yiyecek konulan küçük torba (QÄTS, 2011, C. 9, s. 704). <i>bk. ayaqqap, boğjama, dobıra, dorba, torköz.</i> Not: TT'nde torba <i>a.</i> Çuvaldan ufak, her çeşit dokumadan yapıla-bilen ve çeşitli nesnelere taşımada kullanılan tek gözlü heybe (Acar, 1975, s. 57). (Foto. 111).
30.	Қолкілем <i>зат.</i> Қолдан тоқылған кілем (QÄTS, 2011, C. 9, s. 735).	Qolkilem <i>зат.</i> Qoldan toqılğan kilem (QÄTS, 2011, C. 9, s. 735). <i>qarañız:</i>	Halı (qolkilem) <i>a.</i> Bir çeşit halı (QÄTS, 2011, C. 9, s. 735). <i>bk. bas kilem, zer kilem, kilem,</i>

	<p>қараңыз: <i>бас кілем, зер кілем, кілем, қазақ кілемі, қалы кілем, нар кілем, түкті кілем.</i></p>	<p><i>bas kilem, zer kilem, kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, nar kilem, tükti kilem.</i></p>	<p><i>qazaq kilemi, qalı kilem, nar kilem, tükti kilem.</i> Not: TT'nde halı bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanmak üzere, üç iplik sistemine (çözgü, atkı, desen ipi) dayanılarak yapılan, havlı (tüylü) ve düğümlü dokumadır (Deniz, 2000, s. 72).</p>
31.	<p>Қоржын <i>зат. этн.</i> Әртүрлі нәрсе салуға арналып, иірілген жүннен, мақтадан тоқылған екі басты қапшық, теңдеме (QÄTS, 2011, C. 10, s. 88). қараңыз: <i>алаша қоржын, кілем қоржын, ұзын қоржын, шынар қоржын.</i> (Foto. 112).</p>	<p>Qorjın <i>зат. этн.</i> Ärtürli närsege saluğa arnalıp, iyirilgen jünнен, maqtadan toqılğan eki bastı qapşıq, teñdeme (QÄTS, 2011, C. 10, s. 88). <i>qarañız: aлаша qorjın, kilem qorjın, uzın qorjın, şınar qorjın.</i> (Foto. 112).</p>	<p>Heybe (qorjın) <i>a. этн.</i> Yiyecek veya giyecek konulan, yünden, pamuktan dokunmuş iki gözlü torba (QÄTS, 2011, C. 10, s. 88). <i>bk. aлаша qorjın, kilem qorjın, uzın qorjın, şınar qorjın.</i> Not: TT'nde heybe <i>a.</i> Çoban veya tarlada çalışan-ların omuzda ya da at, eşek üzerinde taşıyarak yiyecekleri ve ufak-tefekleri koydukları kilim, cicim, zili (sili), sumak veya halı dokumalı ufak torbalar. İki gözlü ya da taşıma için askısı olanları da vardır (Acar, 1975, s. 53). (Foto. 112).</p>
32.	<p>Құр 1. <i>зат. этн.</i> Киіз үйдің керегелері мен уықтарын және үзіктің ішкі жағын т.б. байлайтын ені 2-3 елідей, тоқып немесе есіп жасалған жалпақтау бау (QÄTS, 2011, C. 10, s. 367). қараңыз: <i>ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, таңғыш, теңқұр, термебау,</i></p>	<p>Qur 1. <i>зат. этн.</i> Kiyiz üydiñ keregeleri мен uviqtarın jäne üziktiñ işki jağın t.b. baylaytın eni 2-3 elidey, toqıp nemese esip jasalğan jalpaqtav bav (QÄTS, 2011, C. 10, s. 367). <i>qarañız: aq basqur, basqur, basqur aлаша, bastırma qur,bav, bas bav, jelbav, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i></p>	<p>Kolan (qur) <i>a. этн.</i> Çadırın iskeleti, duvarı, kubbesini oluşturan çubukları ve onların üzerine örtülen keçeyi bağlamak için eni 2-3 parmağın genişliğinde dokunmuş yassı bağ, kolan (QÄTS, 2011, C. 10, s. 367). <i>bk. aq basqur, basqur, basqur aлаша, bastırma qur,bav, bas bav, jelbav, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının</p>

	<i>туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i>		hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).
33.	Масаты кілем Жібектен тоқылған жұмсақ түкті кілем (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, C. 11, s. 91).	Masati kilem Jibekten toқılған жұмсақ түкті kilem (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, C. 11, s. 91).	Masati kilem <i>a.</i> Yumuşak, kısa tüylü, kaliteli ipek halı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, C. 11, s. 91); Not: TT'nde verilen sözcüğün anlamı kısa havlı ipek halı (Deniz, 2000, 161).
34.	Нар кілем Үлкен кілем (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>қараңыз: бас кілем, зер кілем, кілем, қазақ кілемі, қалы кілем, қолкілем, түкті кілем.</i>	Nar kilem Үлкен kilem (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>qarañız: bas kilem, zer kilem, kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, tükti kilem.</i>	Halı (nar kilem) <i>a.</i> Bir çeşit büyük halı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>bk. bas kilem, zer kilem, kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, tükti kilem.</i> Not: TT'nde <i>nar</i> , 2. <i>mec. kocaman, büyük</i> anlamına gelir (KTTTS, 2012, s. 469). Halı ise bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanmak üzere, üç iplik sistemine (çöзгү, atkı, desen ipi) dayanılarak yapılan, havlı (tüylü) ve düğümlü dokumadır (Deniz, 2000, s. 72).
35.	Палас <i>зат.</i> Еденге төсейтін алуан түсті қалың төсеніш (QÄTS, 2011, C. 12, s. 284).	Palas <i>зат.</i> Edenge төсейтін алуан түсті қалың төсеніш (QÄTS, 2011, C. 12, s. 284).	Palas, palaz <i>a.</i> Yere serilen renkli kalın yaygı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 284). Not: TT'nde palas veya palaz kalitesiz yünlerden dokunan, ev sergisinde de kapı eşiği veya daha çok tepelenen yerlere serilen ya da eskiyen ve değersiz sayılan kilim türü (Deniz, 2000, s. 57).

36.	Сумаха зат. Тықыр кілем түрі (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	Sumaha zat. Tıqır kilem türü (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	Sumak (sumaha) a. Bir çeşit kilim (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). Not: TT'nde sumak çözgü ipleri üzerine renkli desen iplerinin çeşitli şekillerde sıralanmasıyla elde edilen bir yaygı türüdür. Desenler sarılarak verildiği ve tekrar döndürülüp, aynı desen üzerinde ikinci bir renkli ip geçirildiği için kat kat işlenmiş gibidir (Deniz, 2000, s. 82).
37.	Таңғыш зат. 1. этн. Керегелердің қоспаларын байланыстыратын тоқылған жалпақ құр (QÄTS, 2011, C. 13, s. 699). <i>қараңыз: ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, құр, теңқұр, термебау, туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i>	Таңғыш зат. 1. этн. Keregelerдің qospaların baylanıstratın toqılğan jalpaq qur (QÄTS, 2011, C. 13, s. 699). <i>qarañız: aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur,bav, bas bav, jelbav, qur, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i>	Kolan (tañğış) a. etn. (2). Çadırın iki kanadını birbirine bağlayan işlemeli şerit, bağ (KTTTS, 2012, s. 608). (QÄTS, 2011, C. 13, s. 699). <i>bk. aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur,bav, bas bav, jelbav, qur, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan a. eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklerle bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).
38.	Таскілем зат. Жерге төсеуге арналған кілемнің түрі (QÄTS, 2011, C. 14, s. 24). <i>қараңыз: тықыр (тақыр) кілем.</i>	Taskilem zat. Jerge tösevge arnalğan kilemniñ türü (QÄTS, 2011, C. 14, s. 24). <i>qarañız: tıqır (taqır) kilem.</i>	Kilim (taskilem) a. Yere serilmek için dokunan bir çeşit düz dokuma (QÄTS, 2011, C. 14, s. 24). <i>bk. tıqır (takır) kilim.</i> Not: TT'nde kilim iki iplik sistemine (çözgü, atkı) dayanılarak yapılan, tersi ve düzü aynı görünen, havsız ve

			düzgün (kabarcık olmayan), yer sergisi (yaygı), duvar örtüsü (duvar kilimi), yük örtüsü, perde, yastık vb. işler için kullanılan düz dokuma (Deniz, 2000, s. 57).
39.	Тең 1. зат. этн. Дәстүрлі қазақ қоғамында көшкенде түйеге арту үшін салмағын бірдей етіп буып-түйген жүк (QÄTS, 2011, C. 14, s. 120). (Foto. 113).	Teñ 1. zat. etn. Dästürli qazaq qoғamında köşkende tüyege artuv üşin salmağın birdey etip buvıp-tüygen жүк (QÄTS, 2011, C. 14, s. 120). (Foto. 113).	Yük kilimi a. etn. (1) Yük arabasına yüklenmek üzere bağlanmış, balyalanmış yük (KTTTS, 2012, s. 624).(QÄTS, 2011, C. 14, s. 120). Not: TT'nde yük kilimi 1. yük üzerine örtmek için dokunur. Yaklaşık 5-6 x 1,5-2 m boyutlarındadır. Tek veya iki şaklıdır (2 parça); 2. Yüklük anlamına gelir ve yatak-yorgan gibi eşyaları koymak için kullanılır (Deniz, 2000, s. 84). (Foto. 113).
40.	Теңкүр зат. қолөнер. Өрмекпен тоқып жасалған тең бууға арналған жіптің түрі. Үзік, желбау, құр таңғыштардан да жінішке болып келеді (QÄTS, 2011, C. 14, s. 128). <i>қараңыз: ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, құр, таңғыш, термебау, туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i>	Теñқур зат. қолөнер. Өрмекпен тоқып жасалған теñ buvuvğa арналған жіптің түрі. Үзік, желбав, қур таңғыштардан да жінішке болып келеді (QÄTS, 2011, C. 14, s. 128). <i>қараңыз: ақ басқур, басқур, басқур алаша, bastırma қур,bav, bas bav, желбав, қур, таңғыш, термебев, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i>	Kolan (teñqur) a. el sanatı. <i>Örmek</i> (yer tezgâhı) üzerinde dokunan, yük bağlamaya yarayan bir çeşit bağ. <i>Tenkur</i> - üzik, jelbav, qur gibi bağ, kolanlardan daha incedir (QÄTS, 2011, C. 14, s. 128). <i>bk. ақ басқур, басқур, басқур алаша, bastırma қур,bav, bas bav, желбав, қур, таңғыш, термебев, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift

			yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).
41.	Терме зат. қолөнер. Әшекейлеп теріп тоқылған (бұйым) (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). қараңыз: терме алаша, терүлі алаша.	Terme zat. qolöner. Äŧekeylep terip toqılğan (buyım) (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). qarañız: terme alaŧa, terüvli alaŧa.	Zili, sili (terme) a. el sanati. Motifli, desenli düz dokuma (KTTTS, 2012, s. 627). (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). bk. terme alaŧa, terüvli alaŧa. Not: TT'nde zili a. Üç veya daha fazla iplik sistemine (çözgü, atkı, desen ipi) dayanılрак yapılan bir düz dokuma. Görünüŧ açısından cicime benzemesine rağmen teknik açıdan farklılık gösterir. Desen ipleri çözgülerin arasından boşluk bırakılmadan yatay ve atlamalı (2-1, 3-1, 5-1) yönde dokunur (Deniz, 2000, s. 81).
42.	Терме алаша Алашаның түрі (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380); (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). қараңыз: терме, терүлі алаша.	Terme alaŧa Alaŧamñ türі (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380); (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). qarañız: terme, terüvli alaŧa.	Zili, sili (terme alaŧa) a. Zili tekniğıyle dokunmuş düz dokuma (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380); (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). bk. terme, terüvli alaŧa. Not: TT'nde zili a. Üç veya daha fazla iplik sistemine (çözgü, atkı, desen ipi) dayanılрак yapılan bir düz dokuma. Görünüŧ açısından cicime benzemesine rağmen teknik açıdan farklılık gösterir. Desen ipleri çözgülerin arasından boşluk bırakılmadan yatay ve atlamalı (2-1, 3-1, 5-1) yönde dokunur (Deniz, 2000, s. 81).
43.	Терүлі алаша жерг. қолөнер. Өрнекті алаша (QÄTS, 2011, C. 14, s. 159).	Terüvli alaŧa jerg. qolöner. Örnekti alaŧa (QÄTS, 2011, C. 14, s. 159). qarañız:	Zili, sili (terüvli alaŧa) a. hlk. el sanati. Zili tekniğıyle dokunmuş düz dokuma (QÄTS,

	<p>қараңыз: <i>терме, терме алаша.</i></p>	<p><i>terme, terme alaşa.</i></p>	<p>2011, C. 14, s. 159). <i>bk. terme, terme alaşa.</i> Not: TT'nde zili <i>a.</i> Üç veya daha fazla iplik sistemine (çözü, atkı, desen ipi) dayanırlak yapılan bir düz dokuma. Görünüş açısından cicime benzemesine rağmen teknik açıdan farklılık gösterir. Desen ipleri çözülerin arasından boşluk bırakılmadan yatay ve atlamalı (2-1, 3-1, 5-1) yönde dokunur (Deniz, 2000, s. 81).</p>
44.	<p>Термебау <i>зат. этн.</i> Түрлі-түсті жіптерді теріп, өрнектеп тоқыған, уықты шалып байлайтын жіп. Басқұр, <i>термебау</i>, желбаудың шетіне «су», «ирек», ортасына «тұмарша», «сыңармүйіз», «қосмүйіз», «қолтық», «шаршы», «таңдай» өрнектерін теріп токиды (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). <i>қараңыз: ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, туырлық бау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i></p>	<p>Термебав <i>зат. этн.</i> Түрлі-түсті жіптерді теріп, өрнектеп тоқыған, уықты шалып байлайтын жіп. Басқур, <i>термебав</i>, <i>jelbavdiñ şetine su, irek, ortasına тумарша, sıñarmүйіз, qosmүйіз, qoltıq, şarşı, tañday</i> өрнектерін теріп тоқиды (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). <i>қараңыз: ақ басқур, басқур, басқур алаша, bastırma қур, бав, бас бав, jelbav, қур, таңғиш, теңқур, түвирлік бав, уықбав, şalma, шаңирақбав.</i></p>	<p>Колан (термебав) <i>а. этн.</i> Чешитли renkteki ipliklerden üzerine motif işlenerek düz dokuma tekniğiyle dokunmuş bağ. Басқур, <i>термебав</i>, <i>jelbav</i>'ın (kolan түрleri) kenarları <i>su, irek</i> (zikzak), ortaları <i>tumarşa</i> (muska), <i>sıñarmүйіз</i> (tek boynuz), <i>qosmүйіз</i> (çift boynuz), <i>qoltıq, şarşı</i> (kare), <i>tañday</i> gibi motiflerle süslenir (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). <i>bk. ақ басқур, басқур, басқур алаша, bastırma қур, бав, бас бав, jelbav, қур, таңғиш, теңқур, түвирлік бав, уықбав, şalma, шаңирақбав.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).</p>

45.	Торкөз зат. 1. Тоқыма дорба (QÄTS, 2011, C. 14, s. 296). <i>қараңыз: аяққап, боғжама, добыра, дорба, қол дорба.</i>	Torköz zat. 1. Тоқыма dorba (QÄTS, 2011, C. 14, s. 296). <i>qarañız: ayaqqap, boğjama, dobıra, dorba, qol dorba.</i>	Torba (torköz) a. Dokunmuş torba (QÄTS, 2011, C. 14, s. 296). <i>bk. ayaqqap, boğjama, dobıra, dorba, qol dorba.</i> Not: TT'nde <i>torba a.</i> Çuvaldan ufak, her çeşit dokumadan yapılabilen ve çeşitli nesnelere taşımada kullanılan tek gözlü heybe (Acar, 1975, s. 57).
46.	Төсекжапқыш зат. Төсек үстін жабатын зат, жамылғы (QÄTS, 2011, C. 14, s. 364).	Tösekjapqış zat. Tösek üstün jabatın zat, jamlıǵı (QÄTS, 2011, C. 14, s. 364).	Yatak örtüsü (tösekjapqış) a. Yatak üzerini örtmek için kullanılan dokuma (QÄTS, 2011, C. 14, s. 364). Not: TT'nde kelimenin anlamı örtü, yatak örtüsü (KTTTS, 2012, s. 645).
47.	Туырлық бау Туырлықты ұстап тұратын әрі әсемдік үшін ою-өрнек салынған жалпақ терме бау (QÄTS, 2011, C. 14, s. 403). <i>қараңыз: ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, термебау, уықбау, шалма, шаңырақбау.</i>	Tuvırlıq bav Tuvırlıqtı ustap turatın äri äsemdik üşin oyu-örnek salınğan jalpaq terme bav (QÄTS, 2011, C. 14, s. 403). <i>qarañız: aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañǵış, teñqur, termebev, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i>	Kolan (tuvırlıq bav) a. Tuvırlıq'ı (çadırı dıştan örten keçe) hem tutturmak hem de süs maksadıyla dokunmuş motifli yassı bağ, kolan (QÄTS, 2011, C. 14, s. 403). <i>bk. aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañǵış, teñqur, termebev, uviqbav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).
48.	Тұс кілем Қабырғаға тұтылатын [ілінетін] кілем (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	Tus kilem Qabırǵaǵa tutılattın (ilinetin) kilem (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	Duvar halısı a. Duvara asmak için dokunan halı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). Not: TT'nde duvar halısı, <i>a.</i> duvarı süslemek,

			duvardan gelecek nem ve soğu önlemek üzere dokunmuş halı (Deniz, 2000, s. 75).
49.	<p>Түкті кілем Түктің ұзындығы 3 мм-ден 18 мм-ге дейін болатын мықты, қалың, жұмсақ кілем. <i>Түкті кілем</i> бірнеше қабаттан тұрады, мұндай кілемнің негізгі арқауы жекелеген жіптерден және бір-біріне тығыз орналасқан түйіндерден құралады. (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, C. 13, s. 486). <i>қараңыз: бас кілем, зер кілем, кілем, қазақ кілемі, қалы кілем, қолкілем, нар кілем.</i> (Foto. 114).</p>	<p>Tükti kilem Tüktiñ uzındıǵı 3 mm-den 18 mm-ge deyin bolatın mıqtı, qalıñ, jumsaq kilem. <i>Tükti kilem</i> birneşe qabattan turadı, munday kilemniñ negizgi arqavı jekelegen jipterden jáne bir-birine tıǵız ornalasqan tüyinderden quraladı. (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, C. 13, s. 486). <i>qarañız: bas kilem, zer kilem, kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, nar kilem.</i> (Foto. 114).</p>	<p>Halı (tükti kilem) <i>a.</i> Havı 3-8 mm. yükseklikte sıkı, kalın ve yumuşak halı. <i>Yünlü, tüylü halı</i> birkaç kattan meydana gelir. Böyle bir halının atkı ipleri tek iplik üzerine ve sıkı düğüm. (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, C. 13, s. 486). <i>bk. bas kilem, zer kilem, kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, nar kilem.</i> Not: TT’nde halı bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanmak üzere, üç iplik sistemine (çöзгü, atkı, desen ipi) dayanılarak yapılan, havlı (tüylü) ve düğümlü dokumadır (Deniz, 2000, s. 72). (Foto. 114).</p>
50.	<p>Тықыр (тақыр) кілем Бетінде түгі жоқ тегіс кілем. Тықыр кілем: (палас, сумаха, шпалер, терме алаша т.б.). Бір өріс жібінен бір қабатты екі жақты тығыз етіп тоқылады (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>қараңыз: таскілем</i> (Foto. 115).</p>	<p>Tıqır (taqır) kilem Betinde tügi joq tegis kilem. Tıqır kilem: (palas, sumaha, şpaler, terme alaşa t.b.). Bir öris jibinen bir qabattı eki jaqtı tıǵız etip toqıladı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>qarañız: taskilem.</i> (Foto. 115).</p>	<p>Kilim (tıqır, taqır kilem) <i>a.</i> Tüysüz (havsız), düz dokuma yayǵı. Düz dokuma yayǵı türleri (palaz, sumak, spaler (cicim), zili vb.) Çöзгü ipliǵinden bir katlı iki taraflı sıkı olarak dokunur (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596). <i>bk. taskilem.</i> Not: TT’nde kilim iki iplik sistemine (çöзгü, atkı) dayanılarak yapılan, tersi ve düzü aynı görünen, havsız ve düзгün (kabarık olmayan), yer sergisi (yayǵı), duvar örtüsü (duvar kilimi), yük örtüsü, perde, yastık vb. işler için kullanılan düz</p>

			dokuma (Deniz, 2000, s. 57). (Foto. 115).
51.	Уықбау <i>зат. этн.</i> УЫҚТЫҢ имек басын керегеге бекітіп байлайтын бау, жіп (QÄTS, 2011, C. 14, s. 669). <i>қараңыз: ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, термебау, туырлық бау, шалма, шаңырақбау.</i>	Uvıqbav <i>зат. этн.</i> Uvıqtıñ imek basın keregege bekitip baylaytın bav, jip (QÄTS, 2011, C. 14, s. 669). <i>қараңыз: ақ басқур, басқур, басқур алаша, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, şalma, şañıraqbav.</i>	Kolan (uvıqbav) <i>a. этн.</i> Uvıq'ı (çadırın kubbesini oluşturan çubuklar) kerege'ge (çadırın duvarı) bağlayan ip, bağ (QÄTS, 2011, C. 14, s. 669). <i>bk.</i> <i>aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur,bav, bas bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, şalma, şañıraqbav.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlan-ması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).
52.	Ұзын қоржын <i>этно. жерг.</i> Сыйлық, тарту. Ұзын қоржын деп көбінесе күйеу баланың қайын жұртына алып келетін тарту-таралғысын айтады (QÄTS, 2011, C. 14, s. 686). <i>қараңыз: алаша қоржын, кілем қоржын, қоржын, шынар қоржын.</i>	Uzın qorjın <i>этно. жерг.</i> Sıylıq tartuv. Uzın qorjın dep köbinese küyev balanıñ qayın jurtına alıp keletin tartuv-taralğısın aytadı (QÄTS, 2011, C. 14, s. 686). <i>қараңыз: алаша қоржın, kilem qorjın, qorjın, şınar qorjın.</i>	Heybe (uzın qorjın) <i>a. этно. hlk.</i> Bir çeşit hediye. Genelde güvey tarafından gelin ve onun akrabalarına verilen hediyeye <i>uzun qorjın</i> (heybe) denir (QÄTS, 2011, C. 14, s. 686). <i>bk.</i> <i>alaşa qorjın, kilem qorjın, qorjın, şınar qorjın.</i> Not: TT'nde heybe <i>a.</i> Çoban veya tarlada çalışın-ların omuzda ya da at, eşek üzerinde taşıyarak yiyecekleri ve ufak-tefekleri koydukları kilim, cicim, zili (sili), sumak veya halı dokumalı ufak torbalar. İki gözlü ya da taşımaya için askısı olanları da vardır (Acar, 1975, s. 53).
53.	Шалма <i>зат. этно. 3.</i> УЫҚТЫ	Şalma <i>зат. этно. 3.</i> Uvıqtı	Kolan (şalma) <i>a. этно. 3.</i> Uvıq'ı

	байланыстырып тұратын тоқылған енсіз құр. Шалма уықтарды ығып кетпеуі үшін шалмалап байлайтын құр. <i>Уық шалғыш, уық бау</i> деп те атайды (QÄTS, 2011, C. 15, s. 227). <i>қараңыз: ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, термебау, туырлық бау, уықбау, шаңырақбау.</i>	baylanıstırıp turatın toqılğan ensız qur. Şalma uviqtardı ıǵıp ketpevi üşin şalmalap baylaytın qur. <i>Uviq şalǵış, ıyıq bav</i> dep te ataydı (QÄTS, 2011, C. 15, s. 227). <i>qarañız: aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañǵış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şañıraqbav.</i>	(çadırın kubbesini oluşturan çubuklar) baǵlamaya yarayan yassı baǵ, kolan. Buna <i>uvik şalǵış, ıyıq bav</i> da denir (QÄTS, 2011, C. 15, s. 227). <i>bk. aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañǵış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şañıraqbav.</i> Not: TT’nde kolan a. eyer takımlarının hayvanlara baǵlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklerine baǵlanmasını saǵlayan ensız şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).
54.	Шалша <i>зат. жерг.</i> Кішкентай алаша (QÄTS, 2011, C. 15, s. 228). <i>қараңыз: алаша, алаша кілем, қақпа алаша.</i>	Şalşa <i>зат. жерг.</i> Kışkentay alaşa (QÄTS, 2011, C. 15, s. 228). <i>qarañız: alaşa, alaşa kilem, qaqpa alaşa.</i>	Cicim (şalşa) <i>a. hlk.</i> Boyutu küçük <i>alaşa</i> (cicim) (QÄTS, 2011, C. 15, s. 228). <i>bk. alaşa, alaşa kilem, qaqpa alaşa.</i> Not: TT’nde cicim a. 1. Bez ayaǵı dokumaların üzerine renkli iplerle yapılan ya da farklı tekniklerde dar ve uzun dokunan, kesilen kilim parçalarının yanyana eklenmesiyle meydana getirilen sergi, örtü, perde vb. amaçlar için kullanılan, havsız (tüysüz) bir dokuma çeşidi (Deniz, 2000, s. 80). 2. Üç iplik sistemiyle (çözü, atkı, desen ipi) yapılan, yukarıya doğru (verev) olarak dokunan düz dokumaya cicim denir (Acar, 1975, s. 28).
55.	Шаңырақбау <i>зат. этн.</i>	Şañıraqbav <i>зат. этн.</i>	Kolan (şañıraqbav) <i>a. этн.</i> Süs

	<p>Әсемдік үшін әртүрлі иірілген жіптен жасалып, шаңыраққа салбырата байланатын шашағы күлтеленген бау (QÄTS, 2011, C. 15, s. 251). <i>қараңыз: ақ басқұр, басқұр, басқұр алаша, бастырма құр, бау, бас бау, желбау, құр, таңғыш, теңқұр, термебау, туырлық бау, уықбау, шалма.</i></p>	<p>Äsemdik üşin ärtürli iyirilgen jipten jasalıp şaňıraqqa salbırata baylanatın şaşağı kültelengen bav (QÄTS, 2011, C. 15, s. 251). <i>qarañız: aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur,bav, bas bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma.</i></p>	<p>іçin çeşitli renkteki iplerden yapılarак çadırın kubbesine bağlanan saçaklı bağ (QÄTS, 2011, C. 15, s. 251). <i>bk. aq basqur, basqur, basqur alaşa, bastırma qur,bav, bas bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebev, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma.</i> Not: TT'nde kolan <i>a.</i> eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (At, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan ensiz şerit hâlinde dokumalar. Çift yüzlü veya çarpana şeklinde olabilir (Acar, 1975, s. 55).</p>
56.	<p>Шашақ <i>зат. 1.</i> Бір заттың шетіне әдемiлiк, сәндiк үшiн жасалған тарам-тарам салпыншақ, жіп күлтесi. 2. Бір нәрсенiң шетi, жиегi (QÄTS, 2011, C. 15, s. 299). (Foto. 116).</p>	<p>Şaşaқ <i>зат. 1.</i> Bir zattñ şetine ädemilik, sändik üşin jasalğan taram - taram salpınşaq, jip kültesi. 2. Bir närseniñ şeti, jiyegi (QÄTS, 2011, C. 15, s. 299). (Foto. 116).</p>	<p>Саçак, пүскүл <i>а.</i> (KTTTS, 2012, s. 735). а. 1. Bir şeyi süslemek suretiyle yapılmış saçак. 2. Bir şeyin kenarı (QÄTS, 2011, C. 15, s. 299). Not: TT'nde saçак <i>a.</i> dokuma bittikten sonra yaygının tezgâhtan kesilip çıkartılması sırasında yaygının alt ve üst kenarlarında ve istenilen uzunlukta bırakılan, çöзгүден olma пүскүллер. Bazen saç örgüsü, ya da sepet dokuması şeklinde örülür (Acar, 1975, s. 56). (Foto. 116).</p>
57.	<p>Шуал <i>зат. жерг. 3.</i> Кереге басына iлүлi тұратын киим-кешек салатын тоқыма, түктi қалта (QÄTS, 2011, C. 15, s. 429). <i>қараңыз: қап.</i></p>	<p>Şuval <i>зат. жерг. 3.</i> Kerege basına ilüvli turatın kiyim-keşek salatın toқыма, түkti qalta (QÄTS, 2011, C. 15, s. 429). <i>qarañız: қап.</i></p>	<p>Çuval <i>а. hlk. 3.</i> Çadırın iskeletine (kerege) asılan ve içine giyisi konulan dokunmuş havlı (tüylü) torba (QÄTS, 2011, C. 15, s. 429). <i>bk. қап.</i> Not: TT'nde çuval <i>a.</i> giyecek</p>

			veya yiyeceklerin içinde saklandığı kilim, cicim, zili (sili), sumak gibi dokumalardan meydana gelen büyük torba. İçindekilerin dökülmemesi için ağzı yünden bağlarla bağlanır. (Acar, 1975, s. 51).
58.	Шынар қоржын Гүлді, өрнекті, ортасы түкті қоржын (QÄTS, 2011, C. 15, s. 564). <i>қараңыз: алаша қоржын, кілем қоржын, қоржын, ұзын қоржын.</i>	Şınar qorjın Güldi, örnekti, ortası tükti qorjın (QÄTS, 2011, C. 15, s. 564). <i>qarañız: alaşa qorjın, kilem qorjın, qorjın, uzın qorjın.</i>	Heybe (şınar qorjın) a. Ortası çiçekli, desenli tüylü (havlı) heybe (QÄTS, 2011, C. 15, s. 564). <i>bk. alaşa qorjın, kilem qorjın, qorjın, uzın qorjın.</i> Not: TT'nde heybe a. Çoban veya tarlada çalışan-ların omuzda ya da at, eşek üzerinde taşıyarak yiyecekleri ve ufak-tefekleri koydukları kilim, cicim, zili (sili), sumak veya halı dokumalı ufak torbalar. İki gözlü ya da taşıma için askısı olanları da vardır (Acar, 1975, s. 53). kına heybesi.

Halı ve Düz Dokuma Yaygılarının Çeşitleri ile Anlamları başlıklı (2.1.8.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) halı ve düz dokuma yaygıları ile ilgili 58 çeşit adı ele alındı. Bu çeşit adları, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda 57 kelime ve kelime grubunun Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklamaları, ayrıca *masatı kilem* sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki izahı verildi.

Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinde *kolan*, *cicim*, *heybe*, *torba*, *halı*, *çuval*, *kilim*, *zili* gibi çeşit isimlerinin Kazak Türkçesinde birkaç eş anlamlı kelimelerle karşılandığını incelememiz sırasında gördük. Örneğin, TT'nde *kolan* kelimesini Kazak Türkçesinde aynı tekniği kullanılarak düz dokuma yaygı şeklinde dokunan *aq basqur*, *basqur*,

basqur alaşa, bastırma qur, bav, bas bav, jelbav, qur, tañğış, teñqur, termebav, tuvırlıq bav, uviqbav, şalma, şañıraqbav gibi 15 sözcük karşılmaktadır. TT'nde *cicim* anlamına gelen kelimenin KT'nde *alaşa, alaşa kilem, qaqpa alaşa, şalşa* gibi dört türlü karşılığı vardır. TT'nde *heybe* anlamında kullanılan kelimenin KT'nde *alaşa qorjin, kilem qorjin, qorjin, uzun qorjin, şınar qorjin* gibi beş türlü karşılığı bulunmaktadır. TT'nde *torba* diye adlandırılan kelimenin KT'nde *ayaqqap, boğjama, dobıra, dorba, qol dorba, torköz* gibi altı karşılığı mevcuttur. TT'nde *halı* olarak isimlendirilen kelimenin KT'nde *bas kilem, zer kilem, kilem, Qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, nar kilem, tükti kilem* şeklinde sekiz türlü karşılığı vardır. TT'ndeki *çuval* kelimesini KT'nde *qap, şuval* denilen iki sözcük karşılar. TT'nde *kilim* anlamında kullanılan kelimenin KT'nde *taskilem, tıqır (taqır) kilem* gibi iki türlü karşılığı vardır. TT'ndeki *zili* kelimesinin KT'nde *terme, terme alaşa, terüvli alaşa* şeklinde üç karşılığı bulunur.

Palas kelimesi hem Kazak hem de Türkiye Türkçesinde aynen söylenir ve aynı anlamda kullanılır. Ayrıca, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerinden örnek vermiş olursak, KT'nde *dorba* kelimesi TT'nde *torba; şaşaq – saçak; şuval – çuval, kilem – kilim, (jer)jastıq – yastık, jolkilem – yolluk, yol kilimi* anlamına gelir. KT'ndeki *kilem* kelimesi hem halı hem de kilim anlamında kullanılabilir. Ancak tüylü (havlı) halıya *tükti kilem*, havsız türüne ise *tıqır (taqır)* veya *taskilim* denir.

2.1.9. Halı ve Düz Dokumacılarla İlgili Meslek Adları ile Anlamları

Tablo 9: Meslek Adları ve Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Kelime ve Kelime Grupları
1.	Жібекші <i>zat.</i> Жібек құртын өсірушілер, жібек талшығын өңдеушілер (QÄTS, 2011, C. 7, s. 16).	Jibekşi <i>zat.</i> Jibek құrtın ösirüvşiler, jibek talşığın öñdevşiler (QÄTS, 2011, C. 7, s. 16).	İpekçi <i>a.</i> İpek kozasını elde etmek için ipek böceğini yetiştirme işiyle uğraşan kimse (QÄTS, 2011, C. 7, s. 16). Not: TT'nde ipekçi veya ipek satan anlamına gelir (KTTTS, 2012, s. 229).
2.	Жіп иіруші Ұршық иіріп, жіп дайындаушы адам (QÄTS, 2011, C. 7, s. 48). <i>қараңыз: иіруші.</i>	Jip iyirüvşi Urşıq iyirip jip dayındavşı adam (QÄTS, 2011, C. 7, s. 48). <i>qarañız: iyirüvşi.</i>	İplikçi <i>a.</i> İğ ile ipliği eğiren kimse (QÄTS, 2011, C. 7, s. 48). Not: TT'nde iplikçi, iplik yapan veya satan kimse tabiri kullanılır (TS, 2010, s. 1202).
3.	Иіруші <i>zat.</i> Жіп иіретін адам (QÄTS, 2011, C. 7, s. 404). <i>қараңыз: жіп иіруші.</i>	İyirüvşi <i>zat.</i> Jip iyiretin adam (QÄTS, 2011, C. 7, s. 404). <i>qarañız: jip iyirüvşi.</i>	İplikçi <i>a.</i> İpliği eğiren kimse (QÄTS, 2011, C. 7, s. 404). Not: TT'nde iplikçi, iplik yapan veya satan kimse tabiri kullanılır (TS, 2010, s. 1202).
4.	Кілемші <i>zat.</i> Кілем тоқитын адам (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).	Kilemşi <i>zat.</i> Kilem toqıytın adam (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).	Halı dokuyan, halıcı <i>a.</i> Halı dokuyan kimse (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597). Not: TT'nde halı dokuyan, halıcı kelimeleri kullanılır (KTTTS, 2012, s. 310).
5.	Мақтакер <i>zat. жерг. кәс.</i> Мақташы, мақта өсіруші (QÄTS, 2011, C. 11, s. 24).	Maqtaker <i>zat. jerg. käs.</i> Maqtaşı, <i>maqta</i> ösirüvşi (QÄTS, 2011, C. 11, s. 24).	Pamukçu <i>a. hlk. zanaat.</i> Pamukçu, pamuk yetiştiren kimse (QÄTS, 2011, C. 11, s. 24). Not: TT'nde pamukçu kelimesinin iki anlamı vardır: 1. Pamuk yetiştiren kimse. 2. Pamuk alıp satan kimse (TS, 2011, s. 1879).

6.	Нақышшы <i>зат.</i> Ою-өрнек кәсібін меңгерген зергер, оюшы (QÄTS, 2011, C. 11, s. 467). <i>қараңыз: өрнектеуіш.</i>	Naqışşı <i>зат.</i> Ою-өрнек кәсібін меңгерген зергер, оюшы (QÄTS, 2011, C. 11, s. 467). <i>қараңыз: өрнектеуіш.</i>	Nakışçı, desinatör <i>a.</i> Motif yapma ustası, nakışçı (QÄTS, 2011, C. 11, s. 467). <i>қараңыз: өрнектеуіш.</i> Not: TT'nde nakışçı, desinatör tabiri kullanılır (KTTTS, 2012, s. 468).
7.	Өрмекші <i>зат.</i> Өрмек тоқушы адам (QÄTS, 2011, C. 12, s. 203). <i>қараңыз: тоқушы.</i>	Örmekşi <i>зат.</i> Örmek toquvşı adam (QÄTS, 2011, C. 12, s. 203). <i>қараңыз: toquvşı.</i>	Dokumacı, dokuma ustası <i>a.</i> Dokuyucu (QÄTS, 2011, C. 12, s. 203). <i>bk. toquvşı.</i> Not: TT'nde bu kelimenin 2. anlamı dokumacı, dokuma ustası (KTTTS, 2012, s. 510).
8.	Өрнектеуіш <i>зат.</i> Өрнек салушы, өрнектейтін адам (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: нақышшы.</i>	Örnekteviş <i>зат.</i> Örnek saluvşı, örnekteytin adam (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: naqışşı.</i>	Nakışçı, desinatör <i>a.</i> Nakış yapan kimse (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205). <i>қараңыз: naqışşı.</i> Not: TT'nde nakışçı, desinatör tabiri kullanılır (KTTTS, 2012, s. 468).
9.	Сабаушы <i>зат.</i> Жүннің ұйысқанын жазып, тазартатын адам, сабау сабаушы. Сабау жүн сабаушылардың санына қарай әр кісінде екі-екіден болады (QÄTS, 2011, C. 12, s. 515).	Sabavşı <i>зат.</i> Jünniñ uısqanın jazıp, tazartatın adam, sabav sabavşı. Sabav jün sabavşı-lardıñ sanına qaray әr kicide eki-ekiden boladı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 515).	Hallaç, atımcı <i>a.</i> Yünün karışmış yerlerini çözen, temizleyen kimse. Yün çubuğu, yünü çırpan her kişide ikişer taneden bulunur (QÄTS, 2011, C. 12, s. 515). Not: TT'nde hallaç, yünü, pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimse, atımcı (TS, 2011, s. 1035).
10.	Тоқушы <i>зат.</i> Тоқу ісімен шұғылданатын кісі (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227). <i>қараңыз: өрмекші.</i>	Toquvşı <i>зат.</i> Toquv isimen şuğıldanatın kisi (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227). <i>қараңыз: örmekşi.</i>	Dokumacı, dokuma ustası <i>a.</i> Dokuma işiyle uğraşan kimse (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227). <i>bk. örmekşi.</i> Not: TT'nde dokumacı, dokuma ustası kelimeleri kullanılır (KTTTS, 2012, s. 634).

Halı ve Düz Dokumacılarla İlgili Meslek Adları ile Anlamları başlıklı (2.1.9.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuzla ilgili on meslek adı ele alındı. Bu meslek adları, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda tespit edilen kelime ve kelime gruplarının Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklamaları verildi.

Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinde *iplikçi*, *nakışçı* (*desinatör*), *dokumacı* (*dokuma ustası*) gibi meslek adlarının Kazak Türkçesinde birkaç eş anlamlı kelimelerle karşılandığını incelememiz sırasında gördük. Örneğin, TT’ndeki *iplikçi* kelimesini Kazak Türkçesinde *jip iyirüvşi*, *iyirüvşi* gibi aynı anlamı taşıyan iki sözcük karşılamaktadır. TT’nde *nakışçı* (*desinatör*) anlamına gelen kelimenin KT’nde *naqışşı*, *örnekteviş* denilen iki karşılığı vardır. TT’nde *dokumacı* (*dokuma ustası*) gibi meslek adının KT’nde *örmekşi*, *toquvşı* olarak iki karşılığı mevcuttur. Ayrıca, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerinden örnek vermiş olursak, KT’ndeki *jibekşi* sözcüğü, TT’nde *ipekçi*, *naqışşı* ise *nakışçı* anlamında kullanılır.

2.1.10. Gelenek ve Göreneklere Yansıyan Halı ve Düz Dokuma Yayımlarla İlgili Kelimeler ile Anlamları

Tablo 10: Gelenek ve Göreneklerle İlgili Kelimeler ve Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkçe Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Kelime ve Kelime Grupları
1.	Бес жақсы <i>этно.</i> Байырғы кездегі тоғыз беру салтының құрамына кіретін бес тәуір зат, 1) боталы түйе, 2) құлынды бие 3) қалы кілем 4) астарлы шапан, 5) тұзу мылтық (алмас қылыш) болады (QÄTS, 2011, С. 3, s. 289-290).	Bes jaqsı <i>этно.</i> Байырғы кездегі тоғыз берүв салтының құрамына кіретін бес тәвир зат, 1. боталы түйе, 2. құлнды биye, 3. қалы кілем, 4. астарлы шапан, 5. түзүв мылтық (алмас қылыш) болады (QÄTS, 2011, С. 3, s. 289-290).	Bes jaqsı (beş değerli eşya) <i>этно.</i> Eskide <i>toğız berüv</i> (dokuz hediye verme) geleneği <i>bes jaqsı</i> 'dan (beş değerli eşya), yani 1. deve ve yavrusu, 2. yıldı ve yavrusu, 3. halı-kilim, 4. Kazak kaftanı, 5. silah (elmas kılıç) gibi hediyelerden meydana gelmiştir (QÄTS, 2011, С. 3, s. 289-290).
2.	Жасау <i>зат. 2. этно.</i> Ұзатылатын қызға ата-анасы дайындайтын дүние-мүлік (QÄTS, 2011, С. 6, s. 158).	Jasav <i>зат. 2. этно.</i> Узатılатın қызға ата-анасы дайындайтın дүние-мүлік (QÄTS, 2011, С. 6, s. 158).	Çeyiz <i>а. 2. этно.</i> Evlendirmek için kızlarına anne-babası tarafından hazırlanan her türlü eşya (QÄTS, 2011, С. 6, s. 158). Not: TT'nde <i>çeyiz</i> kelimesinin anlamı, gelin için hazırlanan her türlü eşya, cihaz (TS, 2011, s. 528).
3.	Кілем жапты а) Кілеммен бастырды. ә) Кілем сыйлады (QÄTS, 2011, С. 6, s. 46).	Kilem japtı а) Kilemмен bastırdı. ә) Kilem sıyladı (QÄTS, 2011, С. 6, s. 46).	Kilem japtı а) Halı adadı, б) Halıyı hediye etti (QÄTS, 2011, С. 6, s. 46).
4.	Қалы кілем, қара нар / Қара нар, қалы кілем <i>этно. көне.</i> Ескі уақыттағы байлық-салтанаттың, көрсетер сый-құрметтің, берілер айып-таралғының бас белгі заты. («қалы» сөзі құнды кілем ұғымын білдіреді) (QÄTS, 2011, С. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, С.	Qalı kilem, qara nar / Qara nar, qalı kilem <i>этно. көне.</i> Eski vakıttağı baylıq-saltanatıñ, көрсетер sıy-qurmettiñ, берілер айып-таралғınıñ бас белгі заты. (<i>qalı</i> сөзі құнды кілем ұғымın bildiredi) (QÄTS, 2011, С. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, С. 9, s. 162); (QÄTS,	Qalı kilem, qara nar / Qara nar, qalı kilem <i>а. этно. esk.</i> Eskideden beri zenginliğin, saygı ve hürmetin en önemli işaretidir (<i>qalı</i> “kalın” kelimesi değerli halı anlamına gelir) (QÄTS, 2011, С. 8, s. 596); (QÄTS, 2011, С. 9, s. 162); (QÄTS, 2011, С. 9, s. 292); (QÄTS, 2011, С. 11, s. 484).

	9, s. 162); (QÄTS, 2011, C. 9, s. 292); (QÄTS, 2011, C. 11, s. 484).	2011, C. 9, s. 292); (QÄTS, 2011, C. 11, s. 484).	
5.	Қыз көші Ұзатылып бара жатқан қыздың жасау-жабдықты, салтанатты көші. Мұндай көш өз аулының шетінен шыққанша осылай аталады. <i>Қыз көші</i> өз аулының шетіне шыққан соң «келіншек көші» деп аталады (QÄTS, 2011, C. 10, s. 477).	Qız köşi Uzatılıp bara jatқан qızdñ jasav - jabdıqtı, saltanattı köşi. Munday köş өз avlınıñ şetinen şıqqanşa osılay ataladı. <i>Qız köşi</i> өз avlınıñ şetine şıqqan soñ <i>keliñsek köşi</i> dep ataladı (QÄTS, 2011, C. 10, s. 477).	Qız köşi (kız göçü) <i>a.</i> Yeni evlenen kızın çeyiziyle birlikte eşinin evine gönderilmesi. Bu göç kızın kendi memleketinin sınırlarını aşana kadar <i>qız köşi</i> (kız göçü), aştıktan sonra <i>keliñsek köşi</i> (gelin göçü) diye adlandırılır (QÄTS, 2011, C. 10, s. 477).
6.	Лу зат. этн. 1. Құдандалы адамдардың бір - біріне сыйға тартатын, құрмет үшін беретін заттары, тарту. 2. Күйеудің қайын-жұрты келгенде беретін тарту - таралғысы, киіті. 3. Жаңа түскен келінді есік көрсетуге шақырған үйге ала баратын тарту, сыйлық (QÄTS, 2011, C. 15. s. 710).	İlöv zat. etn. 1. Qudandalı adamdardñ bir - birine sıyğa tartatın, qurmet üşin беретin zattarı, tartuv. 2. Kүйevdñ qayın - jurtı kelgende беретin tartuv-taralğısı, kiyiti. 3. Jaña түскен kelindi esik körsetüvge шақырған үйге ala baratın tartuv, sıylıq (QÄTS, 2011, C. 15. s. 710).	İlöv a. etn. 1. Dünürlerin birbirine verdikleri hediyeler. 2. Damadın kayınlarına verdiği hediyeleri. 3. Gelinin davet edildiği eve götürdüğü hediyeleri (QÄTS, 2011, C. 15. s. 710).

Gelenek ve Göreneklere Yansıyan Halı ve Düz Dokuma Yayıları ile İlgili Kelimeler ve Anlamları başlıklı (2.1.10.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuzla ilgili altı sözcük ele alındı. Bu kelime ve kelime grupları, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda *jasav* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki isim karşılığı ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklaması, diğer kelimelerin ise izahları verildi.

Kazak Türklerinde halı ve düz dokuma yaygılarını dokumak günümüze kadar asırlarca devameden ve kendi değerini kaybetmeyen bir gelenektir. Çalışmamızda örnek şeklinde verilen *bes jaqsı* (beş değerli eşya), *jasav* (çeyiz), *kilem japtı* (halı adamak, hediye etmek), *qız köşi* (kız göçü), *qalı kilem*, *qara nar / qara nar*, *qalı kilem* (değerli tüylü halı ve tek hörgüçlü deve), *iliv* (bir çeşit hediye) denilen geleneklerin gerçekleşmesinde muhakkak halı ve düz dokuma yaygıları mevcuttur. Bu nedenle tezimizin (2.1.10.) maddesinde Kazak Türklerinin gelenek ve göreneklerinde görünen halı ve düz dokuma yaygıları hakkında söz varlığını ele aldık.

2.1.11. Halı ve Düz Dokuma Yaygırlarla İlgili Diğer Kelimeler ve Onların Anlamları

Tablo 11: Diğer Kelimeler ve Anlamları

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkçe Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Келіме ve Келіме Груплары
1.	Алаша - Текемет зат. Алаша, киіз т.б. төсеніш жабдықтардың жиынтық атауы (QÄTS, 2011, C. 1, s. 381). <i>қараңыз: киіз-кілем, кілем-кіліше, төсеніш.</i>	Алаша - Tekemet zat. Alaşa, kiviz t.b. töseniş jabdıqtardıñ jıyıntıq atavı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 381). <i>qarañız: kiyiz-kilem, kilem-kilşe, töseniş.</i>	Yaygı a. Alaşa (cicim), keçe vb. düz dokuma yaygırlarının genel adıdır (QÄTS, 2011, C. 1, s. 381). <i>bk. kiyiz-kilem, kilem-kilşe, töseniş.</i> Not: TT'nde yaygı yere, ya da döşeme üzerine serilen örtü, yazgı veya sergi (Acar, 1975, s. 58).
2.	Дақтау зат. қолөнер. Ою салудың алдындағы белгілеу, белгі салу процесі (QÄTS, 2011, C. 4, s. 452).	Daqtav zat. qolöner. Oyu saluvdıñ aldındağı belgilev, belgi saluv protsesi (QÄTS, 2011, C. 4, s. 452).	Daqtav a. el sanati. Motifi kağıda çizme işlemi (QÄTS, 2011, C. 4, s. 452).
3.	Ен зат. Мата, алаша, т.б. сияқты заттардың көлденені (QÄTS, 2011, C. 5, s. 279).	En zat. Mata, alaşa, t.b. siyaqtı zattardıñ köldeneñi (QÄTS, 2011, C. 5, s. 279).	En a. Kumaş, alaşa (cicim) vb. eşyaların eni (QÄTS, 2011, C. 5, s. 279). Not: TT'nde verilen kelimenin 1. Anlamı, en, genişlik (KTTTS, 2012, s. 158).
4.	Кежім: кежім теру. көне. қолөнер. Өрмек тоқудағы бір тәсіл (әдіс); бұхар теру. <i>Кежім теру</i> немесе бұхар теру тәсілі көп түсті және әртүрлі өрнектен теріліп жасалатын басқұр мен алаша тоқу үшін қолданылады (QÄTS, 2011, C. 7, s. 523). <i>қараңыз: шалма, шалыс.</i>	Kejim: kejim terüv. köne. qolöner. Örmek toquvdağı bir täsil (ädis); buhar terüv. <i>Kejim terüv</i> nemese buhar terüv täsili köp tüsti және әртүрлі өрнектен теріліп жасалатын басқур мен alaşa toquv үшін qoldanıladı (QÄTS, 2011, C. 7, s. 523). <i>qarañız: şalma, şahs.</i>	Kejim a. esk. el sanati. Örmek (üç ayak tezgâhı) üzerinde dokumada kullanılan bir yöntem. <i>Kejim terüv</i> veya buhar terüv yöntemi basqur (kolan) ve alaşa (cicim) dokumak için çeşitli renkteki motiflerle süslenerek gerçekleşir (QÄTS, 2011, C. 7, s. 523). <i>bk. şalma, şahıs.</i> Not: TT'nde verilen kelimenin (IV) anlamı, bir tür örgü, dokuma yöntemi (KTTTS, 2012, s. 726).
5.	Киіз - Кілем зат. Киіз, кілем сияқты төсеніштер	Kiyiz - kilem zat. Kiyiz, kilem siyaqtı tösenişter	Yaygı a. Keçe, kilim gibi yaygırların genel adı (QÄTS,

	(QÄTS, 2011, C. 8, s. 41). <i>қараңыз: алаша - текемет, кілем – кілше, төсеніш.</i>	(QÄTS, 2011, C. 8, s. 41). <i>qarañız: alaşa - tekemet, kilem – kilşe, töseniş.</i>	2011, C. 8, s. 41). <i>bk. alaşa - tekemet, kilem-kilşe, töseniş.</i> Not: TT'nde yaygı yere, ya da döşeme üzerine serilen örtü, yazgı veya sergi (Acar, 1975, s. 58).
6.	Күде <i>зат. этн. 2. жерг.</i> Қоржын аузының ілгегі (QÄTS, 2011, C. 8, s. 421).	Küde <i>зат. этн. 2. jerg.</i> Qorjin avzınıñ ilgegi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 421).	Salı <i>a. etn. hlk.</i> Heybenin iliği (QÄTS, 2011, C. 8, s. 421). Not: Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde, Burdur ve çevresinde salı (II) heybenin iki gözünü birbirine bağlayan bölüm (DS, 2009, C.6, s. 4667).
7.	Күзем <i>зат. этн. 1.</i> Күздігүні қой қырқатын мезгіл (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>қараңыз: күзем үсті.</i>	Küzem <i>зат. этн. 1.</i> Küzdigüni qoy qırqatın mezigil (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>qarañız: küzem üsti.</i>	Kırkım <i>a. etn.</i> Sonbaharda koyun kırkma zamanı (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>bk. küzem üsti.</i> Not: TT'nde kırkım <i>a. 1.</i> Davarların kırılması іші. <i>2.</i> Davarların kırıldıқлары mevsim (TS, 2011, s. 1417).
8.	Күзем үсті Күзгі жүнді қырыққан шақ (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>қараңыз: күзем.</i>	Küzem üsti Күзгі жүнді қырыққан шақ (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>qarañız: küzem.</i>	Kırkım <i>a.</i> Sonbaharda yün kırkma vakti (QÄTS, 2011, C. 8, s. 429). <i>bk. küzem.</i> Not: TT'nde <i>kırkım a. 1.</i> Davarların kırılması іші. <i>2.</i> Davarların kırıldıқлары mevsim (TS, 2011, s. 1417).
9.	Кілем-Кілше <i>зат.</i> Кілем және сол сияқты мүліктер (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597). <i>қараңыз: алаша-текемет, киіз-кілем, төсеніш.</i>	Kilem-Kilşe <i>зат.</i> Kilem және sol siyaqtı mülikter (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597). <i>qarañız: alaşa-tekemet, kiyiz-kilem, töseniş.</i>	Yaygı <i>a.</i> Halı, kilim vb. eşyalara verilen isim (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597). <i>bk. alaşa-tekemet, kiyiz-kilem, töseniş.</i> Not: TT'nde yaygı yere, ya da döşeme üzerine serilen örtü, yazgı veya sergi (Acar, 1975, s. 58).
10.	Мәнер <i>зат. 1. өнер.</i> Әшекей, ою-өрнек, безек (QÄTS, 2011, C. 11, s. 128).	Mäner <i>зат. 1. öner.</i> Äşekey, oyu-örnek, bezek (QÄTS, 2011, C. 11, s. 128).	Desen, motif <i>a. sanat.</i> Nakış, yanış, bezek (QÄTS, 2011, C. 11, s. 128). <i>bk. naqıs, naqış,</i>

	<i>қараңыз: нақыс, нақыш, ою, ою-өрнек, өрнек.</i>	<i>qarañız: naqıs, naqış, oyu, oyu-örnek, örneк.</i>	<i>oyu, oyu-örnek, örneк. Not: TT'nde kelimenin anlamı desen, motif (KTTTS, 2012, s. 441).</i>
11.	Нақыс <i>ар. зат. 1.</i> Әшекейлі ою-өрнек, нақыш (QÄTS, 2011, C. 11, s. 465). <i>қараңыз: мәнер, нақыш, ою, ою-өрнек, өрнек.</i>	Naqıs <i>ар. зат. 1.</i> Äşekeyli oyu-örnek, naqış (QÄTS, 2011, C. 11, s. 465). <i>qarañız: mäner, naqış, oyu, oyu-örnek, örneк.</i>	Desen, motif <i>Ar. a. 1.</i> yanış, nakış (QÄTS, 2011, C. 11, s. 465). <i>bk. mäner, naqış, oyu, oyu-örnek, örneк. Not: TT'nde kelimenin anlamı desen, nakış (KTTTS, 2012, s. 468).</i>
12.	Нақыш <i>ар. зат. 1.</i> Ою, өрнек, нақыс (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>қараңыз: мәнер, нақыс, ою, ою-өрнек, өрнек.</i>	Naqış <i>ар. зат. 1.</i> Oyu, örneк, naqıs (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>qarañız: mäner, naqıs, oyu, oyu-örnek, örneк.</i>	Desen, motif <i>Ar. a. 1.</i> yanış, nakış (QÄTS, 2011, C. 11, s. 466). <i>bk. mäner, naqıs, oyu, oyu-örnek, örneк. Not: TT'nde kelimenin anlamı desen, nakış (KTTTS, 2012, s. 468).</i>
13.	Ою <i>зат. этн.</i> Бір нәрсенің бетіне түсірілген түрлі нақыс, әр ұлттың өзіне тән бедер, өрнегі (QÄTS, 2011, C. 12, s. 62). <i>қараңыз: мәнер, нақыс, нақыш, ою-өрнек, өрнек.</i>	Oyu <i>зат. этн.</i> Bir nәrseniñ betine түsirilgen түrli naqıs, әr ulttıñ özine tән beder, örneги (QÄTS, 2011, C. 12, s. 62). <i>qarañız: mäner, naqıs, naqış, oyu-örnek, örneк.</i>	Desen, motif <i>a. этн.</i> Bir şeyin üzerine işlenen nakış. Her milletin kendine özgü motifi var (QÄTS, 2011, C. 12, s. 62). <i>bk. mäner, naqıs, naqış, oyu-örnek, örneк. Not: TT'nde kelimenin anlamı nakış, desen, motif (KTTTS, 2012, s. 499).</i>
14.	Ою-Өрнек <i>зат. 1.</i> Ою мен өрнектердің жалпы атауы, әшекей, нақыштар (QÄTS, 2011, C. 12, s. 63). <i>қараңыз: мәнер, нақыс, нақыш, ою, өрнек.</i>	Oyu-Örneк <i>зат. 1.</i> Oyu мен örneкterdiñ jalpı atavı, äşekey, naqıştar (QÄTS, 2011, C. 12, s. 63). <i>qarañız: mäner, naqıs, naqış, oyu, örneк.</i>	Desen, motif <i>a.</i> Motiflerin genel adı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 63). <i>bk. mäner, naqıs, naqış, oyu, örneк. Not: TT'nde kelimenin anlamı nakış, bezek, süs, motif (KTTTS, 2012, s. 499).</i>
15.	Өрнек <i>зат. 1. лат. ornamentum.</i> әртүрлі үлгімен істелген оюлы бедер, көркемдік түр, әшекей (QÄTS, 2011, C. 12, s. 204). <i>қараңыз: мәнер, нақыс, нақыш, ою, ою-өрнек.</i>	Örneк <i>зат. 1. Lat. ornamentum.</i> Ärtürlü ülgimen istelgen oyulı beder, körkemdik түr, äşekey (QÄTS, 2011, C. 12, s. 204). <i>qarañız: mäner, naqıs, naqış, oyu, oyu-örnek.</i>	Desen, motif <i>a. Lat. ornamentum.</i> Çeşitli biçimde işlenmiş yanış (motif) (QÄTS, 2011, C. 12, s. 204). <i>bk. mäner, naqıs, naqış, oyu, oyu-örnek. Not: TT'nde kelimenin anlamı nakış, işleme, süs, bezeme, bezgi, bezek (KTTTS, 2012, s.</i>

			510).
16.	Өріс <i>зат. кәс.</i> Құрылған өрмек жібінің ұзындығы. Өрмек жібінің өрісін өлшеп, оның неше метр немесе неше құлаш болатынын анықтап алған соң, жазық жерге әлгі өлшемді тең төрт бұрышқа бөліп, төрт қазық қағады (QÄTS, 2011, C. 12, s. 216).	Öris <i>зат. кәс.</i> Qurılğan örmek jibiniñ uzındıǵı. Örmek jibiniñ örisin ölşep, onıñ neşe metr nemese neşe qulaş bolatınan anıqtap alǵan soñ, jazıq jerge älgi ölşemdi teñ tört burısha bölip, tört qazıq qaǵadı (QÄTS, 2011, C. 12, s. 216).	Arış <i>a. zanaat.</i> Çözü ipinin uzunluǵu. Çözü uzunluǵunu ölçtükten sonra yere dört tane kazık çakılır (QÄTS, 2011, C. 12, s. 216). Not: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde, - Ba, - Kü ve çevrelerinde arış (I) kelimesinin 4. anlamı, çözü ipiyle ilgili eski dokumacıların kullandıkları bir ölçü. Çözü ipinin uzunluǵunu belirtir (DS, 2009, C.1, s. 323-324).
17.	Топырақ <i>зат. жерг. кәс.</i> Түкті кілемнің шетіндегі жалпақтығы 4-5 см. тақыр жер. Топырақ көбіне боялмаған ақ жіп қалпында қалады (QÄTS, 2011, C. 14, s. 289).	Топырақ <i>зат. жерг. кәс.</i> Tükti kilemniñ şetindegi jalpaqtıǵı 4-5 cm. taqır jer. Topıraq köbine boyalmaǵan aq jip qalpında qaladı (QÄTS, 2011, C. 14, s. 289).	Topraklık <i>a. hlk. zanaat.</i> Halı kenarından 4-5 cm. kalınlıǵında bırakılan havsız bölüm. Topraklık genelde boyanmamış çözü ipi şeklinde - dir (QÄTS, 2011, C. 14, s. 289). Not: Halının sökülmemesi için, önce başlangıç kısmı, bittikten sonra da bitim yeri kilim gibi dokunan, halının baş tarafındaki, 10-15 cm. enindeki bu bölüme yörelere göre deǵışmekle birlikte topraklık vb. denir (Deniz, 2000, s. 71).
18.	Төсеніш <i>зат.</i> Үйдің еденіне төселейтін киіз, алаша, кілем тәрізді үй жиһаздары (QÄTS, 2011, C. 14, s. 366). <i>қараңыз: алаша-текемет, киіз-кілем, кілем-кіліше.</i>	Töseniş <i>зат.</i> Üydiñ edenine töseletin kiyiz, alaşa, kilem tärizdi üy jihazdarı (QÄTS, 2011, C. 14, s. 366). <i>qarañız: alaşa-tekemet, kiyiz-kilem, kilem-kilşe.</i>	Yaygı <i>a.</i> Yere serilen keçe, cicim, halı, gibi ev eşyalarımın genel adı (QÄTS, 2011, C. 14, s. 366). <i>bk. alaşa-tekemet, kiyiz-kilem, kilem-kilşe.</i> Not: TT’nde yaygı yere, ya da döşeme üzerine serilen örtü, yazgı veya sergi (Acar, 1975, s. 58).
19.	Түйін <i>зат. 1.</i> Бір нәрсенің шиеленіп байланған жері	Tüyin <i>зат. 1.</i> Bir närseniñ şiyelenip baylanǵan jeri	Düğüm <i>a.</i> Bir şeyin düğümlenmesi (QÄTS, 2011, C.

	(QÄTS, 2011, C. 14, s. 480).	(QÄTS, 2011, C. 14, s. 480).	14, s. 480). Not: TT'nde adı geçen kelime düğüm anlamına gelir (Deniz, 2000, s. 73).
20.	Шалма зат. этн. қолөнер. Жіпті не таспаны ары-бері өткізіп тоқу мен өрудің бір әдісі, осы әдістің аты. <i>Шалма</i> - өрмек тоқу өнерінің бір әдісі (QÄTS, 2011, C. 15. s. 227). <i>қараңыз: кежім, шалыс.</i>	Şalma zat. etn. qolöner. Jipti ne taspanı arı-berı ötkizip toquv men örüvdiñ bir ädisi, osı ädistiñ atı. <i>Şalma</i> – örmek toquv öneriniñ bir ädisi (QÄTS, 2011, C. 15. s. 227). <i>qarañız: kejim, şalıs.</i>	Şalma a. etn. el sanatı. İplikle dokuma veya ince bağı örmenin bir çeşit yöntemi. <i>Örmek</i> (yer tezgâhın-da) dokumanın bir türü (QÄTS, 2011, C. 15. s. 227). <i>bk. kejim, şalıs.</i> Not: TT'nde verilen kelimenin (IV) anlamı, bir tür örgü, dokuma yöntemi (KTTTS, 2012, s. 726).
21.	Шалыс зат. кәс. Жіпті не таспаны ары-бері өткізіп тоқу. Тоқу кезінде әрбір шалыстан кейін арқауды бір рет өткізіп отырады (QÄTS, 2011, C. 15. s. 230). <i>қараңыз: кежім, шалма.</i>	Şalıs zat. käs. Jipti ne taspanı arı-berı ötkizip toquv. Toquv kezinde ärbir şalıstan keyin arqavdı bir ret ötkizip otradı (QÄTS, 2011, C. 15. s. 230). <i>qarañız: kejim, şalma.</i>	Şalıs a. zanaat. İplikle dokuma veya ince kayışı örmenin bir çeşit yöntemi. Yaygı dokurken herbir sıradan sonra <i>arqav</i> (argaç) geçirilir (QÄTS, 2011, C. 15. s. 230). <i>bk. kejim, şalma.</i> Not: TT'nde verilen kelimenin (IV) anlamı, bir tür örgü, dokuma yöntemi (KTTTS, 2012, s. 726).

Halı ve Düz Dokuma Yaygıları ile İlgili Diğer Kelimeler ve Onların Anlamları başlıklı (2.1.11.) maddede “Qazaq Ädabi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuzla ilgili 21 kelime ve kelime grubu ele alındı. Bu sözcükler, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak üç sütundan meydana gelen tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda 17 kelime ve kelime grubunun Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile beraber konumuzla doğrudan ilgili kaynak sözlük ve kaynaklardan bakılarak açıklamaları, ayrıca *daqtav*, *kejim* (*şalma*, *şalıs*) sözcüklerinin Türkiye Türkçesindeki izahları verildi.

Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinde *yaygı* (*yazgı*, *sergi*), *kırkım*, *desen* (*motif*) gibi sözcüklerinin Kazak Türkçesinde birkaç eş anlamlı kelimelerle karşılandığını incelememiz sırasında gördük. Örneğin, TT'nde, *yaygı* (*yazgı*, *sergi*) kelimelerini Kazak Türkçesinde *alaşa-tekemet*, *kiyiz-kilem*, *kilem-kilşe*, *töseniş* gibi aynı anlamı taşıyan dört

sözcük karşılıkmaktadır. TT'ndeki *kırkım* kelimesinin KT'nde *küzem*, *küzem üsti* gibi iki türlü karşılığı vardır. TT'ndeki *desen* (*motif*) vb. kelimelerinin ise KT'nde *mäner*, *naqıs*, *naqış*, *oyu*, *oyu-örnek*, *örnek* şeklinde altı karşılığı mevcuttur. Böyle bir adlandırmalar yörelere göre değişir. TT'nde *bir tür örgü*, *dokuma yöntemi* anlamında kullanılan kelimenin KT'nde *kejim*, *şalma*, *şalış* denilen ve izahları verilen üç türlü karşılığı bulunmaktadır. *En* sözcüğü hem Kazak hem de Türkiye Türkçesinde aynen söylenmekte ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerinden örnek vermiş olursak, KT'ndeki *naqıs* ve *naqış* sözcükleri, TT'nde *nakış*; *öris* kelimesi *arış*; *topıraq* kelimesi *topraklık*, *tüyün* kelimesi ise *düğüm* anlamında kullanılmaktadırlar.

3. BÖLÜM

QAZAQ ÄDEBİ TİLİNİŇ SÖZDİĞİ'NDEKİ (KAZAK EDEBİ DİLİ SÖZLÜĞÜ 15 CİLT) HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞININ KAZAK VE ANADOLU TÜRKLERİNİN DERLEME SÖZLÜKLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞININ MALZEME, TEKNİK, RENK VE MOTİF AÇISINDAN İNCELENMESİ

Çalışmamızın bu kısmında, *Halı ve Düz Dokuma Yaygılarının "Qazaq Ädebi Tiliniň Sözdigi"* (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) (QÄTS) Örneğinde İncelenmesi başlıklı 2. bölümde incelediğimiz ve 11 madde başlığı altında daha önce sınıflandırdığımız konumuzla ilgili söz varlığını "Qazaq Tiliniň Aymaqtıq Sözdigi" (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırdık.

Ancak bu bölümde, 3.1.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Malzeme Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması; 3.1.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Alet Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması; 3.1.3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Renk Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması; 3.1.4. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Boya Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması; 3.1.5. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Yanış (Motif) Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması; 3.1.6. Halı ve Düz Dokuma Yaygı Çeşitlerinin Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması; 3.1.7. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Diğer Kelimelerin Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması, gibi malzeme, teknik, renk ve motif açısından, ayrıca halı ve düz dokuma yaygıların çeşitleri, yaygı dokumada kullanılan boya ve konumuzla ilgili diğer önemli kelimelere yönelik sınıflandırılan söz varlığını 7 madde başlığı altında ele aldık. Bir kelimenin birkaç karşılığı olduğundan dolayı QÄTS'de ele aldığımız 125 kelime ve kelime grubunun DS'de 195, QTAS'de ise 66 karşılığı

incelememiz sırasında ortaya çıktı. Ayrıca, halı ve düz dokuma yaygıları ile ilgili sözlüklerden ek bilgileri verdik. Bu bağlamda hem Kazak hem de Türkiye Türkçesinde mevcut olan ortak kelimeleri tespit ettik.

QTAS ve DS’de bulunan sözcüklerin hangi bölgelerde söylendiğine dair bilgileri verdik. Kısaltılarak yazılan ülke, eyalet, il, ilçe, şehir adları çalışmamızın kısaltmalar dizininde gösterilmektedir.

3.1.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Malzeme Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması

Bu maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) (QÄTS) konumuz hakkında ele alınan malzeme adlarını “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi” (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırarak Kazak ve Türkiye Türkçesine ortak kelimeleri tespit etmeye çalıştık.

Kazak Türkçesinde (KT) *jün* (bk. 2.1.1. mad.) kelimesi Türkiye Türkçesinde (TT) *yün*, *kıl* veya *tüy* anlamında kullanılır. Böyle bir adlandırmalar yörelere göre değişir. DS’de verildiği gibi - Sv. ve çevresinde yünün 2. anlamı *yuğ*’dur (DS, 2009, C. 6, s. 4314); - Kr., - Ng., - İç. ve çevrelerinde adı geçen kelime *yun*, *yuñ*, - Ezc., - Ml. taraflarında *yuv* - Hat., - Ank. ve civarlarında da *yüñ* olarak kullanılır (DS, 2009, C. 6, s. 4321). QTAS’de ise yün kelimesinin çeşitleri verilmiştir. - MHC tarafında koyunun sırtından alınan yüne *jondama* denir (QTAS, 2005, s. 267); *üş uvaqqı jün* ise üç çeşit yün anlamına gelir, yani *öli jün* (ilkbaharda kırılan yün), *qozı jüni* (kuzu yünü, yapağı), *tiri jün* (sonbaharda kırılan yün) (QTAS, 2005, s. 712).

KT’nde *tiri jün* (bk. 2.1.1. mad.) yeni kırılmış yün anlamında da kullanılır. DS’de - Ama ve çevresinde *kırkık* (I) kelimesinin 3. anlamı, yeni kırılmış koyun, keçi yünüdür (DS, 2009, C. 4, s. 2830).

QÄTS’de verilen *biyazı jün* (bk. 2.1.1. mad.) sözcüğüne TT’nde kuzu yünü (yapağı) denir. DS’de verildiği gibi yapağı yününe - İç. ve civarında tü [tüğ, tük (I)] veya tüüğ

denir (DS, 2009, C.5, s. 4005, 4018). QÄTS'de verilen kuzu, oğlağın ilk kırkımından elde edilen veya ilkbaharda kırkılan temiz yüne *jabağı, jabağı jün* (bk. 2.1.1. mad.) denir. DS'de adı geçen kelimeye - El. tarafında *luva* (DS, 2009, C.4, s. 3095); - Dz. ve civarında *alık* (III) (DS, 2009, C.1, s. 217); - Çkl., - Es. ve civarlarında ise *sümen* (IV) denir (DS, 2009, C.5, s. 3713).

QÄTS'de verildiği gibi sonbahar kırkımından elde edilen yüne *küzem, küzem jün* (bk. 2.1.1. mad.) denir. Anadolu'da güzün kırkılan yüne yün denir. Ancak DS'de verildiği gibi bu kelime - Af., - Es., - Ama., - Ar., - Kr., - Ezm., - Vn., - Ky. ve çevrelerinde *güzem* (I) diye adlandırılır (DS, 2009, C.3, s. 2243).

Tiftik keçisinin ince, yumuşak, parlak yününe KT'de *tübit* (bk. 2.1.1. mad.), TT'nde de *tiftik* denir. DS'de verildiği gibi - Dz., - Ank. ve çevrelerinde *sümen* kelimesinin 1. anlamı tiftik demektir (DS, 2009, C.5, s. 3713).

QÄTS'de verilen *şüyke jün* (bk. 2.1.1. mad.) sözcüğü TT'nde yuvarlak biçimde sarılmış *yumak yün* anlamına gelir. QTAS'de verildiği gibi - Gur., - Mang. taraflarında bir yumak yüne *bir şınaşaq jün* denir (QTAS, 2005, s. 171). DS'de ise adı geçen sözcüğün yörelere göre birkaç eş anlamlı kelimeleri mevcuttur. Örneğin, - Mğ. ve civarında iplik yapmak için hazırlanmış pamuk ya da yün yumağına *gölebek* (II) (DS, 2009, C.3, s. 2141); - Kn., - İç. ve çevrelerinde *özeme* (II) (DS, 2009, C.5, s. 3372); - İz., - Çkl., - Brs., - Kü., - Es., - Çkr., - Sm., - Gr., - Or., - Tr., - Gm., - Ağ., - Ezc., - Ezm., - Vn., - Dy., - El., - Sv., - Ank., - Nş., - Ky., - Krk., - Ed., - Tk. ve civarlarında *sümek* (I), taranmış yumak biçiminde yüne - İz., - Bo., - Zn., - Ks., - Or., - Ky., Tk. taraflarında [*sömek* (II)], - Bo., - Sn., - Mğ. ve çevrelerinde [*sömen* (I)], - Kn. ve civarında [*süme* (I)], - Mğ. köylerinde, - Çkl. civarında ise [*sümen* (I) -3,-2] denir (DS, 2009, C.5, s. 3712).

Didilmiş ve yumak yapmak için hazırlanmış yün anlamında kullanılan kelime QÄTS'de *şüykelik jün* (bk. 2.1.1. mad.) şeklinde verilmiştir. DS'de verildiği gibi eğirilmek için temizlenmiş ve topaklanmış yüne - İz., - Nğ. ve civarlarında *süyem* (II) denir (DS, 2009, C.5, s. 3730).

KT'nde *jip* (bk. 2.1.1. mad.) kelimesi TT'nde *ip*, *iplik* anlamında kullanılır. DS'de verildiği gibi - İz., - Çkr., - Sm., - Md., - Ank., - Kn. ve çevrelerinde *iplik* anlamında *tire* (I), - Nğ., İç. ve civarlarında ise [*tile*] tabirleri kullanılır (DS, 2009, C.5, s. 3939). Ayrıca, - Nğ., - İç. taraflarında iğden çıkarılan eğrilmiş ipe *melik denir* (DS, 2009, C.6, s. 4593). - Kn. ve çevresinde ise sarıya veya kırmızıya boyanmış yün iplik türüne *alat* (II) denir (DS, 2009, C.1, s. 200).

KT'nde *jibek jip* (bk. 2.1.1. mad.) sözcüğüne TT'nde *ipek ipliği* denir. DS'de verildiği gibi - Kr. ve civarında *ipek iplik* kelimesi *hayat* (II) [*hayatı*] anlamında kullanılır (DS, 2009, C.3, s. 2315).

Halı ve düz dokuma yaygılarını dokumada kullanılan ipe QÄTS'de verildiği *kelev* (bk. 2.1.1. mad.) denir. QTAS'de *kelev* kelimesine - Gur., - Mang. taraflarında *kelev jip* (QTAS, 2005, s. 312); - Özb. tarafında da *şîñjip* denir (QTAS, 2005, s. 775). DS'de verildiği gibi - İç. ve çevresinde adı geçen kelime dokumacılıkta kullanılan ipliklerin her biri anlamına gelir ve ona *tim* (II) denir (DS, 2009, C.5, s. 3935). Bunun yanı sıra, - Nğ. ve çevresinde *direzilik* kelimesi direzi olarak kullanmaya elverişli yün veya pamuk ipliği, çözümlük anlamına gelir (DS, 2009, C.2, s. 1515). Dokumada argaç olmaya elverişli ipe de - Çr., - Kn. ve civarlarında *arkaçlık* denir (DS, 2009, C.1, s. 325).

QÄTS'de eğrilmiş ip yumağı anlamında kullanılan *bir alqım jip*, *domalaq*, *şarğı jip* (bk. 2.1.1. mad.) şeklinde aynı anlamı taşıyan üç kelime verilmiştir. QTAS'de adı geçen kelimeler - Rus., - Oren. taraflarında *bir alqım jip* (QTAS, 2005, s. 167); - Gur., - Ten. civarlarında *şarğı jip* (QTAS, 2005, s. 737); - Kökş., - K.tu taraflarında *bavır keppe* (QTAS, 2005, s. 131); Yine - Kökş., - K.tu çevrelerinde *urşiq tolma* (QTAS, 2005, s. 701); - Alm., - Karat. civarlarında da *bas* (I) olarak verilmiştir (QTAS, 2005, s. 126). DS'de ise yumak iplik sözcüğüne - Brd., - Dz., - Ay., - İz., - Çkl., - Brs., - Kü., - Bil., - Es., - Bo., - İst., - Çr., - To., - Gr., - Ant., - Mğ. ve çevrelerinde *sırçan* (I), - Ant. ve civarında da [*sırçen*] denmiştir (DS, 2009, C.5, s. 3617).

QÄTS'de eğrilmiş ipliğin boyanması için birkaç yerinden bağlanan yumak anlamına gelen kelime *kelep* (bk. 2.1.1. mad.) diye adlandırılmıştır. Bu kelime TT'nde aynen söylenmekte ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Yalnız Anadolu'da *kelep* kelimesi

yörelere göre farklı telaffuz edilebilir. Örneğin, DS’de verildiği gibi - Vn., - Ar. ve civarlarında adı geçen kelime *kelef* (I) (DS, 2009, C.4, s. 2727); - Af., - Isp., - Dz., - İz., - Mn., - Ba., - Çkl., - Brs., - Es., - Kc., - Sk., - Bo., - Ks., - Çkr., - Çr., - Sm., - Ama., - Or., - Gr., - Gm., - Rz., - Ar., - Ezm., Ezc., - Dy., - Ml., - Ur., - Gaz., - Mr., - Hat., - Sv., - Ank., - Ky., - Nğ., - Kn., - Ada., - Mğ., - Tk. ve çevrelerinde de *kelep* (I) [*keleve* (III) - I, 2] şeklinde geçmektedir (DS, 2009, C.4, s. 2729). QTAS’de ise - Türkm., - Taş. taraflarında *kelep jip* diye söylenmektedir (QTAS, 2005, s. 312).

Genelde dokumacılıkta dokumadan önce hazırlanan, dokumanın iskeletini teşkil eden boylamasına, uzunlamasına ipliklere çözgü, arış, eriş vb. denir. Bu kelime hem Kazak hem de Türkiye Türkçesinde yörelere göre farklı isimlerle söylenmesine rağmen birbirine benzerlik gösterir. Örneğin çalışmamızın esas kaynakçası QÄTS’de kelimenin *boylıq jip, öris jibi, erkek jip, ersi, örmek jip, urğaşı jip* (bk. 2.1.1. mad.) şeklinde altı varyantı mevcuttur. DS’de ise verilmiş kelimeye - Brd., - Kü., - Es., - Ml., - Nğ. ve çevrelerinde *çezgi* [*çezgi*] (DS, 2009, C.2, s. 1156); - Nğ. ve civarında *çizgi* (III) [*çizgilik*] (DS, 2009, C.2, s. 1252); - Dz., - Brd., - Ama. ve civarlarında 2. *çözgü* (DS, 2009, C.2, s. 1300); - Isp., - Brd., - Dz., - İz., - Gaz., - Ky., - Nğ., - Kn., - İç. ve çevrelerinde *direzi*, - Ks., - Ama., - Gaz., - Ml., - Ky. ve civarlarında [*direzin*], - Kn. tarafında [*dirizi*] (DS, 2009, C.2, s. 1514); - Rz. tarafında *dost* (DS, 2009, C.2, s. 1567); - Ar. ve civarında *henk* (II) (DS, 2009, C.3, s. 2340); - Dz., - İç. ve çevrelerinde *kestel* I., - Af. tarafında [*kestel* (II)], - Ml., - Kn. ve civarlarında [*kestil* (I)] (DS, 2009, C.4, s. 2769); - Af., - Brd., - Dz., - İz., - Ba., - Çkl., - Brs., - Es., - Kc., - Bo., - Ks., - Çkr., - Çr., - Ama., - Or., - Tr., - Gm., - Ezm., - Mr., - Sv., - Yz., - Ank., - Krş., - Ky., - Nş., - Nğ., - Kn., - İç., - Mğ., - Ed., - Krk., - Tk. ve civarlarında *eriş* (I) I. denir (DS, 2009, C.3, s. 1771). Bunun yanı sıra *örmek* (*üç ayak tezgâhi*) üzerinde dokumakta kullanılan uzunlamasına atılan renkli ipe KT’nde *örmek jip*, TT’nde de DS’de verildiği gibi - Af., - İç. ve civarlarında *çeşit* denir (DS, 2009, C.2, s. 1148). Ayrıca, çoğunlukla çözgü ipleri iki kat olduğundan dolayı halk arasında üst ve alt olarak isimler alır. Örneğin KT’nde QÄTS’de çözgünün üst ipine *erkek jip, ersi* (*erkek ip*), alt ipine ise *urğaşı jip* (*dişi ip*) denir. DS’de ise çözgü telinden birincisine - Nğ. ve civarında *azap* (III) dendiği belirtilmiştir (DS, 2009, C.1, s. 435).

Dokumacılıkta uzunlamasına değil, enlemesine atılan ipe KT’de QÄTS’de verildiği gibi *argav* (bk. 2.1.1. mad.), TT’nde de *argaç*, *atkı* vb. denir. DS’de *argaç* kelimesinin farklı yörelerde söylendiğine göre pek çok varyantı verilmiştir. Örneğin, - Tr. tarafında *argaç* kelimesi *irgaç (I)* (DS, 2009, C.4, s. 2484); - Af., - Uş., - Isp., - Brd., - Dz., - İz., - Mn., - Ba., - Çkl., - Brs., - Bil., Es., - Bo., - Ks., -Zn., -Çr., - Ama, - Or., - Gr., - Tr., Gm., - Ezc., - Kr., - Mr., -Sv., - Krş., - Nğ., - Kn., - İç., - Ant., - Mğ., -Tk., - Krk. ve civarlarında *argaç (I)*, - Brd., - Dz., - Ba., - Kü., - Mğ. ve çevrelerinde [*argeç (I)*], - Brd. tarafında [*argıç*], - Isp., - Kü., - Ks., - Çr., - Gr., - Ank., - Krş., - Ky., - Kn. ve civarlarında [*arkaç (I)*] (DS, 2009, C.1, s. 308); - Çr. tarafında *arogıç* (DS, 2009, C.1, s. 330); - Isp. 2. *artma (I)* (DS, 2009, C.1, s. 336); - Isp., - Dz., - Ky. ve çevrelerinde *atgı (III)*, - Ml.’da [*atgu*], - Ky.’de [*atkı (II)*], - Kc., - Zn., - Or., - El. ve civarlarında [*atma (I)*] (DS, 2009, C.1, s. 368); - Brs., - Nğ. taraflarında *geçki*, - Nğ.’de [*geçgi*], - Ar.’de [*geçurma*] (DS, 2009, C.3, s. 1963); yine - Nğ. tarafında 2. *angaç (II)* diye adlandırılır (DS, 2009, C.1, s. 263).

Dokumanın esas iskeletini oluşturan *atkı* ve *çözü* ipleri dışında, desenleri meydana getirmek için kullanılan ilave renkli ipliklere KT’nde QÄTS’de verildiği gibi *örnekteviş* (bk. 2.1.1. mad.), TT’nde ise *desen ipliği* denir. DS’de *desen ipliğine* - Nğ. ve civarında *ilmelik* dendiği belirtilmiştir (DS, 2009, C.4, s. 2534).

Çözü iplerini dokuma tezgâhına geçiren *çözü* iplerinin birbirine karışmamasını sağlayan ipe KT’nde *küzüv* (bk. 2.1.1. mad.), TT’nde de DS’de verildiği gibi - Ba., - Kc. ve civarlarında *gücü ipliği* denir (DS, 2009, C.3, s. 2208). QTAS’de belirtildiği gibi adı geçen kelime Türkm., - Aşh., - Marı. civarlarında *küji* (QTAS, 2005, s. 347); - Oral tarafında da *küzüv (I)* şeklinde söylenmektedir (QTAS, 2005, s. 348).

3.1.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygularla İlgili Alet Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması

Bu maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) (QÄTS) konumuz hakkında ele alınan alet adlarını “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi” (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırarak Kazak ve Türkiye Türkçesine ortak kelimeleri tespit etmeye çalıştık.

Yünü ditme ve pisliklerinden temizlemede kullanılan, kabuğu alınmış, kurutulmuş ince daldan yapılan yün çubuğuna KT’nde *sabav* (bk. 2.1.2. mad.), TT’nde ise *yay* denir. Böyle bir adlandırmalar yörelere göre değişir. DS’de *yay* kelimesinin beş varyantı verilmiştir. Örneğin, - Ks. ve civarında adı geçen kelimeye *salgu* (I) (DS, 2009, C.5, s. 3526); - Kn. ve çevresinde *çırpı* (V) (DS, 2009, C. 2, s. 1189); - Nğ., - İç. taraflarında *yay* (III) (DS, 2009, C. 6, s. 4210); - Tk. civarında *dırandık* (DS, 2009, C. 2, s. 1467); - Ba. ve çevresinde yün ve pamuğu ditmek, pisliklerinden temizlemek için kullanılan iki çatalı ince sopaya 3. anlamında *çırpak* (I) denir (DS, 2009, C. 2, s. 1188).

Yünün iplik hâline getirilmesinde kullanılan alete KT’nde *urşıq* (bk. 2.1.2. mad.), TT’nde ise yörelere göre değişmekle birlikte *iğ*, *eğirmen*, *kirmen*, *çıkırık* vb. isimler verilir. DS’de *iğ* kelimesinin 20’den fazla varyantı verilmiştir. Örneğin, iğın kendi etrafında dönmesini sağlayan ağırlığa halk arasında ağırşak denir ve buna - Ar. civarında *ağırşah*, - Sv. tarafında 2. [*ağışak* - I], - Gm. çevresinde [*ağışah*] (DS, 2009, C.1, s. 92); - Tr., - Rz., - Ar., - Sv., - Ed. ve civarlarında *ağrışak*, - Tr.’da [*ağaşak*], - Kıbrıs tarafında [*ağrahti*], - Gr., - Ar. ve civarlarında [*ağrşak*], - Ba., - Çkl., - Sm., - To., - Gr., - Or., - Tr., - Ar., - Ank., - Nğ., - Kn., - Ant., - Mğ., Ed. ve çevrelerinde [*ağşak* (I) - I] (DS, 2009, C.1, s. 111); - Ank.’da *ahırşak* (DS, 2009, C.1, s. 131); - Çkl., - Kc., - İst., - Zn., - Ks., - Sn., - Sm., - To., - Ank., - Nş., - Ed., - Krk., - Tk. ve civarlarında 1. *arşak* (II) (DS, 2009, C.1, s. 332); - Brs.’da *aşağ* (I), - Nş.’de [*aşah*], - Brd., - Ay., - İz., - Ba., - Kü., - Or., - Gr., - Yz., - Mğ. ve çevrelerinde de [*aşak* (I) - I] denir (DS, 2009, C.1, s. 349). Bunun yanı sıra verilmiş kelime - Tr. ve köylerinde *germane* [*germen*] (DS, 2009, C.3, s. 2004); - Brs., - Es., - Çr., - Nğ., - Ada ve çevreleri 1. anlamda *höreke* (II) (DS, 2009, C.3, s. 2434); - Isp., - Es., - To., - Gm., - Ar., - Kr., -

Ezm., - Vn., - Bt., - Dy., - El., - Ur., - Sv., - Ky., - Ada. ve civarlarında *teşi*, - Rz., - Ada. ve çevrelerinde [*teşik (I)*] (DS, 2009, C.5, s. 3899); - Isp., - Çr., - Gm., - Ezm. taraflarında *tişi* (DS, 2009, C.5, s. 3942); - Gr., - Ar., - Ezm., - Ky. ve civarlarında *çığrık (II)*, - Rz. tarafında [*çığrık -2*], - Uş.'ta [*çıkırık -1*], - Ar. ve civarında [*çığrık*] (DS, 2009, C.2, s. 1163); - Af., - Dz., - Ay., - İz., - Mn., - Ba., - Çkl., - Brs., - Kü., - Es., - Bo., - Zn., - Ks., - Çkr., - Çr., - Ama., - Or., - Gr., - Ar., - Sv., - Ank., - Kn., - Ant., - Mğ., - Tk. ve çevrelerinde *kirman (I)* [*kırman (II), kırmen, kirmen, kirmeni*] (DS, 2009, C.4, s. 2881); - Brd., - Mn., - Tr., - Sv. ve civarlarında *girman* (DS, 2009, C.3, s. 2084), - Kr. tarafında *teşi, téşi*, - Rz. çevresinde [*teşik (I)*] (DS, 2009, C. 6, s. 4757); -Mr. civarında *çağşak (IV)* diye adlandırılır (DS, 2009, C. 2, s. 1038). Ayrıca DS'de - Kn. ve İst. taraflarında da *öreke, iğ, kirmen* kelimelerine *urçuk [urşuk]* olarak da söylendiği belirtilmiştir (DS, 2009, C. 6, s. 4043).

Yün eğirmek için kullanılan iğın tepesindeki çengel KT'de QÄTS'de *murındıq* (bk. 2.1.2. mad.), QTAS'de ise K. orda, - Aral civarlarında *murınşa* şeklinde verilmiştir (QTAS, 2005, s. 508). TT'nde DS'de adı geçen kelimenin 3. anlamı - Yz. civarında çağ'dır (DS, 2009, C.2, s. 1033).

Yün eğirmekte kullanılan aracın yumru biçimindeki baş bölümüne KT'de hem QÄTS'de hem de QTAS'de - Gur. civarları dahil *qañgalaq* (bk. 2.1.2. mad.) dendiği belirtilmiştir (QTAS, 2005, s. 384). TT'nde DS'de verildiği gibi - Gm. ve çevresinde *teşibaşı* (DS, 2009, C. 6, s. 4757); - Or. tarafında ise *petez (II)* denmektedir (DS, 2009, C.5, s. 3438).

Halı tezgâhına (dik tezgâh) KT'nde *aspalı örmek (kilem örmegi)* (bk. 2.1.2. mad.) denir. TT'nde de bu kelimeye yörelere göre değişmekle birlikte çeşitli isimler verilir. Örneğin, DS'de verildiği gibi - Dz. tarafında halı tezgâhına 5. anlamı *astar (II)* (DS, 2009, C.1, s. 347); - İst. ve civarında *biş (III)* (DS, 2009, C.1, s. 704); - Af., - Ama., - Kr. ve köylerinde *hana (I)* (DS, 2009, C.3, s. 2270); - Af., - Isp., - Dz., - Ay., - Es., - Çkr., - Krş., - Nğ., - Kn., - İç., Mğ. ve çevrelerinde *ısdar*, - Nğ.'de [*ıstam, ıstar ağacı*], - Af., - Isp., - İz., - Mn., - Es., - Çr., - Mr., - Yz., - Ank., - Krş., - Ky., - Kn., - Ada., - Nğ., - İç., - Mğ. ve civarlarında [*ıstar*] (DS, 2009, C.4, s. 2490); - Ky., - Kn. taraflarında *ipağacı*, - Dz., - Mğ. çevrelerinde ise [*ipacı*] denir (DS, 2009, C.4, s. 2546). Ayrıca, dokuma

tezgâhlarının alt ve üstünde bulunan, ipliklerin sarıldığı silindir biçimindeki ağaca TT'nde - Af., - Brd., - Ay., - Mr. ve çevrelerinde *1. bazı (II)* (DS, 2009, C.1, s. 586); - İz., -Krş., - Kn., - Ada. ve civarlarında 3. anlamında *mazı (I)* (DS, 2009, C.4, s. 3146); ya da üst kısmındaki ağaca -Mğ., -Nğ. taraflarında *üstağacı [üstmazısı]* (DS, 2009, C.6, s. 4077); alt kısmındaki ağaca ise - To., - Mğ. ve çevrelerinde *alt ağacı*, Nğ.'de çevresinde de [*alt mazısı*] denir (DS, 2009, C.1, s. 229).

Düz dokuma yaygılarını dokumada kullanılan tezgâha KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *örmek* (bk. 2.1.2. mad.), TT'nde *üç ayak tezgâhı* denir. DS'de Anadolu'da yörelere göre söylenen yer tezgâhının birkaç varyantı verilmiştir. Örneğin, - İz. tarafında bu kelime *ıskar* (DS, 2009, C.4, s. 2492); - Dz.'de *kıskar* (DS, 2009, C.4, s. 2843); - Kc. ve civarında da *ağaç* denir (DS, 2009, C.1, s. 80).

Halı tezgâhlarında, gücü ağacından daha yukarıda duran, aşağı yukarı hareket ederek çözümlerinin birinin öne birinin arkaya geçmesini sağlayan alete KT'nde hem QÄTS'de hem de QTAS'de - K. orda, - Aral, - Sem., - Ürj. civarları dahil *adarğı* (bk. 2.1.2. mad.) denir (QTAS, 2005, s. 20). Bazen K. orda, - Aral taraflarında *adırğı* da denilebilir (QTAS, 2005, s. 21). TT'nde DS'de verildiği gibi - Dz., - Sv., - Krş., - Nş., - Ky., - İç., - Mğ. ve çevrelerinde *varangelen (I)* (DS, 2009, C.6, s. 4092); yine Kr. tarafında da *1. anlamıyla varangelen* (DS, 2009, C.6, s. 4804); - Yz. ve civarında *vargel (II)* (DS, 2009, C.6, s. 4093); - Mğ. ve çevresinde de *gelenvaran* denmektedir (DS, 2009, C. 3, s. 1975).

Çözgü iplerinin arasından geçen argaç (atkı) iplerini sıkıştırmaya yarayan kılıca benzer ahşap alete KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *aldaspan, örmek kılış* (bk. 2.1.2. mad.) denir. TT'nde DS'de bu kelime - İz., - İst., - Or., - Tr., - Sv. ve çevrelerinde *kılıç (II)* olarak söylenmektedir (DS, 2009, C. 4, s. 2798).

Örmek (üç ayak tezgâhı) kurduktan sonra çözgü iplerinin hesaplama yoluyla geçirildiği alete KT'nde QÄTS'de *esepşi* (bk. 2.1.2. mad.), QTAS'de de - Gur., - Mang. civarlarında *seriiv ağaş* diye adlandırılmıştır (QTAS, 2005, s. 600). TT'nde DS'de verildiği gibi adı geçen kelimeye - Or., - Ada taraflarında *seren (IV)* denir (DS, 2009, C.5, s. 3589).

Dokumacılıkta atkıların, çözümler arasındaki boşluktan (ağızlıktan) kolayca geçmesini sağlayan, ipliğin, üzerine sarıldığı, iki ucu sivrice silindir biçimli ve çoğunlukla ahşap alete KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *jügirtpe* (bk. 2.1.2. mad.), TT'nde de *mekik* denir. DS'de belirtildiği gibi mekik yerine - Ks., - Gaz., - Sv., - İç. ve çevrelerinde *1. masıra (III)*, - Isp., - Mn. ve civarlarında [*masır -1*], - Sv. tarafında da [*masra (II)*] tabirleri kullanılır (DS, 2009, C.4, s. 3132). Ayrıca, TT'nde *üç ayak* anlamına gelen üç ayaklı üç ayak tezgâhının bir parçasına KT'nde QÄTS'de *köterme mosı, mosı, örmek mosı* olarak üç varyantı verilmiştir.

Dokumacılıkta çözümler iplerinin birbirine karışmamasını sağlayan alete KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *küzüv* (bk. 2.1.2. mad.), TT'nde de *kücü (gücü) ağacı* denir. DS'de belirtildiği gibi Anadolu'da bu kelimeye - Brd., - Krş., - Kn., - Ada. ve çevrelerinde *buru (I)* (DS, 2009, C.1, s. 801); - Isp., - Mn., - Ba., - Çkl., - Kc., - Gm., - Ant. ve civarlarında *gücü*, - Mğ. tarafında [*gücü ağacı*] (DS, 2009, C.3, s. 2208); - Af., - Mğ. ve çevrelerinde de *kücü* denir (DS, 2009, C.6, s. 4577).

Dokuma sırasında, fazla gelen atkı veya desen ipliklerinin kesilmesi için kullanılan alete KT'nde hem QÄTS'de hem de QTAS'de - Türkm., - Krasn., -Aşh. civarları dahil *keser* (bk. 2.1.2. mad.) denir (QTAS, 2005, s. 323). TT'nde de ise bu kelimeye bıçak denir.

İki el yardımıyla kullanılan ve dokunan kısımlardaki hav'ı (düğüm ipi) kesmeye yarayan, ayarlanabilen özel alete KT'nde *qayşı* (bk. 2.1.2. mad.), TT'nde makas denir. DS'de verildiği gibi *makas* kelimesine - Uş., - Af., -Isp., - Dz., - Mn., - Çr., - Ml., - Sv., - Ank., - Ky., - Kn., - Ant., - Mğ., - İç. ve çevrelerinde *sındı (I)*, - Ks. tarafında [*sundi*] (DS, 2009, C.6, s. 4691); - Isp. ve civarında da *sindi* denmektedir (DS, 2009, C.6, s. 4699).

Dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan, demirden veya ahşaptan yapılan dişli araca KT'nde *toqpaq* (bk. 2.1.2. mad.), TT'nde de *kirkıt* denmektedir. DS'de verildiği gibi *kirkıt* kelimesine - Kr. tarafında *girkıt* (DS, 2009, C. 3, s. 2084); - Af., - Uş., - Isp., - Brd., - Dz., - Mn., - Çkl., - Brs., - Kü., - Es., - İst., - Çr., - Sm., - Ama., - To., - Or., - Gr., - Gm., - Ar., - Kr., - Ml., - Gaz., - Hat., - Sv., - Ank., - Krş., - Ky., - Nğ., - Kn., - Ada. ve çevrelerinde *kirkıt (I)* [*kirkıt (IV) -1, kilkit, kirgit (II), kirlit, kirtme*], Ay. tarafında [*kirtme*] (DS, 2009, C.4, s. 2880); - Mğ. ve çevresinde dokuma

tezgâhında bulunan dişli bir araca *halı tokmağı* (DS, 2009, C.3, s. 2260); - Ama., - Kr. ve civarlarında da *heve* denir (DS, 2009, C.3, s. 2350).

3.1.3. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Renk Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması

Bu maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) (QÄTS) konumuz hakkında ele alınan renk adlarını “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi” (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırarak Kazak ve Türkiye Türkçesine ortak kelimeleri tespit etmeye çalıştık.

Kar veya süt rengine KT’nde *aq* (bk. 2.1.5. mad.), TT’nde *beyaz* denir. DS’de verildiği gibi *beyaz* kelimesine - Ml., - Sv., - Yz. ve çevrelerinde 2. *ağ* (II) (DS, 2009, C.1, s. 121); - Ky. tarafında *appa*, - Af. ve civarında ise [*apapak*] denir (DS, 2009, C.6, s. 4423).

Kömür gibi renge KT’nde *qara* (bk. 2.1.5. mad.), TT’nde de *siyah* denir. QTAS’de verildiği gibi - Man., - Mang. civarlarında adı geçen kelimeye *şım qara* denir (QTAS, 2005, s. 773). DS’de ise *siyah* kelimesi - Kr. tarafında *gapgara* olarak verilmiştir (DS, 2009, C.3, s. 1916).

Gökyüzü rengine KT’de *kök* (bk. 2.1.5. mad.), TT’nde *mavi* denir. Ancak, DS’de verildiği gibi yine Hak. ve civarında *mavi* kelimesine *heşin* (DS, 2009, C.3, s. 2349); - Mr. ve çevresinde de *ağaca mavi* denmektedir (DS, 2009, C.1, s. 79).

Kan gibi renge KT’nde *qızıl* (bk. 2.1.5. mad.), TT’nde *kırmızı* denir. DS’de verildiği gibi *kırmızı* rengine - Yz. ve çevresinde 2. *kırbız* (I) şeklinde söylenmektedir (DS, 2009, C.4, s. 2818).

Yetişmiş ekin veya altın gibi renge hem Kazak hem de Türkiye Türkçesinde *sarı* (bk. 2.1.5. mad.) denmektedir. QTAS’de bu renge - MHC tarafında *şaragçin* (QTAS, 2005,

s. 583); DS’de ise - Isp. ve civarında *gecegirmez* dendiği belirtilmiştir (DS, 2009, C.3, s. 1958).

Siyah ve kırmızı arasındaki koyu renge KT’de *qoñur* (bk. 2.1.5. mad.), TT’nde *kahverengi* diye söylenir. Ancak, DS’de bu kelimeye - Kr., - Kn., - İç., - Sv., - Ant., - Ada.ve çevrelerinde *goñur (III)* denir (DS, 2009, C. 3, s. 2102).

Yaprak ve çimen rengine KT’nde *jasıl* (bk. 2.1.5. mad.), TT’nde *yeşil* diye söylenmektedir. DS’de verildiği gibi *yeşil* kelimesine - Hak. ve civarında *heşin* denir (DS, 2009, C.3, s. 2349). QTAS’de ise *jasıl (yeşil)* kelimesi - Afg., - İr. civarlarında *ränçin kâmin* şeklinde söylendiği belirtilmiştir (QTAS, 2005, s. 567).

3.1.4. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Boya Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması

Bu maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) (QÄTS) konumuz hakkında ele alınan boya adlarını “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi” (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırarak Kazak ve Türkiye Türkçesine ortak kelimeleri tespit etmeye çalıştık.

Doğal veya yapay yoluyla elde edilerek renk vermek için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde türüne KT’nde QÄTS’de verildiği gibi *boyav* (bk. 2.1.6. mad.), TT’nde *boya* denir. Bunun yanı sıra QTAS’de - Alm., - Keg., - Nar., - Jamb., - Şuv ve civarlarında *boyav* kelimesine *boyaq (I)* QTAS, 2005, s. 152); DS’de ise - Gr., - Ar., - Nğ. ve çevrelerinde *boyak*, - Kr. tarafında [*boyağ*] olarak söylenmektedir (DS, 2009, C.1, s. 744).

DS’de halı ve düz dokuma yaygılarında kullanılan boya ile ilgili daha detaylı bilgi verilmiştir. Örneğin, bitki köklerinden elde edilen ve dokumacılıkta kullanılan bir çeşit boyaya Anadolu’da *kök boya*, - Mr. ve civarında ise *gök boya* (DS, 2009, C. 3, s. 2135); İpliği sarartmak için nar, yaprak, soğan kabuğu kaynatılarak yapılan bir çeşit boya türüne - Kn. ve civarında *2. haşıl (I)* (DS, 2009, C. 3, s. 2303); koyu kahverengi kilim

boyasına - Mğ. tarafında *kaynatma (II)* (DS, 2009, C. 4, s. 2706); Halıcılıkta kullanılan ceviz yeşili rengine - Nğ. ve çevresinde *kınalı tetir* (DS, 2009, C. 4, s. 2806); Siyah kayaların üstünde biten, yün boyamaya yarayan bir çeşit sarı yosuna - Bo. ve civarında *kösüm* denmektedir (DS, 2009, C. 4, s. 2979).

Ayrıca, rengin sabitleşmesi için, karışım içine tuz, şap vb. maddeler katılır. DS’de verildiği gibi - Sm., - Yz. ve civarlarında buna *şep (I)*, - Kr. tarafında da [*şev (II)*] diye söylenir (DS, 2009, C. 5, s. 3763). QÄTS’de ise Kazak Türklerinin geleneksel yönteminde boyaya *amonyak, kezzap (asit) tuz (şap)* katılır ve onların zararını azaltmak için biraz yağ eklenir. Bu yağa da *basıtqı (bk. 2.1.6. mad.)* olarak adlandırıldığına dair bilgi verilmiştir.

3.1.5. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Yanış (Motif) Adlarının Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması

Bu maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) (QÄTS) konumuz hakkında ele alınan yanış (motif) adlarını “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi” (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırarak Kazak ve Türkiye Türkçesine ortak kelimeleri tespit etmeye çalıştık.

Halı ve düz dokuma yaygılarını dokumada kullanılan, satranç tahtasının çizgisine benzeyen kısa kısa, bazen de uzun çizgilerden meydana gelen bir motif türüne KT’nde QÄTS’de verildiği gibi *alamış, endirme (bk. 2.1.7. mad.)* denir. TT’nde DS’de - İç. ve çevresinde bu motifin karşılığı *satranç* motifi şeklinde adlandırılmıştır (DS, 2009, C.6, s. 4675).

Kazak, Kırgız, Karakalpak el sanatında, dokumacılıkta işlenen zikzak (dalga) şeklinde S harfine benzer motife KT’nde QÄTS’de *botamoyın (bk. 2.1.7. mad.)*, QTAS’de de - Özb., - Taşk. civarlarında *tüye moyın* olarak söylendiğine dair bilgi verilmiştir (QTAS, 2005, s. 683). TT’nde DS’de ise - İç. ve çevresinde bu motifin karşılığına *deveboynu (I)* denmektedir (DS, 2009, C.2, s. 1440).

Kazak Türklerinin el sanatında, özellikle dokumacılıkta *julduz (yıldız)*, *julduzgül (yıldızgül)* (bk. 2.1.7. mad.) motiflerine rastlanır. TT'nde DS'de verildiği gibi - Mr. ve civarında buna benzer motife *külafi yıldız, yıldız motifi* denir (DS, 2009, C.4, s. 3028).

Üçgen veya çubuğa benzer ve genelde yaygıların kenarlarına süslenen motif türüne KT'nde *qiyıqşa* (bk. 2.1.7. mad.) denir. TT'nde DS'de verildiği gibi buna benzer motife - Kr., - Mr. ve civarlarında *yelen (I)* (DS, 2009, C.6, s. 4235); - Brd. tarafında *yolağ, yolak (II)* gibi isimler verilmiştir (DS, 2009, C.6, s. 4291).

Koç boynuzunu andıran geleneksel motif türüne KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *qoşqarmüyiz* (bk. 2.1.7. mad.) denir. TT'nde DS'de - İç. ve civarında *eli belinde (I) [eli böğründe (III)]* (DS, 2009, C.3, s. 1715); Yine - İç. tarafında *goç boynuzu* şeklinde verilmiştir (DS, 2009, C.3, s. 2090).

Hayvanların boynuzlarına benzeyen geleneksel motif türlerine KT'nde *müyiz örneği* (bk. 2.1.7. mad.), TT'nde *boynuz motifi* denir. DS'de - İç. ve çevresinde *boynuz motifi 3. anlamı buynuz (I)* diye adlandırılmıştır (DS, 2009, C.1, s. 808).

Çoğunlukla dokumacılıkta yaygıların kenarlarına süslenen motif çeşidine KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *su örneği* (bk. 2.1.7. mad.) denmektedir. TT'nde DS'de - Mn., - Nğ., - Kn. ve civarı dahil Anadolu'da adı geçen motif *1. su (I) motifi* olarak aynen söylenmektedir (DS, 2009, C.5, s. 3688).

Qoşqarmüyiz (koçboynuzu) ve *qosmüyiz* (çift boynuz) motiflerinin sadece bir boynuzundan meydana gelen ve hasır, keçe, halıda süslenen motif türüne QÄTS'de verildiği gibi *sıñarmüyiz* (bk. 2.1.7. mad.) denir. QTAS'de bu motifin - Gur., - Mang. civarlarında *sıñar müyiz* şeklinde söylendiği belirtilmiştir (QTAS, 2005, s. 628).

Ayrıca ek olarak şunu belirtmek gerekir, genelde, halıların ortalarına yapılan süslü desenlere QTAS'de verildiği gibi - Türk., - Aşh., - Marı civarlarında *köl (I)* (QTAS, 2005, s. 336); - Özb., - Taşk. çevresinde *tabaq (III)* (QTAS, 2005, s. 636) denir. TT'nde adı geçen motife - Mr. tarafında (X) *top*, bazen de *göl, göbek* diye söylenmektedir (DS, 2009, C.5, s. 3963).

3.1.6. Halı ve Düz Dokuma Yaygı Çeşitlerinin Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması

Bu maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) (QÄTS) ele alınan halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili çeşit adlarını “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi” (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırarak Kazak ve Türkiye Türkçesine ortak kelimeleri tespit etmeye çalıştık.

Eyer takımlarının hayvanlara bağlanması için kullanılan (at, deve kolanı gibi), çadırların direklere bağlanmasını sağlayan, bazen de çift yüzlü veya çarpına şeklinde olabilen ensiz şerit hâlinde düz dokumalara KT’nde QÄTS’de verildiği gibi kullanılmaya alanlarına göre *aq basqur*, *basqur*, *basqur alaşa*, *bastırma qur*, *bav*, *bas bav*, *jelbav*, *qur*, *tañğış*, *teñqur*, *termebav*, *tuvırlıq bav*, *uvıqbav*, *şalma*, *şañıraqbav* (bk. 2.1.8. mad.), TT’nde de *kolan* denir. DS’de belirtildiği gibi - Isp., - Dz., - Ama. ve çevreleri dahil Anadolu’da bu kelimeye *çarpına (III)* denmektedir (DS, 2009, C. 2, s. 1083). QTAS’de belirtilen sözcükler, *kolan*, *çarpına* anlamına gelir ve QÄTS’de verilen kelimelerin diğer veya aynen söylenen varyantlarıdır. Örneğin, - Karak. civarında *aq basqur* - *büyük kolan* şeklinde aynı anlamına gelir (QTAS, 2005, s. 35). - K. orda, - Karm. taraflarında söylenen *ayaqbav (I)* sözcüğü (QTAS, 2005, s. 92) QÄTS’de verilen *bastırma qur* (bk. 2.1.8. mad.) kelimesiyle eş anlamlıdır. - Karak. civarında söylenen *jelbav* (QTAS, 2005, s. 255) kelimesi QÄTS’de de aynı *jelbav* (bk. 2.1.8. mad.) diye verilmiştir. - ÇHC. civarında söylenen *bav-şuv* (QTAS, 2005, s. 131) kelimesi *bav* (bk. 2.1.8. mad.) kelimesinin eş anlamlısıdır. - Türk., - Taş. taraflarında *tizbe (I)* (QTAS, 2005, s. 691) ve - Türkm., - Krasn., - Nebit. çevrelerinde *şalma* denilen (QTAS, 2005, s. 730) kelimeler, QÄTS’de verilen *şalma* (bk. 2.1.8. mad.) kelimesiyle aynı anlamda kullanılır. - Türkm., - Krasn. civarında söylenen *kömekşi qur* (QTAS, 2005, s. 338) ve - Türkm., - Krasn., - Aşh., - Taş. civarlarında *sirqur* (QTAS, 2005, s. 635) denilen sözcükler, QÄTS’de *qur* (bk. 2.1.8. mad.) şeklinde geçmektedir. Bunun yanı sıra *uvıq* (çadırın kubbesini oluşturan çubukları) için dokunmuş beyaz ve süslü *kolana* - Özb. civarında *aday bav* (QTAS, 2005, s. 19), - Gur., - Mang. taraflarında ise *adırna* denir (QTAS, 2005, s. 21). - Tald., - Panf. civarında ise *üzik* (*uvıq*’ı örten keçe) ve *tuvırlıq*’ın

(dıştan örten keçe) aşağı tarafında bulunan *bav*'lara (kolan) *şet bav* denir (QTAS, 2005, s. 753).

Genelde üç iplik sistemiyle (çözü, atkı, desen ipi) yapılan, yukarıya doğru (verev) olarak dokunan düz dokumaya KT'nde *alaşa*, TT'nde *cicim* denir. *Alaşa* yere serilir, duvara asılır, ondan heybe de yapılır. *Alaşa*, Kazak Türklerinin günlük yaşamında en çok tercih edilen düz dokuma yaygısıdır. QÄTS'de bu düz dokuma türünün *alaşa*, *alaşa kilem*, *qaqpa alaşa*, *şalşa* (bk. 2.1.8. mad.) denilen dört varyantı verilmiştir. QTAS'de verildiği gibi *alaşa* sözcüğü - Özb., - Tam. civarlarında *qarala* (QTAS, 2005, s. 390); - Karak. tarafında *qaşarı* (QTAS, 2005, s. 407); yine - Karak.'ta *şal* diye söylenmektedir (QTAS, 2005, s. 729); - Şımk., - Makt.; - Özb. çevrelerinde de aynı QÄTS'de belirtildiği gibi *şalşa* denmektedir (QTAS, 2005, s. 731). DS'de *cicime* - İst., - Çr., - To., - Ama., - Or., - Gm., - Ar., - Kr., - Ezm., - Ezc., - Ml., - Gaz., - Mr., - Sv., - Ky., - Nğ. ve çevrelerinde *cecim* [*cacım*, *cicim*, *çeçim*] (DS, 2009, C. 2, s. 873); - Çr. ve çevresinde *alaca* (II) kelimesi 2. anlamda *cicim*, *sergi*, - Bil. tarafında ise 3. anlamda *heybe* diye kullanılmaktadır (DS, 2009, C.1, s. 175).

Yiyecek veya giyecek konulan, at, eşek üzerinde ya da insan omuzunda taşınan halı veya düz dokuma tekniğiyle dokunan çoğunlukla iki gözlü torbalara KT'nde *qorjin*, TT'nde de *heybe* denir. QÄTS'de *qorjin* kelimesinin *alaşa qorjin*, *kilem qorjin*, *qorjin*, *uzun qorjin*, *şınar qorjin* (bk. 2.1.8. mad.) şeklinde beş çeşidi verilmiştir. QTAS'de *qorjına* - ÇHC. tarafında *manşuq* (QTAS, 2005, s. 475), - Karak. civarında da aynı QÄTS'de gibi *şınar qorjin* diye belirtilmiştir (QTAS, 2005, s. 774). TT'nde DS'de *qorjin* (*heybe*) kelimesine - Or. ve çevresi *hābe* (III) (DS, 2009, C. 3, s. 2246); - Mn. tarafında *harç* (III) (DS, 2009, C.3, s. 2287); - Ay., - Ky. ve çevrelerinde *hebe* (I) (DS, 2009, C.3, s. 2324); - Hat. civarında da geline güveyden gelen armağana *heğbe* denmektedir (DS, 2009, C.6, s. 4519). Bu *heğbe* kelimesi QÄTS'de verilen *uzun qorjin* (bk. 2.1.8. mad.) sözcüğüyle aynı anlamda kullanılmaktadır.

Eyerin atın sırtını ağırtmaması için eğer altına sermekte kullanılan dokuma türüne KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *at jabuv* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde de *eğer halısı* veya DS'de - Çr. çevresinde belirtildiği gibi *örtülük* denir (DS, 2009, C.6, s. 4629). QTAS'de verildiği sıcak havada at terini soğutmak ve soğuk günlerde atı üşütmemek, ayrıca at,

deve üzerine süs için kullanılan örtü türüne - K. orda., Jal. çevrelerinde *jabuv (II)* (QTAS, 2005, s. 220); - Şım., - Makt.; - Kökş., - K. tu; - K. orda, Aral civarlarında da *kejim* (QTAS, 2005, s. 309) denir ve bu kelime QÄTS'de verilen *at jabuv* kelimesinin eş anlamlısıdır.

Çuvaldan küçük, her çeşit dokumadan yapılabilen ve çeşitli nesnelere taşımada kullanılan tek gözlü heybeye KT'nde dorba, TT'nde de torba denir. QÄTS'de dorba (torba) kelimesinin kullanıma türüne göre *ayaqqap, boğjama, dobıra, dorba, qol dorba, torköz* (bk. 2.1.8. mad.) şeklinde altı karşılığı verilmiştir. QTAS'de verildiği gibi çoğunlukla giyecek konulan *torbaya* - Karak. civarında *boqjama (II)* (QTAS, 2005, s. 148); - Gur., - Mang.; - Türkm.: - Aşh., - Krasn., - Taş., - Marı; - Rus., - Oren. ve çevrelerinde giyecek konulan süslü torba türüne *kerme (I)* (QTAS, 2005, s. 320); yine - Karak. tarafında giyecek konulan torbaya 3. anlamında *şuval* (QTAS, 2005, s. 765); ve aynı tarafta tuz konulan torba türüne de *tuzbastıq* denmektedir (QTAS, 2005, s. 678).

Uzun tüylü (havlı) halı türüne KT'nde *baraq kilem* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde *köpen, tülü* denir. DS'de verildiği gibi - Ky., - Kn. ve çevrelerinde *köpen (I) [köpene]* kelimesinin 3. anlamı uzun tüylü halı, - Sn., - Sm. ve civarlarında kelimenin 9. anlamı beşik üstüne konan örtüdür (DS, 2009, C. 4, s. 2961). Adı geçen kelimeye - Bo. tarafında *tülü (II)* (DS, 2009, C. 5, s. 4010); - Sv. ve çevresinde de *tülüce (II)* denir (DS, 2009, C. 5, s. 4011).

Bir yere sermek, örtmek, perde vb. amaçlarla kullanılmak üzere, üç iplik sistemine (çözgü, atkı, desen ipi) dayanılarak yapılan, havlı (tüylü) ve düğümlü dokuma türüne KT'de *tükti kilem*, TT'nde ise *halı* denir. QÄTS'de halının kullanma yerlerine göre *bas kilem, zer kilem, kilem, qazaq kilemi, qalı kilem, qolkilem, nar kilem, tükti kilem* (bk. 2.1.8. mad.) denilen sekiz çeşidi, ayrıca malzemesine, boyutu ve kullanma alanına göre değişiklik gösteren *masatı kilem (kısa havlı ipek halı), kilemşe (halıça), tus kilem (duvar halısı)* gibi halı türleri bulunmaktadır. QÄTS'de bir halı çeşidi olarak belirtilen *qalı kilem* kelimesi QTAS'de verildiği gibi - Karak.: - Şım., - Hoj. civarlarında *ğalı gilem* (QTAS, 2005, s. 177); *qolkilem* kelimesinin karşılığı - Kost., Jang. taraflarında *kese kilem* (QTAS, 2005, s. 322) şeklinde kullanılmaktadır. DS'de - Isp., - Çkr. ve çevrelerinde yere serilen büyük halıya *daban halısı* diye söylenir (DS, 2009, C. 2, s. 1314).

Bir kişinin üzerinde namaz kılabilceği büyüklükte, halı, kilim, post veya kumaştan yapılan yaygı türüne KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *jaynamaz* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde *namazlık, seccade* denir. DS'de adı geçen kelimeye - Af., - Isp., - Brd., - Dz., - İz., - Ba., - Es., - Kc., - Ks., - Çkr., - Ama., - Or., - Gaz., - Mr., - Hat., - Sv., - Ky., - Nğ., - Ada., - İç., - Ant., - Mğ., - Ed., - Tk. ve çevrelerinde *namazlağı* [*namazdih, namazla, namazlaa, namazlacı, namazlağ, namazlağa, namazlağu, namazlah, namazlahi, namazlak, namazlavi, namazlıcı, namazlık (II) -1, namazlıya, namazlo, namazloğ, namazloğu*] (DS, 2009, C. 4, s. 3237); - Brd., - Krş., - Mğ., - İç., - Çr., - Hat., - Ky., - Nğ. ve civarlarında ise *namazla* [*namazlağ, namazlağa, namazlağı, namazlahi*] denmektedir (DS, 2009, C.6, s. 4605).

Ufak halı veya seccade türüne KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *kilemşe* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde ise DS'de *halıça* [*halça (II)*] olarak belirlenmiştir. Bu kelimeye - Kr. ve çevresinde *halıça* [*halça (II)*] (DS, 2009, C.3, s. 2260); - To., - Ky., - Nş., - Nğ., - Mğ., - İç., - Ant. ve civarlarında da *farda* (I) denir (DS, 2009, C. 3, s. 1834).

Çoğunlukla içi saman doldurulmuş, sedirlerin arkalarına dayanan 40 x 90 cm. boyutlarında halı, kilim, sumak dokuma veya örtü türüne KT'nde *jerjastıq* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde *yastık* (*yastık halısı*) denir. QTAS'de - Özb. civarında *jerjastıq* (*yastık halısı*), *şınaqay jastıq* anlamında kullanılır (QTAS, 2005, s. 774).

Giyecek veya yiyeceklerin içinde saklandığı kilim, cicim, zili (sili), sumak gibi dokumalardan meydana gelen büyük torba türüne KT'nde *qap*, TT'nde *çuval* denir. QÄTS'de *qap, şuval* (bk. 2.1.8. mad.) şeklinde kelimenin iki karşılığı verilmiştir. QTAS'de *qap* kelimesine - Sem. civarlarında *bağar* (QTAS, 2005, s. 117); - Jamb.: - Şuv., - Krasn., - Mer., - Lug., - Kord.; - Sem., - Ayag.; - Alm.: - Keg., - Enb. kaz., - Nar.; - Doğu Kazakistan, - Zays. ve ÇHC. taraflarında ekin konulan büyük çuvala *dağar* (QTAS, 2005, s. 179); - MHC civarında dokunmuş çuvala *labay (I)* (QTAS, 2005, s. 462); veya *sarı qanar* (QTAS, 2005, s. 587); - Doğu Kazakistan, Tarb. ve çevrelerinde küçük çuvala *tayşunaq* (QTAS, 2005, s. 640); - Türkm.: - Krasn., - Aşh., Taş., - Köhne Ür., - Tej.; - Man., - Mang.; - Özb. civarlarında da büyük çuval türüne *şuval (I)* denmektedir (QTAS, 2005, s. 765). TT'nde DS'de verildiği gibi - Ada. ve çevresinde kıl, yünden yapılmış çuvala *kapcık (II)* (DS, 2009, C.4, s. 2632); - Ml. ve civarında kısa,

geniş çuvala *tay çuvalı* (DS, 2009, C.6, s. 4746); - Sv., - İç. taraflarında 70-90 kg. tahıl alabilen yün, kıl çuvala *seklem (I)* (DS, 2009, C.6, s. 4682); - Kr. ve köylerinde çuvala *meşik [möşök]* (DS, 2009, C. 6, s. 4595); - Nş. ve çevresinde ise *çalma (VI)* diye söylenmektedir (DS, 2009, C. 2, s. 1059). QTAS'de belirtilen *dağar* kelimesinin TT'nde karşılığı DS'de verildiği gibi *seklem (I)*, *tayşunaq* kelimesinin karşılığı ise *tay çuvalıdır*.

Ev sergisinde de kapı eşiği veya daha çok tepelenen yerlere serilen ya da eskiyen ve değersiz sayılan kilim türüne KT'nde *palas* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde *palas* veya *palaz* denir. Bu kelime hem Kazak hem de Türkiye Türkçesinde aynen söylenen ve aynı anlamda kullanılan ortak kelimedir. TT'nde DS'de verildiği gibi Anadolu'da yörelere göre değişmekle birlikte *palas* kelimesine - Ay., - İz., - Kü., - Çkr., - Çr., - Gr., - Gm., - Kr., - Ezm., - Ezc., - Tn., - El., - Ml., - Gaz., - Sv., - Krş., - Ky., - Nğ., - Kn., - Ada. ve çevrelerinde *palaz (X)* (DS, 2009, C. 5, s. 3386); - Çr. ve civarında *palas* (DS, 2009, C.6, s. 4635); - Af., - Gm., - Ml., - Ky. taraflarında da *palaz (II)* denir (DS, 2009, C.6, s. 4635).

İki iplik sistemine (çözü, atkı) dayanılarak yapılan, tersi ve düzü aynı görünen, havsız ve düzgün (kabarık olmayan), yer sergisi (yaygı), duvar örtüsü (duvar kilimi), yük örtüsü, perde, yastık vb. işler için kullanılan düz dokuma türüne KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *tıqr (taqır) kilem* veya *taskilem* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde *kilim* denir. QTAS'de *tıqr kilem (kilim)* türüne - Özb., Taşk. civarlarında *sıdırğay* denmektedir (QTAS, 2005, s. 624).

Üç veya daha fazla iplik sistemine (çözü, atkı, desen ipi) dayanılarak yapılan, desen ipliği çözülerin arasından boşluk bırakılmadan yatay ve atlamalı (2-1, 3-1, 5-1) yönde dokunan bir düz dokuma türüne KT'nde QÄTS'de belirtildiği gibi *terme*, *terme alaşa*, *terüvli alaşa* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde de *zili*, *sili* denir. *Zili*, görünüş açısından cicime benzemesine rağmen teknik açıdan farklılık gösterir. QTAS'de - Karak. civarında aynı QÄTS'de verildiği gibi *terme* diye söylenmektedir (QTAS, 2005, s. 663). TT'nde DS'de verildiği gibi Anadolu'da yörelere göre değişmekle birlikte KT'ndeki *terme* kelimesine - Çkl. (DS, 2009, C. 5, s. 3636); ve - Dz. taraflarında *sili* (DS, 2009, C. 6, s. 4698); - Uş., - Af., - Isp., - Dz., - Ay., - Kü., - Es., - Çr., - Gm., - Yz., - Nğ., - Kn., -

Ada., - İç. taraflarında *zili*, - Kü. ve civarında [*zilili*] (DS, 2009, C. 6, s. 4388); - Sv., - Ky. ve çevrelerinde de *zili* denmektedir (DS, 2009, C. 6, s. 4840).

Yatak üzerini örtmek için kullanılan dokuma türüne KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *tösejapqış* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde de *yatak örtüsü* denir. DS'de *yatak örtüsüne* - Kn. çevresinde *velveç* şeklinde söylenmektedir (DS, 2009, C.6, s. 4097).

Duvarı süslemek, duvardan gelecek nem ve soğu önlemek üzere dokunmuş halıya KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *tus kilem* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde de *duvar halısı* denir. QTAS'de *tus kileme* - Karak. civarında *tusqalı kilem* denmektedir (QTAS, 2005, s. 681).

Dokumada desenler sarılarak verildiği ve tekrar döndürülüp, aynı desen üzerinde ikinci bir renkli ip geçirildiği için kat kat işlenmiş gibi görünen, çözümlü ipleri üzerine renkli desen iplerinin çeşitli şekillerde sıralanmasıyla elde edilen bir yaygı türüne KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *sumaha* (bk. 2.1.8. mad.), TT'nde de *sumak* denir. TT'nde DS'de *sumaha* (*sumak*) kelimesi - Ky. ve çevresinde *goduş (II)* şeklinde geçmektedir (DS, 2009, C.3, s. 2093).

3.1.7. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Diğer Kelimelerin Kazak ve Türkiye Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırılması

Bu maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) (QÄTS) ele alınan halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili diğer kelimeleri “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi” (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırarak Kazak ve Türkiye Türkçesine ortak kelimeleri tespit etmeye çalıştık.

Yere, ya da döşeme üzerine serilen örtünün genel adına KT’nde *töseniş*, TT’nde de *yaygı*, *yazgı* veya *sergi* denmektedir. QÄTS’de *töseniş* (*yaygı*) kelimesinin *alaşa-tekemet*, *kiyiz-kilem*, *kilem-kilşe*, *töseniş* (bk. 2.1.11. mad.) gibi dört varyantı verilmiştir. QTAS’de - Oral., - Kazt. civarlarında adı geçen kelimenin *jayma* (I) şeklinde diğer karşılığı belirtilmiştir (QTAS, 2005, s. 225). TT’nde DS’de verildiği gibi Anadolu’da yörelere göre değişmekle birlikte *yaygı* kelimesine - Es., - Çkr., - Sn., - Sm., - Ama., - Or., - Tr., - Rz., - Ar., - Kr., - Ezc., - Hat., - Sv., - Ank., - Ky., - Nğ., - Kn., - Ada., - İç. civarlarında (DS, 2009, C.5, s. 3591) ve - Dz., - Kr., - Sv., - Ky. taraflarında *sergi* (I) (DS, 2009, C.6, s. 4686); - To. tarafında [*sergene* (II)], - Mr. çevresinde de [*serği*] (DS, 2009, C.5, s. 3591); - Sv., - Ky. ve çevrelerinde *yaygı* (II) (DS, 2009, C.6, s. 4818); - Isp., - Brd., - Dz., - Ay., - İz., - Mn., - Sm., - Ank., - Nğ., - İç., - Ant., - Mğ., - Krk. ve civarlarında *yazgı* (I), - Uş., - Isp., - Dz., - Ay., - İz., - Kü., - Kc., - Sk., - Ks., - Çr., - Ama., - El., - Gaz., - Yz., - Ank., - Ky., - İç., - Mğ. taraflarında [*yaygı -I*], - Gm. çevresinde [*yayğu*], - Mğ.’da [*yaykı*], - Ks.’de ise [*yazğı* (I)] (DS, 2009, C.6, s. 4217); Bunun yanı sıra - Dz., - Es., - Sv. ve civarlarında *döşeme* (I) (DS, 2009, C.2, s. 1590); - Af., - Dz., - İz., - Mn., - Ba., - Kü., - Es., - Kc., - Ks., - Çkr., - Sm., - Ama., - Ezc., - Vn., - Bt., - El., - Mr., - Hat., - Sv., - Ank., - Ky., - Nğ., - Kn. taraflarında *daban* (II) olarak söylenir (DS, 2009, C.2, s. 1312); - Ama.’da da QÄTS’de verildiği gibi *kiyiz-kilem* - keçe, kilimin genel adı anlamında kullanılan *karartı* denir.

Heybenin iki gözünü birbirine bağlayan bölüme KT’nde QÄTS’de verildiği gibi *küde* (bk. 2.1.11. mad.), TT’nde DS’de belirtildiği gibi Brd. ve çevresinde *salı* (II) denir (DS, 2009, C.6, s. 4667). QTAS’de de *küde* (*salı*) kelimesi - Karak.: - Takt., - Şım. taraflarında *gürji* şeklinde söylenmektedir (QTAS, 2005, s. 176).

Davarların (koyun, keçi) sonbaharda kırılma işi veya kırıldıkları mevsime KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *küzem, küzem üsti* (bk. 2.1.11. mad.), TT'nde de ilkbaharda veya sonbaharda olsun *kırkım* denmektedir. QTAS'de genel olarak *kırkım* zamanına - Jamb., - Sar.; - Jezk., - Agad. taraflarında *qırqın (II)* (QTAS, 2005, s. 457); - Türkm., - Krasn. civarlarında *qırqım* (QTAS, 2005, s. 457); - Karak. çevresinde de *qırqımbas* (kırkım başlangıç vakti) diye söylenmektedir (QTAS, 2005, s. 457).

Eski dokumacıların kullandıkları bir ölçü türüne veya çözgü ipinin uzunluğuna KT'nde QÄTS'de belirtildiği gibi *öris* (bk. 2.1.11. mad.), TT'nde DS'de verildiği gibi - Ba., - Kü ve çevrelerinde *arış* denir (DS, 2009, C.1, s. 323-324).

Halının sökülmemesi için, önce başlangıç kısmı, sonra da bitim yeri kilim gibi dokunan, halının baş tarafındaki, 4-5 veya 10-15 cm. enindeki bölüme KT'nde *topıraq* (bk. 2.1.11. mad.), TT'nde *topraklık* denir. *Topıraq* diye hem QÄTS'de hem de QTAS'de verildiği gibi - Türkm.: - Aşh., - Tej. taraflarında söylenmektedir (QTAS, 2005, s. 671). DS'de belirtildiği gibi - Ant. ve civarında *topraklık (III)* denmektedir (DS, 2009, C.5, s. 3966).

Halıya düğümlenen renkli iplerin her birine KT'nde QÄTS'de verildiği gibi *tüyün* (bk. 2.1.11. mad.), TT'nde de *düğüm* denir. DS'de adı geçen kelimeye - Ezc. ve civarında *gıdım (II)* (DS, 2009, C.3, s. 2034); - Dz., - Mn., - Tr., - Tn., - Krş., - Ky., - Ng., - Mğ. taraflarında *ilme (I)*, - Ky., - Mğ.'da [*ilma*] (DS, 2009, C.4, s. 2532); - Ks., - Bo., - Kn., - Zn., - Kc. ve çevrelerinde *tüğünnük* [*tüğün, tühüm, tümçek, tümül, tünük, tüymek (III), tüymük, tüynek, tüyüm*] (DS, 2009, C.5, s. 4007); - Mn., - Ank. taraflarında *ilme (II)* diye söylenir (DS, 2009, C.6, s. 4526).

4. BÖLÜM

HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN HALK BİLİMİ (FOLKLOR) VE HALK EDEBİYATINDAKİ GÖRÜNÜMÜ

4.1. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN MİT, EFSANE, DESTAN, MASAL, MÂNİLERE YANSIMASI

Prof. Dr. Metin Ekici'nin ifadesine göre, bir bilim dalının dayandığı iki ana temel vardır. Birincisi bu bilim dalının kendisine konu ettiği malzeme, ikincisi de bu malzemeyi incelemede kullanılan kuram, yöntem ve terminolojidir. Halk biliminin (Folklor) konusu “Halk bilgisi”dir. “Halk Bilimi” ve “Halk Bilgisi”nin özü ise “Halk”tır. Halk bilgisi kültürel ve sosyal bir temele sahiptir (Ekici, 2004, s. XIII-8). Bugün halk bilimi terimiyle karşılanan folklor, “folk” halk ve “lore” bilgi kelimelerinden meydana gelmiştir. Türkiye’de folklor terimi ilk defa 1913 yılında Prof. Dr. Fuat Köprülü tarafından kullanılmıştır (Kaya, 2010, s. 320).

Yine M. Ekici’ye göre konumuz dilinde, “Halk bilgisi bir halı veya kilimdir, her ilmeği, bir ressam fırçası gibi, bitmeyecek zannedilen bir resmi bütünleyen. Halk bu bilgiyle dokuyup kullanandır. Halk bilimi, bu bilgiyi ve bu bilgiyle üretilenleri derleyip toplama, bir çalışma alanı hâline getirip, bilimsel olarak araştırma ve incelemidir” (Ekici, 2004, s. XIII). Halk bilimci Nail Tan, folklor terimini halkın geleneğe bağlı maddi ve manevi kültürünü kendine özgü metotlarla derleyen, araştıran, sınıflandıran, çözümleyen ve halk kültürü üzerinde değerlendirmeler yapan bir bilim diye tanımlamıştır (Kaya, 2010, s. 320). Prof. Dr. Erman Artun ise folklor terimini “halkı öğrenmek” diye tanımlar (Artun, 2010, s. 2).

Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'nun belirttiğine göre,

Kazakistan’da halk bilimi çalışmaları Şokan Velihanov’un XIX. yy’daki derlemeleriyle başlar. Fakat 1917 Komünist ihtilalinden sonra halk bilimi çalışmalarının amacı diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi ideolojik nedenlerden kaynaklanan rejimin propagandasına dönüşür. Ancak Kazakistan’ın 1990’lı yılların başında bağımsızlığını elde etmesinden sonra Abdilmelik Nisanbayev ve Şakir İbrayev gibi halk bilimcilerin sayesinde halk bilimi çalışmaları yukarıda söz konusu edilen devrin eksikliklerini çok kısa bir sürede gidereceğini gösteren bir ivme kazanır (Çobanoğlu, 2019, s. 45).

Prof. Dr. Bayram Durbilmez halk biliminin (folklor) çalışma alanlarını “Genel Konular”, “Halk Edebiyatı Ürünleri”, “Halk Bilgisi”, “İnanışlar, Kabuller ve Davranışlar”, “Dayanışma, Yardımlaşma ve Eğitim Kurumları”, “Oyun, Eğlence ve Spor Kültürü”, “Maddi Kültür Ürünleri” ve “Diğerleri” şeklinde sınıflandırarak halk biliminin araştırma ve inceleme alanları içinde “Halk Edebiyatı” ürünlerinin özel bir yer ve öneme sahip olduğunu belirtmiştir (Durbilmez, 2013, s. 104-105).

Kaynaklarda verildiğine göre, malzemesi dile dayanan ve halka ait manzum veya mensur eserlerin tamamını içine alan, bu ürünleri derleyen, inceleyen, araştıran ve bir senteze varan edebiyata halk edebiyatı denir. Bu ürünlerin bir kısmı anonim, bir kısmının da sahibi bellidir (Kaya, 2010, s. 354). Söz konusu halk edebiyatı olunca, öncelikle halk ağzından kuşaktan kuşağa asırlarca aktarıla gelen efsane, destan, masal, türkü, mâni vb. ürünler akla gelir. Bu bağlamda B. Durbilmez’in de belirttiğine göre, halk bilimi ile edebiyat ürünlerinin sıkı ilişkileri vardır.

Önceleri sadece söyleyicileri unutulmuş halkın ortak malı olmuş (anonim) edebiyat ürünleri halk bilimi çerçevesinde düşünülürken sonraları halka ait bütün töre, gelenek, görenek, tören ve inançlarla birlikte maddi kültür unsurları da bu çerçeveye dahil edilmiştir. Bu sebeple, halk bilimine “kültür araştırmaları” adının verilmesi de uygun görünmektedir (Durbilmez, 2013, s. 104).

Kültür kelimesinin ise çeşitli mânaları vardır. Aslında Latince’de “toprağı işleme” demek olan bu tabir, sonraları Batı Avrupa dillerinde kazandığı “yüksek umumi bilgi” mânası ile Türkçe’ye de girmiştir. Z. Gökalp’ın tarafından yaptığı tarifeye göre kültür (hars), bir milletin dini, ahlaki, hukuki, muakalevi (intellectuel), bedii (estétique), lisani, iktisadi, fenni (thechnique) hayatlarının ahenkli mecmuasıdır (Kafesoğlu, 2011, s. 15-16).

Bir başka deyişle, bir halkın geçmişten günümüze kadarki süreç içerisinde oluşturduğu maddi ve manevi değerler ile bunların sonraki nesillere iletilmesinde kullanılan araçların bütününe kültür denilmektedir (Avşar ve Avşar İskenderzade, 2008, s. 159). Örneğin, tarihçi ve etnolog Özbekali Janibekov’un ifadesine göre, M.Ö. IX.-VIII. yüzyıllarda kuraklık nedeniyle bozkırda yaşayan insanlar, beslediği hayvanlara güzel

otlak yerlerini bulmak için bir yerden ikinci bir yere göç etmişlerdir (Janibekov, 1995, s.18). Elbette insanların daha sonra kabile, toplum, halk olarak bir araya geldiklerinde kendi gelenek ve görenekleri, örf ve adetleri gelişmeye başlamıştır. Bu da geleneksel sanat ve halk edebiyatının gelişmesine neden olmuştur.

Prof. Dr. Malik Gabdullin halk edebiyatını, Kazak halkının eskiden beri kültürel mirasından biri sayılan sözlü geleneği şeklinde tanımlar (Gabdullin, 1996, s. 5). Kaynakların ifadesiyle konuya bu açıdan baktığımızda, maddi kültür ile sözlü gelenek, yani manevi kültür arasındaki aynı milli kökene dayanan bağlar yadsınamaz; fakat bunların açığa çıkarılması için bir anahtar niteliği taşıyan bilgiler gerekmektedir.

Bu bağlamda toplumun ilk çağlarında oluşan kozmolojik ve mitolojik düşünceler hem manevi, hem de maddi dünyasının temelini teşkil etmektedir (Avşar ve Avşar İskenderzade, 2008, s. 159). Bilimsel açıdan kozmogoni astronominin bir bölümünden olup, genelde mit ve efsanelerde işlenir.

Kozmogonik mitler diyakronik (eşzamanlı olmayan, art zamanlı) yönelimli ve dünyanın yaratılışı ile ilgili soruların cevaplarını bulmaya çalışır. Genelde, her milletin kendilerine ait ninni, şiir, şarkı, mit, efsane, masal, destan, hikâye vb. halk edebiyatı ürünleri mevcuttur. Bu ürünler el sanatının bir dalı, halı ve düz dokuma yaygılarında da önem arz ettiğinden tezimizin bu bölümünün birinci maddesinde konumuza yönelik mit, efsane, destan, masal, mânilerden birer örnek vermeyi düşündük. Ayrıca esas kaynakçamız, Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi'nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) aktarılan atasözü, benzetme ve mâni şeklinde halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili örnekleri bölümün ikinci maddesinde verdik. Mitolojiden örnek verirsek,

Yaradılış hikâyesinin Türki anlatımında Tengri (Tanrı) gökyüzünde, zamanın sonsuz akışını simgeleyen çok büyük bir okyanusun üzerinde beyaz bir kaz olarak uçar. Adına Beyaz Ana dediği birinin ona dünyayı yaratmasını söylediğine inanır. Tengri önce Er Kişi adında bir varlık yarattıktan sonra beraberce Yeryüzü'nü ve sakinlerini yaparlar. Ancak Er Kişi insanları kötülüklerle dolu bir hayata yönlendirmeye çalışır. Bunun üzerine Tengri insanlara iyi biri olarak yaşamının ve Yaradanlarına saygı göstermeyi öğretmek için kutsal hayvanlarını, Şaman ya da ruh rehberlerini Yeryüzü'ne gönderir. Tüm varlıkları yarattıktan sonra Tengri cennete ulaşmak için çok yükseklere uçar. Halk arasında onun zaman zaman beyaz bir kaz şeklinde Yeryüzü'ne geri geldiğine inanılır (Wilkinson, 2014, s. 163).

Türkler, İslamiyetten önce kendilerinin kuştan türediklerine inanmışlardır. Mühtemelen bu nedenle dokudukları halı ve düz dokuma yaygılarının üzerine kuş figürünü süslemişlerdir. Örneğin, Anadolu Türklerinde, özellikle Yozgat yöresinde halı ve düz dokuma yaygıları kaz ayağı motifi ile süslenir (Deniz, 2000, s. 139). Kazak Türklerinde de halı ve düz dokuma yaygılarında *kaztabanı* (kaz ayağı) motifine rastlanır. Hatta bazı görüşlere göre, Kazak kelimesi, kaza benzeyen insan, yani kuş gibi serbest veya kaz+ak, beyaz ana kaz şeklinde açıklanmaktadır (Türk, 2016, s. 11).

Prof. Dr. Bekir Deniz'in belirttiğine göre, Ortaasya Türk inancında, ölümün ruhunun "kuş gibi göğe uçtuğuna" inanılırdı. Kuş, bu yolculukta, ölünün ruhunu göğe yükselten ve ona eşlik eden kutsal bir yaratık olarak sayılırdı.

Bunların içinde de özellikle, şahin, atmaca, kartal gibi avcı ve kutsal kuşlarla, cennet sembolü olarak kabul edilen zümrüd-ü anka, hüma kuşu ve tavus kuşu motifleri nakşedilirdi (Deniz, 2000, s. 185-186). Buna, Güney Kazakistan'ın Kızılorda Eyaletinde halı ustası, Bibayşa Dospolova tarafından 1970 yılında dokunan 174 x 240 cm. ebadında kuş motifli kilimi (taqır kilem) örnek olabilir (Foto.117).

Kaynaklara göre Türkler, kuştan sonra kendilerinin ayı, kurt, geyik, boğa, inek, koyun vb. hayvanlardan türediklerine inanmaya başlamışlardır. Neticesinde "hayvan-Ata inancı" gelişmiş, halk kutsal saydıkları hayvanları Tanrı'ya adanmış ve kullanılan eşyalarına hayvan figürlerini işlemişlerdir (Deniz, 2005, s. 194).

Türklerin bir boyu sayılan Kazak halkının geçim kaynakları hayvancılığa dayanmıştır. Kazak Türkleri deve, at, sığır, koyun ve keçi gibi besledikleri hayvanları *tört tülük mal* diye adlandırırlar. Bu *tört tülük mal*'ın her birinin *pir* adı verilen koruyucu ruhlarının olduğuna inanılır. Örneğin, deve piri - Oysıl-kara, yıldı piri - Jilkışı Ata veya Kambar Ata, inek piri - Zengi-baba, koyun piri - Şopan Ata, keçi piri ise Seksek Ata'dır.

Prof. Dr. Nejat Diyarbakirli'nin ifadesine göre, bozkırın sanat ürünleri içinde sık sık rastladığımız hayvan mücadele sahnelerinin yanında, fantastik ve hayali yaratıklara da geniş yer verilmiştir (Diyarbakirli, 1972, s. 128). Bu bağlamda Prof. Dr. Bekir Deniz'in belirttiği gibi Pazırık halısı motifleriyle Türk halılarında gördüğümüz hayvan figürleri

Türk mitolojisiyle doğrudan ilgilidir. Ortaasya - Türk mitolojisinde siren, sifenks gibi hayvanlar nasıl, tılsımlı bir yaratık olarak görülüyorsa, günümüzde dokunan halı ve düz dokuma yaygılara işlenen hayvan figürleri de aynı anlamları ifade etmektedir (Deniz, 2000, s. 185).

Kaynaklara göre, Türk mitolojisini oluşturan zenginliklerden biri de, önemli bir “Sığın geyik” efsanesidir. Gök Tanrı’dan kut aldığı için ölmez, göğe çıkar (Tekçe, 1996, s. 316).

Efsaneye göre, Hunların atalarına, Maeotis geçitlerinde sihirli bir geyik yol göstermişti. Aynı efsanelerin, İskit’ler arasında da yaygın olduğu söylenir. Onların nazarında geyiğin özel bir önemi vardır. Hunların ve İskitlerin özellikle geyiğe olan eğilimleri yüzünden Avrasya bozkırlarında çeşitli malzemedan yapılmış tabiatçı görüşle ya da üslûplaşmış sayısız geyik figürleri bulunmuştur (Diyarbakirli, 1972, s. 118-119). Geyik motifi halı ve düz dokuma yaygılarında da süslenmiştir. Buna Pazırık halısında işlenen 24 geyik örnek olabilir.

Eskide Türkler güneş, ay, yıldız, su vb. unsurlara da taptıklarından, onları halı ve düz dokumalarda rastlamak mümkündür. Örneğin, Kazak Türklerinin efsanesine göre, bir zamanlar halk, Tanrı’larını Ay olarak kabul etmiş ve ona taptıklarından dolayı Aymüyiz (Ay boynuzu) motif ortaya çıkmış (Kasimanov, 1995, s. 20).

Kaynaklara göre, halı ve düz dokuma yaygılarını dokumada kullanılan uzunlamasına ve enlemesine atılan çözü ve atkı ipleri yer-gök izlenimine yöneliktir. Dikey-yatay sağ ve sol çizimler güneşin doğuşu ve batışı prensibine göre ıstar (dik) tezgâhlarında düzenini kurmuştur (Aytaç, 2008, s. 205). Yine kaynaklarda Kazak halkının inancına göre, İslam Dini’nin anlatımında, Hz. Davud insanlara mücevherlik sanatını, Hz. İdris terziliği, Hz. Şit (Şis) ise dokumacılığı öğretti diye belirtilmiştir (Alimbay, 2013, C.3, s. 587).

Genelde insanlar her zaman dünyaya nasıl ve niçin geldikleri hakkında merak etmişlerdir. Elbette insanın hayatını sürdürürken ayakta durabilmesi için belli bir hedeflerinin olması gerekir. Bu, hedeflerin bazen gerçekleşmesi zor görüldüğünde halk kendi kahramanlarını hayal etmiştir. Halkın idealize ettiği kahramanlar kimsenin

yapamayacağını yapabilir, kimsenin geçemeyeceği sınavlardan kendisinin akli, zekâsı, zorluklara dayanıklılığı, inancı ve gücünün sayesinde geçebilmiştir. Halk arasında meşhur olan efsanevi kahramanlardan esinlenerek gerçek kahramanlar da zaman zaman ortaya çıkmıştır.

Destancıların sayesinde ise kendi yurdunu düşmanlardan korumak uğruna ölümü bile göz önüne alan kahramanlar hakkında sözlü daha sonra yazılı olarak birer destan oluşmuştur. Ayrıca, destanlarda diğer halk edebiyatı ürünlerinde de anlatıldığı gibi halkın gelenek ve görenekleri, günlük yaşamlarında kullanılan el sanatlarına da yer verilmiştir. Kaynaklarda belirtildiği gibi,

Türk halk edebiyatının temel taşlarından olan Dede Korkut Destanları, Oğuz boylarının yaşamını her yönüyle yansıtmaktadır. Türk halkının tarihi ve edebi varlığından doğan bu eser, yüzyıllarca sözlü geleneğe yaşayarak şekillenmiş, nesilden nesile aktarılmıştır. Onun yazılı geleneğe geçmesi ise çok daha sonraki tarihlere dayanmaktadır. Dede Korkut Destanları, Türk yaşam tarzının aynası niteliğindedir. Türk kozmolojisi ve mitolojisindeki hayvan sembolizmi, av ve at geleneği, hayat ağacı konusu, renk sembolizmi, kam geleneği gibi temalar eserde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, Türk kültürünün vazgeçilmez ana temaları olarak, ilk çağlardan itibaren maddi kültüre yansımış, onunla birlikte şekillenmişlerdir (Avşar ve Avşar İskenderzade, 2008, s. 159).

Bunun yanı sıra Dede Korkut Destanlarında daha önce de bahsettiğimiz gibi halılardan da söz edilir. Prof. Dr. Alkey Margulan kendi eserinde, Kazak Türklerinin Kambar Batır Destanı'nda, Türkmenlerin Tekin Boyu'ndaki halılarına benzerlik gösteren Masatı Kilem (kısa havlı ipek halı) ile ilgili bahseder (Margulan, 1986, s. 148). Prof. Dr. Malik Gabdullin'in 1996 yılında yayımladığı *Qazaq Halqınıñ Avız Ädebiyeti* (Kazak Halk Edebiyatı) adlı eserinde ise Kazak halkının Koblandı Batır Destanı'nın mevcut 28 nüshasından Nurpeyis Bey'in nüshasında Koblandı Batır'ın nişanlısı Kurtka'nın babası Dau-Mama Han, kızına çok miktarda çeyiz hazırladığı hakkında anlatılır (Gabdullin, 1996, s. 222-226).

Bilindiği üzere Türklerde kızın çeyizinde halı ve düz dokuma yaygılarının bulunması şarttı. Ayrıca adı geçen eserde, zamanında Koblandı Batır'ın annesi hamile iken aslanın yüreğini, ejderhanın safra kesesini, ayı etini yediği, taşı bile çiğnediği söylenir. Koblandı Batır'ı doğarken de annesinin çok zorlandığı, tutunduğu ipek *jel bav*'ları (çadır'ın tepeliğini bağlayan kolan) hakkında da anlatılır (Gabdullin, 1996, s. 227). Destan'da söz konusu olan hayvan figürlerine halı ve düz dokumalarda da rastlarız.

Ayrıca, destanda çadır'ın tepeliğini bağlayan *jel bav* denilen kolanın ipekten dokunduğunu da öğrenmiş bulunuyoruz.

Prof. Dr. Saim Sakaoglu ve Prof. Dr. Ali Berat Alptekin'in eserinde belirtildiği gibi, masalarda karşılaştığımız uçan atlar, sihirli seccade, sihirli küp vb. modern dünyamızın çok sonra keşfettiği uçaktır (Sakaoglu ve Alptekin, 2007, s. 58). Halı ve düz dokuma yaygılarına masalarda da rastlarız. Örneğin, Kazak Türklerinde *Sırmaq Şertken Sır* (Sumağın Sırrı) adlı masal yanlışlarla (motif) ilgilidir. Kısaca özetlersek,

Eskide halkına oyu-örnek (yanış) işlemeyi, dokumayı öğrenmelerini isteyen Oyu Han (Yanış Hanı) adında adaletli bir han varmış. Ancak, bir gün Joyu Han (Yok etme Hanı) adında komşu yurdun hanı savaş açmış ve Oyu Hanı tahtından indirdikten sonra zindana attırmış. Joyu Han adı üstünde olduğu gibi bütün gelenekleri yok etmiş. Bir gün Joyu Han'ın oğlu tek başına ava çıkar ve rastladığı bütün hayvanları yaralar. Daha sonra avladığı hayvanları kendisiyle götürmeye niyetlenirken bir baykuş onun gözlerini oyar. Böylece, Joyu Han'ın oğlu önündeki uçurumu göremeyip göle düşer ve canını feda eder. Bu arada Joyu Han oğlunu aratmaya başlar, ancak oğlunun ölümü ile ilgili haber vereni de öldüreceğine dair söz verir. Oyu Han çocuğu aramaya yola çıkarken yolunda rastlayan bütün hayvanlara tedavi eder. En son kanadı kırık baykuşu iyileştirdikten sonra çocuk hakkında olanları öğrenir. Oyu han evine dönünce duyduklarını sırasıyla sırmağa (sumak) geçirek Joyu Han'ın önüne serer. Joyu Han da sumağın yanlışlarına (motif) bakarak oğlunun başına gelenleri yorumlar. Halkına, oğlunun yüksek dağları aştığını, derin sulardan geçtiğini, ormanda gündüz gece yürüdüğünü, yolda kuşlar, geyik, dağ keçisi, kudas, fare, kaplan ve balıkla karşılaştığını, daha sonra göle düştüğünü açıklar. Durumu anladıktan sonra oğlunun gücünü düşmanların yerine hayvanlara gösterdiğine üzülür. Öğrendiği habere çok üzülen han Oyu Han'ı öldürmek ister. Fakat Oyu Han böyle bir haberin Han'ın kendisinden duyduğunu söyleyince, Han ne yapacağını bilmez ve ölür. Böylece desenli sırmağın (sumak) sayesinde halk zülüm hükümdarlarından kurtulmuş olur (Medevbekule, 1999, s. 159-165).

Kaynaklarda rastladığımız Kazak halkının bir başka masalı ise *su, bessavsqa* (beş parmak) veya *besgül* (beş gül) yanlış (motif) ile ilgilidir.

Eskide Sumıray Han (Kötü Han) adında bir hükümdar halkı susuz bırakır ve kendisine karşı çıkan halkı ezmeye çalışır, bunun yanı sıra Rayhan adında bir usta kızın sağ elindeki beş parmağını keser. Bu duruma çok sinirlenen halk Sumıray Han'ı öldürür. Su için olan savaşı kazandıkları için yanlış (motif) türünü *su* olarak isimlendirir. Toprak Ana ise kızın yere düşen beş parmağının yerine beş yapraklı çiçeği yaratır (Kasimanov, 1995, s. 20). Bu beş yapraklı çiçek te yanlış (motif) türüdür.

Kazak Türklerinde olduğu gibi Anadolu Türklerinin halı ve düz dokuma yaygılarına da çiçek, yaprak ve su motifleri işlenir. Halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili çok sayıda

mâni mevcuttur. Bunlardan büyük bir bölümü yayınlanmış, şarkı veya türkü hâline getirilmiştir. Örneğin, Prof. Dr. Bekir Deniz'in makale şeklinde yayımladığı halk arasında söylenen

Mekteplerde okuma
Tezgâhlarda dokuma,
Şu Gördesin kızları
Yarım kilo lokuma

gibi mânilere rastlamak mümkündür (Deniz, 1999, s. 669). Halk Bilimi'nde maddi kültür olarak bilinen halı ve düz dokuma yaygılarının manevi kültür sayılan halk edebiyatı ürünlerinde konu edinmesi maddi ve manevi kültürlerinin birbiriyle bağlı olduklarını kanıtlar.

4.2. QAZAQ ÄDEBİ TİLİNİN SÖZDİĞİ'NDEN (KAZAK EDEBİ DİLİ SÖZLÜĞÜ 15 CİLT) AKTARILAN HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ ÖRNEKLER

4.2.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Atasözleri ile Anlamları

Tablo 12: Atasözleri

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkçe Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Келіме ve Келіме Груплары
1.	<i>Алдаспан</i> құрал емес, ақыл – құрал (QÄTS, 2011, C. 1, s. 400).	<i>Aldaspan</i> qural емес, ақыл qural (QÄTS, 2011, C. 1, s. 400)	<i>Kılıç</i> araç değildir, akıl araçtır – Dokumayı iyi bilmezsen, araç-gerecin varsa da yetersizdir (QÄTS, 2011, C. 1, s. 400).
2.	Жауға барсаң <i>кесерді</i> ал, Дауға барсаң шешенді ал!... (QÄTS, 2011, C. 7, s. 692).	Javğa barsañ <i>keserdi</i> ал, Davğa barsañ şeşendi ал!... (QÄTS, 2011, C. 7, s. 692).	Düşmana gidersen yanına <i>ilmek bıçağı</i> ал, Kavgaya gidersen yanına hatibi ал! ... (QÄTS, 2011, C. 7, s. 692).
3.	Он дәруіш бір <i>паластың</i> үстіне сыяр, екі патша жер жүзіне сыймас (QÄTS, 2011, C. 12, s. 284).	On darüviş bir <i>palastñ</i> üstine sıyar, eki patşa jer жүзіне sıymas (QÄTS, 2011, C. 12, s. 284).	On derviş bir <i>palas</i> üzerine sığar, ancak iki kral yeryüzüne sığmaz (QÄTS, 2011, C. 12, s. 284).
4.	Күміс сырын зергер, <i>кілем</i> сырын <i>тоқушы</i> біледі ... (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227).	Kümis sırın zerger, <i>kilem</i> sırın <i>toquvşı</i> bileді ... (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227).	“Gümüş sırrını kuyumcu, <i>halı</i> sırrını ise <i>dokuyucu</i> bilir” ... (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227).

Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Atasözleri ile Anlamları başlıklı (4.2.1.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuzla ilgili dört atasözünü ele aldık. Bu atasözleri, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki anlamları şeklinde üç sütundan oluşan tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda halı ve düz dokuma yaygıları ile ilgili *aldaspan* (kılıç), *keser* (ilmek bıçağı) – (bk. 2.1.2. mad.), *palas* (palas), *kilem* (halı) – (bk. 2.1.8. mad.), *toquvşı* (dokuyucu, dokumacı) – (bk. 2.1.9. mad.), olarak toplam beş sözcüğün Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile birlikte atasözü şeklinde örnekleri verdik.

4.2.2. Halı ve Düz Dokuma Yayımlarla İlgili Benzetmeler ile Anlamları

Tablo 13: Benzetmeler

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkçe Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Söz және söz тіркестері	Kelime ve Kelime Grupları
1.	Анау арқа бетте Сырым шыққаннан бастап Ханкөлге дейін <i>адарғы керген өрмектің жібіндеі</i> тарам-тарам болып, боз қылау жаңбыр жауып барады (QÄTS, 2011, C. 1, s. 90).	Anav arqa bette Sırım şıqqannan bastap Hankölge deyin <i>adarğı kergen örmek-tiñ jibindey</i> taram-taram bolıp, boz qılav jañbir javıp baradı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 90).	Şu Sırım'ın bulunduğu yerden Hanköl'e kadar <i>varangelenle hareket ettirilen çözgü</i> gibi yağmur yağıyor (QÄTS, 2011, C. 1, s. 90). Not: Benzeyen: yağmur – benzetilen: çözgü.
2.	Бөлменің оң жақ қабырғасына дала қызғалдағындай көздің жауын алатын <i>түкті кілем</i> , қарсы жағына <i>терме алаша</i> ілініпті (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380) / (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152).	Bölmeniñ oñ jaq qabırğasına dala qızğaldağındaй közdiñ javın alatin <i>tükti kilem</i> , qarsı jağına <i>terme alaşa</i> ilinipti (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380) / (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152).	Odanın sağ duvarında lâle gibi çok güzel <i>tüylü (havlı) halı</i> , karşısına da <i>terme alaşa (zili)</i> asılıdır (QÄTS, 2011, C. 1, s. 380) / (QÄTS, 2011, C. 14, s. 152). Not: Benzeyen: <i>tüylü (havlı) halı, terme alaşa (zili)</i> – benzetilen: lâle.
3.	Алашадай. Алаша сияқты үлкен, жалпақ (QÄTS, 2011, C. 1, s. 381).	Alaşaday. Alaşa siyaqtı ülken, jalpaq (QÄTS, 2011, C. 1, s. 381).	Cicim gibi. Cicim gibi büyük ve geniş (QÄTS, 2011, C. 1, s. 381). Not: Benzeyen: büyük ve geniş (ölçü) – benzetilen: cicim.
4.	Тау етегі күндегісіндей жасыл <i>зербарақша</i> құлпырып-ақ тұр (QÄTS, 2011, C. 2, s. 720).	Tav etegi күндегісіндей jasıl <i>zerbaraqşa</i> qulpırıp-aq tur (QÄTS, 2011, C. 2, s. 720).	Dağ eteği her zamanki hâliyle <i>zerbaraq</i> (sim karıştırılan saçaklı halı) gibidir (QÄTS, 2011, C. 2, s. 720). Not: Benzeyen: dağ eteği – benzetilen: <i>zerbaraq</i> (sim karıştırılan saçaklı halı).
5.	Кілемдей жайнады. Түрлі-түсті болып құлпырды, түрленді. Жер <i>кілемдей жайнайды</i> , Көлде құстар сайрайды (QÄTS, 2011, C. 5, s. 586).	Kilemdey jaynadı. Tүrli-tүsti bolıp qulpırды, түрленді. Jer kilemdey jaynaydı, kölde qustar sayraydı (QÄTS, 2011, C. 5, s. 586).	Halı gibi süslendi. Çeşitli renk aldı. Yeryüzü halı gibi süslenince, kuşlar öter göl üzerinde (QÄTS, 2011, C. 5, s. 586). Not: Benzeyen: yeryüzü – benzetilen: halı.
6.	Жібектей. Май кірді, жер	Jibektey. 1. Jibek siyaqtı.	İpek gibi. Mayıs gelince

	құлпырды, гүлдер жайнап, <i>Жібектей</i> көгорайлар жатқан жайрап, Сұлудай бұранда-ған бұтақтарда Өн салып әртүрлі құс тұрған сайрап (QÄTS, 2011, C. 7, s. 15).	May kirdi, jer qulpırdı, gülder jaynap, Jibektey kögoraylar jatqan jayrap, Suluvday burañdağan butaqtarda, Än salıp är türlü qus turğan sayrap (QÄTS, 2011, C. 7, s. 15).	süslendi bütün yeryüzü, çiçek çıktı, ipek gibi yeşillik, türlü kuşlar da ötüyor güzel kız gibi kivrılan dallarda (QÄTS, 2011, C. 7, s. 15). Not: Benzeyen: yeşillik – benzetilen: ipek.
7.	<i>Зербарақ</i> кілемдей жайылған көк дала көрінісі көңілді әлдеқайда әкеткендей (QÄTS, 2011, C. 7, s. 133).	Zerbaraq kilemdey jauılğan kök dala körinisi köñildi äldeqayda äketkendeу (QÄTS, 2011, C. 7, s. 133).	<i>Zerbaraq kilemi</i> (sim karıstırıl- ılan saçaklı halı) gibi dış man- zaraya bakınca gönül rahatlar (QÄTS, 2011, C. 7, s. 133). Not: Benzeyen: dış manzara - benzetilen: <i>zerbaraq kilemi</i> (sim karıstırılan saçaklı halı).
8.	Көктем кезінде <i>кілемдей</i> болып өскен барвиноктың күңгірт жасыл жапырақта- рының бетін көгілдір түсті гүлдер басып, шұп-шұбар болып кетеді (QÄTS, 2011, C. 8, s. 530).	Köktem kezinde <i>kilemdey</i> bolıp öskен barvinoktıñ küñgirt jasıl japıraqtarınıñ betin kögildir tüsti gülder basıp, şup-şubar bolıp ketedi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 530).	İlkbaharda yeri <i>halı gibi</i> örten cezayir menekşesinin koyu yeşil yapraklarının üzerine mavi çiçekler çıkar ve alacalı görünüş bulur (QÄTS, 2011, C. 8, s. 530). Not: Benzeyen: cezayir menekşesi - benzetilen: halı.
9.	Шөбіңді сенің татқан мал, Құламасы сусаған, <i>Масаты</i> кілем жайғандай Қоныстың шұрай жері едің! (QÄTS, 2011, C. 11, s. 91).	Şöbiñdi seniñ tatqan mal, Qulaması susağan, Masatı kilem jayğanday Qonıstıñ şuray jeri ediñ! (QÄTS, 2011, C. 11, s. 91).	Otından tadan malın da Susamış olan şevin de Serilmiş <i>masatı kilem</i> (ipek halı) gibi, Bereketli bir topraktın! (QÄTS, 2011, C. 11, s. 91). Not: Benzeyen: toprak - benzetilen: <i>masatı kilem</i> (ipek halı)
10.	Өрмек жібіндеу. Өрмек жібі тәрізді, шұбатылған, түйіншектелген. Орман шетінде қар басқан төбе тұр. Оған қарай бірнеше телефон сымы <i>өрмек</i> <i>жібіндеу</i> созылған (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202).	Örmek jibindeу. Örmek jibi tärizdi, şubatılğan, tüyinşek- telgen. Orman şetinde qar basqan töbe tur. Oğan qaray birneşe telefon sımı örmek jibindeу sozilğan (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202).	Çöзгü gibi. Çöзгü gibi geçirilmek için yumaklanan. Orman kenarında karla kapla- nan tepe vardır. Oraya doğru birkaç telefon telleri çöзгü gibi geçirilmiştir (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). Not: Benzeyen: telefon telleri - benzetilen:

			çözgü.
11.	Өрмектей. Өрмек сияқты, өрмек тәрізді. Даңғыл жол енді тоқылған <i>өрмектей</i> тіп-тіке, түп-тура жалтыр, жосылып жатыр. Сүйеміз туған жерді әрқайсымыз, Сондай жер болғандықтан дандайсымыз, Туған жер тұтастырып ұстамаса, <i>Өрмектей</i> бытырар ек арқаусыз біз (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202).	Örmekтей. Örmek siyaqtı örmek tärizdi. Dañğıl jol endi toqılğan örmekтей tip-tike, tup-tuvra jaltır, josılıp jatır. Süyemiz tuğan jerdi ärqaysımız, Sonday jer bolğandıqtan dandaysiymız, Tuğan jer tutastırıp ustamasa, Örmekтей bıtırар ek arqavsız biz (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202).	Çözgü gibi. Cadde yolu çözgü gibi düz devam ediyor. Severiz ülkemizi her birimiz, vatanımız olduğundan çok mutluyuz, Vatanımız hiç olmasaydı argaçsız çözgü gibi kopardık biz (QÄTS, 2011, C. 12, s. 202). Not: Benzeyen: cadde yolu - benzetilen: çözgü.
12.	Жайылымға көз салсам, <i>Қызылды, көкті, жасылды</i> . Құмырсақдай қаптап <i>мал</i> , Жұлдыздай жерге шашылды (QÄTS, 2011, C. 6, s. 172).	Jayılmğa köz salsam, <i>Qızıldı, kökti, jasıldı</i> . Qumırsaqaday qaptap <i>mal</i> , Juldızday jerge şaşıldı (QÄTS, 2011, C. 6, s. 172).	Uzaktan yaylaya bakarsam, Görünür <i>kırmızı, mavi, yeşil</i> renk. Yıldızlar gibi dağılan Karınca gibi <i>hayvanlar</i> (QÄTS, 2011, C. 6, s. 172). Not: Benzeyen: hayvan (koyun, keçi) - benzetilen: yıldız, karınca.

Halı ve Düz Dokuma Yayımlarla İlgili Benzetmeler ile Anlamları başlıklı (4.2.2.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuzla ilgili 12 benzetmeyi ele aldık. Bu benzetmeler, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki anlamları şeklinde üç sütundan oluşan tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili *jibek* (ipek), *örmek jip* (*örmek*) (çözgü) – (bk. 2.1.1. mad.), *adarğı* (varangelen) – (bk. 2.1.2. mad.), *qızıl* (kırmızı), *kök* (mavi), *jasıl* (yeşil) – (bk. 2.1.5. mad.), *alaşa* (cicim), *zerbaraq kilemi* (sim karıştırılan saçaklı halı), *kilem* (halı), *masatı kilem* (ipek halı), *terme alaşa* (zili), *tükti kilem* (tüylü, havlı halı) – (bk. 2.1.8. mad.) olarak toplam 12 sözcüğün Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile birlikte benzetme şeklinde örnekler verilmektedir.

4.2.3. Halı ve Düz Dokuma Yayımlarla İlgili Mâniler ile Anlamları

Tablo 14: Mâniler

	Kazak Türkçesi	Transkripsiyonu	Türkçe Karşılığı
№	Сөз және сөз тіркестері	Сөз және сөз тіркестері	Kelime ve Kelime Grupları
1.	Арабасын даярлап, <i>кілемге</i> алтын салады, Қызмет етіп, ардақтап, Еліне алып барады (QÄTS, 2011, C. 1, s. 576).	Arabasın dayarlap, <i>kilemge</i> artıp saladı, Qızmet etip, ardaqtap, Eline alıp baradı (QÄTS, 2011, C. 1, s. 576).	Arabasını hazırlayıp, <i>Halıya</i> altın yüklerler, Hizmet verip ululayıp Memleketine götürürler (QÄTS, 2011, C. 1, s. 576).
2.	Ұстаған жеті бабалы, Ұстаған өзі жас күннен. Өлшеусіз құны - бағалы, Бар екен жалғыз <i>бас кілем</i> (QÄTS, 2011, C. 3, s. 17).	Ustağan jeti babalı, Ustağan özi jas күннен, Өлшеvsiz qunı - baғalı, Bareken jalғız <i>bas kilem</i> (QÄTS, 2011, C. 3, s. 17).	Yedi babasından beri Kendisine miras kalan Çok değerli ve pahalı <i>Bas kilem'i (büyük halı)</i> varmış (QÄTS, 2011, C. 3, s. 17).
3.	Жарасқан ақ боз үйге <i>басқұрларың</i> , Көп екен ауылыңда «қасқырларын», Өзің біл не етеріңді, ғашық жарым, Мен сені жаратқанға тапсырғанмын (QÄTS, 2011, C. 3, s. 54).	Jarasқан aq boz üyge <i>basqurlarıñ</i> , Көп екен avılıñda “qasqırlarıñ”, Öziñ bil ne eteriñdi, qaşıq jarım, Men seni jaratqanға tapsırғанmın (QÄTS, 2011, C. 3, s. 54).	Ak çadıra yakışır <i>kolanların</i> , Pek çok var köyünüzde bilginlerin. Ne yaparsan karar ver aşık yarım, Bundan sonra Tanrı'ya emanetsin (QÄTS, 2011, C. 3, s. 54).
4.	Байға кілем <i>безерлеген</i> , Ісіне сан зергерді теңгермеген, Көргендердің аузынан суы аққан, Әйелдің атын елде шебер деген (QÄTS, 2011, C. 3, s. 195).	Bayға kilem <i>bezerlegen</i> , İsine san zergerdі teñgerme-gen, Kөrgenderdiñ avzınan suvı aqqan, Äyelderdiñ atın elde шебер degen (QÄTS, 2011, C. 3, s. 195).	Zengine halı <i>süsleyen</i> İşini kuyumcudan iyi yaparak Yolunda herkesi şaşırтан Kadına halk arasında usta denir (QÄTS, 2011, C. 3, s. 195).
5.	<i>Жасыл</i> . Толықсыр тоқсан тоғыз қарасаңыз, ішінен нұр шығады қызыл, <i>жасыл</i> . «Тоқыған кілем мұндай, қызың қандай? Апатай, маған сөйле, қылшы-ау фәтіл!» (QÄTS, 2011, C. 6, s. 170).	<i>Jasil</i> . Toliqsır toqsan toғız qarasañız, ішінen nur шығadı qızıl, jasil. “Тоқыған kilem munday, qızıñ qanday? Apatay, maған söyle, qılşı-av fätıl!” (QÄTS, 2011, C. 6, s. 170).	<i>Yeşil</i> . Güzelliğiyle ilgi çeker kendine, bakarsan sanki kırmızı, <i>yeşil</i> nur saçılır etrafa. “Böyle bir halıyı dokuyan kızın nasıl biri? Anncim, söyle bana, bir zahmet sana!” – anne, kızınız da dokuduğu halı gibi çok güzel midir acaba? (QÄTS, 2011, C. 6, s. 170).

6.	Көлеңке қылып басына, <i>Кілем</i> төсеген астына. Салтанатты байлардың Самаурыны бұрқылдап (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	Köleñke qılıp basına, <i>Kilem</i> tösegen astına. Saltanattı baylardıñ Samavrını burqıldap (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	Gölge yapan başına, <i>Halı</i> seren altına, zenginlerin evinde semaveri kaynıyor – zenginler halıyı hem gölge hem de sergi amacıyla kullanırlar (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).
7.	<i>Қалы кілем, қара нар</i> Жарасады қатарға, Қаумалаған қарындас Қазақта бар да, менде жоқ, Арызымды айтарға (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596) / (QÄTS, 2011, C. 9, s. 162) / (QÄTS, 2011, C. 9, s. 292) / (QÄTS, 2011, C. 11, s. 484).	<i>Qalı kilem, qara nar</i> Jarasadı qatarğa, Qavmalağan qarındas Qazaqta bar da, mende joq, Arızımdı aytarğa (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596) / (QÄTS, 2011, C. 9, s. 162) / (QÄTS, 2011, C. 9, s. 292) / (QÄTS, 2011, C. 11, s. 484).	Her yere de yakışır <i>qalı kilem</i> , <i>qara nar</i> (<i>değerli tüylü halı ve</i> <i>tek hörgüçlü deve</i>) Her Kazak'ta bulunan, Ne yazık kardeş bende yok, Şikayet kime edeceğim? (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596) / (QÄTS, 2011, C. 9, s. 162) / (QÄTS, 2011, C. 9, s. 292) / (QÄTS, 2011, C. 11, s. 484).
8.	<i>Нар кілем.</i> Қарасайдың ұлымын, Айтулының бірімін, Нар кілемнің түрімін (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	<i>Nar kilem.</i> Ülken kilem. Qarasaydıñ ulımın, Aytuvlınıñ birimin, Nar kilemniñ türimin (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	<i>Nar kilem</i> (büyük halı). Karasay'ın oğluyum, herkes beni tanır böyle, Nar kilem'in (büyük halı) biriyim – <i>Nar kilem</i> gibi kendisini değerli halıya benzeterek itibarının varlığını belirtmektedir (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).
9.	<i>Масаты кілем.</i> Сөйлейді Маман батыр ауық-ауық, Байлатты бес жүз інген түйе сауып. Саба артып тоғыз нарға Маман келді, Он атын <i>масатыдан кілем</i> жауып (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	<i>Masatı kilem.</i> Söyleydi Maman batır avıq – avıq, Baylattı bes jüz ingen tüye savıp. Saba artıp toğız narğa Maman keldi, On atın masatıdan kilem javıp (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	<i>Masatı kilem</i> (ipek halı) Maman bahadür böyle der, Beş yüz deve sağarak Dokuz deveye sabay'ı (kırmız hazırlamak için kullanılan ve at derisinden yapılan kap) yükleyerek, On atına da <i>masatı</i> <i>kilem</i> (ipek halı) örterek, Gelir ta kendisi (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).
10.	Оралдың бір сілемі, Қасында тау Тағанай. Секілді <i>тұс кілемі</i> , Жан- жағында қарағай (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	Oraldıñ bir silemi, Qasında tav Tağanay. Sekildi <i>tus</i> <i>kilemi</i> , Jan – jağında qarağay (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	Ural'ın dağ mahmuzu, Yanında onun Tağanay (dağ sırtı), <i>Tus</i> <i>kilem</i> 'i (duvar halısı) gibidir Etrafi çam ağacına doludur – dağ sırtı duvar halısına benzer

			(QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).
11.	Тартып күніге желісін, Тоқыса олар тұс кілем, Жаз көркіндей келісім - Жайнап шығар түс кілең (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	Tartıp күнге jelinin, Тоқыса olar tus kilem, Jaz körkindey kelisim – Jaynap шығар түс kileñ (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).	Her gün düğüm yapılarak Bir tus kilem (duvar halısı) dokunursa, Güzelliği renklerin Yaz mevsimi gibi görünür (QÄTS, 2011, C. 8, s. 596).
12.	Бағбандарға бұлбұлдар таң жайынан, Сыр айтады бал төгіп тандайынан. Жұмысына беттеген кілемінің, Таң самалы сүйеді маңдайынан (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).	Bağbandarğa bulbuldar tañ jayınan, Sır aytadı bal tögip tañdayınan. Jumısına bettegen kilemşiniñ, Таñ samalı süyedi mañdayınan (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).	Sabahleyin bülbüller Bahçivana sır söyler İşine giden halıcının Meltem eser Hafifçe alınna (QÄTS, 2011, C. 8, s. 597).
13.	Ағаттық бізде болды, кешсін Абылай. Ақ отау, айдаған мал бәрін берем. Тағы ер басына бір ару мен қара нар, Айыбымыз қалы кілем (QÄTS, 2011, C. 9, s. 162).	Ağattıq bizde boldı, keşsin Abılay. Aq otav, aydağan mal bärin berem. Tağı er basına bir aruv men qara nar, Ayıbımız qalı kilem (QÄTS, 2011, C. 9, s. 162).	Yanlışlık bizdendir affetsin Abılay. Ak çadır, mal-mülkü getiririm. Bundan başka her bir delikanlıya birer güzel kız, bir qara nar (tek hörgüçlü deve) ve qalı kilem (değerli tüylü halı) veririz biz (QÄTS, 2011, C. 9, s. 162).
14.	Қоржын іші бөлек -бөлек қалта бар, Қалта толған мейіздейін малта бар. «Шөл далада жалғыз отыр ер балаң. Жел-ау, жел-ау алты алашқа айтабар!» (QÄTS, 2011, C. 10, s. 88).	Qorjin işi bölek-bölek qalta bar, Qalta tolğan meyizdeyin malta bar. “Şöl dalada jalğız otır er balañ. Jel-av, jel-av altı alaşqa aytabar” (QÄTS, 2011, C. 10, s. 88).	Heybenin iki cebi var, Cepleri de üzüm kadar kurutla (süt ürünü) doludur. “Oğlun senin yapayalnız çölde otur. Rüzgâr bunu altı alaş’a iletirsen iyi olur!” (QÄTS, 2011, C. 10, s. 88).
15.	Берері көп, қоржыны толған жеміс, Тірлігінде жері жоқ болған кеміс. Қасиетін әйтпесе елемейсің, ішсең оның суынан сен шөлдеп іш (QÄTS, 2011, C. 10, s. 88).	Bereri köp, qorjını tolğan jemis, Tirliginde jeri joq bolğan kemis. Qasiyetin äytpese elemeysiñ, işseñ oniñ suvinan sen şöldep iş (QÄTS, 2011, C. 10, s. 88).	Vereri çok, heybesi meyveye dolu, İşinde hiçbir yanlışlık yok. Ancak susarsan suyundan iç, yoksa değerini bilemezsin – vatana olan sevgiyi anlatmaktadır (QÄTS, 2011, C. 10, s. 88).
16.	Бүкшеңдеген мен де бір өрмекшімін, Жіп бояуын жарастық термекшімін. Не	Bükşeñdegen men de bir örmekşimin, Jip boyavın jarastıq termekşimin. Ne	Beli бүкүк ben de bir dokumacıym, İplikleri boyamak için yakışan renkleri seçerim.

	шығарын кім білсін, тәуекел ғой, Кілем тоқып кішкене бермекшімін (QÄTS, 2011, C. 12, s. 203).	şığarın kim bilsin, täwekel ğoy, Kilem toqıp kişkene bermekşimin (QÄTS, 2011, C. 12, s. 203).	Kim bilir ne olacağını, şükür ederek, Küçük bir halı dokurum (QÄTS, 2011, C. 12, s. 203).
17.	Жазира, жасыл кілем өрнектеген, Туған жерге, дариға, жер жетпеген! Кең өлкем, әлдилей бер, сен деп келем, Аңсап келем сағынып, шөлдеп келем (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205).	Jazira, jasıl kilem örnektegen, Tuğan jerge, dariğa, jer jetpegen! Keñ ölkem, äldiyley ber, sen dep kelem, Añsap kelem sağınıp, şöldep kelem (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205).	Üzerini yeşil halı süsleyen bozkırım, kendi ülkemden iyi bir yer bulamam ben! Geniş yerim, senin için gelirim, özledim ve susadım (QÄTS, 2011, C. 12, s. 205).
18.	Жарық алып сықсима шам отынан, Бұл кілемді анам жылдар тоқыған. Білмесе де әліпті өзі таяқ деп, Өрнек салу өнерін ол оқыған (QÄTS, 2011, C. 12, s. 613).	Jarıq alıp sıqsıyma şam otınan, Bul kilemdi anam jıldar toqığan. Bilnese de älipti özi tayaq dep, Örnek saluv önerin ol oqığan (QÄTS, 2011, C. 12, s. 613).	Kandil ışığında yıllardır annem dokudu bu halıyı. Harf tanımasa bile, Süslenen her motifin anlamını bildi (QÄTS, 2011, C. 12, s. 613).
19.	Өміріммен өтер болды-ау бұл өлең, Бір маза жоқ, кілем тоқып, гүл өрем. Асқар тауға ақша бұлт боп қонақтап, Қара жерге қара аспандай түнерем. Өміріммен өтер болды бұл өлең (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227 – 228).	Ömirimmen öter boldı-av bul öleñ, Bir maza joq, kilem toqıp, gül örem. Asqar tavğa aqşa bult bop qonaqtap, Qara jerge qara aspanday tünerem. Ömirimmen öter boldı-av bul öleñ (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227 – 228).	Hayatım boyunca devam eder bu şiir, usanmadan, halı dokur, çiçek örürüm. Yüksek dağa bulut gibi konarım. Yere de gece gibi gelirim. Hayatım boyunca devam eder bu şiir (QÄTS, 2011, C. 14, s. 227 – 228).
20.	Көк майса шөбі қалың жер. Жасыл жайлау, түкті кілем, көк кілем, көк кілемде көп ойнаймын, көп күлем (QÄTS, 2011, C. 14, s. 486).	beyn. Kök maysa şöbi qalıñ jer. Jasıl jaylav, tükti kilem, kök kilem, kök kilemde көp oynaymın, көp күлем (QÄTS, 2011, C. 14, s. 486).	Otu bol yer. Yeşil yayla, tüylü halı, mavi halı, bu halıda çok oynarım, gülerim (QÄTS, 2011, C. 14, s. 486).
21.	Ертегі айтса ұршығын, Ұмытып әжем кетеді. Жерде жатқан жүнді алып, Қайта-қайта түтеді... (QÄTS, 2011, C. 14, s. 526).	Ertegi aytsa urşığın, Umitıp äjem ketedi. Jerde jatqan jündi alıp, Qayta-qayta tütedi... (QÄTS, 2011, C. 14, s. 526).	Ninem masal söylerse, her zaman işini (urşiq) unuttur. Yerdeki yünü alarak tekrardan dıtebilir... (QÄTS, 2011, C. 14, s. 526).

22.	Маған әсте керегі жоқ сыншының, Менің өзім сыншымын да міншімін. <i>Түбітімнің</i> бірнеше рет <i>түтілген</i> , Тауып алам жан көрмеген қылшығын! (QÄTS, 2011, C. 14, s. 528).	Mağan äste keregi joq sınşınıñ, Meniñ özim sınşımin da minşimin. <i>Tübitimniñ</i> birmeşe ret <i>tütülgен</i> , Tavıp alam jan körmeген qılşığın! (QÄTS, 2011, C. 14, s. 528).	Bana hiçbir uzman lazım değil, Benim kendim hem uzmanım hem de eleştirmen. Birkaç sefer ditilmiş <i>tiftiğın</i> bile, kimsenin fark etmediği yerden yanlısını bulurum! (QÄTS, 2011, C. 14, s. 528).
-----	---	---	--

Halı ve Düz Dokuma Yaygırlarla İlgili Mâniler ile Anlamları başlıklı (4.2.3.) maddede “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) konumuzla ilgili 22 mâniyi ele aldık. Bu mâniler, Kazak Türkçesi, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki anlamları şeklinde üç sütundan oluşan tablo hâlinde gösterilmektedir. Tablonun üçüncü sütununda halı ve düz dokuma yaygırlarla ilgili *tübit* (tiftik) – (bk. 2.1.1. mad.), *urşiq* (iğ) – (bk. 2.1.2. mad.), *bezerlev*, *örnektev*, *örnek saluv* (süslemek), *toquv* (dokumak), *tütüv* (ditmek), *tütülv* (ditilmek) – (bk. 2.1.3. mad.), *jasıl* (yeşil), *qızıl* (kırmızı) – (bk. 2.1.5. mad.), *bas kilem* (büyük halı), *basqur* (kolan), *kilem* (halı), *qalı kilem* (değerli tüylü halı), *qorjin* (heybe), *masatı kilem* (ipek halı), *nar kilem* (büyük halı), *tus kilem* (duvar halısı) – (bk. 2.1.8. mad.), *kilemşi* (halıcı, halı ustası), *örmekşi* (dokumacı, dokuyucu) – (bk. 2.1.9. mad.) olarak toplam 20 sözcüğün Türkiye Türkçesindeki isim karşılıkları ile birlikte mâni şeklinde örnekler verdik.

Bunun yanı sıra, konumuz hakkında hem atasözleri, hem benzetme, hem de mâni şeklinde verilen örneklerin hepsinde *kilem* (halı) sözcüğünü rastlamamızdan Kazak Türkleri için halının ne kadar değerli olduğunu anlamak mümkündür.

Ayrıca, bu maddede 8. numaralı *nar kilemi* (büyük halı), 10. numaralı *tus kilem* (duvar halısı), 15. numaralı *qorjin* (heybe), 17. numaralı *kilem* (halı), 19. numaralı *kilem toquv* (halı dokumak), 20. numaralı *tükti kilem* (tüylü, havlı halı) ile ilgili mânilerde adı geçen sözcükler mecaz anlamda kullanılmıştır.

5. BÖLÜM

KAZAK TÜRKLERİNİN GELENEK VE GÖRENEKLERİNDE HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILAR

5.1. GEÇİŞ DÖNEMLERDE (DOĞUM, DÜĞÜN, ÖLÜM) HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILAR

Ressam Darkembay Şokparulı'nın ifadesine göre, el sanatı geleneği asırlarca devam eden ve gelişen halk kültürünün aynasıdır (Şokparulı, 2005, s. 8). Gerçekten ustaların yaptığı el sanatlarından her biri hem güzel hem de çok kıymetlidir. Bu gelenek babadan oğula anneden kıza aktarılan milli mirasımızdır. Halk her zaman ustalara ve onların yaptığı el sanatları türlerine saygı duyar. Kaynaklara göre, özellikle el sanatlarının önemli bir dalı olan halı ve düz dokumacılık, gelenek ve göreneklerimizi yansıtarak, kültürümüzü geçmişten geleceğe taşımaktadır (Özkan Tağı, 2006, s. 54).

Etnolog Seyit Kenjeahmetulı'nın eserindeki Kazak Türklerinin büyük şairi ve filozofu Abay Kunanbayev'in "Eğer hayvan beslemek istersen el sanatını da öğren... İşine önem veren el sanatı ustası asıl Kazak'tır" (Kenjeahmetulı, 2013, s. 210), diyen sözü el sanatıyla ilgili güzel örnektir. Kazak Türklerinin el sanatı geleneği, özellikle halı ve düz dokuma yaygı geleneğinin kökü çok eskilere dayanır. Örneğin, eskide halk için bir yerden ikinci bir yere göç etmenin belli bir usulü vardı. Göç, büyüklerin evinden başlar ve yaş grubuna göre devam ederdi. Öncelikle deveye şaňıraq (çadır kubbesi) yerleştirilir ve onu güzel giyinmiş evin büyük hanımı atla takip ederdi. Daha sonra atlı araba ve örtülü deve üstünde anne ve çocukları yer alırdı. Herbir örtü kırmızı ile yeşil halıdan oluşur ve onlar *jelbav*, *qur* gibi ensiz desenli, saçaklı dokumalarla sarılırdı. Prof. Dr. Bekir Deniz'in ifadesine göre, Kazak Türklerinde halı ve düz dokuma yaygıları yüzyıllarca devamedegelen gelenek ve göreneklerin bir parçasıdır. Anadolu'da da halı ve düz dokuma yaygı dokumak bir gelenektir. Özellikle çeyiz hazırlamak, çadır ve evde yer sergisi (yaygı), örtü, perde veya yük (yatak-yorgan) önünü kapatmak ve süs eşyası olarak kullanmak için dokunur (Deniz, 2000, s. 58).

Prof. Dr. Görgünay-Kırzioğlu'nun belirttiğine göre, genelde, dokumalar Türk halkının, doğumundan ölümüne kadar, hayatının bir parçası olmuş; kişi son yolculuğuna, bu dokumalardan birine sarılarak çıkmıştır (Görgünay-Kırzioğlu, 2001, s. 1). Örneğin, Kazakistan'da başka da Türk halklarında olduğu gibi çocuk sahibi olmak isteyen hanımlar herhangi bir keseneye (türbe) adakta bulunur ve çocuğu doğduktan sonra bağlandığı Keseneye (Türbe) bir halı veya düz dokuma yaygı serer. Bazen topluca ya da ailece türbe-yatır ziyaretine çıkılır (Prof. Dr. Bekir Deniz'den 14.11.2019 tarihinde şifahen alınan bilgiler).

Daha sonra yeni yürümeye başlayan çocuğun düzgün yürümesi için ayaklarına bağlanan ipin saygıdeğer biri tarafından kesilme işlemi yapılır. Buna Kazak Türkçesinde *tusav keser* denir. Bu geleneğe göre, çocuğun ilk adımları halı üzerinde gerçekleşir. Çocuk biraz daha büyüdüktan sonra oynamaya başlar. Çocuklara evde oynamaları için her zaman izin verilir. Çünkü, Kazak Türklerinin felsefesine göre, *çocuk oynayarak büyür* denir. Ancak evin içinde 4, 5 çocuktan fazla oynayamaz. S. Kenjeahmetulı'na göre, evde çoğunlukla aşık kemiği türleri oynanır ve çocuklar mutlaka halı veya keçe üzerinde oynarlar (Kenjeahmetulı, 2013, s. 265). Prof. Dr. Bekir Deniz'in ifadesine göre, Kazakistan'da, tıpkı Anadolu'daki gibi, çocuğun okula başlaması, okuyup adam olması için daha okula başladığı gün halı veya düz dokuma yaygı (kilem) dokunur. Bu hem adak hem de okula başlama hatırası için saklanır. Büyüdüğünde de çocuğun çeyizine konur (Prof. Dr. Bekir Deniz'den 14.11.2019 tarihinde şifahen alınan bilgiler).

Prof. Dr. Tahsin Parlak'a göre, eski Türklerde evlenen her çifte yeni bir otağ yani, keçe çadır yapılırdı. Yapılan keçe çadırın içerisine asılmak üzere kız tarafından halı getirilmesi vazgeçilmez adetti. Bunun için halının adı "Kalı" idi (Parlak, 2007, s. 159). Kaynaklara göre, Kazak Türklerinde en çok tercih edilen tüylü (havlı) halı türü ise *qalı kilem*'dir (halı-kilim). Maalesef halının ilk örneklerine rastlanılmamıştır. *Qalı kilem* (halı-kilim), eskiden beri kızın çeyizi, hediye, bayram ve düğünlerde verilen önemli eşyalardan biri sayılır (Janibekov, 1995, s. 96). Bunun yanı sıra doğum günlerinde, yıldönümlerinde, yeni ev satın alan kişilere de halı hediye edilir. Örneğin, Sovyet döneminde her yıl çobanlar arasında yarışma düzenlenmiştir. En iyi çalışan ve partinin şartlarını yerine getiren çobanlara ödül olarak halı hediye edilmiştir. Konserlere davet edilen ünlü sanatçılara deve, at gibi hediyelerin içinde halı da hediye olarak verilmiştir.

Kazak Türkleri şarkı söyleyen, şiir okuyan misafirlerine de halı hediye etmişlerdir. Örneğin, anneannem Orıntay Eştaykızı, zamanında eve gelen misafire şarkı söylediği için teşekkür amacıyla halıca (küçük halı) hediye etti. Ayrıca, Kazaklar'da yeni evlenenler için otağ kurulduğunda gelinin kayınvalidesi ve kayınpederi yeni çifte halı vermiştir. Örneğin, teyzem Gaukhar Khalyk'ın kayınvalidesi Akenak nine gelini ve oğluna mutlu olsunlar diye, kuğu göllü halısını verdi. Kazak Türkleri için *aqquv* (kuğu) gerçek aşkın simgesidir.

Prof. Dr. Bekir Deniz'e göre, günümüzde ise kalın geline verilen çeyiz demektir. Taraflar evlenme çağına geldiğinde, düğünden birkaç gün önce veya düğün günü, kız ve oğlan'ın ailesi tarafından verilen çeyiz, önce kız evine, sonra da oğlan evine getirilip teşhir edilir. Kalın arasında kızın dokuduğu, halı ve düz dokuma yaygı türü eşyalar vardır (Deniz, 2000, s. 72). Kazak Türklerinde de evlenmeden önce kıza *jasav* (çeyiz) hazırlanır. Kazak halkı *jasav* (çeyiz) hazırlama geleneğine çok önem verir. Hatta, "çeyizi kızın altı yaşından itibaren doldurursan fazla toplarsın, yedi yaşından itibaren hazırlarsan yeterince toplarsın" diye halk arasında atasözü de vardır. Kaynaklarda, çeyiz olarak kıza kaliteli eşya, *sävkele* (baş giyisi), halı, keçe, kap kacak, yatak yorgan, giyim-kuşam, güzel takılar verildiği belirtilir (Aktanova, 2012, s. 70). Maddi durumu iyi olan aileler ise kızlarına çeyizlik için halı dokuyuculara ısmarlama yoluyla halı dokuttururlar (Alimbay, 2013, C.3, s. 319). Etnolog Valentina Moşkova'nın eserinde belirttiğine göre, genelde hayvancılıkla geçimini sağlayan Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek, gibi bütün Orta Asya halklarında halı ve düz dokuma yaygılarının kızın çeyizinde bulunması şarttı. Maddi duruma göre kızın annesi en az üç halı, dört giyecek konulan çuval, iki torba hazırlaması gerekirdi (Moşkova, 1970, s. 7). Kaynaklara göre, Anadolu'da da her genç kıza çeyiz sandıkları küçük yaşlardan itibaren kız anneleri tarafından dantellerle, işlemelerle, patiklerle, çoraplarla doldurulmaya başlanır. Kız büyüdüğünde çeyiz sandığını doldurma işlemi kıza devredilir. Kız yaptığı el işleriyle çeyizini düzer. Bu nedenle halk arasında "Kız beşikte, çeyiz sandıkta" denir (Oğuz, 2017, s.115).

Kazak Türklerinde *qudalıq*, yani kız isteme geleneğinin birkaç aşaması vardır. Onlardan biri *qalıñmal* (başlık) ve *qorjin saluv*'dır (heybe verme). Damat tarafının gelin tarafına hediye dolu heybe götürmesine *qorjin saluv* denir. *Qudalıq* zamanı, dünürlerin ilk yapacağı iş bir birine *kiyit*, yani hediye vermektir. Örneğin, Seyit Kenjeahmetuli'nin

eserinde, hediye şeklinde kunduz yakalı mont gibi giyim kuşam türü, halı gibi dokuma yaygıları, deve, at, koyun gibi hayvan türleri de verilebilir. *Kiyit* türü (hediye) maddi duruma göre değişir (Kenjeahmetulı, 2013, s. 192-193).

Bir başka kaynağa göre, *toy malı* denilen gelenekte kız istemeye gelen taraf, düğüne adaklık bir hayvan getirir. Kız tarafındaki büyükler ise dua eder. Böylece getirilen hayvan kesilir ve düğünde ondan yemek yapılır. Günümüzde ise *toy malı* olarak halı örtülen at veya para, ayrıca kumaş, tatlı vb. hediyeler verilir (Aktanova, 2012, s. 78). Kazak Türklerinin geleneğine göre, düğüne davet edilen misafirlerin hepsi hediye getirir. Bu hediye türüne Kazak Türkçesinde *toyhana* denir. Hediyeler halı, hayvan, para olarak duruma göre değişir. Böyle bir gelenek türü günümüzde de devam etmektedir. Prof. Dr. Bekir Deniz'in belirttiğine göre, Anadolu'da halı ve düz dokuma yaygılar davetiye yerine de kullanılır. Kayınpeder, kayınvalide, kayınbirader ve görümce gibi, yakın akrabaları, düğüne davet etmek için, gelin olacak kız tarafından, kilim veya düz dokuma yaygı tekniğinde, namazlık veya torba dokunur. Halk arasında buna mendil, okuntu veya yolluk (davetiye) denir (Deniz, 2000, s. 58). Böyle bir davetiyenin gönderilmesi sevgi ve saygıyı ifade eder, gönderilmemesi ise olumlu kabul edilmez.

Kazaklarda *üy körsetiv* (eve davet etme) geleneğine göre, damat tarafı gelini evlerine davet ederler. Gelin de davet edildiği eve *ilüv* (hediye) götürür. Götürdüğü hediyelerin içinde kumaş, halıça, giyisi ve yiyecekler bulunur. Hediyeleri seçmede gelinin kayınvalidesi yardım eder. Gelin, misafir olduğu eve selâm verdikten sonra evin girişine getirdiği hediyelerini asar. *İlüv* kelimesinin anlamı ise asmaktır. Damat ta aynı şekilde *ilüv* (hediye) götürür. Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü'nde verilen *ilüv* geleneğinin diğer anlamı, evlenmeden önce “nişanlısını görmeye giderken damadın götürdüğü hediyesidir” (KTTTS, 2003, s. 670). *Öñir saluv* geleneğine göre, gelini tebrik etmek için evin ilk hanımları toplanır. Gelinin yeni evini süslemek için eşya, *terme bav* (desenli bağ), giyim-kuşam vb. hediyeler götürülür. Gelinli olan ev misafirleri bekler. Misafirler de geline gelen heybeden küçücük bir şey de olsa kendilerine hatıra olarak alırlar (Aktanova, 2012, s.50-51).

Kaynaklara göre, Kazak halkı her işin hem başında hem sonunda kutlama yapar. Örneğin, *küzem*'den (Güzün koy kırkım mevsimi) sonra her ev birbirini davet eder.

Buna *küzem şay* (küzem çayı) denir (Kenjeahmetulı, 2013, s. 364). Yazın ise, özellikle misafir beklendiği evin ortasına *alaşa* (cicim), *kilem* (halı) ve *tekemet* (desenli keçe) gibi yaygılar serilir ve sofraya hazırlanır. Sofra etrafında da içi yün veya kılla doldurulmuş yastık halıları ve minderler yer alır (Janibekov, 1995, s. 63). Daha önce bahsettiğimiz gibi, halı dokuma, keçe yapma, terzilik gibi el işlerinde, köyde komşular birbirine mutlaka yardım eder. İş bittikten sonra ev sahibi yardım edenlere emeklerinin karşılığını, yani fazla kalan ip, iğne, yün veya başka da hediyeler verir. Buna *qolüzdik* denir (Kenjeahmetulı, 2013, s. 221).

Yine kaynakların ifadesine göre, halı dokunmadan önce, evin ilk hanımı, komşularını halının dokunacağı günü belirlemek için evine davet eder. Eve gelen misafirler, Tanrı'ya dua ederler ve *kilem bastav* (halı dokumaya başlama hazırlığı) yapılır. Komşular kurulan dokuma tezgâhının yanına gelir ve “kilemiñ örnekti bolsın”, yani halı nakışlı olsun, güzel olsun, diye dua ederler (Alimbay, 2013, C.3, s. 318). Anadolu’da da halı ve düz dokuma yaygılar, kadın ve genç kız tarafından dokunur. Özellikle, genç kızlar tarafından çeyiz eşyası olarak hazırlanır. Ardahan’ın Çıldır İlçesinde kaynak kişilerden aldığımız bilgilere göre, Kazak Türkçesinde *kilemiñ örnekti bolsın* (halı nakışlı olsun) atasözü Türkiye Türkçesi’ndeki “Nahiş yanlış olmasın” atasözü ile birebir aynıdır (Niyetbay, Bainiyazov, 2019, s. 36).

Kazak Türklerinin geleneğine göre, halı dokunurken nazar değmesin diye erkeklere halı dokunduğu yere gitmelerine yasak edilir. Ayrıca ailede çocuklardan biri hastalanırsa, halı dokuma işi, çocuk iyileşene kadar durdurulur. Bunun nedeni, halı dokuma işinin uzun sürmesi gibi çocuğun da uzun zaman hastalanmasının istemediklerinden kaynaklanır (Alimbay, 2013, C.3, s. 319). Anadolu’da ise dokuma yapmasını bilmeyenler evlenmezler, evde kalırlar. Dokuma yapmasını bilmeyen köylerdeki delikanlılar, dokuma yapan köylerin kızlarını tercih ederler. Böylece, dokuma bilen bir gelin, köydeki diğer kızlara, dokumacılığı öğretir (Deniz, 2000, s. 59). Kazak Türklerinde halı dokunurken komşuların erkek çocuğu gelirse, dokuyucular delikanlının kıyafetine fark ettirmeden renkli iplerden saçak yaparak yerleştirirler. Bunu fark edince delikanlı, halı dokuyucularına ayna, tarak, sabun, mendil gibi hediyeler verir, onun annesi ise halı dokuyucularına yemek getirir. Halı dokunduktan sonra dokuma

tezgâhından hazır halıyı çıkarma geleneğine kilem jazar denir (Alimbay, 2013, C.3, s. 319).

Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya göre, Türk İslam kültüründe ölünün cesedinin bir dokumaya sarılarak üstü açık bir tabutla camiye götürülmesi geleneği camilerde bu dalda zengin bir hazinenin oluşmasına neden olmuştur. Cami ve mescitler için dokunmuş saf seccadeler dışında günlük yaşamın gereksinimiyle evlerde dokunmuş ancak camilere armağan edilmiş pek çok dokuma bulunmaktadır (Barışta, 2015, C. 2, s. 525). Prof. Dr. Bekir Deniz'in eserinde, Anadolu'da kadınlar evlenmeden önce veya sonra kendisi ve kocası için sağlığında veya öldükten sonra, hayırına camiye serilmek üzere, halı veya düz dokuma yaygı dokur. Dokuma bilmeyenler, ısmarlama yoluyla, başkasına dokutturur. Bu dokumalar, taraflardan birisi ölünceye kadar saklanır. Camiye bağışlanan bu halı veya düz dokuma yaygıya ölümlük-ahiretlik (halı-kilim) denildiği belirtilmiştir (Deniz, 2000, s. 59). Kazak Türkleri'nde de ahiretlik olan kişinin cesedi halı ve düz dokuma yaygı türüne sarılır. Yine, kaynaklara göre, Kazakistan'da eskiden cenaze keçe (kiyiz) veya bir beze sarılır. Cenaze üzerine halı veya kilim (kilem) örtülür, bunun da üzerine kumaş serilir. Cenaze "kiyiz" (keçe) içinde mezara kadar getirilir ve keçeden çıkartılıp kefeniyle mezara defnedilir. "Kilem'in özellikle imama (molla) verme geleneği" yaygındır (Deniz, 2005, s. 180-181). Cami ve mescitlerde korunarak günümüze ulaştırılan seccadeler, saf seccadeler, yaygılar önceden değinilen evlerde kullanılmak üzere ya kilim ya da bileşik tekniklerde dokunmuş yatak, yan, minder vb. gibi dokumalar ve özellikle göçerlerin kullandığı çadır (topak ve alyçık), çuval, heybe vb. gibi türlerle geniş bir alana yayılmaktadır (Barışta, 2015, C.2, s. 525).

Genellikle, Anadolu-Türk kültüründe kişinin adının dini veya sosyal yapılarda yaşatılması isteği, hatırlanmak veya Allaha yalvarmak suretiyle kabul görmüş bir niyetinin şükranı ifadesiyle cami vb. yapılara halı, düz dokuma yaygı (kilim, cicim, zili, sumak) gibi dokumalar bağışlanır. Aynı gelenek Anadolu dışında, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan gibi akraba Türk Cumhuriyetleri ve diğer Türk soylu halklarında da vardır (Prof. Dr. Bekir Deniz'den 14.11.2019 tarihinde şifahen alınan bilgiler).

Çalışmamızın esas kaynakçası, *Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdigi*'nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili rastladığımız *bes jaqsı* (beş değerli eşya) (*bk.* 2.1.10. mad.), *jasav* (çeyiz) (*bk.* 2.1.10. mad.) hazırlama, *kilem japtı* (halı adamak, hediye etmek) (*bk.* 2.1.10. mad.), *qalı kilem qara nar / qara nar qalı kilem* (halı ve tek hörgüçlü deve) (*bk.* 2.1.10. mad.) şeklinde hediye verme, *qız köşi* (kız göçü) (*bk.* 2.1.10. mad.), ve *ilüv* (hediye vermek) (*bk.* 2.1.10. mad.) denilen gelenek türlerini ele aldık. Bu geleneklerin anlamları da şöyle ifade edilir.

Eskide *toğız berüv* (dokuz eşya verme) geleneği *bes jaqsı*'dan (beş değerli eşya) meydana gelmiştir. *Bes jaqsı* (beş değerli eşya) *toğız berüv* (dokuz eşya verme) geleneği için kullanılan deyimdir. Beş değerli eşya verme geleneği duruma göre değişir, ancak hepsinde mutlaka halı mevcuttur. Örneğin, genelde beş değerli eşya olarak, iki veya tek hörgüçlü deve, halı, at, kılıç, pahalı giyisi vb. sayılır. Kazak eğitimci, dilbilimci, yazar ve çağdaş Kazak edebiyatının kurucusu olarak tanınan İbray Altınsarin, evlenirken “*qalıñmal* (başlık) ve *bes jaqsı* (beş değerli eşya) ile ilgili anlaşma yapılır” demiştir. Adından da belli olduğu gibi bu *bes jaqsı* (beş değerli eşya), halk arasında büyük bir önem arz etmiştir. *Bes jaqsı*'nın (beş değerli eşya), *qalıñmal* (başlık), *kiyit* (dünürlerin birbirine verdiği hediye) ve başka da kaliteli hediyeler verildiğinde önemli bir yeri olmuştur. İçinde halı da bulunan *bes jaqsı*'nın (beş değerli eşya) birinin hediye olarak seçilmesi hediye verenin itibarını artırmıştır. Kaynakların ifadesine göre, beş değerli eşyadan sadece biri, örneğin bir halının değeri dört veya beş atla birebirdi (Kenjeahmetulı, 2013, s. 68). Prof. Dr. Bekir Deniz'in de belirttiğine göre, Kazak Türklerindeki *bes jaqsı*'ya (beş değerli eşya) geleneği, Anadolu Türklerinde *kalın* (qalın-başlığ) anlamında da kullanılmıştır. Qalın-başlığ şu nesnelere ihtiva ediyordu. Soy atlar, develer, ipek kumaşlar, Türk Kadifesi (Türk halısı), kemhâ ve başka değerli dokumalar (Deniz, 2000, s. 72). TT'nde başlık kelimesi KT'nde qalın mal anlamına gelir. Bunun yanı sıra Kazak ve Anaoldu Türklerinde ortak geleneklerden biri sayılan kızın *jasav* (çeyiz) hazırlama işi büyük önem arz eder. Çeyiz, kızın evlenmeden önce hazırlandığı içinde başta halı ve düz dokuma yaygılarının bulunduğu eşyadır. *Kilem japtı* geleneği, Kazak Türkleri birbirine halı hediye ettiğinde gerçekleşir. Yeni evlenen kızın çeyiziyle birlikte eşinin evine gönderilmesine *qız köşi* (kız göçü) denir. *Qalı kilem, qara nar / Qara nar, qalı kilem* geleneğine göre Kazak Türkleri birbirine saygı amacıyla

halı ve tek hörgüçlü deve hediye ederler. *İlöv* geleneği de daha önce bahsettiğimiz gibi verilen hediye türüdür.

Prof. Dr. Bekir Deniz'in ifadesine göre, Türklerde halı, ilk çağlardan itibaren, yer sergisi, duvar örtüsü olarak kullanılmasının yanı sıra, hükümdarın başa geçmesi gibi, resmî törenlerde de, tören malzemesi olarak kullanılıyordu (Deniz, 2000, s. 9). Kazak Türklerinde de *han* (hükümdar) seçildiğinde resmî tören yapılmış ve taht üzerine serilen halı veya beyaz keçeye han (hükümdar) oturmuştur. Etnolog ve yazar Levşin'in eserinde belirtildiği gibi, eskide han (hükümdar) seçmek için Kazak halkı bir araya gelerek toplantı yapmıştır. Bilge kişiler ve zenginler daha önceden serilmiş halı ve keçe üzerine yerleşmiş, geriye kalan halk ise yeni hükümdarlarının başa geçmesini sabırla ayakta beklemişlerdir (Levşin, 1832, s. 126).

Seyit Kenjeahmetulı eserinde, birleşik Kazak halkının son hükümdarı Tauke Han'ın "Jeti Jarğı"sına (yedi yargı, prensip) göre, kan davası yasaklanmıştır. Öyle bir durumda suç işleyen kişi ceza ödemek mecburiyetinde kalmıştır. Yedi farklı ceza ödeme seçeneğinin beşincisine de *qara kilem ustav*, yani siyah halı tutmak denmiştir. Buna da insanın bitkin düştüğünü, sefalet içinde olduğunun göstergesi diye belirtmiştir (Kenjeahmetulı, 2013, s. 96). Kaynaklarda, Alaşorda Özerk Cuhuriyetinin önderi, Kazak siyasetçi ve bilim insanı Alihan Bökeyhan, "Kazak halkının dinden sonra en güçlü aracı gelenek ve görenekleri" demiştir (Kenjeahmetulı, 2013, s. 137). Bu nedenle, gelenek ve göreneklerin devam edilmesi kültürün gelişmesini ifade eder. Çünkü gelenek rızık, töre şuur, görenek ömrün devamıdır.

6. BÖLÜM

HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARLA İLGİLİ KAYNAK KİŞİLERDEN TOPLANAN VERİLERE BİR BAKIŞ

6.1. KAZAK VE ANADOLU TÜRKLERİNİN KÜLTÜRÜNDE HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARDAKİ ORTAK NOKTALAR

Kazak ve Anadolu Türklerinin Kültüründe halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili söz varlığını incelerken konumuz hakkında daha fazla bilgi verebilmek için yazılı kaynaklarla beraber sözlü kaynaklardan da yararlanmayı düşündük. Bu bağlamda araştırmamızı halı ve düz dokuma geleneğinin günümüze kadar sürdürülen ve bulunduğumuz coğrafyadan sağladık. Böyle bir saha çalışmasını yapmamızın nedeni, Türk kültüründe asırlarca devam eden halı ve düz dokuma yaygı geleneğinin Kazak ve Anadolu Türklerinde mevcut benzer ve farklı yönlerini tespit etmektir. Derleme (veri toplama) sorularını, 2004 yılında Prof. Dr. Metin Ekici tarafından yayımlanan *Derleme ve İnceleme Yöntemleri* kitabından esinlenerek malzeme, teknik, renk ve motif açısından uygun şekilde hazırladık (Ekici, 2004). Sayın Prof. Dr. Metin Ekici'ye göre,

derleme, halk bilgisi yaratmalarının belli bir zamanda, belli bir yerde, belli bazı araç (teyp kaset kaydedici, video kamera, manual ve dijital fotoğraf makineleri) ve yöntemleri kullanan uzman halk bilimci veya amatör olarak halk bilimine ilgi duyan kişi veya kişilerce, halk bilgisi ürünlerini yaratan, yeniden yaratan, taşıyan, nakleden ve icra eden kişilerden sözlü, yazılı ve görsel olarak kaydedilmesi ve maddi ürünlerin toplanması işidir. İyi bir derlemeci, tanımadığı insanlara, istediği bilgilerin icra ve aktarımını yaptırabilmek ve bunların kaydedilmesi için izin alabilmekte iyi bir iletişim becerisine sahip olmalıdır. İyi bir kaynak kişi ise belli halk bilgisi ürünlerini icra ve aktarımda zorlanmayan ve bu ürünün çeşitli özellikleri hakkında bilgi sahibi olan erkek veya kadındır (Ekici, 2004, s. 24-32).

Genelde derlemede ya da veri toplamada anket, gözlem ve kaynak kişiyle karşılıklı görüşme biçiminde üç yöntem kullanılır. Sayın Prof. Dr. Metin Ekici'ye göre, anket yöntemi alana çıkmadan hazırlanan anket sorularını posta yoluyla göndermek suretiyle uygulanabileceği gibi, alana giderek kısa bir sürede de uygulanabilir. Gözlem yöntemini kullanmadaki temel amaç, halk bilgisi ürünlerinin yaşatıldığı ortam ve bağlamın bizzat içinde yer alıp, yaşayarak kaydetmektir. Karşılıklı görüşme veya mülakat yönteminde ise derlemeci ve anlatıcı (kaynak kişi) bir araya gelirler (Ekici, 2004, s. 64-73). Bu çalışmada anket ve karşılıklı görüşme şeklinde iki yöntem kullanıldı.

Konumuzla ilgili verileri Kazakistan'ın Güneyinde yer alan Almatı, Türkistan, Şımkent ve Kızılorda Eyaletlerindeki halı ustalarından anket şeklinde elde ettik. Türkiye'de ise Ardahan Merkez ve Çıldır yörelerindeki halı ustalarından karşılıklı görüşme yoluyla bilgileri temin ettik. Derleme yapılmadan önce bilgi sahibi kaynak kişilerin (KK) bilgi verebileceği mekânları, yani doğal ortamın sağlanması ve yaygıların rahat gösterilip fotoğraf makinesine çekim yapılabilmesi için KK ve evleri belirlendi. Alana gitmeden önce konumuzla ilgili sorular ve gerekli araç gereçler (ses kaydı cihazı, fotoğraf makinesi) hazırlandı. Kaynak kişilerden alınan bilgiler soru – cevap şeklinde 2 sütundan meydana gelen tablo hâlinde düzenledik. Her tablo altında halı ustalarının dokuduğu yaygı fotoğraflarını verdik ve onları numaralandırdık.

Ayrıca, Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi'ndeki (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Söz Varlığının Kazak ve Anadolu Türklerinin Derleme Sözlükleriyle Karşılaştırması başlıklı 3. Bölümde incelediğimiz söz varlığını kaynak kişilerin verdiği bilgileri ile karşılaştırarak malzeme, teknik, renk ve motif açısından tespit ettiğimiz Kazak ve Anadolu Türklerinin kültüründeki halı ve düz dokuma yaygıları hakkında ortak noktaları bulmaya çalıştık. Örneğin, genelde dokuma malzemesi olarak koyun yünü tercih edilir. İlkbahar kırkımından elde edilen yüne Kazak Türkçesinde (KT) ölü jün veya biyazı jün (ince jün), sonbaharda temin edilen yüne ise tiri jün denir. İlkbaharda elde edilen koyun, kuzu yünü değerlidir. Dokumada bu jün kullanılır. Bazen de pamuk kullanılır. Kendir, kenevir liflerinden yapılan ip sert olduğundan pek tercih edilmez. Bir namazlık halısında yaklaşık 20-30 kilo jün (jün) veya bu jünden elde edilen 5-6 kilo jip (ip, iplik) gider. Yünü döverek yünün içindeki pislikleri temizlemek için kullanılan çubuğa KT'nde sabav, Türkiye Türkçesinde (TT) jün çubuğu, yünü iplik hâline getirmekte kullanılan ahşap alete KT'nde urşiq, TT'nde de iğ, teşi, cehre (Ardahan - Çıldır) denir.

Halı ve düz dokuma yaygılarının yapımında Orta Asya, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde üç ayak tezgâhı, yer tezgâhı, yine Orta Asya ve Anadolu'da dik tezgâh gibi isimlerle adlandırılan dokuma tezgâhları kullanılır. KT'nde dik tezgâha yörelere göre değişmekle birlikte *aspalı örmek*, *kilem örmegi*, yer tezgâhına *qalıp*, üç ayak tezgâhına da *örmek* denir. TT'nde ise dik tezgâha boyutlarına göre *büyük hana*, *ufak hana*, *dikme tezgâh*, yer tezgâhına da *yer hanası*, *kara hana* denir. Dokuma

tezgâhını *çam, meşe* gibi sert ağaçlardan ustalar yapar. Dik tezgâhı kurmakta kullanılan aletlere Kazak ve Türkiye Türkçesinde sırayla *ağaç - direk* (yan tahta); üstünde ve altında bulunan ağaçlara, *börene - ok*; ortasındaki ağaca *bel, berüv ağaç - kücü (gücü) ağacı*, aşağı yukarı hareket ederek iplerin birinin öne birinin arkaya geçmesini sağlayan alete *adarğı, tartpa ağaşı - varangelen* denir. Dik ve yer tezgâhları üzerinde halı dokumaya yarayan *pışaq (keser) - bıçak, toppaq - kirkit, höve, qayşı - makas* gibi araç gereçler mevcuttur. Üç ayak tezgâhını kurmakta *qazıq - kazık, küzüv - gücü ağacı, serüv (esepşi) – seren ağacı, adarğı - varangelen, mosı (köterme mosı, örmek mosı) - üç ayak, qılış (örmek qılış, aldaspan) - kılıç* gibi aletler kullanılır. Kurulan tezgâhta uzunlamasına atılan ipe *örmek jibi (astiñgi, üstiñgi jip) - eriş, uzatma ipi*; yanlamasına atılan ipe *arqav, arqan - geçme ipi, örme, argaç*; desen ipliğine de *örnek jibi - hav, çin, ilmek, ilme* diye söylenir.

Çalışmamızda belirttiğimiz yedi ana rengin hepsi yaptığımız derleme sırasında kaynak kişilerce doğrulandı. Bunun yanı sıra *külgin - mor, qattu kök - lacivert, sur - gri* gibi renklere rastlamak mümkündür. Halı ve düz dokuma yaygılarını dokumada gerekli boyalara gelince, Anadolu'da soğan kabuğundan sarı renk, taş kınasından hardal sarısı ve kahverengi, ceviz tetirinden (yeşil kabuğu) siyah, evelik kökünden kahverengi gibi doğal boyalar elde edilebilir. Ayrıca hem Kazak hem de Anadolu Türklerinde XIX yy. sonralarından itibaren yünü boyamaya yarayan hazır boya kullanılır ve boyayı sabitleştirmek için KT'nde *tuz, limon qışqılı, basıtqı*, TT'nde ise *tuz, şap, şep limon tuzu, sirke* katılır. Birde dokuyucular koyunun yününi boyamadan saf rengiyle kullanır. Bazen de koyunun kendi yünü, örneğin kara, beyaz, kahverengi yün birbirine karıştırılır ve birlikte eğrilir. Buna da kırçılı ip denir. Kazak ve Anadolu Türklerinin kültüründe halı ve düz dokuma yaygılarını dokumada süslenen ortak yanışlardan (motif) *qoşqarmüyiz - koçboynuzu, eli belinde* gibi boynuz motifleri, hayvan figürleri, türlü kuş motifleri, *irek - zikzak, romb - eşkenar dörtgen* gibi geometrik desenler, *gül - çiçek, juldızgül - yıldız, japıraq - yaprak* ve kenarlarında süslenen su motifi sayılabilir. Yaygının ortasında yer alan yanış (motif), *tabaq - göl, göbek*, kenarlarındaki motifler ise *şet (qiyiğşa) – yelen (kenar suyu veya kuşak)* isimleriyle adlandırılır. Eskide halı ve düz dokuma yaygı üzerine motifler, ezbere veya bir örneğe bakılarak süslenirdi.

KT’nde halıya *tükti kilem (tüylü halı)*, düz dokuma yaygılarına ise *taqır kilem (havsız dokuma)* denir. Derlememiz sırasında iki kültüre ortak tükti kilem - halı, tus kilemi - duvar halısı, taqır kilem - kilim, alaşa - cicim, jaynamaz - namazlık, jolkilem - yolluk, qorjın - heybe halısı gibi yaygılara rastladık. Saçak (şavaş) payı yörelere göre bırakılır. Halılar tek düğüm – bir tüyün ve qos tüyin – çift düğüm şeklinde dokunur. Özellikle çift düğüm (Gördes düğümü) daha çok tercih edilir. Bazen halı ve düz dokuma yaygılarına dokunduğu tarih ve isim yazılabilir. Halı ve düz dokuma yaygıları her zaman dokunabilir. Ancak bizim araştırmamızda halı ve düz dokuma yaygıları, Kazak Türklerinde daha çok yazın, Anadolu Türklerinde ise kışın müsait oldukları zaman dokunmuştur. Genelde saat 8:00’den saat 23:00’e kadar dokuma işi devam eder. Sadece yemek araları mola verilir. Örneğin, yaklaşık üç-dört halı ustası büyük bir halıyı bir ayda ancak dokur. Eskiden Kazak ve Anadolu Türklerinde “Körşi aqısı - Täñir aqısı – Komşu hakkı, Tanrı hakkı” denilen atasözü büyük bir önem arz eder. Bu nedenle halı ve düz dokuma ne zaman dokunursa dokunsun komşular birbirine yardım ederler. Buna KT’nde asar, Anadolu’da ise yardımlaşama ya da imece denir. Dokuma yaygıları çeyiz, ev eşyası, hediye amacıyla dokunur. Çoğunlukla küye - güve yememesi için yaygılar güneşlendirilir ve günümüzde kullanılmadığı takdirde yaygıların dürülüp kaldırılması hâlinde araya naftalin konur. Yaptığımız veri toplama ve sözlüklerden tespit ettiğimiz söz varlığının neticesinde, Kazak ve Anadolu Türklerinin kültüründe halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili pek çok ortak kelime ortaya çıktı. Ayrıca, halı ve düz dokuma yaygılarını malzeme, teknik, renk ve motif açıdan incelediğimizde farklı yönlerinden daha çok iki kültüre benzer yönlerine rastladığımız ilgi çekicidir.

6.1.1. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Güney Kazakistan'da Toplanan Veriler

6.1.1.1. Almatı Eyaletinde Halı ve Düz Dokuma Yaygı Geleneği

Tablo 15: Kaynak Kişi 1

№	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Kabira Toktagan
2	Yaşı	70
3	Doğum Yeri	Çin Halk Cumhuriyeti, Urumçi Şehri
4	Adresi	Almatı Eyaleti, Jambıl İlçesi, Uzınağaş Köyü
5	Eğitim durumu	Ortaokul mezunu
6	Dokuduğu yaygı adları	<i>Alaşa</i> (cicim), <i>bav</i> , <i>basqur</i> (kolan), <i>qorjun</i> (heybe), <i>kereqap</i> (torba) vb.
7	Kimden öğrendiği	Çocukken komşu ninelerden öğrendi.
8	Kime öğrettiği	Yaklaşık 10 komşusuna ve oğlu Samet Bayjuma'ya öğretti.
9	Dokumayı günümüzde devam edip etmediği	Yaş nedeninden dolayı dokumuyor, torunlarına bakıyor.
10	Dokuma yaygılarını kaç yıldan beri dokuduğu	Dokumayı 1972 yılında torba ve çuvaldan başladı. En son 1997 yılında alaşa (cicim) dokudu. 25 yıldır dokumacılık işini yaptı.
11	Dokumada kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Koyun yününden her türlü yaygı dokunabilir. Keçi kılı, dokumada <i>arqav</i> (argaç) ipi şeklinde, deve tüyü ise genelde erkeklere kıyafet dokumakta ve yastık yorgan yapmakta kullanılır. İpek, halı dokumada kullanılır. Keten, kenevirden <i>arqav</i> (argaç) ipi elde edilebilir. Pamuk pek çok tercih edilmez. Yaygı dokumada daha çok koyun yünü tercih edilir.
12	Yünün elde edilişi, yünün kırkım zamanı	Kendi koyunları vardı. Koyun yünü ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde, yılda iki kez kırılır. İlkbaharda kırılan yüne Kazak Türkçesinde <i>öli jün</i> , sonbaharda kırılan yüne ise <i>tiri jün</i> denir. Yaygı dokumada daha çok ilkbaharda kırılan yün tercih edilir. Sonbahar kırımından elde edilen yünden genelde keçe yapılır.

13	Dokumada kullanılan iplik sayısı	Örneğin, 1,20 x 10 m. boyuttaki <i>alaşa</i> (cicime) dokumak için çözüğü ipine 3-4 kilo, argaç ipine de 1-2 kilo ip gereklidir.
14	Dokuma yaygısında kullanılan ip adları	<i>Örmek jibi</i> (çözüğü, arış), <i>arqav</i> (atkı, argaç)
15	Yaygı dokumada kullanılan aletler	Dokuma tezgâhının adı: <i>örmek – üç ayak tezgâhı</i> . Dokumak için gerekli aletler: <i>urşiq</i> - <i>iğ</i> (Yünün iplik hâline getirilmesinde kullanılan alet); <i>qazıq</i> - <i>kazık</i> (çözüğü iplerini kurmak için kullanılır); <i>mosı</i> - <i>üç ayak</i> (üç ayak tezgâhının bir parçası, üç ayaklı demir veya ahşap alet); <i>seriiv</i> - <i>seren</i> (çözüğü ipini onar onar hesaplayarak karışmaması için ayrı gerdirmekte gerekli ahşap alet); <i>adarğı</i> – <i>varangelen</i> (çözüğü ipini aşağı yukarı hareket ettiren ağaç); <i>küzüv</i> - <i>kücü</i> (<i>gücü</i>) <i>ağacı</i> (tezgâhı ve üç ayağı birleştiren yan ağaç, ayrıca iptir); <i>qılış</i> - <i>kılıç</i> (<i>arqav</i> (argaç) iplerini sıkıştırmaya yarayan alet).
16	Tezgâh ve tezgâhın hazırlanışı	Tezgâhı kendileri kuruyorlardı. Tezgâhı kurmak için 3 kazık yere çakılır, çözüğü ipleri 2 kişi tarafından kazıklara gerdirilir. Üçüncü kişi çözüğü iplerini karışmaması için <i>küzüv</i> (gücü) ipliğine hesaplayarak bağlar. Tezgâh dışarıda geniş bir alanda kurulduğundan dokumak için yaz mevsimi uygundur.
17	Dokumada kullanılan renkler	Dokuduğu yaygıların çok güzel ve renkli olması için <i>aq</i> (<i>beyaz</i>), <i>qara</i> (<i>siyah</i>), <i>jasıl</i> (<i>yeşil</i>), <i>qızıl</i> (<i>kırmızı</i>), <i>sarı</i> , <i>külgin</i> (<i>mor</i>) renklerini daha çok kullandı.
18	Dokumada kullanılan boyaların elde edilişi ve boyama tekniği	Dokumada pazarda satılan sentetik (hazır) boyaları kullandı. İlk önce kazanda su kaynatılır. Daha sonra kaynayan suya hazır boya ve boyanın sabitleşmesinde <i>basıtqi</i> , <i>tuz</i> (şap) gibi maddeler ilave edilir. İpin boyayı iyi emmesi için suyun bol olması lazım. İpi biraz boyadıktan sonra su iyice soğutulur, ipler suyun içinden alınır ve gölgede kurutulur.
20	Halı ve düz dokuma yaygılarda desen ve motif özellikleri	<i>Qoşqarmiyiz</i> (koçboynuzu), <i>siñar müyiz</i> (tek boynuz motifi), <i>irek</i> (zikzak motifi), su örneği (<i>su motifi</i>) vb.
21	Motifin halı ya da düz dokuma üzerine aktarılması	Bir örneğe bakılarak yapılır.
22	Dokuma tekniği	Öncelikle elde edilen koyun yünü temizlenir, didilir, eğrilir, boyanır. Tezgâh kurulduktan sonra yaygı

		dokunmaya başlar. Eni 30 cm. uzunluğu 10 m. <i>alaşa</i> (cicim) kuşaklar hâlinde dokunur ve daha sonra 3-4 kez birleştirilip dikilir.
23	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	Saçak, dokuma yaygısının boyutuna göre bırakılır.
24	Halı ve düz dokuma yaygılarının dokuma zamanı	Dokumak için kış mevsimi tercih edilir. Fakat duruma göre yazın da dokunabilir.
25	Bir yaygıyı dokumadaki kişi sayısı ve dokuma süresi	Önce <i>örmek</i> (üç ayak tezgâhı) 2-3 kişi tarafından kurulur. Tezgâh kurulduktan sonra bir kişi günde 4-5 saatten 1 metre dokursa, 10 günde 10 metrelik <i>alaşa</i> (cicim) dokur. 10 metre <i>alaşadan</i> 15 günde 3 heybe yapmak mümkündür.
26	Halı ve düz dokuma yaygılarının hangi amaçta dokunduğu	Hem kendisi kullanmak için, hem de birileri sipariş verdiğinde dokudu. Büyük çoğunluğunu hediye etti. Bazen değiş tokuş yoluyla bir heybe yerine bir koyun alıyordu.
27	Halı ve düz dokuma yaygı dokumanın dokuyucuya verdiği zararların olup olmadığı	Yan etkileri yok, çünkü tamamıyla doğal hazırlanır.
28	Çeyizin hazırlanışı	Evlenecek olan kıza <i>anasınıñ közi</i> (annesinden hatıra) diye verilen çeyiz büyük önem arz eder. Kızın maddi durumuna göre <i>basqur</i> , <i>jelbav</i> (<i>kolan</i>), <i>qorjin</i> (<i>heybe</i>), <i>kilem</i> (<i>halı</i>) vb. yaygılar kızın çeyizine verilir.
29	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	Dokuma yaygısını <i>küye</i> (güve) yememesi için güneş altında biraz tutar veya kullanılmadığında ilaç (naftalin) ilave eder.
30	Halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili atasözü, türkü, efsane, masal vb. halk edebiyatı ürünlerinden verebileceği bir örnek	<i>Kerüvli turğan örmekti attama</i> (kurulu dokuma tezgâhının üzerinden atlama) gibi atasözü var. Bu da <i>eşkimniñ ala jibin attama</i> atasözü ile birebir ve 'kimsenin hakkını yeme' anlamına gelir.
31	Derleme Yeri	Kazakistan, Almatı Eyaleti, Jambıl İlçesi, Uzınağaş Köyü
32	Derleme Tarihi	10.02.2019
33	Derleme Saati	Almatı saati 14:00 – 16:00

Foto. 1: Halı Ustası, Kabira Toktagan ve Oğlu Samet Bayjuma

Foto. 2: Alaşa (Cicim), Yün Malzemeli, 120 cm. x 10 m. 1996.

Alařa (cicim) üzerinde süslenen motifler: Töbel müyiz - boynuz, sıñar müyiz - tek boynuz motifi, qiyiqša – yelen.

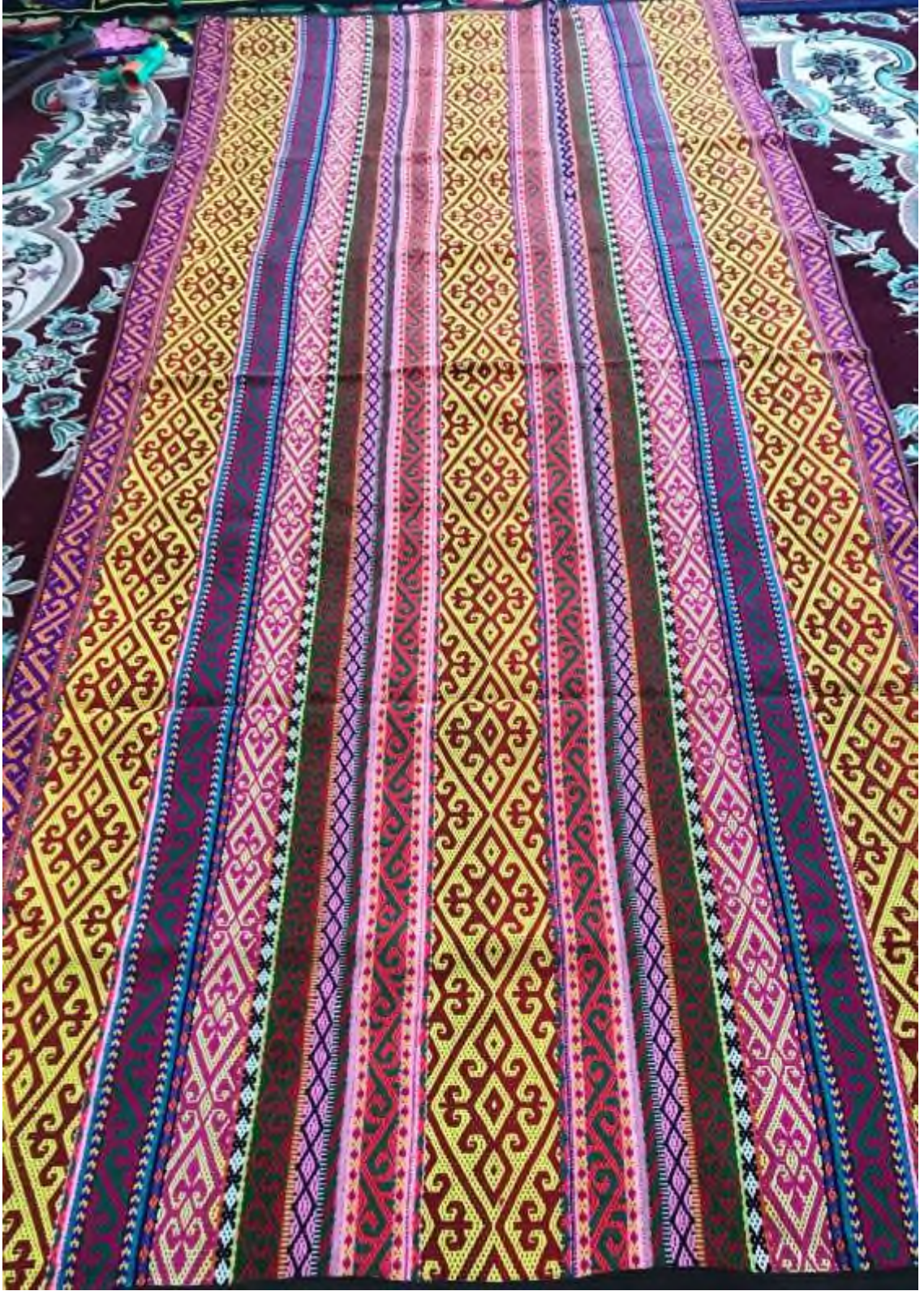

Foto. 3: Alaşa (Cicim), Yün Malzemeli, 120 cm. x 10 m. 1997.

Basqur (kolan) şeklinde de kullanılabilir.

6.1.1.2. Türkistan Eyaletinde Halı ve Düz Dokuma Geleneği

Tablo 16: Kaynak Kişi 2

№	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Şahizada Akbalayeva
2	Yaşı	53
3	Doğum Yeri	Türkistan Eyaleti, Arıs İlçesi
4	Adresi	Almatı Şehri
5	Eğitim durumu	Almatı şehri, Al Farabi Kazak Milli Üniversitesi
6	Dokuduğu yaygı adları	<i>Tükti kilem</i> (halı)
7	Kimden öğrendiği	Annesi, Kurmankül Akbalayeva hanımdan öğrendi
8	Kime öğrettiği	Annesi 4 kızına da halı dokumayı öğretti ve büyük kızı, Kuttıkız Akbalayeva'nın çeyizine halı hazırladı.
9	Dokumayı günümüzde devam edip etmediği	Günümüzde dokumuyor.
10	Dokuma yaygılarını kaç yıldan beri dokuduğu	15-19 yaşlarında, evlenene kadar dokudu. 1981-1985 yıllar arasında dokumacılıkla ilgilendi.
11	Dokumada kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Deve tüyü, koyun yünü, keçi kılı, pamuk. Bazı komşuları kendir, kenevir iplerini kullanmışlar. Ancak bu ipler sert olduğundan dolayı pek fazla tercih edilmez. Kendir, kenevire göre yumuşak olduğu için daha çok pamuk kullanılmış. Bazen çözgü ipi pamuk, keçi kılından; atkı ipi, keçi kılı, kenevir veya pamuk; desen ipliği ise koyun, deve yününden eğrilir.
12	Yünün elde edilişi, yünün kırkım zamanı	Kendi deve ve koyunları vardı. Koyun yünü ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde, yılda iki kez kırılır. İlkbaharda elde edilen yün uzun olduğundan iyi eğrildiği için, bu yün tercih edilir. Yün Mayıs ayında kırılır. Pamuk ise satın alınır.
13	Dokuma yaygısında kullanılan ip adları	<i>Astıñgi</i> , <i>üstıñgi jip</i> (çözgü, arış ipi), <i>örnek jibi</i> (desen ipliği), <i>arqan jibi</i> (atkı, argaç).
14	Yaygı dokumada kullanılan aletler	Dokuma tezgâhının adı: <i>kilem örmegi</i> (<i>aspalı örmek</i>) - <i>dik tezgâh</i> . Dokumak için gerekli aletler: <i>urşıq</i> - <i>iğ</i> ; <i>jün tarağı</i> - <i>yün tarağı</i> ; <i>qazıq</i> - <i>kazık</i> (çözgü iplerini kurmak için kullanılır); <i>2 ağaş</i> - <i>yan tahta</i> ; <i>bel ağaş</i> - <i>gücü ağacı</i> ;

		<i>tartpa ağaşı - varangelen; pışaq - bıçak; toqpaq - kirkit; qayşı - makas.</i>
15	Tezgâh ve tezgâhın hazırlanışı	Tezgâhı evin erkekleri kurarlardı. Genelde dokuma tezgâhı meşe ve karaağaç gibi sert ağaçlardan hazırlanır.
16	Dokumada kullanılan renkler	Deve tüyü az olduğundan değerli sayılır ve boyanmaz. Dokumada devenin kahverengi, birde sarı gibi saf yünü, koyunun beyaz, kahverengi, siyah gibi saf yünü, daha sonra sentetik (hazır) boyalar da kullanılır.
17	Dokumada kullanılan boyaların elde edilişi ve boyama tekniği	Sentetik (hazır) boyalar pazardan satın alınır. Limon tuzu, tuz gibi maddeler ilave edilir.
18	Halı ve düz dokuma yaygılarda desen ve motif özellikleri	<i>Qoşqarmüviz</i> (koçboynuzu), <i>maqtagül</i> (pamuk çiçeği), <i>aqquv</i> (kuğu motifi) vb.
19	Motifin halı ya da düz dokuma üzerine aktarılması	Eskide bir örneğe veya <i>tösekjapqış</i> (yatak örtüsü) üzerindeki motiflere bakılarak dokunurdu. Daha sonra motifler, halının boyutuna göre kareli kağıda numaralandırılarak çizilmeye başladı.
20	Dokuma tekniği	Öncelikle halı dokumak için gerekli yün yıkanır, kurutulur, didilir, yün tarağıyla taranır ve eğrilir. Yün iplik hâline geldikten sonra kaynatılan suda boyanır. Rengin sabitleşmesi için tuz gibi madde ilave edilir ve gölgede kurutulmaya bırakılır. Halı boyutuna göre 4 tarafa 4 <i>qazıq</i> (kazık) çakılır, yan tahtalar kazıklara bağlandıktan sonra çözüğü ipi hazırlanır. Yan tahtaların boyutu dokunacak halı boyutuna uyması lazım. 200x250 cm. boyuttaki halıya yaklaşık 280 cm. çözüğü ipi hazırlanır. Bunun yanı sıra, halı tezgâhının ortasında <i>bel</i> , <i>beriv ağaş</i> 'i (gücü ağacı) vardır. Çözüğü ipleri, gücü ağacında biri öne biri de arkaya gelecek şekilde yer alır. Ayrıca tezgâha <i>tartpa ağaş</i> (varangelen) de kurulur. Her bir düğüm yaptıktan sonra fazla gelen yerleri bıçakla kesilir. Her sıra <i>örnek jibi</i> (desen ipliği) düğümlendikten sonra <i>arqan</i> (argaç, atkı) geçirilir. Bundan sonra halının dokunduğu sırası kirkitle düzeltilir ve makasla düzeltilir.
21	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	Halı dokunduktan sonra 1,5-2 cm. örme tekniğiyle saçak hazırlanır.
22	Bir yılda dokunan halı veya düz dokuma yaygı sayısı	Yılda yaklaşık bir halı dokunur. <i>Qos tüyin</i> (çift düğüm) şeklinde dokunursa genelde 80x100 cm. boyutunda küçük halı, <i>bir tüyin</i> (tek düğüm) hâlinde dokunursa 200x300

		cm., 250x400 cm., 300x400 cm. veya 300x500 cm. boyutlarında büyük halı dokunabilir .
23	Halı ve düz dokuma yaygılarının dokuma zamanı	Duruma göre değişir. Şahsen yazın, Ağustos ayında dokudu. Kuzen ablaları ise komşularına siparişe halı dokudukları için yıl boyunca bu işle ilgileniyorlardı.
24	Bir yaygıyı dokumadaki kişi sayısı ve dokuma süresi	Örneğin, 250x400 cm. halı tek düğümlü ise 1 ay, çift düğümlü ise 2 ayda dokunur. Ancak, çift düğüm üzerine dokunmuş halı tek düğüm üzerine dokunmuş halıdan daha güzel ve kaliteli sayılır. Bu nedenle dokunması zahmet gerektirir. Genelde 3,4 halı ustası 20-25 günde bir halı dokur.
25	Halı ve düz dokuma yaygılarının yanlış dokunduğunda kullanılan düzeltme yöntemi	Yanlış dokunduğu yer sökülür ve tekrar dokunur.
26	Halı ve düz dokuma yaygılarının hangi amaçta dokunduğu	Hem kendisi kullanmak, hem de çeyiz hazırlamak için dokunur.
27	Halı ve düz dokuma yaygı dokumanın dokuyucuya verdiği zararların olup olmadığı	Bazı insanların yün veya sentetik (hazır) boyalara alerjileri varsa, onlar halı dokuyamaz. Parmak derisi ince ise kendir, kenevir gibi liflerden elde edilen sert iplerden dokumak daha da zorlaşır. Sürekli oturduktan boyun ağrır. Elbette halı dokumak zahmetli bir iştir. Fakat, doğal olduğundan zararına göre halı dokumanın faydası daha fazladır. Naylon halılara göre elde dokunan halının sağlık için de faydası çok. Çünkü halı insan vücudundaki negatif enerjiyi alır, çok sıcak ve soğuk geçirmez.
28	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	Yılda 2-3 kez halılar güneşlendirilir.
29	Halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili atasözü, türkü, efsane, masal vb. halk edebiyatı ürünlerinden verebileceği bir örnek	Yazın güneş erken doğar ve gündüz hava çok sıcak olduğundan halı dokuma işi saat 6:00'da başlardı. Öğlen sıcakta biraz dinlenirler ve daha sonra dokumayı 00:00'ye kadar devam ederlerdi. Akşama doğru vakit eğlenceli geçsin diye komşu evin delikanlı yiğitleri baş örtüsü, meyve gibi hediyelerini getirir, kızlara şarkı, şiir söyler ve güzel hikâyeler anlatırdı. Bazen dokuyucu kızlar da şarkı söylerdi. Bazen de komşularına halı dokumaya yardım etmek için giden kızı, gittiği evin oğlu beğenirse ikisi evlenirdi. Halıyı 3, 4 usta dokur ve Şahizada hanım kenar kısmında oturmuş. Kendi sırasını dokuduktan sonra

		<i>arqan</i> (argaç) ipini geçirene kadar 5 dakika 3 ustanın dokumasını beklerken kitabın 2-3 sayfasını okumuş. Böylece bir taraftan halı dokur, diğer taraftan da beğendiği kitapları okup bitirmiş. Elbette buna ninesi kızarmış. Çünkü halı dokurken başka işle oyalanırsa halı yanlış dokunur diye sürekli uyarırmış.
30	Derleme Yeri	Kazakistan, Almatı Şehri
31	Derleme Tarihi	18.03.2019
32	Derleme Saati	Almatı saati 18:30 – 20:30

Foto. 4: Halı Ustası, Kurmankül Akbalayeva

Foto. 5: Kaynak Kişi, Şahizada Akbalayeva

Foto. 6: Tükti kilem (Halı), Yün Malzemeli, 300 x 500 cm. 1981.

Çadır göllü halı, kenarındaki motifin adı maqtagül – pamuk çiçeği

Foto. 7: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 250 x 350 cm. 1983.

Halı Motifleri: qoşqarmüyiz – koçboynuzu, maqtagül – pamuk çiçeği

Tablo 17: Kaynak Kişi 3

№	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Aysulu Nurtayeva Baltabaykızı
2	Yaşı	47
3	Doğum Yeri	Türkistan Eyaleti, Kirov İlçesi
4	Adresi	Almatı Şehri
5	Eğitim durumu	Almatı şehri, Abılay Han Kazak Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi
6	Dokuduğu yaygı adları	<i>Tükti kilem</i> (halı), <i>taqır kilem</i> (düz dokuma)
7	Kimden öğrendiği	Annesi, Nesibeli Fayzullakızı ve ablası Meyirgül Baltabaykızı hanımdan öğrendi.
8	Kime öğrettiği	Kimseye öğretmedi.
9	Dokumayı günümüzde devam edip etmediği	Günümüzde dokumuyor.
10	Dokuma yaygılarını kaç yıldan beri dokuduğu	15-23 yaşlarında dokudu. Yaklaşık 8 yıl dokumacılıkla ilgilendi.
11	Dokumak için kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Koyun yünü.
12	Yünün elde edilişi, yünün kırkım zamanı	Kendi koyunları vardı. Koyun yünü ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde, yılda iki kez kırılır. İlkbaharda elde edilen koyun, <i>biyazı jün</i> (kuzu yünü, yani yapağı) kullanılır.
13	Dokumada kullanılan iplik sayısı	Yaklaşık 40 kilo yün veya 5-6 kilo ip gerekir.
14	Dokuma yaygısında kullanılan ip adları	<i>Örmek jibi</i> (çözü, arış ipi), <i>örnek jibi</i> (desen ipliği), <i>arqav jibi</i> (atki, argaç). <i>Arqav</i> (argaç) ipi kalın ve sert olur. Fakat ince eğrilirse, halı güzel dokunur.
15	Yaygı dokumada kullanılan aletler	Dokuma tezgâhının adı: <i>qalıp – yer tezgâhi</i> . Dokumak için gerekli aletler: <i>urşiq - iğ</i> ; <i>sabav - yün çubuğu</i> , <i>jün tarağı - yün tarağı</i> ; <i>pışaq - bıçak</i> ; <i>toqpaq - kirkit</i> ; <i>qayşı - makas</i> . <i>Alaşa</i> (cicim), <i>qorjun</i> (heybe) dokumak için <i>örmek</i> (üç ayak tezgâhi) denilen ve kirkit yerine <i>qılış</i> –(kılıç) gibi aleti var dokuma tezgâhi kullanılır.
16	Tezgâh ve tezgâhın hazırlanışı	Ağaçtan yapılan kendilerinin dokuma tezgâhları vardı. Halı boyutuna göre 4 tarafa 4 <i>börene</i> (kazık) çakılır, sonra <i>börene</i> 'ler (yan tahta) kazıklara bağlanır ve çözü ipi hazırlanır. Yan tahtanın boyutu, dokunacak halı boyutuna

		göredir. Bir <i>börene</i> (oturak) dokuyucuların oturması için gereklidir.
17	Dokumada kullanılan renkler	Halı güzel ve renkli görünmesi için <i>qızıl</i> (kırmızı), sarı, <i>jasıl</i> (yeşil), <i>aq</i> (beyaz), <i>qara</i> (siyah), <i>qoñur</i> (kahverengi), <i>kök</i> (lacivert), <i>aşıq kök</i> (mavi), <i>qızğult</i> (pembe), <i>külgin</i> (mor) gibi renkler kullanılır.
18	Dokumada kullanılan boyaların elde edilişi ve boyama tekniği	Yün boyamaya yarayan sentetik (hazır) boya satın alınır. Su kaynadıktan sonra boyanacak ip sıcak su üzerine bırakılır, sonra 1-2 güne kadar kurutulur. Renklerin sabitleşmesi için tuz gibi madde ilave edilir.
19	Halı ve düz dokuma yaygılarda desen ve motif özellikleri	<i>Qoşqarmüviz</i> (koçboynuzu), <i>jolbarıs</i> (kaplan), <i>elik lağı</i> (ceylan) gibi hayvan motifleri; <i>qarlığaş</i> (kırılangoç), <i>kepter</i> , <i>kögersin</i> (güvercin) gibi kuş motifleri; çiçekler, geometrik desenlerden <i>üşburış</i> (üçgen), <i>romb</i> (eşkenar dörtgen) figürler daha çok yaygındır. Halı ortasındaki motife <i>tabaq</i> (göl), kenar motifine ise <i>şet</i> (kenar suyu, kuşak) denir.
20	Motifin halı ya da düz dokuma üzerine aktarılması	Eskide ezere veya bir örneğe bakılarak dokunurdu. Kaynak kişimizin ablası, pazara gittiğinde kareli kumaş üzerine <i>tösekjapqış</i> 'taki (yatak örtüsü) motiflere bakarak, motif çizip hazırlardı.
21	Dokuma tekniği	Öncelikle yün kırılır, yıkanır, temizlenir, bazen yünü pisliklerinden temizlemek için <i>sabav</i> (yün çubuğu) ile dövülür, didilir, boyanır ve eğrilir. Önceden satın alınan boyalarla ip boyanır ve kurutulur. Evdeki çocuklar ipi yumak hâline getirirler. Ona KT'nde <i>domalaq</i> (yumak ip) denir. Yumak hâline getirilen ip rengine göre çuvallara konulur. Genelde halılar 250 x 400 cm. boyutta dokunur. Her dokumacıda fazla gelen <i>ilmek</i> 'i (düğüm) kesmek için birer <i>pışak</i> 'ları (bıçak) vardır. Her sıra dokunduktan sonra <i>arqav</i> (argaç) ipi geçirilir ve <i>toqpaq</i> (kırkit) aleti ile sıkıştırılır. Ayrıca, her 10 cm. dokunduktan sonra <i>qayşı</i> (makas) ile düzeltilir.
22	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	Halı dokunduktan sonra 5-6 cm. saçak yapılır.
23	Bir yılda dokunan halı veya düz dokuma yaygı sayısı	Yılda bir halı dokurdu.
24	Halı ve düz dokuma yaygılarının dokuma zamanı	Kendisi yazın köye tatile gittiğinde dokudu. Genelde tezgâh kışın evde, yazın ise dışarıda kurulur.

25	Bir yaygıyı dokumadaki kişi sayısı ve dokuma süresi	3, 4 halı ustası 20-25 günde bir halı dokur. 2 kişi dokursa 40 güne kadar halı dokuma işi uzayabilir. Yazın halı saat 8:00'den 23:00'e kadar dokunur. Dokunmuş halı ağır olduğundan duvara 5-6 kişi tarafından asılır.
26	Halı ve düz dokuma yaygılarının yanlış dokunduğunda kullanılan düzeltme yöntemi	Yanlış dokunduğu yer sökülür ve tekrar dokunur.
27	Halı ve düz dokuma yaygılarının hangi amaçta dokunduğu	Kendileri kullanmak için dokudu. Bazen halıyı pazara satar ve gerekli eşyaları alırdı.
28	Halı ve düz dokuma yaygı dokumanın dokuyucuya verdiği zararların olup olmadığı	Doğal ortamda hazırlandığı için yan etkileri yoktur.
29	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	Halı yere serilmez, duvara asılırdı. Yıkılmaz, yılda 2-3 kez halılar güneşlendirilir.
30	Halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili atasözü, türkü, efsane, masal vb. halk edebiyatı ürünlerinden verebileceği bir örnek	Halk arasında halı üzerine süslenmiş birinci <i>tabaq</i> (göl) motifi halının dokunmaya daha yeni başladığını, ikinci <i>tabaq</i> (göl) motifi dokumanın yarısına gelindiğini, üçüncü <i>tabaq</i> (göl) motifi süslendiğinde halının dokunup tamamlanacağına az süre kaldığını belirtir.
31	Derleme Yeri	Kazakistan, Almatı şehri
32	Derleme Tarihi	13.07.2019
33	Derleme Saati	Almatı saati 12:00 – 14:00

Foto. 8: Halı Ustaları, Meyirgül Baltabaykızı, Nesibeli Fayzullakızı ve Aysulu Baltabaykızı

Foto. 9: Tabak Samavar Kilimi

Yazıların deşifresi: 1. *Toquvşı Nesibeli* – Dokuyucu Nesibeli 2. *1964 jılı, fevral' ayı* – Şubat, 1964

Foto. 10: Jolkilem (Yolluk, Yol Kilimi), Yün Malzemeli, 250 x 400 cm. 1964.

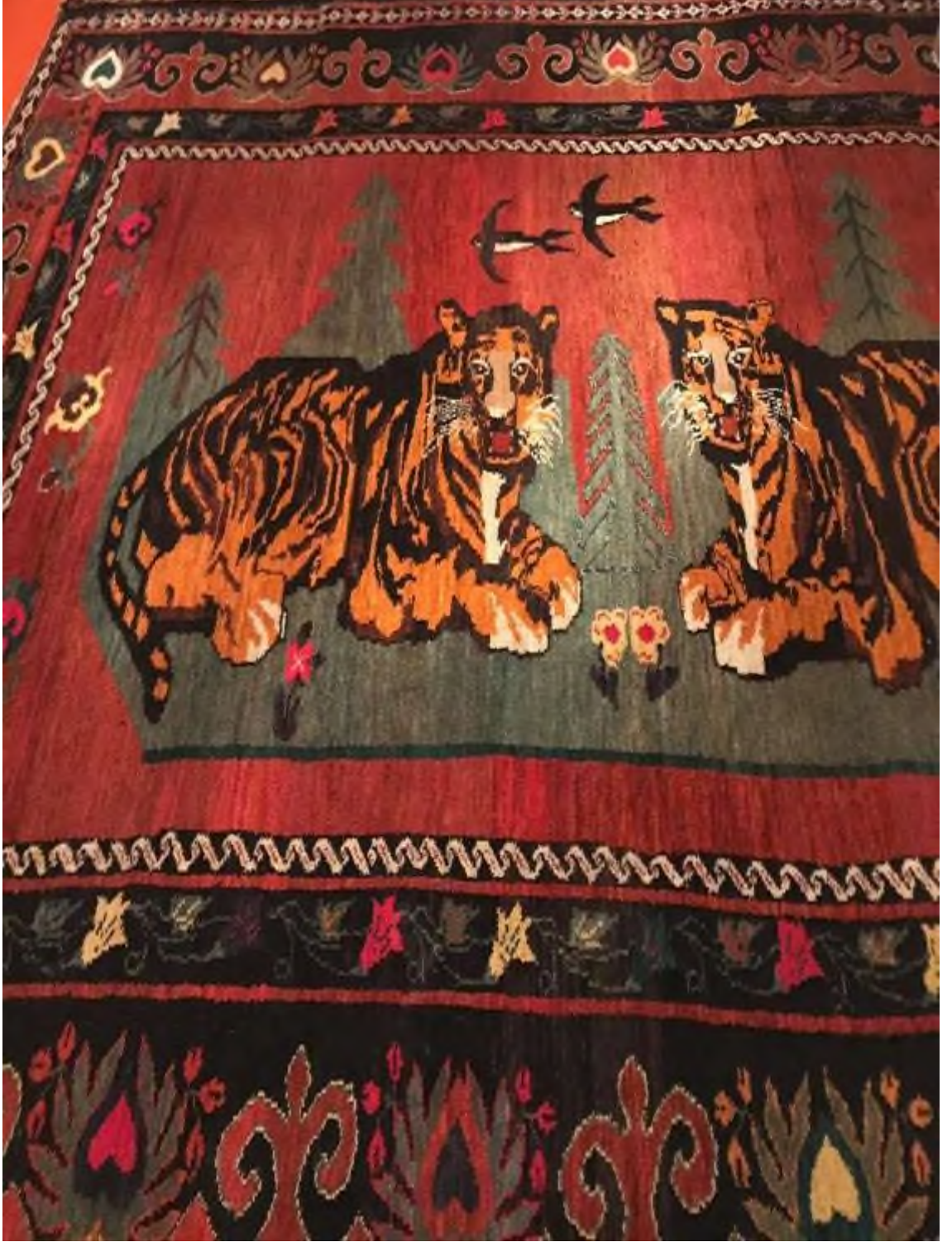

Foto. 11: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 250 x 400 cm. 1985.

Halı Motifleri: Kaplan, Kırlangıç, Hayat Ağacı, Koçboynuzu, Çiçek, Zikzak Motifi

Foto. 12: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 250 x 400 cm. 1992.

Foto. 13: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 250 x 400 cm. 1994.

6.1.1.3. Kızılorda Eyaletinde Halı ve Düz Dokuma Geleneği

Tablo 18: Kaynak Kişi 4

№	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Lyazzat Tursanova
2	Yaşı	45
3	Doğum Yeri	Kızılorda Eyaleti, Şiyeli İlçesi
4	Adresi	Kızılorda Eyaleti, Şiyeli İlçesi, Bala Biy Köyü
5	Eğitim durumu	Lise mezunu
6	Dokuduğu yaygı adları	Şahsen dokumadı. Ancak iki kayınvalidesi Alima Şahayeva ve Hanımkül Pahriddinova hanımlardan kendisine miras kalan <i>tükti kilem</i> (halı) ve <i>taqır kilem</i> (kilim) gibi dokuma yaygılarını günümüze kadar saklıyor. Araştırmacılar satın almak için ne kadar para teklif etseler de halı ve kilimlerini kimseye satmadı.
7	Dokumada kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Koyun yünü, kendi koyunları vardı.
8	Yaygı dokumada kullanılan aletler	<i>Kilem örmeği</i> (dik tezgâh) halı dokumak için ve <i>örmek</i> (üç ayak) kilim dokumak için
9	Dokumada kullanılan renkler	<i>aq</i> (beyaz), <i>qara</i> (siyah), <i>qızıl</i> (kırmızı), <i>jasıl</i> (yeşil), <i>qızğilt</i> (pembe), sarı, <i>sur</i> (gri), <i>qoñır</i> (kahverengi).
10	Halı ve düz dokuma yaygılarında desen ve motif özellikleri	<i>badnasgül</i> (yıldız motifine benzer), <i>romb</i> (eşkenar dörtgen).
11	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	5-6 cm. bırakılmıştır.
12	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	Halı yere serilmez, duvara asılır. Yıkanmaz, kışın halılar dışarı çıkartılır kar üzerinde temizlenir.
13	Derleme Yeri	Kazakistan, Almatı şehri
14	Derleme Tarihi	17.08.2019
15	Derleme Saati	Kızılorda saati 13:00 – 14:00

Foto. 14: Kaynak Kişi, Lyazzat Tursanova

Foto. 15: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 200 x 300 cm. 1960.

Yazıların deşifresi: 1960 jıl, 9. Ay - Eylül, 1960

Halı Motifleri: badnasgöl, yıldız

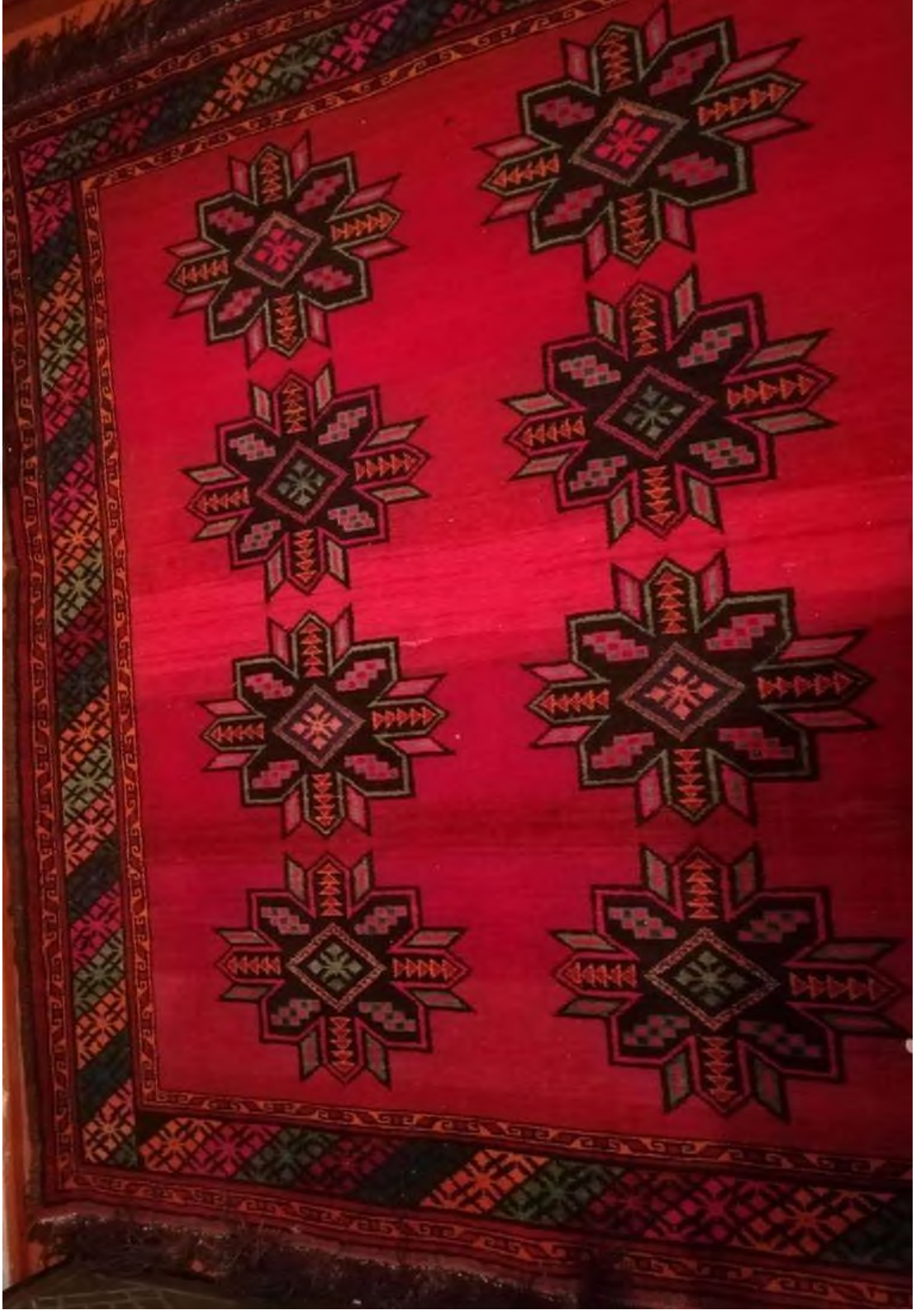

Foto. 16: Tükti Kilem (Halı), Yün Malzemeli, 300 x 500 cm. 1961.

Halı Motifleri: badnasgöl, yıldız.

Foto. 17: Tıqır Alaşa (Cicim), Yün Malzemeli, 100 x 350 cm. 1961.

Motifleri: eşkenar dörtgen, su motifi

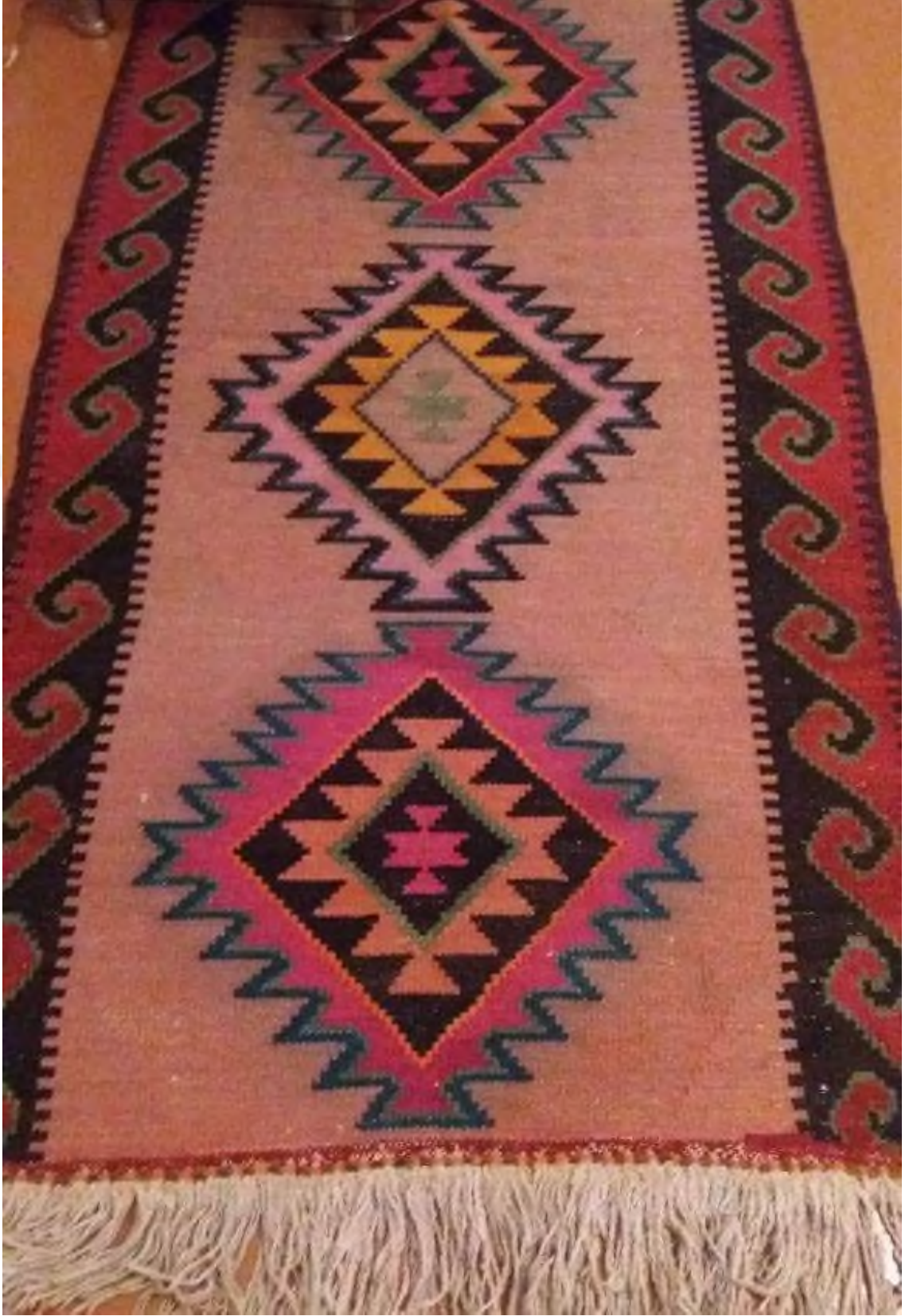

Foto. 18: Tıqr Alaşa (Cicim), Yün Malzemeli, 100 x 250 cm. 1960.

Motif: eşkenar dörtgen, su motifi

6.1.2. Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Doğu Anadolu'da Toplanan Veriler

6.1.2.1. Ardahan-Merkezde Halı ve Düz Dokuma Yaygı Geleneği

Tablo 19: Kaynak Kişi 5

№	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Balahanım Geler
2	Yaşı	75
3	Doğum Yeri	Çıldır İlçesi, Yukarıcambaz köyü
4	Adresi	Ardahan - Merkez
5	Eğitim durumu	İlkokul mezunu
6	Dokuduğu yaygı adları	Halı, kilim, yolluk, yastık halısı, heybe halısı.
7	Kimden öğrendiği	Annesinden öğrendi. Üç oğlu var. Büyük gelini halı öğretmenidir.
8	Kime öğrettiği	Komşularına öğretti.
9	Dokumayı günümüzde devam edip etmediği	Yaş nedeninden dolayı dokumuyor, torunlarına bakıyor.
10	Dokuma yaygılarını kaç yıldan beri dokuduğu	10-12 yaşından itibaren dokudu. 25-30 yıldır dokumamaktadır.
11	Dokumada kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Dokumak için hem koyun hem de kuzu yünü kullanılır.
12	Yünün elde edilişi, yünün kırkım zamanı	Kendi koyunları vardı. Ardahan Merkeze taşındıktan sonra yünü çarşıdan satın almaya başladı. Eskide koyun hem güzün hem de bahar kırkılırdı. Daha sonra koyun senede bir kere baharda kırılmaya başladı. Bahar kırılan iyi yüne <i>yapağı yün</i> denir.
13	Dokumada kullanılan iplik sayısı	Bir halıyı dokumak için yaklaşık 20 kilo yün, 4-5 kilo ip gider.
14	Dokuma yaygısında kullanılan ip adları	Uzunlamasına atılan ipe - <i>eriş</i> (çözgü), yan atılan ipe - <i>örme</i> (atkı) ipi, düğüm atmak için kullanılan desen ipine - <i>nakış ipi</i> denir. Nakış ipi iki çeşittir: 1) geçme (düz) ipi (düz dokumalar için atkı anlamında kullanılır); 2) hav veya çin (halı dokumada söylenir). Eriş, çift, geçme ipi (atkı) ise tek katlıdır.

15	Yaygı dokumada kullanılan aletler	Tezgâha <i>hana</i> denir. Hananın iki çeşidi vardır. Biri büyük, diğeri de ufak hanadır. Her ikisi de evde kurulabilir. Büyük hananın iki tarafına <i>direk</i> (yan ağaç), üst ve alt kısmına <i>ok</i> denir. Daha sonra hana, <i>varangelen</i> (aşağı yukarı hareket ettirmek için), <i>kücü</i> (gücü) ağacı ve en alt kısmında bulunan <i>kurma</i> (ince, düz) <i>çubuğu</i> denilen üç parçadan oluşur. Bir de <i>mengenesi</i> var. Kurma çubuğu, hana altında olur ve <i>eriş</i> (çözgü, dik) ipi ona kurulur. <i>Ufak tezgâh</i> ta diktir. Onun da ortasında <i>kücü ağacı</i> , <i>varangeleni</i> , <i>kurma çubuğu</i> var. Birde <i>pazısı</i> (mengene) var.
16	Tezgâh ve tezgâhın hazırlanışı	Tezgâhı usta yapar, sonra kendileri kurarlar.
17	Dokumada kullanılan renkler	Koyunun saf yünü daha çok tercih edilir. Örneğin, koyunun saf yünü kahverengi ise onu beyaz yün ile karıştırdığında <i>açık kırmızı</i> renk elde edilir. Siyah ve beyaz yün karıştırılarak birlikte taranmasından <i>koyu</i> veya <i>açık gri</i> rengi elde edilir. <i>Gri</i> , <i>mavi</i> renklere halk ağzında <i>göğüş</i> denir.
18	Dokumada kullanılan boyaların elde edilişi ve boyama tekniği	Yaygı dokumada çeşitli renkleri elde etmekte koyunun saf (ana) yününden başka pakette satılan sentetik (hazır) boya da kullanılır. <i>Bordo</i> , <i>kına yeşili</i> , <i>siyah</i> , <i>mor</i> , <i>turuncu</i> gibi hazır boyalar kullanılır. Doğal ortamda <i>taş kınasından</i> da boya elde edilir. Taş kınasına <i>gıgıngos</i> denir. Genelde yağmur yağdıktan sonra bıçakla taşın üstündeki kabaran <i>gıgıngos</i> toplanır. Taş kınasından <i>kırmızı renk</i> elde edilir. Eğirilen ip <i>kelep</i> şekline getirildikten sonra birkaç yerinden ip veya bez ile sarılır, ip boyandıktan sonra bağlanan yeri sade kalır, <i>ebrulu</i> olur. Bir ara bu renk modaydı. İpi boyamak için su kaynatılır, su içine boya ve boyanın sabitleşmesi için şep (limon tuzu, sirke) atılır. Suyu sirke katılırsa renk daha güzel olur. İp boyandıktan sonra soğuk suda yıkanır ve gölgede kurutulur.
19	Halı ve düz dokuma yaygılarda desen ve motif özellikleri	Motif terimine <i>nakış</i> veya <i>örnek</i> denir. Genelde <i>bulut</i> , <i>şirvan</i> , <i>kilise</i> , <i>çengel</i> , <i>kuyrum</i> , <i>kız kulesi</i> , <i>gelinboğan</i> , <i>koçboynuzu</i> , <i>ördek</i> , <i>merdiven</i> , <i>çiçek</i> , <i>yıldız</i> , <i>hayat ağacı</i> gibi nakışlar kullanılır. Yaygı kenarlarına <i>yelen</i> , ortasına da <i>göbek</i> veya <i>göl</i> denir.
20	Motifin halı ya da düz dokuma	Nakış kullanımı yöreye göre değişir. Dokuma yaygısında

	üzerine aktarılması	nakış, başka bir yaygıya bakılarak dokunur veya daha sonraları ortaya çıkan kare kağıda nakışın önceden hazırlanıp çizilmesinden elde edilir.
21	Dokuma tekniği	Öncelikle yün çırpılır, yıkanır, yumuşaması için 2-3 saat suda bırakılır, süzülür, sert ağaçtan yapılan <i>yün çubuğu</i> ile yine çırpılır, yünün altına iyi çırpılması için dokunmuş düz kilim, yani <i>palas</i> döşenir, daha sonra yün kurutulur, <i>yün tarağında</i> taranır, <i>cehre (teşi)</i> ile eğirilir, kelep şekline getirilir, boyanır, tekrar kurutulur. Bazen de yünün iplik hâline gelmesi için para karşılığında komşularına eğirtirdi. Halı dokunduktan sonra saçak örülür. Yaygı dokunmadan önce biraz düz örülür (topraklık) ve ilmek (düğüm) çalınır. Herbir ilmek çalıdıktan sonra <i>kesme</i> (ilmek) bıçağıyla kesilir. Her iki sıra sonra araya <i>geçme ipi</i> (atki) ile geçilir. Halı havları düz olması için <i>makasın</i> vidaları ile arasına karton kağıt konularak ayarlanır. Daha sonra <i>kirkitle</i> düzeltilir (iki dişli, geyik boynuzundan yapılır), <i>höveyle</i> sıkıştırılır (çok dişli, ağaç veya demir olur), <i>makasla</i> kırılır, <i>varangelinin</i> sayesinde iplerin biri öne öbürü arkaya gider. Desen örülmesinde boş aralıkları doldurmaya <i>sekme</i> denir. Bir halıyı dokumak için dokuyucular sabahtan akşama kadar vakit harcar. Halı dokuyuculara her zaman komşular yardımcı olur. Halı, kilim, Yemeni büyük tezgâhta dokunur. Yemeni kiliminin dokunuşu biraz farklı, yani üç kişi tarafından ayrı dokunur ve daha sonra ipin aradan geçmesiyle birleştirilir. Heybe, yolluk, yastık ise ufak tezgâhta dokunur. Heybenin dokunması diğer yaygılara göre biraz daha zordur. Çünkü herbir 30-40 cm. dokuduktan sonra sürekli tezgâhı bozup yeniden ayarlamak gerekir ki bir tarafı havlı bir tarafı da havsız olsun. Heybenin iki tarafı havlı, ortası düz dokunması gerekir.
22	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	Halı dokunduktan sonra 2-3 cm. saçak bırakılır.
23	Bir yılda dokunan halı veya düz dokuma yaygı sayısı	Senede bir halı dokudu.
24	Halı ve düz dokuma yaygılarının dokuma zamanı	Müsait zamanı olunca dokunabilir. Fakat köy işi normalde güzün biter. Genel olarak kışın en müsait olduğu zaman

		dokunur. Kışın dokunan kilime boz kilim, desenli kilim denir.
25	Bir yaygıyı dokumadaki kişi sayısı ve dokuma süresi	Bir halı 3-4 kişi tarafından yaklaşık 30-40 günde dokunur. Tek başına dokursa 3 ay zaman gider.
26	Halı ve düz dokuma yaygılarının yanlış dokunduğunda kullanılan düzeltme yöntemi	İlk sırada yanlış yapılırsa sökülüp yeniden yapılır. Fakat ikinci üçüncü sıralarda yanlış yapılırsa sökülmez, düzeltilir. Çünkü sökerken geçme ipi kaçarsa halı olmaz. Yeniden dokunması gerekir.
27	Halı ve düz dokuma yaygılarının hangi amaçta dokunduğu	Kendi kullanması için yaptı. Halıların büyük çoğunluğunu oğullarına verdi.
28	Halı ve düz dokuma yaygı dokumanın dokuyucuya verdiği zararların olup olmadığı	Doğal yapıldığı için sağlığa hiçbir zararı yoktur.
29	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	Senede bir kere yıkanır. Halı kullanılmadığında güve yememesi için içine naftalin bırakılır.
30	Halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili atasözü, türkü, efsane, masal vb. halk edebiyatı ürünlerinden verebileceği bir örnek	Efsaneye göre, gelinin biri nakışı çıkaramadığı için intihar etmiş. Bu yüzden bir nakışa <i>gelinboğan</i> ismi verilmiş. Halı dokuyuculara yemek götürülenler arasında “Dağa çıktım, dağ ketesini götürüyorum” olarak söylenmiştir.
31	Derleme Yeri	Türkiye, Ardahan -Merkez, Balahanım Geler hanımın evi
32	Derleme Tarihi	24.07.2019
33	Derleme Saati	13:00 – 15:00

Foto. 19: Halı Ustası, Balahanım Geler, Gelini Kadriye Geler ve Torunları

Foto. 20: Bulut Halısı, Yün Malzemeli, 200 x 300 cm. 1978.

Halının iki göbeğinin ortasında yıldız ve kaz ayağı nakışları mevcuttur.

Foto. 21: Yün Malzemeli, Bulut Halısı 1978.

Saçaktan sonra kenar suyu ala boncuk, çengel, yıldız, kuyrum, çengel, ala boncuk nakışları bulunur. Ortasında (göbek) iki bulut, bulutun etrafında kepçe nakışı, bulutun içinde çiçek, kaz ayağı nakışları vardır.

Foto. 22: Yün Malzemeli, Şirvan Halısı, 200 x 300 cm. 1979.

Üç göbeklidir. Göbek içinde çiçek, pekân, eşkenar dörtken etrafında çengel, çiçek, yıldız nakışları vardır. Göbek dışında ördek ve çiçek yanışı bulunur. Kenarlarında (yelen) ala boncuk, eli belinde veya koçboynuzu ve çiçek nakışları bulunur.

Foto. 23: Yün Malzemeli, Kilise Halısı, 200 x 300 cm. 1980.

Tek göbeklidir. Kenarlarında (yelen) dört sıra ala boncuk, iki sıra eli belinde veya koçboynuzu, bir sıra da merdiven nakışları mevcuttur. Kilise ortasında eşkenar dörtgen, kalp, kaz ayağı, çengel nakışları, daha sonra koçboynuzu, hayat ağacı gibi nakışlar bulunur.

Halı ve Düz Dokuma Yaygılarını Dokumada Kullanılan Araç ve Gereçler

Foto. 24: Ahşaptan Yapılan Ufak Hana

Foto. 26: Koyunun Saf Yününden
İplikler

Foto. 25: Halı Dokumaya Gerekli
Yumak İplikler

Foto. 27: Kırmızı İplik Taş Kınası,
Diğerleri Sentetik (Hazır Boya)

Foto. 28: (1) Kareli Kağıda Çizilmiş Desen

Foto. 29: (2) Kareli Kağıda Çizilmiş Desen

Foto. 30: Demir Hve 1

Foto. 31: Yn Tarağı 1

Foto. 32: Demir Hve 2

Foto. 33: Yn Tarağı 2

Foto. 34: Yün Tarağı 3

Foto. 35: Geyik Boynuzundan Yapılan Kirkit

Tablo 20: Kaynak Kişi 6

№ 6	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Mavzer Tırpancı ve Ayten Tırpancı
2	Yaşı	Mavzer hanım 54, onun eltisi Ayten Tırpancı ise 48 yaşında.
3	Doğum Yeri	Ardahan İli, Sulakyurt köyü (eski adı - Sarzep) ve Ardahan Merkez
4	Adresi	Ardahan İli, Sulakyurt köyü
5	Eğitim durumu	İki hanım da ilkokul mezunu.
6	Dokuduğu yaygı adları	İki hanım da kayınvalideleri Hoşnaz Tırpancı ve Hoşnaz Tırpancı'nın kayınvalidesi Fatma Tırpancı'dan kendilerine miras kalan halı ve kilim gibi dokuma yaygılarını günümüze kadar saklıyorlar.
7	Kimden öğrendiği	Mavzer hanımın kendisi halı dokumadı. Ayten hanım ise 14-15 yaşındayken dokumayı annesinden öğrendi.
8	Kime öğrettiği	Ayten Tırpancı hanım halı dokumayı arkadaşlarına öğretti.
9	Dokumayı günümüzde devam edip etmediği	Ayten Tırpancı hanım evlendikten sonra halı dokumadı.
10	Dokuma yaygılarını kaç yıldan beri dokuduğu	Ayten Tırpancı hanım evlenene kadar 3 yıl halı dokumuştur.
11	Dokumada kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Yaygı dokumada koyun yünü, pamuk kullanılır.
12	Yünün elde edilişi, yünün kırkım zamanı	Kendi koyunları vardı. Koyun yünü Haziran ayında kırkılır, yıkanır, kurutulduktan sonra, yün taranır, teşi (iğ) ile bükülür ve eğrilir, böylece yün iplik hâline gelir.
13	Dokumada kullanılan iplik sayısı	Büyük halıya yaklaşık 5-6 kg., küçük halıya ise 3-4 kg. ip gider.
14	Dokuma yaygısında kullanılan ip adları	Uzunlamasına atılan ipe - <i>uzatma ipi</i> (çözgü), yan atılan ipe - <i>geçme</i> (atkı) ipi, düğüm atmak için kullanılan desen ipine - <i>ilmek</i> denir.
15	Yaygı dokumada kullanılan aletler	Teşi, iğ veya ağırşak ipi eğirmek için kullanılır. <i>Dik hana</i> (dokuma tezgâhı) boyutu 2-3 m., eni 1,5 m., alt ve üst kısmına <i>bazı</i> denir, <i>kuci ağacı</i> (yukarı aşağı hareket ettirir), <i>ilmek bıçağı</i> , ayarlı kırkım makası. Sıkıştırma aletine <i>kirkit</i> denir. Ahşap kirkit kilim, demir kirkit ise

		halı dokumak için kullanılır.
16	Tezgâh ve tezgâhın hazırlanışı	Tezgâhı çam ağacından usta yapar, kendileri ise kurarlar.
17	Dokumada kullanılan renkler	Beyaz, siyah, sarı, turuncu, yeşil, kahverengi
18	Dokumada kullanılan boyaların elde edilişi ve boyama tekniği	Sarı rengi soğan kabuğundan elde edilir. Çarşıdan yeşil, siyah gibi sentetik (hazır) boyalar satın alınır, diğer renkler koyunun ana (saf) yünlerinin karışımından elde edilir. Renklerin sabitleşmesi için ip boyanırken suya şep atılır.
19	Halı ve düz dokuma yaygılarda desen ve motif özellikleri	Motif terimine <i>nakiş</i> denir. Genelde koçboynuzu, kilise, (haç şeklindedir) ejderha-Şahmeran gibi, kafası kız ve gövdesi balık motif türü, deve, çengel, tabak motifleri kullanılır. Ayrıca, halı veya kilimin ortasındaki motife göbek denir. S şeklindeki motif te kullanılır. Bazen halıya tarih ve isim yazılır.
20	Motifin halı ya da düz dokuma üzerine aktarılması	Önceden yaygı örneğe bakılarak dokunmuş. Daha sonra nakış kareli kağıt üzerine çizilmeye başlamış.
21	Dokuma tekniği	Öncelikle yazın yün kırkılır, yıkanır, taranır, teşi ile bükülür, eğrilir kelep şekline getirilir, daha sonra su kaynatılır, hazırlanan boyanın sabitleşmesi için şep atılır, ip 20 dakika suda boyanır, gölgede kurutulur. Herbir ilmek çalındıktan sonra ilmek bıçağıyla kesilir. Her sıra sonra araya <i>geçme ipi</i> (atkı) ile geçilir. Daha sonra <i>kirkitle</i> sıkıştırılır, <i>makasla</i> düzeltilir, <i>varangelinin</i> sayesinde iplerin biri öne öbürü arkaya gider. Saat 8:00 - 23:00 arası halı dokunur. Sadece yemek araları mola verilir.
22	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	Halı dokunduktan sonra 2-3 cm. saçak payı bırakılır.
23	Halı ve düz dokuma yaygılarının dokuma zamanı	Kış mevsiminde, en çok müsait olduğu zaman dokunur.
24	Bir yaygıyı dokumadaki kişi sayısı ve dokuma süresi	Yaklaşık 3-4 kişi, 1 ayda bir halı dokur.
25	Halı ve düz dokuma yaygılarının yanlış dokunduğunda kullanılan düzeltme yöntemi	Yanlış yaparsa yanlış olan yeri söküp, yeniden yapardı.
26	Halı ve düz dokuma yaygılarının hangi amaçta dokunduğu	Ayten Tırpancı hanım baba evinde dokumuş ve evlendikten sonra dokuduğu yaygıları baba evinde bırakmış.
27	Halı ve düz dokuma yaygı	Sabahtan akşama kadar dokuduğundan insan yorulur,

	dokumanın dokuyucuya verdiği zararların olup olmadığı	gözleri sulanır, boyaları sabitleştirmek için kullanılan şep ise dikkat edilmezse eli, yüzü yakabilir.
28	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	Senede bir kere güneşlendirilir.
29	Halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili atasözü, türkü, efsane, masal vb. halk edebiyatı ürünlerinden verebileceği bir örnek	Ayten Tırpancı hanımın ifadesine göre halı dokurken türkü, mani söylemişler. Bazen de yorulup ara verdiklerinde oynamışlar. Fakat senelerdir dokumadığı için söyledikleri türkü ve mânileri hatırlamıyor.
30	Derleme Yeri	Türkiye, Ardahan İli, Sulakyurt köyü, Mavzer ve Ayten Tırpancı hanımların evi
31	Derleme Tarihi	14.04.2019
32	Derleme Saati	12:00 - 14:00

Foto. 36: Kaynak Kişiler, Mavzer Tırpancı ve Ayten Tırpancı

Foto. 37: Yün Malzemeli, Kilim, 150 x 300 cm.

Tek göbeklidir. Yaklaşık 70 sene önce dokunmuş bir halı. Kilim üzerine akrabalarının adı Naci ismi yazılmış.

Foto. 38: Yün Malzemeli, Halı, 200 x 400 cm.

Beş göbeklidir.Yaklaşık 70-80 sene önce dokunmuştur. Halı, yıldız, deve, çiçek motifleri ve geometrik desenlerle süslenmiştir.

Tablo 21: Kaynak Kişi 7

№	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Gülmüne Yıldız
2	Yaşı	70
3	Doğum Yeri	Ardahan İli, Çatalköprü köyü
4	Adresi	Ardahan İli, Çatalköprü köyü
5	Eğitim durumu	İlkokul mezunu.
6	Dokuduğu yaygı adları	Şahsen dokumadı. Ancak kayınvalidesi Külbiye Arapoğlu'ndan kendisine miras kalan dokuma yaygılarını günümüze kadar saklıyor.
7	Dokumada kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Koyun yünü.
8	Yaygı dokumada kullanılan aletler	Dik tezgâh, halı dokumak için ve yer tezgâhı kilim dokumak için
9	Dokumada kullanılan renkler	beyaz, siyah, turuncu, mavi, kahverengi, kırmızı, yeşil.
10	Halı ve düz dokuma yaygılarda desen ve motif özellikleri	koçboynuzu, çengel, yıldız, çark, mihrap gibi motifler kullanılır.
11	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	2-3 cm. saçak bırakılır.
12	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	Senede bir kere güneşlendirilir.
13	Derleme Yeri	Ardahan merkez
14	Derleme Tarihi	10.05.2019
15	Derleme Saati	13:00-14:00

Foto. 39: Mihraplı Namazlık, 83 x 120 cm. 1957.

Alime Arapoğlu (Gülmüne Yıldız'ın kayınpederinin kız kardeşi) babasına dokumuş.

Foto. 40: Namazlık, 50 x 76 cm.

50-60 yıl önce Hanımzade Yıldız (Gülmüne Yıldız'ın eltisi) tarafından dokunmuştur.

Foto. 41: Yastık Halısı, 50 x 105 cm. 1955 (1)

Foto. 42: Yastık Halısı, 50 x 105 cm. 1955 (2)

Yastık halıları Alime Arapoğlu (Gülmüne Yıldız'ın kayınpederinin kız kardeşi) tarafından dokunmuştur.

Foto. 43: Sedir Halısı, 130 x 300 cm. (1)

Foto. 44: Sedir Halısı, 130 x 300 cm. (2)

Külbiye Arapoğlu'nun (Gülmine Yıldız'ın kayınvalidesi) babası tarafından kızına çeyiz için Beğ'lere dokutturduğu halısı. Halı üzerindeki yazıya göre 1796 yılında dokunmuştur.

6.1.2.2. Ardahan-Çıldır'da Halı ve Düz Dokuma Yaygı Geleneği

Tablo 22: Kaynak Kişi 8

№	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Sebahat Özkan
2	Yaşı	80
3	Doğum Yeri	Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Kayabeyi Köyü (eski adı Yerli Çayısı)
4	Adresi	Ardahan - Çıldır, Kayabeyi Köyü
5	Eğitim durumu	Okuma yazması var.
6	Dokuduğu yaygı adları	Halı, duvar halısı, yastık halısı, namazlık, eyer örtüsü, Horasan halısı (tek göllü)
7	Kimden öğrendiği	Büyükler, kayınvalidesi öğretti
8	Kime öğrettiği	Öz üç kızına ve komşu kızlarına öğretti.
9	Dokumayı günümüzde devam edip etmediği	Evet.
10	Dokuma yaygılarını kaç yıldan beri dokuduğu	Çocukluğundan itibaren hâlâ dokuyor.
11	Dokumada kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Koyun yünü.
12	Yünün elde edilişi, yünün kırkım zamanı	Kendi koyunları vardı. Koyun yılda iki kez kırılır. Dokumada hem yaz hem de güz kırkımı kullanılır.
13	Dokumada kullanılan iplik sayısı	Örneğin, uzunluğu 4 m., genişliği 1,80 m. halıya 30 kg. yün, 5-6 kilo ip kullanılır.
14	Dokuma yaygısında kullanılan ip adları	Uzunlamasına atılan ipe - <i>uzatma ipi</i> (çözgü), yan atılan ipe - <i>geçme</i> (atki) ipi, düğüm atmak için kullanılan desen ipine - <i>ilme</i> denir.
15	Yaygı dokumada kullanılan aletler	Dokuma tezgâhı - hana, kücü tahtası, varangelen, makas, demir höve, ağaç kirkit.
16	Tezgâh ve tezgâhın hazırlanışı	Tezgâhı usta yapar
17	Dokumada kullanılan renkler	Sarı, kırmızı, yeşil, beyaz, göğüş (gri, mavi), mor, bordo ve kahverengi.
18	Dokumada kullanılan boyaların	Koyunun ana (saf) yünü kullanılır. Siyah ve beyaz yün

	elde ediliş ve boyama tekniği	karışımından göğüş (gri) renk, beyaz ve kırmızı ana yünleri karışımından ise deve tüyü rengi elde edilir. Çay bitkisinden çay sarısı, evelik kökünden kahverengi boya hazırlanır. Sentetik (hazır) boya da kullanılır. Şep atılır
19	Halı ve düz dokuma yaygılarda desen ve motif özellikleri	Motife <i>nakiş</i> denir. Koçboynuzu, kilise, ejderha, tavus kuşu, kenarına vazo, çiçek vb. nakışları süslenir.
20	Motifin halı ya da düz dokuma üzerine aktarılması	Eskide desen süslemek için bir örneğe bakılırdı.
21	Dokuma tekniği	Öncelikle yazın yün kırkılır, yıkanır, taranır, teşi ile eğrilir, daha sonra su kaynatılır, hazırlanan boyanın sabitleşmesi için şep atılır, ip 20 dakika suda boyanır, kurutulur. Herbir ilmek çalındıktan sonra ilmek bıçağıyla kesilir. Her sıra sonra araya <i>geçme ipi</i> (atkı) ile geçilir. Daha sonra <i>kirkitle</i> sıkıştırılır, <i>makasla</i> düzeltilir, <i>varangelenin</i> sayesinde iplerin biri öne öbürü arkaya gider.
22	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	Halı dokunduktan sonra 2-3 cm. saçak payı bırakılır.
23	Halı ve düz dokuma yaygılarının dokuma zamanı	Kış mevsiminde, en çok müsait olduğu zaman dokunur.
24	Bir yaygıyı dokumadaki kişi sayısı ve dokuma süresi	3-4 kişi, 30-40 günde bir halı dokur.
25	Halı ve düz dokuma yaygılarının yanlış dokunduğunda kullanılan düzeltme yöntemi	Yanlış yaparsa yanlış olan yeri söküp, yeniden yapardı.
26	Halı ve düz dokuma yaygılarının hangi amaçta dokunduğu	Kendisi kullanmak için yaptı. Bazılarını komşularına sattı. O zamanlar 1 halının fiyatı 1-3 milyardı.
27	Halı ve düz dokuma yaygı dokumanın dokuyucuya verdiği zararların olup olmadığı	Baş ağrır, göz yorulur. Halı dokumayı zamanında yetiştirebilmek için herkes yarışa girerdi.
28	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	El süpürgesi ile temizlenir. Senede bir güneşlendirilir.
29	Derleme Yeri	Türkiye, Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Kayabeyi köyü, Sebahat Özkan hanımın evi
30	Derleme Tarihi	02.06.2019
31	Derleme Saati	12:00 - 14:00

Foto. 45: Halı Ustası, Sebahat Özkan

Foto. 46: Kilise Nakışlı Yastık Halısı

Foto. 47: Koçboynuzu Nakışlı Yastık Halısı

Foto. 48: Kilise Nakışlı Halı

Foto. 49: Koçboynuzu Nakışlı Halı

Tablo 23: Kaynak Kişi 9

№	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarıyla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Şengül Tekirdaş
2	Yaşı	69
3	Doğum Yeri	Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Akdarı köyü (eski adı Çamurda)
4	Adresi	Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Kayabeyi Köyü
5	Eğitim durumu	İlkokul mezunu
6	Dokuduğu yaygı adları	Halı, Kilim, Yemeni kilimi (desenli, ince olur), boz kilim (sade çizgili, içine arpa, buğday konulur), heybe, hurç (2 gözlü büyük heybe, 50-60 kg. kadar yük sığar), yastık halısı (halı tekniğiyle dokunur).
7	Kimden öğrendiği	Komşularından öğrendi
8	Kime öğrettiği	Komşularına öğretti.
9	Dokumayı günümüzde devam edip etmediği	Günümüzde dokumuyor.
10	Dokuma yaygılarını kaç yıldan beri dokuduğu	20 yaşından 30 yaşlarına kadar dokudu. 1970-1980 yıllar arası dokumacılıkla ilgilendi.
11	Dokumada kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Koyun yünü.
12	Yünün elde edilişi, yünün kırkım zamanı	Kendi koyunları vardı. Koyun yılda iki kez kırılır. Dokumada yaz kırkımı kullanılır.
13	Dokumada kullanılan iplik sayısı	Bir halıya yaklaşık 4,5 kg. ip gider.
14	Dokuma yaygısında kullanılan ip adları	Uzunlamasına atılan ipe - <i>uzatma ipi</i> (çözgü), yan atılan ipe - <i>geçme</i> (atkı) ipi, düğüm atmak için kullanılan desen ipine - <i>ilme</i> denir.
15	Yaygı dokumada kullanılan aletler	İki ayaklı dikme tezgâhı (hana, çam ağacından yapılır), üstünde ve altında iki ağaç var, ortasındaki ağaca verengelen denir, teşi, kirkit (fil dışından yapılır), höve (demir veya elma, erik ağacı gibi sert ağaçtan yapılır, ince dişlidir).
16	Tezgâh ve tezgâhın hazırlanışı	Tezgâhı usta yapar
17	Dokumada kullanılan renkler	Genelde, hardal sarısı, lacivert, siyah, beyaz
18	Dokumada kullanılan boyaların elde edilişi ve boyama tekniği	Koyunun kendi ana (saf) yünü daha güzeldir. Ceviz kabuğundan, tetirinden siyah renk, taş kınasından toplanan

		gıgınağostan hardal sarısı gibi renkler elde edilir. Sentetik (hazır) boya da kullanılır. Kaynatılmış suya ipleri boyamada renklerin sabitleşmesi için şep ilave edilir.
19	Halı ve düz dokuma yaygılarda desen ve motif özellikleri	Motife <i>nakış</i> denir. Halı ve düz dokuma yaygısı koçboynuzu, kilise, ejderha gibi nakışlarla süslenir.
20	Motifin halı ya da düz dokuma üzerine aktarılması	Eskide desen süslemek için bir örneğe bakılırdı.
21	Dokuma tekniği	Halı, kilim – büyük tezgâhta, heybe, hurç – ufak tezgâhta dokunur. Öncelikle yazın yün kırkılır, yıkanır, taranır, teşi ile eğrilir, boyanması için kelef şekline getirilir, daha sonra su kaynatılır, hazırlanan boyanın sabitleşmesi için şep atılır, 20 dakika ip suda boyanır, kurutulur. Herbir ilmek çalındıktan sonra ilmek bıçağıyla fazla gelen yerler kesilir. Her sıra sonra araya <i>geçme ipi</i> (atkı) geçirilir. Daha sonra atkı ipi <i>kirkitle</i> sıkıştırılır, <i>makasla</i> düzeltilir, <i>varangelenin</i> sayesinde çözümlenen iplerinin biri öne öbürü arkaya gider.
22	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	Halı dokunduktan sonra istenilen uzunlukta saçak bırakılır.
23	Halı ve düz dokuma yaygılarının dokuma zamanı	Kış mevsiminde, en çok müsait olduğu zaman dokunur.
24	Bir yaygıyı dokumadaki kişi sayısı ve dokuma süresi	Yaklaşık 4 kişi, 1 ayda bir halı dokur.
25	Halı ve düz dokuma yaygılarının yanlış dokunduğunda kullanılan düzeltme yöntemi	Yanlış yaparsa yanlış olan yeri söküp, yeniden yapardı.
26	Halı ve düz dokuma yaygılarının hangi amaçta dokunduğu	Kendisi kullanmak için yaptı. Bazılarını hediye etti. Örneğin, Yemeni kilimini akrabası Ayten Tekirdaş hanıma hediye etmiş.
27	Halı ve düz dokuma yaygı dokumanın dokuyucuya verdiği zararların olup olmadığı	Yan etkileri yok, çünkü tamamıyla doğal malzemelerle yapılır.
28	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	El süpürgesi, kamış, kayın ağacından yapılmış ahır süpürgesi ile temizlenir.
29	Halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili atasözü, türkü, efsane, masal vb. halk edebiyatı ürünlerinden verebileceği bir örnek	“Nahiş yanlış olmasın” gibi atasözü var.
30	Derleme Yeri	Türkiye, Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Kayabeyi köyü, Şengül

		Tekirdaş hanımın evi
31	Derleme Tarihi	05.06.2019
32	Derleme Saati	15:30 - 17:30

Foto. 50: Halı Ustası, Şengül Tekirdaş ve Keçe Ustası Sait Tekirdaş (Eşi)

Foto. 52: Taş Kınasının Toplanma Şekli

Foto. 51: Yemeni Kilimi (1)

Foto. 53: Halı Temizlemek İçin Kullanılan El Sprgeleri

Tablo 24: Kaynak Kişi 10

№ 10	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Ayten Tekirdaş
2	Yaşı	57
3	Doğum Yeri	Ardahan İli, Çıldır ilçesi, Övündü köyü
4	Adresi	Ardahan İli, Çıldır ilçesi, Övündü köyü
5	Eğitim durumu	Okuma yazması var
6	Dokuduğu yaygı adları	Halı, duvar halısı, halı yastığı, heybe, hurç, kilim, yolluk
7	Kimden öğrendiği	Kayınvalidesinden öğrendi.
8	Kime öğrettiği	Komşularına öğretti.
9	Dokumayı günümüzde devam edip etmediği	20 senedir halı dokumuyor
10	Dokuma yaygılarını kaç yıldan beri dokuduğu	30 yaşından itibaren dokumaya başladı ve 7 yıl dokudu.
11	Dokumada kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Koyun yünü.
12	Yünün elde edilişi, yünün kırkım zamanı	Kendi koyunları vardı. Koyun yılda iki kez kırılır. Dokumada yaz kırkımı kullanılır. Yün parlak olur ve dokuma kaliteli sayılır.
13	Dokumada kullanılan iplik sayısı	Boyu 4 m., eni 1,5 m. bir halıya tahminen 6 klio ip gerekir.
14	Dokuma yaygısında kullanılan ip adları	Uzunlamasına atılan ipe - <i>uzatma ipi</i> (çözgü), yan atılan ipe - <i>geçme</i> (atki) ipi, düğüm atmak için kullanılan desen ipine - <i>ilme</i> denir.
15	Yaygı dokumada kullanılan aletler	Dokuma tezgâhı iki çeşittir. 1. Dik hana: halı dokunur. 2. Düz hana (yer hanası) hurç ve heybe dokunur. Hana kurulur, mengeneyle verilir, kücü tahtası (çamdan yapılır), makas (kırkım için), demir veya ağaç höve (tarak gibi), maral boynuzlu kirkit, teşi (ipi eğirmek ve bükmek için), yün tarağı, yünü taramak için kullanılır.
16	Tezgâh ve tezgâhın hazırlanışı	Tezgâhı usta yapar
17	Dokumada kullanılan renkler	Genelde, siyah, göğüş (mavi, gri), kına rengi, bordo, sarı, kahverengi, yeşil, gri renkleri kullanılır.
18	Dokumada kullanılan boyaların elde edilişi ve boyama tekniği	Koyunun ana (saf) yünü, kahverengi, boz, beyaz, siyah olur. Ana yünü boyamıyorlar, desen veriyorlar. Ceviz

		kabuğundan siyah renk elde edilir. Yosun bağlamış taş kınasını gıgıngos derler, ondan sarı renk elde edilir. Evelik otu ve çay bitkisi de boyayı elde edebilmek için kullanılır. Renklerin sabitleşmesinde ipi boyamak için kaynatılmış suya şep atılır.
19	Halı ve düz dokuma yaygılarda desen ve motif özellikleri	Motife <i>nakış</i> denir. Koçboynuzu, kilise, ejderha, kübe, tavus kuşu, yıldız gibi nakışlar kullanılır. Halı ortasına süslenen motife göl, kenarına ise yelen denir.
20	Motifin halı ya da düz dokuma üzerine aktarılması	Önceden bir örneğe bakılarak dokunurdu. Daha sonra motif kareli kağıt üzerine çizilöeye başladı.
21	Dokuma tekniği	Öncelikle yazın yün kırkılır, yıkanır, taranır, teşi ile eğrilir, boyanması için kelef şekline getirilir, daha sonra su kaynatılır, hazırlanan boyanın sabitleşmesi için şep atılır, 20 dakika suda boyanır, kurutulur. Herbir ilmek çalıdıktan sonra ilmek bıçağıyla fazla gelen yerler kesilir. Her sıra sonra araya <i>geçme ipi</i> (atkı) geçirilir. Daha sonra atkı ipi <i>kirkitle</i> sıkıştırılır, <i>makasla</i> düzeltilir, <i>varangelenin</i> sayesinde iplerin biri öne öbürü arkaya gider.
22	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	Yaygı dokunduktan sonra istenilen uzunlukta saçak bırakılır.
23	Halı ve düz dokuma yaygılarının dokuma zamanı	Kışın, müsait zamanlarda dokunur.
24	Bir yaygıyı dokumadaki kişi sayısı ve dokuma süresi	Yaklaşık 4 kişi, 30-40 günde bir halı dokur.
25	Halı ve düz dokuma yaygılarının yanlış dokunduğunda kullanılan düzeltme yöntemi	Yanlış yapıldığında sökülmez, düzeltilir.
26	Halı ve düz dokuma yaygılarının hangi amaçta dokunduğu	Kendisi kullanıyor, 6 halıyı hediye etti. Kızlarına çeyizliğe hazırladı. Ayrıca 5 milyara 1 halıyı, yani Kubbe halısını sattı.
27	Halı ve düz dokuma yaygı dokumanın dokuyucuya verdiği zararların olup olmadığı	Yan etkileri yok, çünkü doğal malzemelerden dokunur.
28	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	El süpürgesi ile temizlenir. Senede bir kere güneşlendirilir.
29	Derleme Yeri	Türkiye, Ardahan- Çıldır, Kayabeyi köyü, Ayten Tekirdaş hanımın evi
30	Derleme Tarihi	07.06.2019

31	Derleme Saati	15:30 - 17:30
----	---------------	---------------

Foto. 54: Halı Ustası, Ayten Tekirdaş

Foto. 55: Kilise Nakışlı Heybe

Foto. 56: Yelen Nakışılı Halı Yastığı, 50 x 100 cm.

Foto. 57: Yemeni Kilimi (2)

Şengül Tekirdaş'ın hediyesi.

Foto. 58: Yıldız Nakışlı Halı

Foto. 59: Kubbe Nakışlı Halı 200 x 400 cm.

Halı Motifleri: Koçboynuzu, yıldız.

Foto. 60: Üç Göl Nakışlı Halı 200 x 400 cm.

Bir örneğe bakılarak dokunmuş halı.

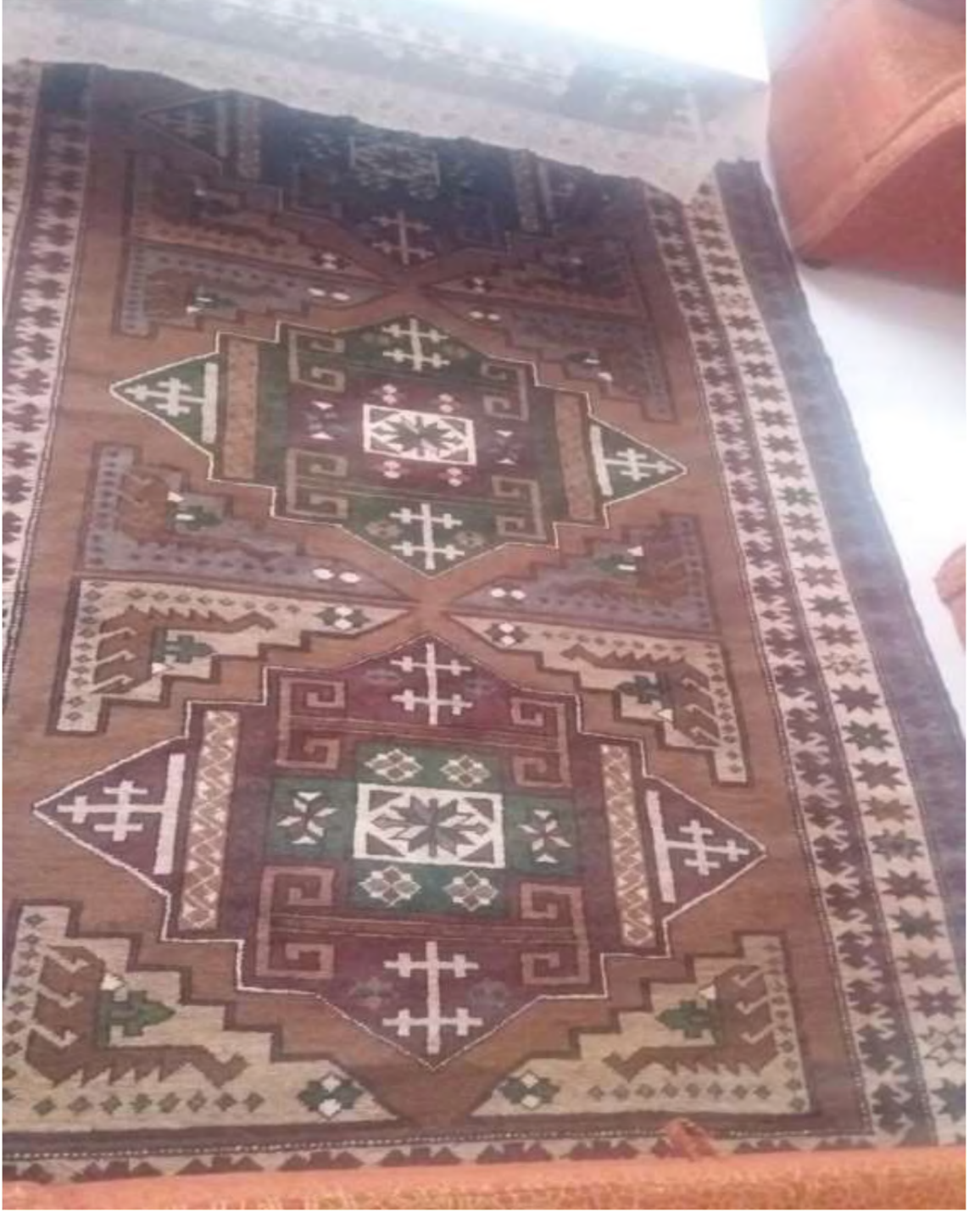

Foto. 61: Kilise Nakışlı Halı

Foto. 62: Teşiler

Foto. 63: Demir Hve 3

Tablo 25: Kaynak Kişi 11

№	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygılarla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Ali Aslantaş ve kız kardeşi Leman Aslantaş
2	Yaşı	Ali Aslantaş 50, Leman Aslantaş ise 43 yaşında.
3	Doğum Yeri	Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Gölbelen Köyü (Urta-eski adı)
4	Adresi	Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Gölbelen Köyü
5	Eğitim durumu	Üniversite mezunları
6	Dokuduğu yaygı adları	Halı, duvar halısı, yastık halısı, heybe, hurç, kilim, yolluk, çuval, çanta
7	Kimden öğrendiği	Annesi ve ablalarından öğrendiler.
8	Kime öğrettiği	Kimseye öğretmediler.
9	Dokumayı günümüzde devam edip etmediği	Günümüzde dokumuyorlar.
10	Dokuma yaygılarını kaç yıldan beri dokuduğu	Ali Aslantaş bey 11, 12 yaşından itibaren halı dokumayı öğrendi. Leman Aslantaş ise çocukluğundan evlenene kadar halı dokudu.
11	Dokumada kullanılan malzeme (yün, ipek, pamuk, keten, kenevir vb.)	Koyun yünü.
12	Yünün elde edilişi, yünün kırkım zamanı	Kendi koyunları vardı. Koyun yılda iki kez kırılır. Dokumada daha çok yaz kırkımı kullanılır.
13	Dokumada kullanılan iplik sayısı	Boyu 4 m., eni 1,80 cm. bir halıya çift düğümse 30 kg., 6-7 kg. ip, tek düğümse 6 m. kilime (düz örgü, dokuma) 15-17 kg. civarında yün, 4-5 kg. ip lazımdır.
14	Dokuma yaygısında kullanılan ip adları	Uzunlamasına atılan ipe – <i>eriş</i> (çözgü). Eriş, çift katlıdır. Yan atılan ipe - <i>argaç</i> (atkı) ipi, düğüm atmak için kullanılan desen ipine – <i>çin</i> denir.
15	Yaygı dokumada kullanılan aletler	Teşi, yünü eğirmek ve bükmek için, yün tarağı ise yünü taramak için kullanılır. Tezgâhın 2 çeşidi vardır. Mengene, makası olmayan ve ensiz yaygıları (düz dokuma) dokumada kullanılan tezgâha <i>kara hana</i> (yer tezgâhı), halı dokumada kullanılan tezgâha <i>hana</i> (dik tezgâh) denir. Hana iki ayaklı, dik kurulur, üst ve alt kısmına da <i>ok</i> denir. Hanada gücü tahtası, varangelen (her sıradan sonra bir aşağı bir yukarı hareket eder), mengene, makas (ayarlamak

		için makas arasına karton geçirilir), küçük elma bıçağı (ilmek kesilir), kirkit (boynuzdan yapılır), demir veya ağaç höve gibi aletler mevcuttur.
16	Tezgâh ve tezgâhın hazırlanışı	Tezgâhı usta yapar. Tezgâh çam ağacından yapılır. Kendileri ise kurarlar.
17	Dokumada kullanılan renkler	Beyaz, siyah, gri, kırmızı, yeşil, mor, kahverengi, sarı, mavi gibi renkler kullanılır.
18	Dokumada kullanılan boyaların elde edilişi ve boyama tekniği	Koyunun ana (saf) yünü daha güzeldir. Gri, siyah ve beyaz ana yün karışımından, kahverengi ise koyu kırmızı ve siyah ana yün karışımından meydana gelir. Ana yünü boyamıyorlar, desen veriyorlar. Hazır boyalardan sarı ve mavi karışımından yeşil renk, kırmızı ve mavi karışımından mor renk elde edilir. Kırmızı, yeşil, mor renkleri hazır boyalardan elde edilir. Renklerin sabitleşmesi için şep kullanılır.
19	Halı ve düz dokuma yaygılarda desen ve motif özellikleri	Motife <i>nakiş</i> denir. Koçboynuzu, eli belinde, pekân, gelin boğan, göl, yelen, sefil kuş (üzgün), yıldız, yarım yıldız, döşeme kuyrum, yaprak, aşık (koyun), dörtgen, ışıklı kazak, su rengi (halı kenarına dokunur).
20	Motifin halı ya da düz dokuma üzerine aktarılması	Önceden ezbere veya bir örneğe bakılarak yapılırdı. Daha sonra motif kareli kağıt üzerine çizilmeye başladı.
22	Dokuma tekniği	Öncelikle yazın yün kırkılır, yıkanır, taranır, teşi ile eğrilir, boyanması için kelep şekline getirilir, daha sonra su kaynatılır, hazırlanan boyanın sabitleşmesi için şep atılır, 20 dakika suda boyanır, kurutulur. Herbir çin çalındıktan sonra fazla gelen kısmı ilmek bıçağıyla kesilir. Her sıra sonra araya <i>argaç</i> (atkı) geçirilir. Daha sonra atkı ipi <i>kirkitle</i> sıkıştırılır, <i>makasla</i> düzeltilir, <i>varangelenin</i> sayesinde iplerin biri öne öbürü arkaya gider. Kilim ikiye katlanırsa çuval olur. Çuvala yaklaşık 110 kg. buğday sığar.
22	Halı ve düz dokuma yaygılarında saçak teknikleri	Halı dokunduktan sonra istenilen uzunlukta saçak örülür.
23	Halı ve düz dokuma yaygılarının dokuma zamanı	Kışın, müsait zamanlarda dokunur. Saat 8:00'den 23:00'e kadar halı dokunurdu. Eskide elektrik olmadığına gaz lambası ışığında halı dokunmuş.
24	Bir yaygıyı dokumadaki kişi sayısı ve dokuma süresi	3-4 kişi, 30-40 günde bir halı dokur. Halı hızlı dokunduğunda 20-25 günde dokumak mümkündür.

25	Halı ve düz dokuma yaygılarının yanlış dokunduğunda kullanılan düzeltme yöntemi	Yanlış yapıldığında sökülmez, düzeltilir.
26	Halı ve düz dokuma yaygılarının hangi amaçta dokunduğu	Ali Aslantaş bey kendisi kullanıyor, kardeşlerinde birer halıdan vardır. Leman Aslantaş hanım 1996 yılında kendi çeyizine hazırladığı yaprak halısı 150x200 cm. boyuttadır.
27	Halı ve düz dokuma yaygı dokumanın dokuyucuya verdiği zararların olup olmadığı	Yan etkileri yok, çünkü doğal malzemelerden dokunur.
28	Halı ve düz dokuma yaygılarının temizlenme şekli	El süpürgesi ile temizlenir. Senede bir kez güneşlendirilir.
29	Halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili atasözü, türkü, efsane, masal vb. halk edebiyatı ürünlerinden verebileceği bir örnek	Efsaneye göre, gelin bir nakış işleyememiş ve intihar etmiş. O yüzden nakış gelin boğan diye adlandırılmış. Ayrıca, eskide birinin oğlu askere giderse, gurbette olursa, kilimlerin boşluklarına o adamın ismi yazılırdı. Ayrıca, halı dokuma esnasında halı ustası kirkitle yanlış yapan dokuyucunun kafasına dokunur. Buna halk arasında “kirkite yeme” derler. Bu yöntem dokuyucunun halıyı tez zamanda güzel dokumayı öğrenmesini sağlar.
30	Derleme Yeri	Türkiye, Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Gölbelen Köyü, Ali Aslantaş Beyin evi
31	Derleme Tarihi	08.06.2019
32	Derleme Saati	14:00 - 16:00

Foto. 64: Halı Ustaları, Ali Aslantaş ve
Leman Aslantaş

Foto. 66: Koyun Yünü

Foto. 65: Yün Tarama İşlemi

Foto. 67: Taranmış Yün Parçası

Foto. 68: Yastık Halısı, 50 x 80 cm. (1)

Yastık halısında tüccar yelen, kuyrum, yıldız nakışları mevcuttur.

Foto. 69: Yastık Halısı, 50 x 80 cm. (2)

Yastık halısında dört kenarlı koçboynuzu, üçgen, yarı yıldız ve kotan yelen nakışları mevcuttur.

Foto. 70: Yastık Halısı, 50 x 80 cm. (3)

Bu halı yastığında gelin boğan yeleni, yıldız, eşkenar dörtgen, aşık kemiği gibi nakışlar mevcuttur.

Foto. 71: Döşeme Kuyrum Halısı, 150 x 200 cm.

Halı iki göllüdür ve üzeri çiçek yelen, kalp yelen, pekân nakışlarıyla (motif) süslenmiştir.

Foto. 72: Eli Belinde Halısı, Namazlık, 50 x 80 cm.

Kaynak kişiler Ali Aslantaş ve Leman Aslantaş'ın annesi, Hanım kız Aslantaş'ın ilk ördüğü halısı.

Foto. 73: Tüccar Yelen Nakışlı Namazlık, 50 x 80 cm. (1)

Foto. 74: Tüccar Yelen Nakışlı Namazlık, 50 x 80 cm. (2)

Foto. 75: Yün Malzemeli Adler Halısı, 160 x 300 cm.

Halı üç göllüdür. Gölün adı Adler diye adlandırılmış. Saçaktan sonra kenar suyu, makas, kelebek, sefil (üzgün) kuş, kotan yelen ve makas motifleriyle süslenmiştir. Ayrıca 6 sıra yelen motifi bulunur.

Foto. 76: Işıklı Kazak Halısı, 160 x 300 cm.

Halı üç göllüdür. Bu halı üzerinde kuyrum, kaz ayağı, çiçek, tarak gibi nakışlar işlenmiştir.

Foto. 77: Yaprak Göllü Halı, 150 x 200 cm. 1996.

Leman Aslantaş'ın 1996 yılında kendisine çeyiz olarak dokuduğu halısıdır. Annesi, Hanım kız Aslantaş, bütün çocuklarına çeyiz ve hediye şeklinde birer halıdan vermiştir. Ancak baba evi olduğu için halıların kalan kısmı oğlu Ali Aslantaş'ın evindedir. Halının kenar suyu, tüccar yelen, çiçek yelen ve tüccar yelen motifleriyle süslüdür.

Foto. 78: Koçbaşı Halısı, 180 x 600 cm.

Tek göllüdür. Gölünün adı koçbaşı. Kenar suyu dörtgen motifiyle süslenmiştir. Kuyrum yelen motifi ise halının sadece bir tarafında işlenmiştir.

Tablo 26: Kaynak Kişi 12

№ 12	Halı ve Düz Dokuma Yaygularla İlgili Derlemeci Tarafından Hazırlanmış Sorular	Halı ve Düz Dokuma Yaygularla İlgili Kaynak Kişi Tarafından Verilmiş Bilgiler
1	Kaynak kişi	Ejder Aslantaş
2	Yaşı	42
3	Doğum Yeri	Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Gölbelen Köyü (Urta-eski adı)
4	Adresi	Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Gölbelen Köyü
5	Eğitim durumu	Lise mezunu
6	Dokuduğu yaygı adları	Kendisi dokumuyor. Ancak ninesi, Nazlı Aslantaş hanımın dokuduğu heybe halısı, kendisine miras kaldı. Heybe halısının özelliği düğümündedir. Zamanında dedesi heybenin düğümünü kim çözerse ona vereceğine dair söz vermiş. Fakat günümüze kadar düğümü kimse çözememiş. Düğümün çözülme sırrını bir tek torunu Ejder Aslantaş bilir. Zamanında hazır, naylon kilime değiştirme teklifi reddedilmiştir. Heybe halısı aile mirasıdır. 50x120 cm. boyutundadır. Kenarları ceylan derisinden yapılmış.
7	Dokuma yaygısının tarihi	Yaklaşık 200 senelik bir heybe halısıdır.
8	Derleme Yeri	Türkiye, Ardahan İli, Çıldır İlçesi, Gölbelen Köyü, Ali Aslantaş Beyin evi
9	Derleme Tarihi	08.06.2019
10	Derleme Saati	13:00 – 13:30

Foto. 79: Kaynak Kişiler, İsmail Aslantaş ve amca oğlu Ejder Aslantaş (heybe halısının sahibi)

Foto. 80: Heybe Halısı, 50 x 120 cm. (1)

200 yıllık bir heybedir. Kenarları ceylan derisinden yapılmış. Çiçek motiflidir.

Foto. 81: Heybe Halısı, 50 x 120 cm. Sihirli Düğüm (2)

Foto. 82: Heybe Halısının Ön Tarafı

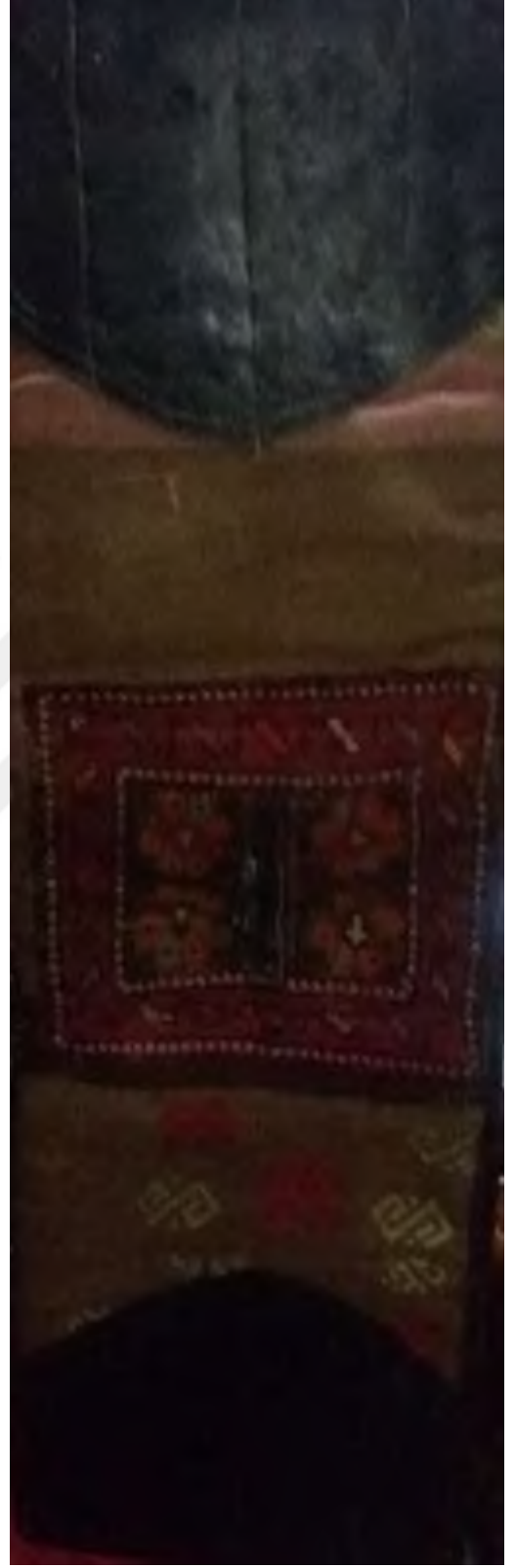

Foto. 83: Heybe Halısının Ters Tarafı

SONUÇ

Eski zamanlarda Kazak Türkleri geçim kaynaklarının hayvancılığa dayandığından dolayı besledikleri hayvanlarına iyi otlak yerleri bulabilmek amacıyla diğer Türk boyları gibi göçebe tarzı hayat sürdürmüşlerdir. At, deve, inek, koyun, keçi gibi besledikleri hayvanların hem etinden, sütünden hem de yünü ve derisinden yararlanmışlardır. Bu bağlamda Kazak halkı kolay taşınabilecek keçeden yapılmış *kiyiz üy*'lerde (çadır) yaşayarak lazım olan herşeyi büyük bir ustalıklarla hazırlamıştır. Eskide Anadolu'da *kiyiz üy* tarzı çadırlar yapılmış ve bunlara topak ev denilmiştir. Ancak daha sonra bu çadırların yerine yapıma şekli *kiyiz üy*'lere göre kolay olan kızılây çadırları tercih edilmiştir.

Kaynaklara göre, Türklere öncelikle önemli el sanatlarından biri, yünleri çeşitli renge boyayarak sıkıştırma yoluyla elde edilen keçe kullanılmıştır. Keçe yapımında uzmanlaştıktan sonra zor tekniği gerektiren düz dokuma yaygıları ve en son halı dokuma sanatı gelişmiş olmalıdır. Genelde Türklere dokumacılık, M.Ö. V. yy'dan bu yana gelenekselliğini sürdürmektedir. Dokumacılık Kazak Türklere daha çok Güney Kazakistan'da yaygındır. Halı ve düz dokuma yaygıları özellikle çeyiz için hazırlanır. Kaynakların ifadesine göre, araştırma yaptığımız Anadolu'da dokumayı bilmeyen kızlar evde kalırmış. Bu nedenle kız kendi çeyizini hazırlarken maddi durumuna göre en az iki halı ve dört-beş düz dokuma yaygı dokuması gerekir. Dokumayı annesinden öğrenen bir kız evlendikten sonra çocuklarına öğretmek bu geleneğin devam etmesinde katkı sağlamıştır. Kazak Türklere de kızın çeyizinde mutlaka halı ve düz dokuma yaygı bulunması gerekir. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir. Hatta eskide evlenen bir kız maddi durumu kötü ise anne babalarına bunu belirtmek için halı üzerine *japalaq* (baykuş) motifini süslemiş. Ayrıca, halı ve düz dokuma yaygıları ev eşyası olarak kullanılmıştır.

Kazak Türkçesinde halı ve düz dokuma yaygılarına *kilem* denir. Ancak, *tükti kilem* Türkiye Türkçesinde tüylü halı, *taqır (tıqır) kilem* ise havsız, düz dokuma yaygıları kasteder. Düz dokuma yaygı türleri dokunma tekniklerine göre, *palaz*, *kilem* (kilim), *alaşa* (cicim), *terme alaşa* (zili) ve *sumaha* (sumak) şeklinde kendi aralarında ayrılır.

Bu dokumalarla beraber qorjın (heybe), dorba (torba), basqur (kolan) vb. dokumalar da kullanılır. Kazak ve Anadolu Türklerinde dokuma malzemeleri yörelere göre değişmekle birlikte deve tüyü, koyun yünü, keçi kılı, ipek, pamuk, kendir, kenevir gibi lifli bitkiler de sayılır. Bazen halılar üzerine sim ipi de karıştırılır. Dokumacılıkta bu malzemeler arasında kalite ve teknik açıdan daha uygun oluşu nedeniyle koyun ve keçi yünü değerlendirilir. Halı ve düz dokuma yaygılarının yapımında genelde Orta Asya, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde *örmek* (üç ayak tezgâhı), *qalıp* (yer tezgâhı), yine Orta Asya ve Anadolu'da *kilem örmegi*, *aspalı örmek* (dik tezgâh) gibi isimlerle adlandırılan tezgâhlar kullanılmıştır. Kazak ve Anadolu Türklerinde dokumada beyaz, siyah, kahverengi, sarı, kırmızı, yeşil, mavi renkler tercih edilir. En çok kullanılan renk ise *qızıl* (kızıl, kırmızı) renktir. Her bir rengin sembolik anlamı vardır. Dokuyucular iplikleri boyamada doğal ortamda bitki veya bazı yerlerde böceklerden de elde etmişlerdir. Daha sonra sentetik boyalar kullanılmaya başlamıştır. Boyanacak ip yukarıya kaldırılarak el ile dirsek arasına, paralel şekilde, sarılmasıyla yapılan kelep şekline getirilir. Bu yöntem iplerin boyayı iyi emmesini sağlar. İpleri boyamak amacıyla önceden kaynatılmış suya ip ve boyayı ekledikten sonra renklerin sabitleşmesi için *basıtqı* (şap, tuz) maddeleri ilave edilir. Bunun yanı sıra dokuma ustaları koyunun yününi boyamadan saf rengiyle kullanabilirler. Bazen de koyunun (kara, beyaz, kahverengi) kendi yününi, birbirine karıştırarak birlikte eğirirler ve buna kırçılı ip denir.

Kazak ve Anadolu Türklerinin kültüründe halı ve düz dokuma yaygılarında süslenen ortak yanırlardan (motif) *qoşqarmüyiz - koçboynuzu*, *eli belinde* gibi boynuz motifleri, bir zamanlar kuş, koç, geyik, kurt gibi hayvanlardan türediklerine inandıklarından, bu hayvanlara tapan ve onları kendilerinin günlük yaşamında kullanılan dokuma türlerine motif biçiminde yansıtan türlü kuş motifleri, çeşitli hayvan figürleri, *irek - zikzak*, *romb - eşkenar dörtgen* gibi geometrik desenler, *gül - çiçek*, *julduzgül - yıldız*, *japıraq - yaprak* ve kenarlarında süslenen *su örneği - su motifi* sayılabilir. Yaygının ortasında yer alan yanırlar (motif), *tabaq - göl*, *göbek*, kenarlarındaki motifler ise *şet (qiyiqşa) - yelen (kenar suyu veya kuşak)* şeklinde adlandırılır. Eskide motifler ezbere veya önceden yapılmış örneklere bakılarak halı ve düz dokuma yaygı üzerine süslenmiştir.

Çalışmamızın sonucunda Kazak ve Anadolu Türklerinde halı ve düz dokuma yaygı geleneğinin farklılıklarına göre ortak noktalarının daha çok olduğunu tespit ettik. Farklı yönü bir tek desenlerin isimlendirilmesinde olmalıdır.

Genelde Türk kültüründe halı ve düz dokuma yaygı sanatı anadan kıza ve babadan oğula miras kalarak yüzyıllarca devamını sürdüren bir gelenektir. Bu geleneği günümüze kadar devam ettiren Türk boylarından biri de Kazak Türkleridir. Bu bağlamda tezimizin konusunu Kazak Türklerinin kültüründe halı ve düz dokuma yaygıları ile ilgili söz varlığı şeklinde belirledik. Bunun yanı sıra, Ardahan Üniversitesinin bulunduğu yöreye faydasını göstermek için, Kazak ve Anadolu Türklerinin halı ve düz dokuma yaygılarını karşılaştırarak Türk dünyasına kültürlerimizin ortaklığını bir daha kanıtlamak amacıyla böyle bir çalışmayı yapmayı düşündük.

Tezimizin birinci bölümünde halı ve düz dokuma yaygılarının tarihçesi, üzerine yapılan etnografik bilimsel çalışmalar, dokuma yöntemleri, bakımı ve onarımı, dokuyuculara verdiği fayda ve zararlarla ilgili genel bilgiler verilmektedir.

İkinci bölümde en önemli kaynaklardan biri “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü, 15 Cilt) (QÄTS) halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili 261 sözcüğü tespit ederek bu kelime ve kelime gruplarını malzeme, teknik, renk, motif, bunun yanı sıra boya, fiil ve sıfatı bildiren kelimeler, yaygı çeşitleri, meslek adları, gelenek ve görenekle ilgili kelimeler ve diğer kelimeler olmak üzere 11 madde başlığı altında sınıflandırdık. Sınıflandırılan 261 sözcüğün 228’ini Türkiye Türkçesine aktardık, 33 kelimenin de izahını verdik. Ayrıca, derlediğimiz söz varlığıyla ilgili her tablonun sonunda yapılan tahlillerde Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses denkliklerine dair bilgileri verdik.

Konumuza yönelik “Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi”nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü, 15 Cilt) (QÄTS) araştırılan söz varlığını çalışmamızın üçüncü bölümünde “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi” (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü) (QTAS) ve Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt) (DS) ile karşılaştırarak ortak kelimeleri bulmaya

çalıştığ. Dil ve edebiyat birbiriyle bağlı olduğundan dördüncü bölümde Qazađ Ädebi Tiliniñ Sözdigi'nden (Kazak Edebi Dili Sözlüğü 15 Cilt) aktarılan halı ve düz dokuma yaygılarla ilgili atasözü, benzetme, mâni gibi halk edebiyatı ürünlerine yer verdik. Bunun yanı sıra, insanın doğumundan ölümüne kadar hayatı boyunca halı ve düz dokuma yaygılarının önemli bir yerinin bulunmasından beşinci bölümde Kazak Türklerinin gelenek ve göreneklerine yansıyan halı ve düz dokuma yaygılar hakkında bilgi vermeyi amaçladık. Ayrıca, Kazakistan'ın Güney Bölgesinden veri toplama ve bulunduğumuz coğrafya, Doğu Anadolu Bölgesinde saha çalışmasını gerçekleştirerek sözlü kaynaklardan da yararlandık.

Halı ve düz dokuma yaygı sanatı ne kadar zaman geçse de kendi önemini hiç yitirmez. Çünkü bu gelenek, Türk halkının asırlarca devamedegelen dünü, bugünü ve yarınıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, B. (1975). Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar. İstanbul: Ak Yayınları.
- Aktanova, A. K. (2012). Urpaqqa Ulağat. Almatı.
- Alimbay, N. (Ed.). (2011-2013-2013). Qazaqtıñ Etnografıyalıq Kategoriyalar, Uğımdar men Atavlarıñ Dästürli Jüyesi, (Cilt 1-3-4). Almatı: Slon.
- Artun, E. (2010). Türk Halkbilimi, (6 b.). İstanbul: Kitabevi.
- Avşar, M. ve Avşar İskenderzade, L. (2008). Epos “Dede Korkut”, “Zveriniy Stil’ i Materiyal’ naya Kul’ tura Tyurkov (“Dede Korkut” Destanı, “Hayvan Üslubu” ve Maddi Kültürümüz). M. K. 38 ICANAS (Dü.), Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, (s. 159-173). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Aytaç, A. (2008). Türk Medeniyetinde Dokuma Kültürü ve Yabancı Resim Sanatı Üzerindeki Tarihsel Yeri. M. K. 38 ICANAS (Dü.), Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, (s. 203-220). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Aytaç, Ç. (1997). El Dokumacılığı Temel Ders Kitabı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Aytaç, Ç. (2001). Lise Halı Deseni Tasarımı. Ankara: Ostim Mesleki Eğitim Merkezi.
- Barışta, H. Ö. (2015). Türk El Sanatları, (3 b.). (Cilt 1-2). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Barmankulova, B., Mukajanova, K., Sırlıbayeva, G. ve Nurazhan, E. (Ed.). (2010). Qazaq Qolöneri. Katalog. Almatı: Abdi Company.
- Başaran, F. (2004). Konya Ereğli İlçesinde El Dokuması Halıcılık ve Üretilen Halıların Özellikleri. Ev Ekonomisi Anabilim Dalı. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Bayniyazov, A., Bayniyazova, J. ve Koç, K. (2014). Türkiye Türkçesi - Kazak Türkçesi Sözlüğü, (2 b.). Almatı.
- Bayniyazov, A. ve Bayniyazova C. (2018). Sözlükçülükte Bir Dilli İzahlı Sözlüğü Geliştirmenin Önemi Üzerine. II. Uluslararası Avrasya Çalışmaları Sempozyumu. Avrasya’da Türkiyat ve Şarkiyat Çalışmaları, (s. 57-68). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

- Biray, N., Ayan, E. ve Kurmangaliyeva Ercilasun G. (2015). Çağdaş Kazak Türkçesi Ses – Şekil – Cümle Bilgisi Metinler, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Çobanoğlu, Ö. (2019). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, (10 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Deniz, B. (1999). Türkü Mânilerde Halı ve Düz Dokuma Yaygıları. Erdem, 10 (30), 661-677.
- Deniz, B. (2000). Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları. Maltepe-Ankara: Atatürk Kültür Merkez Yayınları.
- Deniz, B. (2005). Türk Dünyasında Ölümlük Halı ve Düz Dokuma Yayı Geleneği. Bal-Tam Türklük Bilgisi-2, (s. 173-207). Prizren: Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayını.
- Deniz, B. (2013). Güney Kazakistan’da Dokunan Halı ve Kilimlerin Anadolu-Türk Halı ve Düz Dokumalarıyla Benzer Özellikleri. Uluslararası Türkoloji Kongresi. Kültüre Etkileşim ve Medeniyetler İttifakı. (V. International Congress of Turkology. Culture), 569-582.
- Diyarbakirli, N. (1972). Hun Sanatı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Doğan, O. ve Koç, K. (2013). Kazak Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Dudin, S. M. (1928). Kovrovye İzdeliya Sredney Azii. Leningrad: Sbornik Muzeya Antropologii i Etnologii.
- Durbilmez, B. (2013). Halk Bilimi Araştırmalarının 100. Yılında “Halk Bilimi” ile “Edebiyat”ın Ortak Alanları ve “Halk Edebiyatı” Üzerine Bir Değerlendirme. (99). 25.
- Ekici, M. (2004). Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Ergin, M. (1989). Dede Korkut Kitabı. (2 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ermekbay, J. (2016). İz İstorii İzuçeniya Kazahskogo Kraya v Rossiiskoy İmperii v XVII-XIX vv. Tomsk Devlet Üniversitesi Dergisi (Vestnik), 81-88.
- Esin, E. (1997). Türkistan Seyahatnamesi. (2 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Felkerzam, A. E. (1915). Starinnye Kovry Sredney Azii. Petrograd: Ejemesyaçnik. Starye Gody.

- Gabdullin, M. (1996). Qazaq Halqınıñ Avız Ädebiyeti. Almatı: Sanat.
- Genç, M. Y. (2017). Çiçeklerle Geldik Sana Efendim. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Genç, R. (1996). Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, (s. 131-135). Kayseri: Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı .
- Görgünay - Kırzioğlu, N. (2001). Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar (Motifler). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hey'et, C. (1996). Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri. (s. 55-61). Ankara: Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri.
- Iskakov, A. ve Vali N. (Ed.). (2011). Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi. Almatı: (Cilt 1-15). Almatı: Dil Bilimi Enstitüsü.
- Janibekov, Ö. (1995). Jolayırıqta. Almatı: Ravan.
- Kadaşeva, K. (1996). Kazak Medeniyetindeki Semboller. Çev. Ahmetova, M. Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, (s. 95-97). Ankara.
- Kafalı, M. (1996). Türk Kültüründe Renkler. Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, (s. 49-53). Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (2011). Türk Millî Kültürü (32 b.). İstanbul: Ötüken.
- Kahvecioğlu Sarı, H. (2017). El Halı Dokuyucularının Kullandıkları Ekipmanlar ve Dokuma Kaynaklı Bedensel Rahatsızlıklar. 22. Ulusal Ergonomi Kongresi Araştırma Makalesi, (s. 301-308). Denizli: Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi.
- Karabaş, S. (1996). Dede Korkut'ta Renkler. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karadağ, R. (2007). Doğal Boyamacılık. Ankara: Geleneksel El Sanatları ve Mağazalar İşletme Müdürlüğü Yayınları No: 3.
- Karamağaralı, B. (1996). Halı Sanatı Üzerine. Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, (s. 175-185). Kayseri.
- Karataş, M. (2013). Türk Dilinde Yanış (Motif) Adları - Anadolu Sahası. Türk Dili ve Edebiyatı. Doktora Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Muğla.
- Karavar, G. (2017). Halı ve Düz Dokumaların Koruma Uygulamalarında Belgelemenin Önemi ve Tasarımcının Rolü. (17), 103-109.
- Kasimanov, S. (1995). Qazaq Halqınıñ Qolöneri. Almatı.

- Kaya, D. (2010). Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, (2 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kenjeahmetuli, S. (2013). Qazaqtıñ Salt-Dästürleri men Ädet-Ğurıptarı. (2 b.). Almatı: Atamura.
- Koç, K. B. (2003). Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koç, K. B. (2012). Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü. (2 b.). Almatı.
- Kırıkbayeva, S.M., Kayıpbayeva, A.T. ve İsayeva A.İ. (2017). Qazaq Halqınıñ Ulttıq Qolöneri. IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu. Bildiriler Kitabı. 3, (s. 137-147). Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Levşin, A. İ. (1832). Opisanıye Kirgiz – Kazaçıyih ili Kirgiz – Kaysatskih Ord i Stepey. SPb: Karla Kraya.
- Mahanbetaliyeva, K. T. ve Rahmanova, J. S. (2018). Zamanavi Qol Kilemderiniñ Toquv Tehnologiyasın Zerttev. Taraz: Monografi.
- Margulan, A. (1986). Kazahskoye Narodnoye Prikladnoye İskusstvo (Cilt 1). Alma-Ata: Öner.
- Medevbekule, S. (1999). Sumağın Sırrı. (Sırmaq Şertken Sır). İlmek'e Yansıyan Şiir: Halı-Kilim (s. 159-165). Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı: Bilig Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2012). El Sanatları Teknolojisi. Kirkitli Dokumalarda Bakım Onarım. Ankara.
- Moşkova, V. (1970). Kovry Narodov Sredney Azii Kontsa XIX – Naçala XX vv. Taşkent: UzSSR "Fan".
- Mukanov, M. S. (1981). Kazahskaya Yurta. Alma-Ata: Kaynar.
- Niyetbay, U. ve Bayniyazov, A. (2019). Ardahan İli, Çıldır İlçesinde Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Bilimsel - Uygulamalı Konferans Malzemeleri. (s. 29-38). Nur-Sultan Kazakistan: L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi.
- Oğuz, M. Ö. (2017). Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası. (2 b.). Ankara: Kültür ve Turizm.
- Ögel, B. (1978-1978-2000). Türk Kültür Tarihine Giriş. (Cilt 3-5-6). Ankara: Kültür Bakanlığı.

- Özkan Tağı, S. (2006). Simav İlçesindeki Halı Dokumacılarına İlişkin Bilgiler. (19), 53-66.
- Özönder, H. (1996). Türk Dokumalarındaki Motiflerin Menşeyi Birliği ve Türk Sanatının Sürekliliği. Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, (s. 249-258). Kayseri.
- Parlak, T. (2007). Tûr-añ Yolunda Aral'ın Sırları. Ankara.
- Sakaoğlu, S. ve Alptekin, A. B. (2007). Türk Halk Edebiyatı (Ders Notları). Konya.
- Schimmel, A. Ç. (1998). Sayıların Gizemi (The Mystery of Numbers). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Schimmel, A. Ç. (2004). Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri (Deciphering The Signs Of God). Topkapı-İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sertkaya, O. F. (1996). Eski Türk Metinlerinde Keçe ve Halı. Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, (s. 265-276). Kayseri.
- Soltanbayeva, G. (2016). Măngilik Öner: Oyu-Örnek Tarihi. Almatı.
- Şokparulı, D. (2005). Qazaqtıñ Qolöneri. Almatı: Öner.
- Taktabayeva, Ş. (1996). Kazak Halı Mamûllerindeki Ornomantik Semantiği. Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, (s. 307-311). Kayseri.
- Tasmağambetov, İ. N. (Ed.). (2005). Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi (QTAS). Almatı: Arıs.
- Tasmağambetov, İ.N. (Ed.). (2010). Qazaq Mădeniyeti. Ensiklopediyalıq Anıqtamalıq. Almatı: Aruna.
- Tekçe, F. (1996). Pazırık Halısı. Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, (s. 313-320). Kayseri.
- Türk Dil Kurumu Yayınları (TDK). (2009). Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (3 b.). (Cilt 1-6).
- Türk Dil Kurumu Yayınları (TDK). (2009-2011). Türkçe Sözlük. Ankara.
- Türk, H. (2016). Toplumsal Yaşam ve Eski Türk İnançları Kazakistan Kültürü. İstanbul.
- Wilkinson, P. (2014). Efsaneler ve Mitler. (3 b.). İstanbul: Alfa Basım.

EKLER

EK 1. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARDA KULLANILAN YANIŞ (MOTİF) ADLARI VE ANLAMLARI

№	Motif Adları ve Resimleri	Motiflerin Anlamı
1	 <p>Foto. 84: Ayşığıl – Ayça, Hilal Motifi</p>	<p><i>Ay, yarım ay ve hilal</i> motifleri gökyüzündeki ayı kasteder. Bu motifler genelde dini yerlerin mimari bezemesinde, cami ve medreselerin minarelerinde, türbelerde ve seccade gibi dokumalarda bulunabilir. Eskide birçok toplum, ay, güneş, yıldız ve ateşe taptıklarından <i>ay motifi</i> İslamiyetten önce ortaya çıkmış. Günümüzde bu motif türü süs için kullanılır (Kasimanov, 1995, 16). Güzellik ve bilincin sembolü (Alimbay, 2013, C. 4, s. 667).</p>
2	 <p>Foto. 85: Alamiş, Endirme – Satranç Motifi</p> 	<p>Bunun gibi motifler, <i>şiy oravı</i> (hasır örgücülüğü), <i>termebav</i> (kolan), <i>kilem-alaşa</i> (halı-cicim) vb. dokuma yaygılarında rastlanır. Bazı yörelerde bu motife <i>endirme (tis)</i> denir (Kasimanov, 1995, 17-18).</p>
3	 <p>Foto. 86: Alaqurt – Ala Böcek Motifi</p>	<p>Beyaz, siyah veya renkli iplerden halı ve düz dokuma yaygılarının kenarlarına süslenir (Alimbay, 2013, C. 3, s. 310).</p>
4	 <p>Foto. 87: Arqarmüviz – Dağ Koyunu Boynuzu Motifi</p>	<p>Halı üzerine süslenir. Koçboynuzu motifine benzer, ancak boynuz sayısı daha fazla ve kıvrık gelir (Alimbay, 2013, C. 4, s. 646).</p>

5	 <p>Foto. 88: Botamoyın – Deve Boynu Motifi</p>	<p>Deve yavrusunun boynuna benzer motif. Bu motif halı ve düz dokuma yaygılarının ortasına (göl) süslenir. Kazak Türklerinde deve yavrusu, saflık, güzellik, gençlik sembolüdür (Alimbay, 2013, C. 3, s. 311).</p>
6	 <p>Foto. 89: Japıraq – Yaprak Motifi</p>	<p>Yaprak, üç yaprak motifleri, el sanatı türlerinin hepsinde kullanılır (Alimbay, 2013, C. 3, s. 315). Bu motifler, kibarlığın, güzelliğin sembolü. Ayrıca <i>hayatın değerini bilmeliyiz</i> gibi mesajı verir. Yaprak hayatı simgeler (Alimbay, 2013, C. 4, s. 668) . Yaprak İslamayetle birlikte gelişmiş bir motiftir. Genelde çınar yaprakları insanın beş parmağına benzediği için bu motif kullanılır. İslamiyette beş sayısı kutsal sayılır. Müsülmanların beş farzı var. Bunun yanı sıra, beş rakamı, Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin demektir (B. Deniz'den 14.11.2019 yılında şifahan alınan bilgiler).</p>
7	 <p>Foto. 90: Juldızgül – Yıldız Motifi</p>	<p>Yıldız motifi – sekiz, on altı köşeli çiçeğe benzer motif. Genelde bu motif halı, heybe, kolan gölüne veya kenarına süslenir (Alimbay, 2013, C. 3, s. 315) / (Alimbay, 2013, C. 4, s. 646). Yıldız motifi, bayram ve gençlik ifadesidir (Alimbay, 2013, C. 4, s. 667).</p>
8	 <p>Foto. 91: İrek, ireksuv – Zikzak Motifi</p>	<p>Zikzak motifi, el sanatı türlerinin hemen hepsinde kenar suyu biçiminde süslenir (Alimbay, 2013, C. 3, s. 314).</p>

9	 <p>Foto. 92: Künşğar – Gün Motifi</p>	<p>Güneş motifi (Acar, 1975, s. 53). Eskide birçok toplum, ay, güneş, yıldız ve ateşe taptıklarından <i>gün</i>, <i>güneş motifi</i> İslamiyetten önce ortaya çıkmış. Ayrıca, ay, yıldız, güneş elementleri inanışa göre yol gösterici sayılır, hava durumunu ifade ederler. Gün motifi, sevgi, aşk ve adaleti simgeler. Motif yuvarlak, daire şeklindedir (Alimbay, 2013, C. 4, s. 667).</p>
10	 <p>Foto. 93: Qaztaban – Kaz Ayağı Motifi</p>	<p>Kuş motifleri, eskiden özgürlük, mutluluk, barış ve sağlıklı yaşam sembolüdür. Bu nedenle, <i>qusmurın</i>, <i>qustumsıq</i> (kuş gagası, kuş), <i>qusqanat</i> (kuş kanadı), <i>qazmoyın</i> (kaz boynu), <i>qaztaban</i> (kaz ayağı) vb. motifler el sanatı dallarının hepsinde bulunur (Alimbay, 2013, C. 4, s. 666).</p>
11	 <p>Foto. 94: Qiyıqşa (Şet Oyuv) –Yelen</p>	<p>Halı ve düz dokuma yaygılarının kenarlarına süslenen motiftir. Yörelere göre, <i>jan oyu</i>, <i>jiyek örnek</i>, <i>jiyek oyuv</i>, <i>şetgül</i> gibi isimlerle anılır (Alimbay, 2013, C. 4, s. 636).</p>
12	 <p>Foto. 95: Qoşqarmüyiz – Koçboynuzu Motifi</p>	<p>Koçun boynuzlarını simgeler. Kazak Türklerinde eskiden beri vardır. Bu motif zenginlik, bolluk ve hayatın devamını simgeler. El sanatı çeşitlerinin hemen hepsinde süslenir (Alimbay, 2013, C. 3, s. 311).</p>
13	 <p>Foto. 96: Su Örneği – Su Motifi</p>	<p>Halı ve düz dokuma yaygılarının kenarlarına süslenen motife su denir. Bu motif, <i>tis</i> (diş), <i>ireksuv</i> (zikzak), <i>alaqurt</i> (ala böcek) şeklindedir (Alimbay, 2013, C. 4, s. 310). Genelde yer-su biçimindeki motifler hayatı ve insana özgü karakteri simgeler. İnsanın hayatında ona karşı engeller olmasının anlamını verir (Alimbay, 2013, C. 4, s. 669-670).</p>
14	 <p>Foto. 97: Sınar Müyiz - Tek Boynuz Motifi</p>	<p>Sınar müyiz ve sınar ökşe motifleri birbirine çok benzerler. <i>Qoşqarmüyiz</i> (koçboynuzu) ve <i>qosmüyiz</i> (çift boynuz) motiflerinin sadece bir boynuzundan meydana gelir (Kasimanov, 1995, s. 27).</p>

15	 <p>Foto. 98: Sınıq Müyiz– Kırık Boynuz Motifi</p>	<p>Kırık boynuz hâlinde bir motiftir. Bu motif, daha çok halı ortasına süslenir (Alimbay, 2013, C. 3, s. 311). Ayrıca, değişmeyecek hiçbir şey yok, herşey dönüp dolaşır anlamında kullanılır (Alimbay, 2013, C. 4, s. 665).</p>
16	 <p>Foto. 99: Taraqtañba (Taraq) – Tarak Motifi</p>	<p>Tarağa benzer motif türü. Genelde bu motif halı kenarlarına doğru süslenir (Alimbay, 2013, C. 3, s. 311).</p>
17	 <p>Foto. 100: Tekemüyiz – Yaban Keçisi Boynuzu Motifi</p>	<p>Halı ve düz dokuma yaygılarında kullanılan motif (Alimbay, 2013, C. 4, s. 635).</p>
18	 <p>Foto. 101: Tüyetaban – Deve Tabanı Motifi</p>	<p>Deve tabanını, izini simgeleyen halı ve düz dokuma yaygılarında kullanılan motif. Eskide göçebe toplumlarda deve, totem şeklinde sayılmıştır. Bu nedenle deve güç ve kuvvetin sembolüdür (Alimbay, 2013, C. 4, s. 665).</p>
19	 <p>Foto. 102: Üşqulaq (Üş Japıraq) – Üç Yaprak Motifi</p>	<p>Üç yaprak, yaprak motifleri, el sanatı türlerinin hepsinde kullanılır (Alimbay, 2013, C. 3, s. 315). Bu motifler, kibarlığın, güzelliğin sembolü. Ayrıca <i>hayatın değerini bilmeliyiz</i> gibi mesajı verir. Genelde yaprak hayatı simgeler (Alimbay, 2013, C. 4, s. 668) .</p>

EK 2. KAZAK TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ARASINDA GÖRÜLEN SES DENKLİKLERİ

№	Ses Denklikleriyle İlgili Kurallar	Şekil	Örnekler
1	Ünlü incilmesi. Bazı ünsüzlerin etkisiyle kelimedeki kalın sıralı ünlülerin ince sıraya geçmesidir (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 26).	a < e	<i>jasıl – yeşil.</i>
		ı < i	<i>jasıl – yeşil.</i>
2	Ünlü kalınlaşması. Belirli ünsüzlerin kalınlaştırma ya da kalın ünlülerin benzeştirme etkilerine bağlı olarak veya başka sebeplerle kelimedeki ince ünlülerin ön, iç ve son seslerde kalın sıraya geçmesidir (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 26).	i < ı	<i>öris – arış.</i>
3	Ünlü daralması (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 28).	e < i	<i>kilem – kilim.</i>
4	Ünlü genişlemesi. Kelime içinde dar sıralı ünlülerin çeşitli fonetik sebeplerden dolayı geniş sıralı ünlülere dönüşür (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 27).	i < e	<i>iyir – eğirmek, iyirdi – eğirdi, iyirt – eğirtmek, iyiril – eğirmek.</i>
5	Ünlü genişlemesi. Kelime içinde dar sıralı ünlüler çeşitli fonetik sebeplerden dolayı geniş sıralı ünlülere dönüşür (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 27).	ö < a	<i>öris – arış.</i>
6	Ünlü düşmesi. Fonetik etkilerle iç ve son seslerindeki ünlülerin düşmesi kuralıdır (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015,	ı- sesinin düşmesi	<i>japıraq – yaprak, topıraq – topraklık.</i>

	s. 29).		
7	Düz ‘ı’ ünlüsü dar yuvarlak ‘u’ ünlüsüne dönüşür (Doğan ve Koç, 2013, s. 72).	ı < u	<i>toqı – dok<u>u</u>mak, toqıı – dok<u>u</u>nmak, toqıt – dok<u>u</u>tmak.</i>
8	Dar yuvarlak ‘u’ ünlüsü düzleşerek ‘ı’ ünlüsüne dönüşür (Doğan ve Koç, 2013, s. 72).	u < ı	<i>j<u>u</u>ldız - y<u>ı</u>ldız</i>
9	Yuvarlak ‘ü’ ünlüsü düz-dar ‘i’ ünlüsüne dönüşür (Doğan ve Koç, 2013, s. 71).	ü < i	<i>t<u>ü</u>t – d<u>i</u>tme<u>ğ</u>, t<u>ü</u>til – d<u>i</u>tilme<u>ğ</u>.</i>
10	‘b’ ünsüzü. Sedalı ve patlayıcı bir ünsüzdür (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 32).	b < p	Kelime ortasında ‘b’ ünsüzü: <i>jab<u>a</u>ğ<u>ı</u> – yap<u>a</u>ğ<u>ı</u>, jib<u>e</u>k – ip<u>e</u>k, jib<u>e</u>k<u>ş</u>i – ip<u>e</u>k<u>ç</u>i.</i>
11	‘d’ ünsüzü. Sedalı ve patlayıcı bir ünsüzdür.	d < t	Kelime başında ‘d’ ünsüzü: <i>do<u>r</u>ba – to<u>r</u>ba.</i>
12	‘t’ ünsüzü (т). Sedasız, patlayıcı ve süreksiz bir ünsüzdür. KT’ndeki kelimelerin baş, orta ve sonunda kullanılır (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 36).	t < d	<i>to<u>t</u>ı – do<u>k</u>umak, to<u>t</u>ıl – do<u>k</u>unmak, to<u>t</u>ıt – do<u>k</u>utmak, t<u>ü</u>t – d<u>i</u>tme<u>ğ</u>, t<u>ü</u>til – d<u>i</u>tilme<u>ğ</u>, to<u>q</u>uvlı – do<u>k</u>umalı, t<u>ü</u>yün – d<u>ü</u>ğüm.</i>
13	KT’nde düzenli ve kurallı olmayan bazı ünsüz türemeleri şunlardır (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 49).	‘j’ ve ‘v’ seslerinin türemesi	<i>j<u>i</u>p – y<u>i</u>p – ip, jib<u>e</u>k – yipek – ip<u>e</u>k, boy<u>a</u>v – boya, küzü<u>v</u> – gücü.</i>
14	‘j’ ünsüzü (ж). Sedalı ve sızıcı bir ünsüzdür. Türkçede asli olarak bulunmayan bir ses. Diğer Kıpçak lehçelerinde de j- (ç-) < y değişmesi sonucunda görülen ses değişimi KT’nde hemen hemen kurallaşmıştır (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 38).	j < y	<i>jab<u>a</u>ğ<u>ı</u> – yap<u>a</u>ğ<u>ı</u>, j<u>ü</u>n – y<u>ü</u>n, jayıl<u>v</u> – yayılmak, jasıl – yeşil, japıra<u>q</u> – yaprak, j<u>ü</u>ldız – y<u>ü</u>ldız, jastı<u>q</u> – yastık, jolkilem – yolluk, yol kilimi.</i>
15	y < ğ : y < g değişmesinin paralelidir. Kıpçak lehçelerinin	y < ğ	<i>iyir – e<u>ğ</u>irmek, iyirdi – e<u>ğ</u>irdi, iyirt – e<u>ğ</u>irtmek, iyiril – e<u>ğ</u>irilmek, t<u>ü</u>yün – d<u>ü</u>ğüm.</i>

	karakteristik ses özelliklerinden biri sayılır (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 45).		
16	‘k’ ünsüzü (κ). Sedasız ve patlayıcı bir ünsüzdür. KT’ne eski dönemlerde girmiş ince sıradan kelimelerde kullanılır (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 41).	k < g	Kelime başında ‘k’ ünsüzü: <i>küzem – güzem, küziv – gücü.</i>
17	‘q’ ünsüzü (κ). Sedasız ve patlayıcı bir ünsüzdür (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 42).	q < k	Kelime başında ‘q’ ünsüzü: <i>qara – kara, qılış – kılıç.</i> Kelime ortasında: <i>toqı – dokumak, toqıl – dokunmak, toqıt – dokutmak, toquvlı – dokumalı, naqıs – nakış, naqışşı – nakışçı.</i> Kelime sonunda: <i>aq – ak, japıraq – yaprak, jastıq – yastık, şaşaqa – saçak, topıraq – topraklık.</i>
18	Geniş geçitli bir diş ünsüzü ‘n’ sesi, geniş geçitli bir dudak ünsüzü ‘m’ sesine değişir (Doğan ve Koç, 2013, s. 94).	n < m	<i>tüyün – düğüm.</i>
19	‘s’ ünsüzü (c). KT’nde bütün ‘s’ sesleri kelimenin neresinde olursa olsun TT’nde ‘ş’dir (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 51).	s < ş	<i>örış – arış, naqıs – nakış, jasıl – yeşil.</i>
20	‘ş’ ünsüzü. KT’nde bütün ‘ş’ sesleri kelimenin neresinde olursa olsun TT’nde ‘ç’dir (Biray, Ayan, Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 51).	ş < ç	<i>qılış – kılıç, şaşaqa – saçak, şıval – çıval, jibekşi – ipekçi, naqışşı – nakışçı.</i>
21	Sızıcı ve tonlu bir diş ünsüzü ‘z’ sesi, patlayıcı ve tonlu bir diş-damak ünsüzü ‘c’ sesine dönüşür (Doğan ve Koç, 2013, s. 88).	z < c	<i>küziv – gücü.</i>

EK 3. HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARIN ÇEŞİTLERİ

Foto. 103: Yün Malzemeli, Aq basqur – Kolan, 26 x 534 cm. 1950.

Batı Kazakistan'da dokunmuş (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 289).

Foto. 104: Yün Malzemeli, Alaşa – Cicim, 420 x 526 cm. 1958.

Doğu Kazakistan, Semey Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 241).

Foto. 105: Yün Malzemeli, At Jabuv – Eğer Halısı, 120 x 136 cm. 1950.

Güney Kazakistan, Almatı Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 286).

Foto. 106: Yün Malzemeli, Ayaqqap – Torba, 55 x 72 cm. 1970.

Güney Kazakistan, Kızılorda Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 273).

Foto. 107: Yün Malzemeli, Basqur Alaşa – Kolan, 105 x 162 cm. XX. yy'ın başları.

Batı Kazakistan'da dokunmuş (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 253).

Foto. 108: Yün Malzemeli, Bav – Kolan, 18 x 200 cm. XIX. yy'ın sonları. Güney Kazakistan, Kızılorda Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 306).

Foto. 109: Jolkilem – Yolluk, Yol Kilimi, 65 x 219 cm. 1972. Kuzey Kazakistan, Kostanay Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 258).

Foto. 110: Yün Malzemeli, Kilemşe – Halıça, 40 x 126 cm. 1960. Batı Kazakistan, Mangıslak Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 261).

Foto. 111: Yün Malzemeli, Qol Dorba – Torba, 44 x 56 cm. XX. yy'ın başları.
Güney Kazakistan, Şımkent Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 286).

Foto. 112: Yün Malzemeli, Qorjın – Heybe, 54 x 110 cm. 1950.
Güney Kazakistan, Şımkent Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 270).

Foto. 113: Yün Malzemeli, Teñ - Yök Kilimi, 45 x 88 x 37 cm. 1950.
Batı Kazakistan, Aktobe Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 284).

Foto. 114: Yün Malzemeli, Tükti Kilem - Halı, 179 x 300 cm. 1960.
Güney Kazakistan, Şımkent Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 226).

Foto. 115: Yün Malzemeli, Tıqr (Taqr) Kilem – Kilim, 175 x 380 cm. 1950. Güney Kazakistan, Kızılorda Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 237).

Foto. 116: Şaşaq – Saçak 286 cm. ebadında, 1950. Batı Kazakistan (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 344).

Foto. 117: Yün Malzemeli, Taqr Kilem - Kuş Motifli Kilim, 170 x 240 cm. 1970. Güney Kazakistan, Kızılorda Eyaleti (Barmankulova, Mukajanova, Sırlıbayeva ve Nurazhan, 2010, s. 238).

DİZİN

A

Adarği, 81
 Adarğıla, 89
 Alamuş, 111
 Alaşa, 119
 Alaşa kilem, 120
 Alaşa qorjın, 120
 Alaşa -Tekemet, 150
 Alaşalı, 102
 Aldaspan, 81
 Aq, 105
 Aq basqur, 119
 Arqarmüyiz, 112
 Arqav, 69
 Aspalı örmek, 82
 Aspalı örneq, 112
 At jabuv, 121
 Ayaqqap, 121
 Aysıqgül, 111
 Aysıqta, 89
 Aysıqtan, 89
 Aysıqtas, 89
 Aysıqtı, 102

B

Baqlav jip, 69
 Baraq kilem, 121
 Bas bav, 124
 Bas kilem, 122
 Basıtqı, 109
 Basqur, 122
 Basqur alaşa, 123
 Bastırma qur, 123
 Bav, 124
 Bes jakı, 204
 Beze, 89
 Bezerle, 90

Bir alqım jip, 70
 Biyazı jün, 69
 Boğjama, 125
 Botamoyın, 112
 Boyağış, 109
 Boyav, 109
 Boylıq jip, 70
 Bozdaq, 70
 Bunaq, 111
 Bes jaqsı, 147

D

Daqtav, 150
 Domalaq, 71
 Dobıra, 125
 Domalaqtan, 90
 Dorba, 125

E

En, 150
 Endirme, 113
 Erkek jip, 71
 Ersi, 72
 Esepşi, 82

G

Geometriyalıq oyular, 112

İ

İlüv, 148
 İrek örneqi, 114
 İyir, 92
 İyiril, 92
 İyirt, 92
 İyirüvşi, 144

J

Jabağı, 72
 Jabağı jün, 72
 Jabağılı, 102
 Jabın jün, 72
 Jalğav, 72
 Japıraq, 113
 Jasav, 147
 Jasıl, 105
 Jayıl, 90
 Jaynamaz, 125
 Jibek, 73
 Jibek jip, 73
 Jibekşi, 144
 Jiñişkele, 91
 Jip, 73
 Jip iyir, 91
 Jip iyirüvşi, 144
 Jolkilem, 126
 Jügiril, 90
 Jügirt, 90
 Jügirtpe, 82
 Juldızgül, 113
 Jün, 73
 Jün saba, 91
 Jelbav, 126
 Jerjastıq, 126

K

Kejim, 150
 Kelep, 74
 Kelepte, 92
 Kelev, 74
 Kendir, 75
 Keser, 83
 Kilem, 127
 Kilem japtı, 147, 204
 Kilem örneği, 112
 Kilem qorjın, 128
 Kilem toqı, 93
 Kilemdi, 102

Kilemdik, 76
 Kilem-Kilşe, 151
 Kilemşe, 128
 Kilemşi, 144
 Kilemdi, 102
 Kiyiz - kilem, 151
 Kök, 105
 Köterme mosı, 83
 Küde, 151
 Künşığar, 114
 Küzem, 75, 151
 Küzem jün, 75
 Küzem üsti, 151
 Küzemde, 92
 Küzemdet, 93
 Küzeme, 102
 Küzüv, 76, 83

M

Mäner, 151
 Maqluqat, 115
 Maqta, 76
 Maqtaker, 144
 Masatı kilem, 132
 Mäymönke, 84, 93
 Mosı, 84
 Murındıq, 85
 Müyiz örneği, 116

N

Naqıs, 152
 Naqış, 152
 Naqışşı, 145
 Naqısta, 94
 Naqışta, 94
 Naqıstal, 94
 Naqıstal, 94
 Naqıştat, 95
 Naqıstı, 102
 Naqıştı, 103
 Nar kilem, 132

O

Oyu, 152
 Oyulı, 103
 Oyu-Örnek, 152
 Oyula, 95
 Oyulan, 95
 Oyulatqız, 95

Ö

Öris, 153
 Öris jibi, 77
 Örmek, 85
 Örmek jip, 76
 Örmek jügir, 96
 Örmek jügirt, 95
 Örmek mosı, 86
 Örmek qılış, 86
 Örmek qur, 96
 Örmekşi, 145
 Örmekte, 96
 Örmek, 85
 Örneq, 152
 Örneq sal, 96
 Örnekte, 96
 Örnekteq, 97
 Örnekten, 97
 Örnektet, 97
 Örnektetkiz, 97
 Örnekteviş, 76, 145
 Örnekti, 103
 Örnektes, 103
 Ötkerme, 86
 Ötkermele, 98

P

Palas, 132

Q

Qalı kilem, 129

Qalı kilem, qara nar, 147, 149, 205
 Qaňgalaq, 84
 Qap, 130
 Qaqpa alaşa, 129
 Qara, 105
 Qara nar, qalı kilem, 147, 149, 205
 Qaraytıq, 93
 Qayşı, 84
 Qazaq kilemi, 128
 Qaztaban, 114
 Qiyıqşa, 114
 Qız köşi, 148
 Qızıl, 105
 Qızılqda, 93
 Qolkilem, 130
 Qoñır, 105
 Qorjin, 131
 Qoşqarmüyiz, 115
 Qur, 131
 Qusmurın örneqi, 115
 Qol dorba, 130
 Qoñır, 105

S

Sabav, 87
 Sabavşı, 145
 Sarı, 106
 Septe, 98
 Sñarmüyiz, 116
 Sınıqmüyiz, 116
 Sumaha, 133
 Suv örneqi, 116

Ş

Şalıq, 154
 Şalma, 139, 154
 Şalşa, 140
 Şañıraqbav, 140
 Şarğı: şarğı jip, 78
 Şaşaq, 141
 Şınar qorjin, 142

Şuval, 141
 Şuvda jip, 78
 Şüyke jün, 78
 Şüykele, 100
 Şüykelen, 100
 Şüykeli, 104
 Şüyekelik jün, 78

T

Taňğış, 133
 Taraqtañba, 116
 Taskilem, 133
 Tekemüyiz, 117
 Teñ, 134
 Teñqur, 134
 Terme, 135
 Terme alaşa, 135
 Termebav, 136
 Termele, 98
 Terüvli alaşa, 135
 Tıqır (taqır) kilem, 138
 Tiri jün, 77
 Topıraq, 153
 Toqı, 98
 Toqlı, 98
 Toqtı, 99
 Toqtıtır, 99
 Toqpaq, 87
 Toquvlı, 103
 Toquvşı, 145
 Torköz, 137
 Töseniş, 153
 Tösevlı, 103
 Tösekjapqı, 137
 Tus kilem, 137

Tuvırılıq bav, 137
 Tübit, 77
 Tübitti, 103
 Tükti kilem, 138
 Tüt, 99
 Tütıl, 99
 Tütıkız, 99
 Tütı, 99
 Tüyetaban, 117
 Tüyin, 153

U

Urğası jip, 78
 Urşıq, 87
 Urşıq iyir, 99
 Urşıq iyirdi, 100
 Urşıq soz, 100
 Uvıqbav, 139
 Uzun qorjın, 139

Ü

Üşqulaq, 117

Z

Zer jip, 74
 Zer kilem, 127
 Zer sal, 91
 Zer toqı, 91
 Zıgır, 74
 Zer saldı, 91

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ulpetay NIYETBAY
Doğum Yeri ve Tarihi : Kazakistan, 1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : 2008-2011 Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi
Bölüm: Yabancı Dil: İki Yabancı Dil
Yüksek Lisans Öğrenimi : 2011-2013 Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi
Bölüm: Yabancı Dil: İki Yabancı Dil
Bildiği Yabancı Diller : Kazak Türkçesi – Ana Dili
Türkiye Türkçesi - Yüksek Düzeyde
İngilizce- Yüksek Düzeyde
Rusça - Yüksek Düzeyde

Bilimsel Faaliyetleri : 1. Abay Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi, (2013, Ocak). *Gelecekteki Öğretmenin Kişiliğini Oluşturmak İçin Bilimsel Araştırma Yetkinliğini Kilit Beceri Olarak Kullanmak*. "Eğitim Süreci Açısından Tolerans Oluşumu: Sorunlar ve Beklentiler". Uluslararası Bilimsel - Araştırma Konferansı. Almatı. Kazakistan.
2. Bilimsel – Araştırma Dergisi, (2013). *Gelecekteki Yabancı Dil Öğretmenlerinin Bilimsel Araştırma Yetkinliğinin Oluşumundaki Proje Teknolojisi*. Almatı. Kazakistan.
3. Abay Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi, (2013). *Gelecekteki Yabancı Dil Öğretmenlerinin Bilimsel Araştırma*

Yetkinliğinin Oluşumundaki Metodolojik Modelin İlkeleri. Vestnik (Haberci) Almatı. Kazakistan.

4. L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi (2019). *Ardahan İli, Çıldır İlçesinde Halı ve Düz Dokuma Yaygıları Üzerine Bir Araştırma*. Uluslararası Bilimsel - Uygulamalı Konferans Malzemeleri. Nur-Sultan. Kazakistan. s. 29-38.

İş Deneyimi

Stajlar : Türkiye Cumhuriyeti, Sivas şehri, Cumhuriyet Üniversitesi
21 Nisan 4 Mayıs 2013 Bilimsel Araştırma Stajı

Çalıştığı Kurumlar : 2018-2019 Şehit Burhan Kılıç Ortaokulu
Ardahan – Merkez
Görevi: İngilizce Öğretmeni
2018-2019 Çıldır Çok Programlı Anadolu Lisesi, Ardahan – Çıldır
Görevi: Rusça Öğretmeni
2013 – 2016 «Gulzar» Uluslararası Dil Merkezi
Görevi: Kazakça, Türkçe, İngilizce ve Rusça Öğretmeni, Müdür Yardımcısı
2012 «Tamos» Dil Merkezi
Görevi: İngilizce Öğretmeni
2011 – 2013 Almatı Kazak-Türk Beşeri ve Teknoloji Koleji
Görevi: İngilizce Öğretmeni

İletişim

E-Posta Adresi : ulpetay.niyetbay@gmail.com

Tarih : 24 / 12 / 2019

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 31 / 12 / 2019

Tez Başlığı: Kazak Türklerinin Kültüründe Halı ve Düz Dokuma Yaygıları ile İlgili Söz Varlığı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 305 sayfalık kısmına ilişkin, 28 / 11 / 2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

31 / 12 / 2019

Adı Soyadı: Ulpetay NIYETBAY
Öğrenci No: 16010204003
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Türk Halk Edebiyatı
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV

(Unvan, Ad Soyad, İmza)